

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475

นายวีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

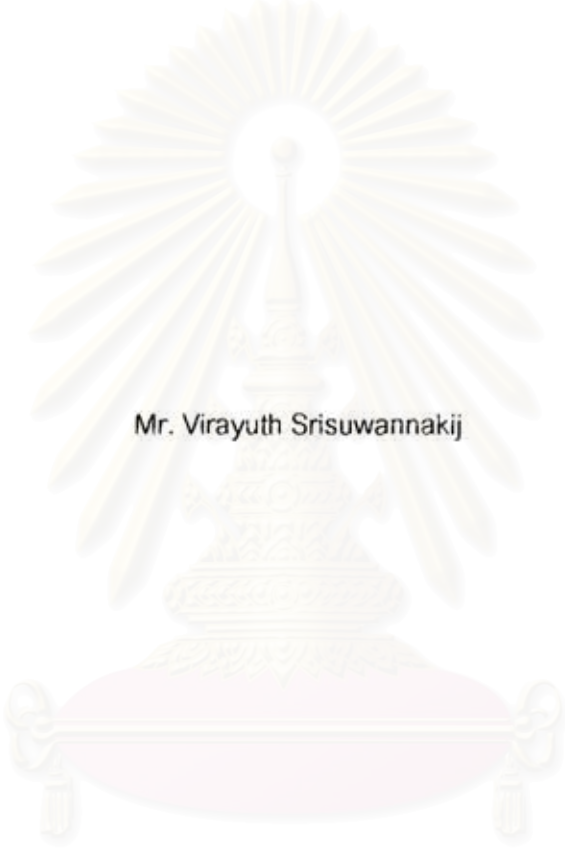
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

WESTERN STYLE RECREATION OF THE SIAMESE ELITE, 1902-1932

Mr. Virayuth Srisuwannakij

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

491494

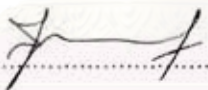
หัวข้อวิทยานิพนธ์ การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475
โดย นายวิรุทธ ศรีสุวรรณกิจ
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวิมล รุ่งเจริญ

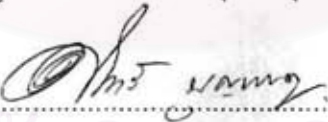
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

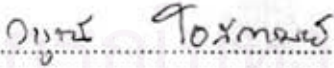

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. อีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวิมล รุ่งเจริญ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ร.ท. ดร. ดินาร์ บุญธรรม ร.น.)

..... กรรมการ
(นางสาววารุณี ไสธการมย์)

วิรัช ศรีสุวรรณกิจ: การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475
(WESTERN STYLE RECREATION OF THE SIAMESE ELITE, 1902-1932) อ.ที่ปรึกษา:
ผศ. สุวิมล รุ่งเจริญ, จำนวน 204 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยามระหว่าง พ.ศ. 2445-2475 โดยพิจารณาถึงการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกชนิดต่างๆ ที่ ชนชั้นนำของสังคมรับเข้ามา ได้แก่ กีฬา งานอดิเรก ละครพุด และการพักผ่อนตากอากาศ

นับตั้งแต่สังคมสยามมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ สังคมสยามกลายเป็นสังคมเมืองที่มีความทันสมัย มีการคมนาคมที่สะดวก และมีการจัดการศึกษาแบบใหม่สำหรับสมาชิกในสังคม ในเบื้องต้นชนชั้นนำสยามรับการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเข้ามาเพื่อความสนุกสนานตอบสนองเวลาว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ต่อมาชนชั้นนำสยามได้ใช้กิจกรรมเหล่านี้แสดงถึงความ "ศิวิไลซ์" เพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนี้ ชนชั้นนำสยามยังได้ใช้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกให้เป็นประโยชน์ในการปลูกฝังค่านิยมที่ดีต่อสังคม และใช้เป็นมาตรฐานแสดงออกถึงความมั่งคั่งให้สังคมได้รับรู้

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้แพร่หลายจากชนชั้นนำ ออกไปสู่คนกลุ่มอื่นในสังคม ได้แก่ บรรดาคนหัดผู้มีฐานะที่เข้ามามีบทบาทในสังคมเทียบเคียงกับชนชั้นนำ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการพักผ่อนหย่อนใจจึงแสดงให้เห็นว่า สังคมสยามได้กลายเป็นสังคมแบบใหม่ที่มีคนกลุ่มใหม่ ก้าวเข้ามา มีบทบาทในสังคมควบคู่กับชนชั้นนำเดิม

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา ประวัติศาสตร์.....
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์.....
ปีการศึกษา 2549.....

ลายมือชื่อนิสิต..... วิรัช ศรีสุวรรณกิจ
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

4680211922: Major History

KEYWORD: recreation / elite / Siam

VIRAYUTH SRISUWANNAKIJ: WESTERN STYLE RECREATION OF THE SIAMESE ELITE, 1902-1932. THESIS ADVISOR: ASSIST. PROF. SUVIMOL ROONGCHAROEN, 204 pp.

The objective of this thesis is to study western style recreation of the Siamese elite from 1902 to 1932, taking into account various kinds of western style recreations that the elite adopted, such as sports, hobbies, plays and travels.

Siamese society became a modern, urban society with modern transportation and education. Initially, the elite of Siam adopted western style recreations just for pleasure during their free time. Later, they took this modern recreation as a tool to propagate their "civilization" so that they could be admitted into the "society". Besides, these elite also used western style recreations to instill "good" moral value to the society and used them as a material wealth criteria.

However, the popularity of western style recreations eventually extended from the elite to other social groups such as wealthy persons which played the same important role as that of the elite. The change of recreation behavior to western style, therefore, showed that the Siamese society became a modern society in which new social groups had significant role in the society as that of the elite.

Department.....History.....

Field of Study.....History.....

Acedemic year.....2006.....

Student's Signature.....

Advisor's Signature.....

Virayuth Srisuwannakij
S. S. Roongcharoen

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์และการศึกษาในระดับปริญญาโทผ่านลุล่วงได้เป็นอย่างดี ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวิมล รุ่งเจริญ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งช่วยถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำ และเอาใจใส่ ต่อการทำงานด้วยกันมาตลอด 4 ปี จนทำให้วิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ลงได้ในวันนี้ ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชยในฐานะประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งช่วยถ่ายทอดและชี้แนะแนวคิดอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ตินาร์ บุญธรรม ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และขอกราบขอบพระคุณคุณวารุณี โอสภารมย์ แห่งสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และถ่ายทอดความรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมุมมองใหม่ๆ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ขอขอบคุณคณาจารย์แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่าน รวมทั้งพี่สมพร พี่ป๊อก และ พี่ประสิทธิ์ สำหรับความช่วยเหลืออันแสนอบอุ่นเสมอมา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์และหอสมุดกลางฯ ทุกท่าน พี่แตง พี่ (ยิ้มหวาน) พี่หนูย (Liverpool) พี่ปิ๊ ป้าพิสมัย (ชั้น 7) ที่ให้ความช่วยเหลือและคอยให้กำลังใจเป็นอย่างดีสำหรับการทำงานและการฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ขอขอบคุณเพื่อนๆ ต่าย ไนต ดา หยก ที่ร่วมหัวจมท้ายกันมาตลอด ตั้งแต่ห้องเรียนจนไปถึงร้านตู้เพลง รวมทั้ง กอล์ฟ ยิ้ม เพื่อน และเป็กผู้จากไป สำหรับช่วงเวลาดีๆ ในการศึกษาในระดับปริญญาโท ขอขอบคุณชาวสหยาแห่งบ้านสีเทา ทุกท่าน ยะ (แป้ว) พี่ยุ่น ตาหม้อ พี่ตูน รวมทั้งสมาชิกแห่งกรงฟุตบอลวันอาทิตย์ ที่ให้ความสำคัญแก่ผู้เขียนจากการตรากตรำอันยาวนาน ขอขอบคุณเพื่อนๆ ทวีธาฯ ตั้ง พี่ กี้ร์ โจ้ โม ตั้ว เช็กส์ สำหรับเวลาที่เป็นเพื่อนซี้หมูซี้หมากันมาตลอด 15 ปี

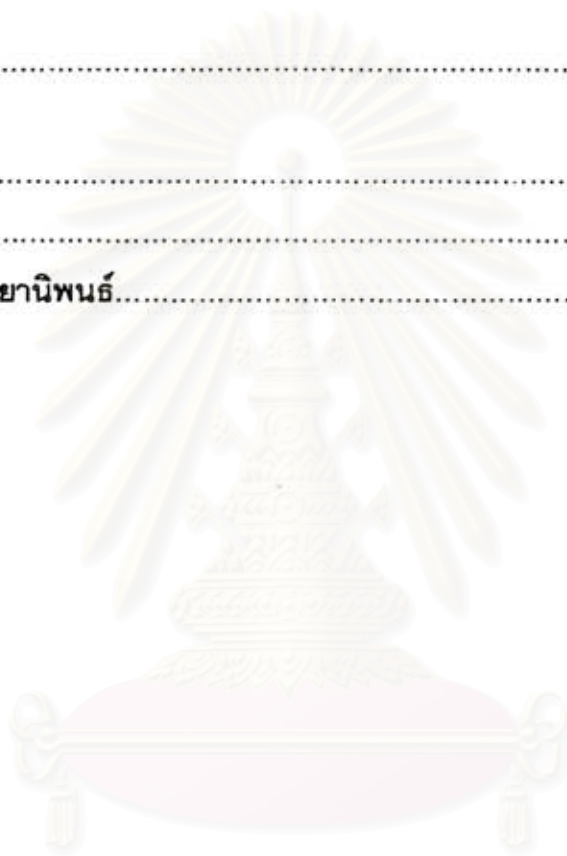
ท้ายสุด ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณมารดาอันประเสริฐวิเศษสุดในชีวิตของข้าพเจ้า สำหรับช่วงเวลาอันแสนสุขตลอดมา ด้วยความรัก การดูแลเอาใจใส่ และการสนับสนุนในทุกๆ ด้านทั้งชีวิต จนทำให้การทำงานชิ้นนี้จึงสำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี นอกเหนือจากนี้ ผู้เขียนขอกราบบูชาพระคุณแห่งพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่เป็นที่พักพิงในยามทุกข์ เป็นที่พักพิงในยามสุข สำหรับความไม่แน่นอนบนโลกใบนี้

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
วัตถุประสงค์.....	3
สมมติฐาน.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
บททวนวรรณกรรม.....	5
บทที่ 2 การพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตของสังคมสยามสมัยรัชกาลที่ 1-5.....	10
2.1 วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแบบจารีต.....	11
2.2 การพักผ่อนหย่อนใจในสังคมแบบจารีต.....	15
2.3 การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1-5.....	22
2.4 การเปลี่ยนแปลงของการพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตในสมัยรัชกาลที่ 1-5.....	26
2.4.1 ความแพร่หลายของการพนันในสังคมจารีต.....	27
2.4.2 ความแพร่หลายของมหรสพ การละเล่นสิ่งของ และกีฬา.....	31
ความแพร่หลายของมหรสพ.....	31
ความแพร่หลายของการละเล่นสิ่งของ.....	34
ความแพร่หลายของการชมกีฬา.....	37
2.4.3 ความเปลี่ยนแปลงของงานบุญในสมัยรัชกาลที่ 5.....	40

บทที่ 3 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม.....	46
3.1 การปรับเปลี่ยนทางความคิดของชนชั้นนำสยาม.....	46
3.2 ลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยาม.....	55
3.3 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเริ่มแรกในสยาม.....	60
การถ่ายรูป.....	62
การขี่จักรยาน รถยนต์ และเรือยนต์.....	68
การเลี้ยงกล้วยไม้.....	70
การพักผ่อนตากอากาศ.....	71
3.4 พัฒนาการของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในปลายสมัยรัชกาลที่ 5.....	72
ละครพูด.....	75
กีฬาและการพักผ่อนหย่อนใจชนิดอื่นๆ.....	76
3.5 ปัจจัยที่ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแพร่หลาย.....	84
3.5.1 ระบบการศึกษาสมัยใหม่.....	85
3.5.2 การสนับสนุนของชนชั้นนำสยาม.....	87
3.5.3 การขยายตัวของเส้นทางคมนาคม.....	93
3.5.4 บทบาทของหนังสือพิมพ์.....	95
3.5.5 การแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกชนิดใหม่ๆ	
ในสังคม.....	97
เทนนิส.....	97
กอล์ฟ.....	99
การแข่งขันม้า.....	100
3.6 การแบ่งเวลาเพื่อการพักผ่อนกับความแพร่หลายของการพักผ่อน	
หย่อนใจแบบตะวันตก.....	101
การก่อตั้งสโมสรเพื่อการนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ.....	105
การสร้างสวนสาธารณะ.....	107
บทที่ 4 บทบาทของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยาม.....	112
4.1 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการแสดงออกถึงความศิวิไลซ์.....	112

4.2 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการสร้างความสามัคคีในสังคมสยาม.....	122
4.3 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการแสดงฐานะในสังคม.....	131
4.4 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการท่องเที่ยวและแนวคิดเรื่องสุขภาพ.....	147
4.5 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการพนัน.....	156
บทที่ 5 บทสรุป.....	167
รายการอ้างอิง.....	178
ภาคผนวก.....	190
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	204

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สังคมสยามได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ หลากหลาย เช่นเดียวกับสังคมทุกสังคม กิจกรรมเหล่านี้ประกอบด้วยกิจกรรมหลักทางการเมืองและเศรษฐกิจ บรรดาผู้ปกครองของรัฐได้บริหารจัดการบ้านเมืองในแนวทางต่างๆ เพื่อให้เกิดความเจริญ เช่น มีการปฏิรูประบบบริหารครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2435 ทำให้สยามเป็นรัฐที่เน้นหนักในการรักษาความสงบปลอดภัยและรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง¹ ระบบราชการแบบใหม่ได้แบ่งการบริหารออกเป็น 12 กระทรวงเพื่อความเหมาะสม พร้อมทั้งพัฒนาสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ถนนหนทาง การเดินรถไฟ น้ำประปา เพื่อยกมาตรฐานความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น ตามด้วยการปลดปล่อยราษฎรให้เป็นไทด้วยการตราพระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124 เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2448² จวบจนการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นวาระสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญจวบจนปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งผู้ปกครองและบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ได้อำนาจปกครองที่กระจัดกระจายรวมสู่ศูนย์กลาง บ้านเมืองมีการพัฒนา ผู้คนก็มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่อมดำเนินไปด้วยดี

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตะวันตก ซึ่งไม่เพียงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวมาเท่านั้น ความเจริญและแนวคิดใหม่ๆ จากตะวันตกนำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ และการใช้เวลาว่างให้เป็นแบบใหม่แตกต่างไปจากเดิม

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย 2411-2475 (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2523), หน้า 32.

²ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร, 2545), หน้า 360.

สังคมสยามในอดีต ผู้คนในสังคมมีการละเล่นและทำกิจกรรมในยามว่างลักษณะต่างๆ ตามบันทึกของลาลูแบร์ได้กล่าวไว้ว่า มหรสพมี 3 ประเภท ได้แก่ โขน ละคร และระบำ³ นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยการแสดงละครจีน (งิ้ว) การแสดงหุ่นกระบอก การแสดงของนักไต่ลวด และการเล่นไม้สูง มีการชนช้าง ชนไก่ ในการฉลองวัดมักจะมีการวิ่งงิ้ว⁴ และมีการกีฬาอย่างอื่นด้วย เช่น มวยปล้ำ และมวยที่ต่อสู้กันด้วยศอกและหมัด⁵ กิจกรรมต่างๆ ล้วนเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมจารีตที่มีลักษณะเฉพาะ สามารถเล่นได้ในยามว่างโดยใช้สัตว์หรือคนร่วมในการเล่นหรือแสดง ไม่ต้องการกติกาหรืออุปกรณ์ที่ใช้เล่นซับซ้อนแต่อย่างใด

แต่การพักผ่อนหย่อนใจตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กลับมีโฉมหน้าต่างไปจากเดิม ชนชั้นนำในสมัยนี้รับรูปแบบการพักผ่อนหย่อนใจมาจากชาวตะวันตก จึงทำให้มีกิจกรรมใหม่ๆ เข้ามาสู่สยาม เช่น การถ่ายรูป การขี่จักรยาน การขับรถยนต์ การเล่นฟุตบอล รวมไปถึงการชมภาพยนตร์ ซึ่งมีชาวต่างชาติแสดงความจำนง จะนำไปจัดฉายถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการส่วนพระองค์ ในเอกสารลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรโปการ กราบบังคมทูลถวาย ฉบับวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) กล่าวว่า "อนึ่ง พระดิฐการภักดีแจ้งความว่า มีคนเล่นหนังกิมะโนโตคราฟ มาขอเล่นทูลเกล้าฯ ถวายราคา 150 เหรียญ ฤา 250 บาท ผิดว่าคนก่อนที่จะคิดเอาคืนหนึ่งถึง 500 เหรียญ ฤา 833 บาท และว่ารูปครั้งนี้โตมาก ข้าพระพุทธเจ้าฯ ถวายโปรแกรมกับจดหมายพระดิฐการมาด้วย"⁶ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็มีการก่อตั้งสมาคมฟุตบอลสยาม ในชื่อว่า "คณะฟุตบอลแห่งสยาม" และมีการก่อตั้งสมาคมกอล์ฟขึ้นเป็นทางการ ชื่อว่า "สโมสรกอล์ฟดุสิต" ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ก็มีการก่อตั้งลอนเทนนิสสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ขึ้นอย่างเป็นทางการ⁷

³ซิมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2548), หน้า 157.

⁴เขียนตามเอกสารที่อ้างถึง ซึ่งน่าจะหมายถึง การวิ่งงิ้ว.

⁵ซิมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, หน้า 151-158.

⁶"เอกสารลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรโปการ ราชเลขานุการและเสนานบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศ กราบบังคมทูลถวาย ฉบับวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441)," อ้างถึงใน จำเริญลักษณ์ ธนะวงษ์น้อย, ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 11.

⁷ดูรายละเอียดในบทที่ 3.

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาและเจริญในสยามแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมเหล่านี้ได้รับความสนใจจากชนชั้นนำของสังคม เริ่มจากเพียงการเล่นและร่วมกิจกรรม ต่อมามีการก่อตั้งสมาคมขึ้นอย่างเป็นทางการเพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่า การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคม ทำให้สังคมสยามเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นอกจากจะมีระบบราชการ เศรษฐกิจ และสาธารณูปโภคแบบใหม่แล้ว การพักผ่อนหย่อนใจของผู้คนก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย บทบาทของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยามจึงเป็นประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ชนชั้นนำสยามย่อมไม่ได้ชื่นชอบการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเพียงเพราะความสนุกสนานเท่านั้น กิจกรรมเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดผลต่อสังคมในด้านต่างๆ พร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของสยามจนถึง พ.ศ. 2475 วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของสยาม ที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นและการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมัยหนึ่งของสังคมไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้ชนชั้นนำสยามระหว่าง พ.ศ. 2445-2475 รับรูปแบบการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก
2. เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยามระหว่าง พ.ศ. 2445-2475
3. เพื่อศึกษาการขยายตัวของ การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยามไปสู่คนกลุ่มอื่นในสังคม และการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนกลุ่มนี้

สมมติฐาน

1. ระหว่าง พ.ศ. 2445-2475 ชนชั้นนำสยามรับและสนับสนุนการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก และทำให้เป็นมาตรฐานที่แสดงถึงความศิวิไลซ์ ความมีเกียรติ และความมั่นคงของกลุ่มชนชั้นนำสยาม

2. การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการเติบโตของสังคมเมือง ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแพร่หลายสู่กลุ่มคนที่กว้างขวางขึ้น เช่น ข้าราชการ ผู้มีการศึกษา และพ่อค้า
3. กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก สะท้อนให้เห็นการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนกลุ่มใหม่ ที่ก้าวเข้าไปมีบทบาททางสังคมควบคู่กับกลุ่มชนชั้นนำเดิม

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาในที่นี่ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ชนชั้นนำสยามให้การสนับสนุน โดยมีเป้าหมายศึกษาเฉพาะกิจกรรมที่มีความสำคัญ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นนำของสังคม และมีการดำเนินการที่ชัดเจนเช่น กีฬา (ฟุตบอล กอล์ฟ เทนนิส การแข่งม้า) การท่องเที่ยวตากอากาศยังต่างจังหวัด การจัดแสดงละครพูดแบบตะวันตก การชมภาพยนตร์ การใช้บริการสโมสรกีฬาและการจัดสร้างสวนสาธารณะ โดยพื้นที่หลักในการศึกษา ได้แก่ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงและเป็นศูนย์กลางแห่งการเปลี่ยนแปลงของประเทศ นอกจากนี้การศึกษายังได้ครอบคลุมถึงหัวเมืองบางแห่ง ซึ่งการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกชนิดต่างๆ ได้เกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณนั้น

ในการศึกษา มุ่งเน้นกลุ่มคนที่มีความสำคัญ ได้แก่ ชนชั้นนำสยาม ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่มีบทบาท มีความสำคัญในการชี้นำการเปลี่ยนแปลงของสังคมสยามในระหว่าง พ.ศ. 2445-2475 มีศักยภาพ ฐานะ โอกาส และมีความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกรูปแบบต่างๆ ที่เสียค่าใช้จ่ายสูงได้ เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการชั้นสูง นอกจากนี้ยังมุ่งศึกษาถึงคนกลุ่มอื่นในสังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำโดยผ่านการรับรู้จากระบบการศึกษาและการเผยแพร่ข่าวสารในสังคม ได้แก่ ข้าราชการระดับกลางและระดับล่าง กลุ่มคนที่ได้รับการศึกษา ตลอดจนพ่อค้าผู้มีฐานะและกำลังทรัพย์ในการเข้าร่วมกิจกรรม

สำหรับช่วงเวลาในการศึกษาเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2445 อันเป็นปีที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเสด็จนิวัติสยามหลังจากทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ อันเป็นจุดเริ่มแห่งความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยาม เพราะพระองค์ได้ทรงนำการพักผ่อนแบบใหม่เข้ามาเผยแพร่ และได้สนับสนุนกิจกรรมที่มีอยู่เดิมให้เจริญรุ่งเรือง พร้อมกับการสนับสนุนจากชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่ได้ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศและใช้ชีวิตยังประเทศตะวันตกเป็น

เวลานาน โดยขอบเขตของการศึกษาได้สิ้นสุดใน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นปีแห่งการสิ้นสุดการปกครอง
ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้ชนชั้นนำสยามในฐานะผู้นำสังคมและให้การสนับสนุน
กิจกรรมต่างๆ ได้ยุติบทบาทที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมลง

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยที่ผ่านมายังไม่ปรากฏงานชิ้นใดที่ศึกษาถึงการพักผ่อนหย่อนใจแบบ
ตะวันตกของชนชั้นนำสยามโดยตรง งานศึกษาที่ผ่านมามากให้ความสำคัญต่อกิจกรรมในแต่ละ
ชนิดแยกจากกัน ทั้งการกีฬา การท่องเที่ยว การละคร และการชมภาพยนตร์ ส่วนได้รับการศึกษา
แยกจากกันเป็นเอกเทศโดยไม่เกี่ยวข้องกัน นอกจากนี้งานวิจัยบางชิ้นที่เกี่ยวกับกิจกรรมเหล่านี้ ก็
ไม่ได้ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ หากแต่ศึกษาถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรม
ต่างๆ ในมุมมองเฉพาะของศาสตร์นั้นๆ เช่น การศึกษาถึงพัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทย
 เป็นต้น

ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและสังคมสยามเชิงประวัติศาสตร์
โดยตรง ส่วนใหญ่ให้ความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อสังคมในกระแสหลัก ไม่ว่าจะเป็น
การเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ
วัฒนธรรมอันได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก หัวข้อที่ศึกษาเหล่านี้ล้วนได้รับการหยิบยกกล่าวถึง
บ่อยครั้ง แต่มีงานวิจัยเพียงบางส่วนที่ศึกษาถึงกิจกรรมที่เป็นการพักผ่อนหย่อนใจในเชิง
ประวัติศาสตร์สังคม เช่น การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมการชมฟุตบอล แต่
งานวิจัยเหล่านี้ก็ยังคงเป็นการศึกษาแยกตามประเภทของกิจกรรม ยังไม่มีการศึกษาใดที่กล่าวถึงการ
พักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกทั้งหมดโดยตรง การศึกษาในที่นี้จึงมุ่งศึกษาถึงการพักผ่อนหย่อนใจ
แบบตะวันตกในฐานะองค์ความอันเกี่ยวข้องกับชนชั้นนำสยาม เพื่อมุ่งอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงที่
เกิดขึ้นในสังคมซึ่งยังไม่ม้งานวิจัยชิ้นใดกล่าวถึง ทั้งนี้งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ศึกษามี
ดังต่อไปนี้

ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร: "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525"⁸

งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาพัฒนาการของพลศึกษาและกีฬาชนิดต่างๆ ตั้งแต่ ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยปัจจุบัน งานวิจัยได้กล่าวถึงกีฬาชนิดต่างๆ ของไทยว่า ได้พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ต่อสู้ปกป้องบ้านเมืองในภาวะสงคราม กีฬาที่สำคัญคือ มวย และ กระบี่กระบอง ในอดีตใช้ฝึกฝน ทหารและกำลังพลให้มีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อต่อสู้กับอริราชศัตรู ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้มีการรับวัฒนธรรมการเล่นกีฬาอย่างตะวันตกเข้ามา เพื่อแสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองมีความเจริญทันสมัย มีการเล่นกีฬาต่างๆ เช่นเช่นชาวตะวันตกเช่น การเล่นโครเกต การแข่งขันฟุตบอล การแข่งขันกรีฑา คนที่เล่นกีฬาสสมัยใหม่ได้แก่ ขนชั้นสูง พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางชั้นสูง ต่อมากีฬาแบบตะวันตกได้บรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ทำให้กีฬาเหล่านี้ได้แพร่หลายใน บรรดานักเรียน มีการจัดการแข่งขันกีฬานักเรียนเป็นประจำทุกปี โดยกีฬาที่ได้รับความนิยมในสมัยแรกๆ มีการจัดการแข่งขันเป็นประจำคือ กรีฑา และ ฟุตบอล ถึงแม้ว่าส่วนหนึ่งของงานวิจัยชิ้นนี้จะได้ศึกษาถึงพัฒนาการของการกีฬาตะวันตกในสยามก่อน พ.ศ. 2475 ก็ตาม แต่ก็เน้นพัฒนาการที่เกิดขึ้นผ่านระบบการศึกษาเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ศึกษาถึงบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการกีฬา แต่อย่างใด

เนตรนภา ประกอบกิจ: "พัฒนาการของวัฒนธรรมฟุตบอลต่างประเทศในประเทศไทย พ.ศ. 2509-2544"⁹

แม้ว่างานชิ้นนี้มุ่งศึกษาถึงพัฒนาการของวัฒนธรรมฟุตบอลต่างประเทศในประเทศไทยสมัยหลัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2509-2544 แต่ส่วนหนึ่งของงานวิจัยได้กล่าวถึงการเข้ามาของฟุตบอลในสยามสมัยแรกๆ โดยฟุตบอลได้เข้ามาในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีการแข่งขันระหว่าง นักเรียน ข้าราชการ และชาวต่างประเทศที่สนามหลวงตั้งแต่ พ.ศ. 2440 ฟุตบอลได้บรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิชาพลศึกษาในแบบเรียน สมัยรัชกาลที่ 6 มีการจัดการแข่งขันชิงถ้วยทองระหว่าง ข้าราชการบริพารขนาดเล็ก เสื้อป่า ทหาร ตำรวจ ที่ใกล้ชิดรัชกาลที่ 6 เพื่อเป็นการฝึกให้ผู้เล่นมีความสามัคคี จึงทำ

⁸ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร. "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525." รายงานผลการวิจัย, ภาควิชาพลศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

⁹เนตรนภา ประกอบกิจ. "พัฒนาการของวัฒนธรรมฟุตบอลต่างประเทศในสังคมไทย พ.ศ. 2509-2544." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ให้ฟุตบอลเผยแพร่เฉพาะแต่ในกลุ่มของคนที่มีการศึกษาและข้าราชการบางส่วนเท่านั้น งานชิ้นนี้ได้กล่าวถึงประวัติของฟุตบอลในสยามเพียงบางส่วน เพราะมุ่งศึกษาการแพร่หลายของวัฒนธรรมการชมฟุตบอลต่างประเทศซึ่งเกิดขึ้นสมัยหลังจนถึงปัจจุบัน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญแก่กิจการฟุตบอลในอดีต

ปิ่นเพชร จำปา: "วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544"¹⁰

งานชิ้นนี้ศึกษาความเป็นมาของการท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคมต่างกัันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึง พ.ศ. 2475 การท่องเที่ยวในความหมายว่า การเดินทางเพื่อความสุข เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นแต่เดิมในสังคมแบบจารีตของสยาม เพราะแต่ก่อนชาวสยามไม่ได้มีแนวคิดในการใช้เวลาว่างเพื่อหาความสุขจากการท่องเที่ยวหรือเพื่อพักรักษาสุขภาพแต่อย่างใด ดังนั้นการท่องเที่ยวของชาวสยามจึงเป็นการเลียนแบบการใช้ชีวิตอย่างชาวตะวันตก นอกจากนี้การท่องเที่ยวตากอากาศก็จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มของชนชั้นสูง เพราะผู้คนเหล่านี้มีกำลังทรัพย์พอเพียงต่อการจ่ายค่าเดินทางและที่พัก งานชิ้นนี้ยังได้ชี้ให้เห็นว่า ชนชั้นนำสยามเริ่มให้ความสนใจการท่องเที่ยวตากอากาศในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่กิจกรรมนี้ได้เฟื่องฟูในสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะพระองค์ทรงให้การสนับสนุน มีการตัดทางรถไฟสายใต้และสร้างที่พักรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้การเดินทางไปพักผ่อนยังชายทะเลมีความสะดวกสบายและได้รับความนิยมจากคนในสังคม

อรวรรณ ศรีอุดม: "การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)"¹¹

งานชิ้นนี้อธิบายความเป็นมาของการท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับสมัยรัชกาลที่ 6 โดยได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นการเลียนแบบวิถีชีวิตของชาวตะวันตก เพื่อแสดงถึงความมีอารยะและการเป็นส่วนหนึ่งของโลกสมัยใหม่ของสยาม ซึ่งแต่เดิมนั้นชาวสยามในสังคมจารีตไม่มีแนวคิดในการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน การเดินทางท่องเที่ยวมักจะแฝงอยู่ในภาระหน้าที่บางประการ เช่น การจารึกแสวงบุญ การตรวจราชการตามหัวเมือง การเดินทางเพื่อ

¹⁰ปิ่นเพชร จำปา. "วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหามบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

¹¹อรวรรณ ศรีอุดม. "การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหามบัณฑิต, วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2542.

เยี่ยมชมมิตริสหลายต่างถิ่น การย้ายถิ่นเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ แต่ความเจริญทางการคมนาคม การมีทางรถไฟสายใต้ มีส่วนกระตุ้นให้การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนและรักษาสุขภาพอย่าง ชาวตะวันตกเฟื่องฟูในสมัยรัชกาลที่ 6 พร้อมกับการเกิดขึ้นของห้องพักและโฮเต็ลเพื่อให้บริการ อย่างมากมาย

จิรวัดน์ แสงทอง: "ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475"¹²

แม้ว่างานชิ้นนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาถึงการพักผ่อนหย่อนใจโดยเฉพาะ แต่งานชิ้นนี้ได้ให้ภาพรวม ของการใช้ชีวิตของคนในสังคมสยามได้แก่ ชาวเมืองกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง ช่วงการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งที่น่าสนใจนี้ให้ความสำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตประจำวันของ ชาวสยามในกรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2426 - 2475 ที่สัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องโครงสร้าง ของเมือง (การคมนาคมทางน้ำ-การตัดถนน) และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลก ครั้งที่ 1 ในการเป็นเมืองการค้าทำให้ระบบเงินตรามีความสำคัญต่อสังคม

งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนเมืองได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม ตะวันตก โดยแพร่หลายจากชนชั้นนำของสังคมไปสู่ชนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไม่ว่าจะเป็นพ่อค้า ปัญญาชน และประชาชนทั่วไป สิ่งที่น่าประหลาดใจเห็นคือ ผู้คนในสังคมล้วนมีการดำเนินชีวิตต่างไป จากชีวิตประจำวันแต่ก่อน เช่น มีการรับหนังสือพิมพ์ อ่านข่าวสารเพื่อทำให้ทันสมัยตามสังคมที่ เปลี่ยนไป การใช้ชีวิต การแต่งกาย และการบริโภคของชาวเมืองก็เปลี่ยนไปตามชนชั้นนำ แต่เดิม จะพบเฟอริมิเจอร์ ภาพถ่าย ภาพเขียน แบบฝรั่งเฉพาะแต่ในวังหรือคฤหาสน์ แต่สังคมที่เปลี่ยนไป ได้ทำให้ของประดับเหล่านี้สามารถปรากฏตามบ้านเรือนของคนธรรมดาทั่วไปหากเพียงแต่มีกำลัง ในการซื้อซึ่งได้ขยายอาณาเขตออกนอกวัง

สิ่งที่น่าสนใจนี้ให้ความสำคัญคือ ชนชั้นนำของสังคมเป็นผู้เลียนแบบการใช้ชีวิตของ ชาวตะวันตกก่อนต่อมาจึงแพร่หลายมาสู่ข้าราชการ ความเฟื่องฟูในการเลียนแบบชาวตะวันตก เห็นได้จาก การก่อตั้งสมาคมสำหรับชาติไทยเพื่อให้ต่างชาติรู้ว่าคนไทยก็มีสโมสร (Club) อย่าง ประเทศที่เจริญได้เช่นกัน นอกจากนี้ยังมีร้านขายอุปกรณ์กีฬาเช่น ฟุตบอล เทนนิส ซึ่งมีการ โฆษณาขายตามหน้าหนังสือพิมพ์ แต่ก่อนวัฒนธรรมในการใช้เวลาว่างทำกิจกรรมอย่าง ชาวตะวันตกจำกัดเฉพาะแต่กลุ่มชนชั้นนำ แต่ในที่สุดได้รับการเผยแพร่ผ่านทางสื่อต่างๆ จน กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชาวเมืองในเวลาต่อมา

¹²จิรวัดน์ แสงทอง. "ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475." วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

Maurizio Peleggi: Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image¹³

งานชิ้นนี้ผู้เขียนมุ่งศึกษาถึงการบริโภคสิ่งของจากตะวันตกภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 งานชิ้นนี้ได้เสนอว่า รสนิยมในการบริโภคของจากภายนอกประเทศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาแต่อดีต ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สินค้าจากจีนและอินเดียถือเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความมั่งคั่งของราชสำนักและชนชั้นสูง แต่สมัยรัชกาลที่ 5 กระแสความนิยมที่หลังไหลมากลับเป็นสิ่งของหรูหราจากประเทศตะวันตก ปรากฏการณ์ที่ Peleggi เสนอ ไม่ว่าจะเป็นความนิยมในการสร้างพระราชวังแบบตะวันตก มากกว่าวัด พระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จประพาสยุโรป ชื่ออัญมณี งานศิลปะ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับตะวันตก การถ่ายรูป หรือการชมภาพยนตร์ ล้วนเป็นความพยายามของชนชั้นนำสยามเพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของสากล โดยการทำให้มีความศิวิไลซ์เหมือนนานาอารยประเทศและยกระดับให้มีความสูงส่งกว่าราษฎร แต่ความทันสมัยที่สร้างขึ้นไม่ใช่การทำให้ทันสมัยอย่างชาติตะวันตกในขณะนั้น แต่เป็นความพยายามในการสร้างความมั่นคงสำหรับสถาบันการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

จากงานวิจัยที่แสดงมา ยังไม่มีงานชิ้นใดที่ศึกษาถึงประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของสยาม โดยใช้เรื่องการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเป็นหัวข้อหลักในการศึกษาโดยตรง การศึกษาการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในฐานะองค์รวมจึงมีความสำคัญ เพื่อตอบคำถามและอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมสยาม และแสดงให้เห็นถึงความคลี่คลายตลอดจนพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่กิจกรรมเหล่านี้เริ่มได้รับการสนับสนุน จนถึงวาระสิ้นสุดหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³Maurizio Peleggi, *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image*. Hawai'i: University of Hawai'i Press, 2002.

บทที่ 2

การพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตของสังคมสยามสมัยรัชกาลที่ 1-5

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก เริ่มได้รับความนิยมและแพร่หลายในหมู่ชนชั้นนำสยาม ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ดังเห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เริ่มให้ความสนใจกับการเดินทางไปเปลี่ยนอากาศยังหัวเมืองชายทะเล ความกล่าวในพระราชพงศาวดารไว้ว่า

“ที่อ่างศิลา แขวงเมืองชล อากาศดี โปรดให้ทำที่ประทับแห่งหนึ่ง ได้ทำแต่อิฐปูนขึ้นไว้กับถมสะพานศิลาเป็นถนนออกมาสายหนึ่ง พณหัวเจ้าท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ ที่สมุหนะพระกะลาโหมสร้างตึกใหญ่ขึ้นไว้หลังหนึ่ง เพื่อจะให้พวกยุโรปที่เจ็บไข้ไปอยู่รักษาตากอากาศที่นั่นเป็นการบุญ แลที่ตลาดหลังเขาสามมุขนั้น โปรดให้ทำพลับพลาเป็นที่ประพาสขึ้นไว้หมู่หนึ่ง”¹

การเปลี่ยนอากาศเพื่อสุขภาพในสมัยรัชกาลที่ 4 ถือเป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่า คนสยามโดยเฉพาะบรรดาชนชั้นนำเริ่มให้ความสนใจต่อการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก ก่อนที่กิจกรรมดังกล่าวจะแพร่หลายและเป็นที่รู้จักในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตามการศึกษาถึงเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยาม ย่อมไม่สามารถศึกษาได้โดยปราศจากการพิจารณาถึง สภาพเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตของผู้คน และบทบาทของรัฐในการกำหนดนโยบายต่างๆ ตั้งแต่อดีต เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นรากฐานในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม ก่อนที่วัฒนธรรมตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพลภายหลังในสังคมสยามในภายหลัง ดังนั้นในการศึกษาถึงเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมสยาม จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงสภาพของสังคมรวมทั้งบริบทในแง่มุมต่างๆ ตั้งแต่อดีต เพราะจะแสดงให้เห็นถึงสาเหตุและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อการพักผ่อนหย่อนใจในสังคม โดยมีชนชั้นนำเป็นผู้กำหนดแนวทางแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), หน้า 296.

ในบทนี้จึงเป็นการศึกษาและพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆ ของสังคมจารีตตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะเป็นสภาพบ้านเมือง การดำเนินชีวิตของผู้คน ระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม และบทบาทของชนชั้นนำ ที่มีส่วนในการกำหนดรูปแบบและการรับรู้ที่มีต่อการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมจารีต อันเป็นลักษณะเฉพาะสังคมสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์

2.1 วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแบบจารีต

การพักผ่อนหย่อนใจของคนสยามเป็นกิจกรรมที่ปรากฏให้เห็นตั้งแต่โบราณกาล ผู้คนในสังคมมีการละเล่นและทำกิจกรรมในยามว่างลักษณะต่างๆ เพื่อความสนุกสนาน ตามบันทึกของลาลูแบร์ได้กล่าวถึงความบันเทิงของชาวสยามไว้ว่า “ชาวสยามชอบการชนไก่มาก ...ชาวสยามรักการพนันเสียเหลือเกิน จนกระทั่งจับหายชายตนหรือไม้ก็ขายบุตรธิดาของตน (ให้ตกไปเป็นทาส) การพนันที่เขาชอบเล่นมากที่สุดก็คือ Tric-trac ซึ่งชาวสยามเรียกว่า สกา (Saca) นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยการแข่งเรือ ชาวสยามเลือกเรือยาว 2 ลำมาเปรียบส่วนลัดให้เท่ากันทุกอย่างเท่าที่สามารถจะทำได้ แล้วก็แบ่งออกเป็นสองพวกเพื่อพนันขันต่อ”² บันทึกของลาลูแบร์ได้ให้ภาพของการพักผ่อนหย่อนใจที่เกิดขึ้นในสังคมสยามตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่อมาสมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏการกล่าวถึงการพักผ่อนหย่อนใจในเอกสารราชการ อันสะท้อนให้เห็นจากการพนัน กฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้ระบุชื่อการพนันที่คนไทยชอบเล่นหลายอย่างได้แก่ เด็ดปลี แทงหวย กอบข้าวสาร หีบเบี้ยเรียง แก้ย่าม ตาบอดทานเบี้ย ทายเม็ดขนุน ทายอึ่ง ทายปลาไหล ทายกลีบมังคุด ประสมลิบ หีบเบี้ย หมายทายรูปลัศว์ รูปไม้คัมพัต เสือนอนกิน ชนไก่ ชนนก (นกสีชมภู นกคุ้ม นกกระทา) และเล่นปลากัด³

ความแพร่หลายของการพนันแสดงให้เห็นว่า การละเล่นเพื่อพักผ่อนในยามว่างหาใช่สิ่งแปลกใหม่แต่อย่างใด การพักผ่อนหย่อนใจเป็นกิจกรรมที่มีหลักฐานปรากฏให้เห็นเรื่อยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจวบจนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แต่การรับรู้ของคนสยามที่มีต่อการพักผ่อนในลักษณะดังกล่าวย่อมแตกต่างจากสมัยหลัง การพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตของสยามย่อมพัฒนาขึ้นมา

²ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, หน้า 151-159.

³สยามประเภท เล่ม 1, (ม.ป.ท., ม.ป.ป), หน้า 90-91, อ้างถึงใน ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 46.

ภายใต้บริบททางสังคมอันมีลักษณะเฉพาะของตน ทำให้คนในสังคมมีการรับรู้ต่อการพักผ่อนหย่อนใจต่างกับสมัยหลังที่มีการปรับเปลี่ยนความคิดอันได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

การดำเนินชีวิตของคนสยามในสังคมแบบจารีต ย่อมพัฒนาขึ้นมาภายใต้กรอบความคิดและทัศนคติในการดำเนินชีวิตที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา แนวคิดทางพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในการอธิบายถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คน ตลอดจนกำหนดกิจกรรมที่ต้องทำในขั้นตอนต่างๆ ของชีวิต ภายใต้กรอบเวลาตามความเชื่อแบบจารีต ความคิดทางเวลาของคนในสังคมจารีตผูกพันอยู่กับจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ เวลาแห่งภัททกัลป์มีระยะเวลา 5,000 ปี เป็นเวลาที่สังคมค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมลงๆ ทุกที จนเกิดกลียุคที่มนุษย์ต้องล้มตายลง การอธิบายแนวคิดต่อเรื่องเวลาในลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนว่า สังคมจารีตให้ความสำคัญต่อโลกหน้ามากกว่าปัจจุบัน เพราะเมื่อเวลาผ่านไปความเจริญจะไม่เกิดขึ้น แต่ความเสื่อมกลับเข้ามาแทนที่ ทำให้สังคมมีแต่ความเลวลงจนแตกสลายในที่สุด ความสุขในโลกปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่ขัดกับความเชื่อดังกล่าว การสั่งสมเงินทองและสิ่งมีค่าต่างๆ ย่อมถูกมองว่าเป็นสิ่งไม่จริง แม้กระทั่งการใช้ชีวิตเพื่อหาความสุขสำราญจากการพักผ่อนหย่อนใจ ย่อมขัดกับแนวคิดในลักษณะดังกล่าว เพราะความสุขในโลกปัจจุบันย่อมไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง ดังนั้นการพักผ่อนหย่อนใจในลักษณะต่างๆ ที่ให้ความสำคัญต่อการพักผ่อนโดยตรง มุ่งก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางร่างกายและจิตใจโดยตรงแบบตะวันตก⁴ จึงไม่ปรากฏในสังคมแบบจารีต ส่วนหนึ่งเพราะขัดแย้งโดยตรงกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งครอบคลุมสังคมในช่วงเวลานั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ แบบแผนและแนวคิดการดำรงชีวิตในสังคมแบบจารีต จึงให้ความสำคัญมุ่งส่งเสริมการทำบุญสั่งสมบารมีเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นในโลกหน้า ก่อให้เกิดธรรมเนียมการปฏิบัติต่างๆ เช่น การทำบุญในช่วงเวลาต่างๆ ของชีวิต การทำนุบำรุงวัดวาอาราม รวมทั้งการบริจาคทรัพย์สินของมีค่าให้แก่วัด เช่น การสร้างวัด สร้างพระพุทธรูป สร้างคัมภีร์ธรรม และถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วยศรัทธาปลาตะที่มันคง⁵ วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในวาระโอกาสต่างๆ ตั้งแต่การทำบุญทั่วไปที่อาจกระทำได้ทุกวัน ได้แก่ การถวายอาหารบิณฑบาตแก่ภิกษุสามเณร ผู้มีศรัทธาแรงกล้าบางคนทำทุกวัน บางคนทำเป็นบางวัน เช่น ในวันตรุษวันสารท วัน 8 ค่ำ และ 14 หรือ 15 ค่ำ ในเดือนหนึ่งๆ นอกเหนือจากวันขึ้น 8 ค่ำ และวันแรม 8

⁴อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 11.

⁵ดูรายละเอียดในบทที่ 3.

⁶ชัย เมืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 36.

คำ ก็ยังมีอีกสองวันที่ทางวัดจัดให้มีการแสดงธรรมเทศนา คือวันขึ้น 15 ค่ำ กับวันแรมสิ้นเดือน ถ้าเป็นเดือนคี่ก็ 15 ค่ำ ถ้าเดือนคู่ 15 ค่ำ ชาวบ้านเรียกวันประชุมถือศีลฟังธรรมว่า "วันพระ" และเรียกวัน 14 ค่ำ ว่า "วันโกน" เพราะพระทุกรูปต้องปลงผมและโกนหนวดเคราให้เกลี้ยงเกลာในวันนั้น⁷

ในสังคมแบบจารีตแนวคิดทางพุทธศาสนามีส่วนทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนทุกหมู่เหล่าต้องมาประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ การไปวัดถือเป็นกิจวัตรสำคัญเพื่อประกอบพิธีกรรมและร่วมงานบุญต่างๆ ชาวบ้านพากันไปประชุมที่วัดใกล้บ้านเดือนละ 4 ครั้ง เมื่อถึงวันพระชาวบ้านจะออกจากบ้านไปกันเป็นแถว คนที่มีบ่าวไพร่ก็ต้องเอาบ่าวไพร่ถือเครื่องกินและของถวายพระไปด้วย ที่วัดจึงมีผู้คนคึกคักในวันดังกล่าว ในวันขึ้นและแรม 8 ค่ำ ตามวัดจะมีการแสดงธรรมเทศนา ชาวบ้านใกล้เคียงจะชักชวนกันไปฟังเทศน์ภายในพระวิหาร ณ ที่นี้ญาติมิตรจะพบปะสนทนากัน ใครมีเรื่องมีข่าวสำคัญอะไรก็บอกให้กันฟังกัน หนุ่มๆ สาวๆ ก็มักจะหาโอกาสมาดูตัวกันที่วัด วันฟังเทศน์จึงเท่ากับเป็นวันประชุมชาวบ้าน จะว่าชาวบ้านใช้วัดเป็นที่ประชุมก็ได้ วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม⁸ ขณะที่พระมหากษัตริย์ก็มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิสังขรณ์วัด เช่นในพระราชพงศาวดารได้ระบุว่า สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงบูรณะวัดอรุณราชวรารามและวัดโมฬีโลกยาราม⁹ ทรงสร้างวิหารวัดสุทัศน์¹⁰ วัดไม่เพียงเป็นที่รวมของชนทุกหมู่เหล่าเท่านั้น กิจกรรมหลายอย่างก็เกิดขึ้นที่วัด นอกจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว วัดได้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดกิจกรรมเพื่อความบันเทิงในรูปแบบมหรสพ อันเป็นส่วนหนึ่งของงานบุญสืบเนื่องจากพุทธศาสนา

ในสังคมแบบจารีต กิจกรรมการพักผ่อนและความบันเทิงในลักษณะต่างๆ ยังต้องเผชิญกับอุปสรรคสำคัญอันสืบเนื่องจากความมั่นคงของบ้านเมือง ซึ่งอาจเข้ามาขัดขวางต่อความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจ สภาพของสังคมสมัยแรกตั้งกรุงเทพฯ ที่ไม่สงบเรียบร้อย สาเหตุสำคัญมาจากการที่อาณาจักรสยามต้องทำสงครามอย่างสม่ำเสมอ ในระหว่าง พ.ศ. 2310 – 2352 มีการทำ

⁷ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2523), หน้า 217.

⁸ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25, หน้า 218.

⁹สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546), หน้า 145.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

สงครามกับพม่าถึง 17 ครั้ง โดยเฉลี่ยแล้วไทยจะทำสงครามกับพม่าราว 2 ครั้งต่อทุกๆ 5 ปี¹¹ ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรีทรงชิงแว่นแคว้นต่างๆ จากพม่า และสร้างความเป็นใหญ่เหนือเขตแดนเขมรและแว่นแคว้นต่างๆ ภายใต้การควบคุมของหลวงพระบาง ครั้นทศวรรษ 2370 ในสมัยรัชกาลที่ 2 สยามทำสงครามอีกหลายครั้งเพื่อแสดงความเป็นเจ้าเหนือดินแดนต่างๆ ภายใต้อาณาเขตประเทศไทยปัจจุบัน และยังรวมถึงลาว เขมร ดินแดนทางตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า และรัฐฝ่ายเหนือของประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน¹² ความจำเป็นในการปกป้องบ้านเมืองทำให้ผู้คนที่ต้องอุทิศเวลาให้กับรัฐเป็นอันดับแรก เมื่อบ้านเมืองไม่สงบ หนทางในการหาความสำราญพักผ่อนในรูปแบบต่างๆ จึงมีอุปสรรค นอกจากนี้ “ระบบไพร่” ก็มีผลในการบั่นทอนเวลาส่วนตัวของผู้คนประชาชนทั่วไปซึ่งก็คือ “ไพร่” ไพร่มีพันธะทำงานให้แก่รัฐคือ การมาเข้าเดือนรับราชการเป็น 3 ผลัดคือ เข้าเดือนออกสองเดือนทุกปีในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 รัฐบาลลดเวลารับราชการลงไปอีกเหลือเพียง 3 เดือน คือ รับราชการ 1 เดือน ได้พัก 3 เดือน สลับกันไป เรียกว่าเข้าเดือนออกสามเดือน¹³ ไพร่จะมีเวลาทำกินอย่างน้อยๆ ปีละ 4 – 8 เดือน¹⁴ ไม่ว่าจะเป็นการทำสงครามหรือภาวะในการถูกเกณฑ์แรงงาน ย่อมมีส่วนทำให้กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนในลักษณะต่างๆ ต้องเผชิญกับอุปสรรค ข้อจำกัดดังกล่าวไม่ได้ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจในสังคมจารีตสูญหายไปแต่อย่างใด กิจกรรมต่างๆ ย่อมมีอยู่เช่นเดิม แต่อาจจะมีปริมาณที่น้อยลงเฉพาะในช่วงที่บ้านเมืองไม่สงบหรือมีความเข้มงวดในการเกณฑ์แรงงาน เพราะผู้คนที่ต้องแบ่งเวลาส่วนหนึ่งอุทิศให้กับบ้านเมืองตามหน้าที่ เมื่อข้อจำกัดดังกล่าวคลี่คลาย กิจกรรมการพักผ่อนในรูปแบบต่างๆ จึงมีโอกาสเจริญและเพิ่มปริมาณขึ้น เพื่อสอดคล้องกับความต้องการของสังคม

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาป, **ไทยรบพม่า**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 399-650.

¹² วิชาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริสต์ เบเคอร์, **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 16.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

¹⁴ อัญชลี สุสายัณห์, **ไพร่สมัย ร.5**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มุลนิธิโดยตำแหน่งประเทศไทย, 2546), หน้า 81.

2.2 การพักผ่อนหย่อนใจในสังคมแบบจารีต

คุณลักษณะประการหนึ่งของสังคมแบบจารีตก็คือ ไม่ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาแนวคิดเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจโดยตรงตามแบบอย่างสังคมตะวันตก การจัดแบ่งเวลาทำงานและพักผ่อนอย่างชัดเจนแบบโลกสมัยใหม่ยังไม่เกิดขึ้น การคำนึงถึงสาระและคุณประโยชน์ในการดำรงชีพปัจจุบันซึ่งรวมทั้งการพักผ่อนก็ไม่ได้ได้รับความสำคัญเช่นกัน รัฐหันไปให้ความสำคัญกับกิจกรรมหลักของบ้านเมือง ทำให้ระเบียบแบบแผนและกิจกรรมส่วนใหญ่ของสังคมมุ่งตอบสนองต่อสิ่งเหล่านี้ ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้ เช่น ในพระราชพงศาวดาร กิจกรรมที่รัฐมุ่งให้ความสำคัญ ได้แก่ งานพระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ การบูรณะปฏิสังขรณ์และสมโภชวัดวาอาราม การทำสงครามเพื่อความมั่นคงบ้านเมือง การเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตกับต่างประเทศ การว่าข้อราชการต่างๆ แต่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจได้รับการกล่าวถึงเพียงไม่กี่ครั้ง เช่น ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 กล่าวถึงเพียงแต่การสร้างและประพาสสวนขวาของรัชกาลที่ 2 ท่ามกลางกิจการหลักของบ้านเมืองนานาชนิด¹⁵

การไม่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิดเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจ จึงทำให้กิจกรรมการเล่นต่างๆ ของสังคมจารีต มุ่งให้ความบันเทิงโดยไม่ได้ให้คุณประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจอย่างตะวันตก การพักผ่อนหย่อนใจของคนในสังคมเป็นเพียงการทำกิจกรรมง่าย ๆ ในยามว่างจากการทำงาน ภาพการใช้เวลาว่างประจำวันของผู้คนในสังคมจารีตปรากฏในการบันทึกของลาลูแบร์ว่า

“ชีวิตตามปกติของชาวสยามนั้น ดำเนินไปด้วยความเกียจคร้านเป็นประมาณ เขาแทบจะไม่ทำงานอะไรเลย เมื่อพ้นจากราชการงานหลวงมาแล้ว เขียวก็ไม่เขียว ล่ำสัตว์ก็ไม่ไป เอนหลัง กิน เล่น สูบยาสูบแล้วก็นอนไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ภรรยาจะปลุกให้เขาตื่นขึ้นราว 7 โมงเช้า เอาข้าวปลาอาหารมาให้บริโภค เสร็จแล้วก็นอนต่อไปใหม่ พอเที่ยงวันก็ลุกขึ้นมาอีก ... เวลาที่เหลืออยู่นอกนั้นก็หมดไปด้วยการพูดคุยและเล่นการพนัน”¹⁶

¹⁵ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 129.

¹⁶ ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, หน้า 160-161.

ตามบันทึกของลาลูแบร์ได้ให้ภาพการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายของชาวบ้าน เมื่อไม่รับประทานอาหารกินนอน กิจกรรมที่ให้ความบันเทิงเพื่อพักผ่อนเห็นได้จากการพนันที่ได้รับความนิยม รวมทั้งการชนไก่ และการชมมหรสพต่างๆ (ดังที่เคยกล่าวมา) ภาพที่ปรากฏในสังคมจารีตจึงไม่พบเห็นการจัดเวลาว่าง และจัดกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนอย่างเป็นแบบแผนและจริงจังเช่นสมัยใหม่ ไม่เพียงแต่สยามเท่านั้น อาณาจักรต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูก็เช่นเดียวกัน ล้วนมีการจัดกิจกรรมที่ทำในยามว่างลักษณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมอย่างคลั่งไคล้ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกีฬาแข่งขัน เห็นได้ชัดเจนจากนิสัยชอบพนันในการแข่งขันเกือบทุกประเภท การพนันที่ได้รับความนิยมมากที่สุดก็คือ การชนไก่ นอกจากนี้ยังมีการเล่นพนันจากการเล่นไพ่ ย้อนกลับไปถึง ค.ศ. 1598 เล่ากันว่าชายฟิลิปปินส์ และ ผู้หญิง เมสติโซ ในมินิลาเล่นไพ่ด้วยเดิมพันสูงๆ เป็นความเพลิดเพลินหลัก กีฬาที่นิยมเล่นกันอีกชนิดหนึ่งก็คือ ตะกร้อ ในภาษามลายูเรียกว่า sepak raga ในลูซอนเรียกว่า sipa ในพม่าเรียกว่า chin-lohn ตะกร้อเล่นด้วยลูกบอลกลวง "สานด้วยหวาย" หรือเครื่องสาน คนๆ เดียวหรือกลุ่มคนล้อมกันเป็นวง ใช้เท้าหรือเข้าเตะตะกร้อให้อยู่ในอากาศ ถ้าจะให้ดีต้องใช้ฝ่าเท้า โดยพวกโมลุกกะก็มีชื่อเสียงเป็นพิเศษในกีฬานี้¹⁷ เมื่อพิจารณาจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสยามและอาณาจักรข้างเคียงแสดงให้เห็นว่า การพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านในสังคมจารีตเป็นเพียงการทำกิจกรรมง่ายๆ เพื่อตอบสนองเวลาว่างที่พึงมีในขณะนั้น มิฉะนั้นก็ต้องแสวงหาความบันเทิงจากงานมหรสพในโอกาสสำคัญตามงานประเพณีในวาระต่างๆ ซึ่งจัดอย่างเป็นทางการ

งานเฉลิมฉลองที่จัดอย่างเป็นทางการและเปิดโอกาสให้ผู้คนได้ร่วมสนุกกับกิจกรรมต่างๆ พบเห็นได้จากงานประเภทแรกนั่นคือ งานบุญ งานบุญของคนไทยเริ่มตั้งแต่เดือนห้าซึ่งเป็นเวลาของเทศกาลสงกรานต์ ผู้คนต่างไปร่วมงานบุญเพื่อเฉลิมฉลองวาระขึ้นปีใหม่ของไทย ในหนังสือ **นิราศเดือน**¹⁸ ได้กล่าวถึงการทำบุญในเดือนห้าไว้ว่า "ไฉ่เดือนห้าหน้าคิมหันต์ พวกมนุษย์สุดสุขสนุกครัน ได้ดูกันพิศวงเมื่อสงกรานต์ ทั้งผู้ดีเข้ใจใฝ่อิงคาส อภิวัตพระพุทธรูปในวิหาร ล้วนแต่งตัวท้วกันวันสงกรานต์ ดูสราญเวริศพริ้งทั้งหญิงชาย"¹⁹ งานสงกรานต์เป็นโอกาสที่ชาวบ้านได้มาชุมนุมทำบุญร่วมกันที่วัด นอกจากนี้ต่างคนต่างแต่งกายด้วยชุดสีล้วนสวยงามเพื่อมาประกวด

¹⁷แอนโทนี วีต, *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450-1680 เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม*, แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ, (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2548), หน้า 194-208.

¹⁸แต่งโดย นายมี หรือ เสมียนมี หรือ หมื่นพรหมสมพัตสร กวีสมัยรัชกาลที่ 3.

¹⁹*นิราศเดือน*, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), อ้างถึงใน ชัย เรื่องศิลป์, *ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม*, หน้า 317-318.

ประชันกัน ในโอกาสที่ได้มาชุมนุมกันตั้งความว่า “สงกรานต์ที่ตรุษที่ไม่มีมอม ประดับพร้อมแหวน เพ็ชรเม็ดมุกดา มีเท่าไรใส่เท่านั้นฉันผู้หญิง ดูเพริศพริ้งเพราะเอกเหมือนเมฆขลา รามสูรเดินดินลั่น ศักดา เทียวไล่คว่าบางที่ก็มีเชิง”²⁰

ต่อมาคือการทำบุญเดือนแปด ในเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งผู้คนนิยมบวชกันในช่วงเวลานี้ ทำให้ประชาชนทั้งหลายมาทำบุญที่วัดมากขึ้นตามลำดับ “ถึงเดือนแปดแดดอับพยับฝน ฤดูแลพระ พรรษาเข้ามาขวาง จวนจะบวชเป็นพระสละนาง อยู่เห็นห่างเห็นกันเมื่อวันบุญ ...ต้นไม้ทองเสาตรง หงส์ขี้ผึ้ง คู่สืงเขายายพอกชายหญิง อนุรุทรยุดกินระช้ออนพริ้ง มีทุกสิ่งซื้อมาบูชาพระ”²¹

ถึงเดือนสิบก็ตรงกับการทำบุญวันสารท ทำให้มีโอกาสมาพบปะกันในงานบุญอีกครั้ง “ถึงเดือนสิบเห็นกันเมื่อวันสารท ใส่อังคาสโภชนากระยาหาร กระยาสารทกล้วยไข่ใส่โตกพาน พวก ชาวบ้านถ้วนหน้าธารณะ”²²

ต่อมาถึงเดือนสิบเอ็ดซึ่งเป็นวาระจัดงานบุญงานรื่นเริงหลังจากออกพรรษา ผู้คนต่าง หลั่งไหลมาร่วมแห่กฐินและได้ชมการแข่งขันเรือสร้างความคิดริ้นแรงได้เป็นอย่างดี “เดือนสิบเอ็ดเสร็จ ธุระพระพรรษา ชาวพาราเชิงแช่แห่กฐิน ลงเรือเทียบพายยกเหมือนนกบิน กระแสสินธุ์สาตปราย กระจายฟอง สุกสนานขานยาวสาวสนั่น บ้างแข่งกันต่อลู่เป็นคู่สอง แพ้ชนะปะตาพุดจาลอง ตาม ทำนองเล่นกฐินสิ้นทุกปี”²³

ส่วนเดือนสิบสองก็เป็นเทศกาลลอยกระทง เป็นงานบุญที่ประชาชนได้ออกมาร่วมเฉลิมฉลอง และมีการแสดงให้สนุกสนานสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้คนเป็นอันมาก

“เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง ชนทั้งปวงลอยตามอร่ามแสง ดอกไม้ไฟ โชติช่วงเป็นดวงแดง ทั้งพลุแรงตึงตังตึงสะท้าน เสียงนกบินพรวดพรวดกรวด ใจดี้อ เสียงหวอหือเฮฮาอยู่ฉ่าฉาว ล้วนผู้คนล้นหลามตามสะพาน อลหม่าน นาวาในสาคร ...มีเรือชักเชิงแช่แลสลอน ขับประโคมดนตรีมีละคร อรชรจ๋าว่า

²⁰ นิราศเดือน, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), อ้างถึงใน ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 317-318.

²¹ เรื่องเดียวกัน.

²² เรื่องเดียวกัน.

²³ เรื่องเดียวกัน.

อยู่หน้าเรือ บ้างก็ร้องสัควาไสหน้าทับ ลูกคู่รับพร้อมเพราะเสนาะเหลือ ฟัง
สำเนียงเสียงตรีไม่มีเครือ เป็นโยเยือจับใจน้ำใจชาย"²⁴

เดือนอ้าย เดือนยี่ และเดือนสาม เป็นเดือนว่างเว้นการทำบุญตามวัด เห็นจะเป็นเพราะ
ชาวไร่ชาวนากำลังติดธุระในการเกี่ยวข้าว นวดข้าวและเอาข้าวออกขาย ต่อถึงเดือนสี่จึงมีการ
ทำบุญอย่างพร้อมเพรียงกันตามวัดต่างๆ อีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า การทำบุญตรุษไทย²⁵

งานบุญศาสนาและประเพณีที่จัดในวันสำคัญตามเดือนต่างๆ ถือเป็นหนทางหนึ่งที่คนใน
สังคมจารีตมีโอกาสร่วมงานเฉลิมฉลองหาความสำราญกับความบันเทิง โดยพื้นที่ทางสังคมที่คน
มาชุมนุมกันได้แก่ ที่ชุมนุมชนที่ใช้จัดงาน หรือ วัด ในสังคมแบบจารีตกิจกรรมขนาดใหญ่ที่ให้ความ
บันเทิงจึงมักเกิดในที่ชุมนุมชน ไม่เพียงแต่งานบุญเท่านั้น ในสังคมจารีตผู้คนยังสามารถหาความ
บันเทิงจากมหรสพในอีกลักษณะนั้นคือ งานเฉลิมฉลองอันเกี่ยวข้องกับรัฐหรือพระราชพิธี พระราช
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึงมหรสพที่จัดขึ้นในงานสมโภชพระนครไว้ว่า "ให้มี
การมหรสพต่างๆ และมีละครผู้หญิงโรงใหญ่ เงินโรงวันละ 10 ชั่ง เป็นการสมโภชวัดพระศรีรัตน
ศาสดารามด้วยครบ 3 วันเป็นกำหนด"²⁶ ซึ่งการจัดมหรสพเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับการเฉลิม
ฉลองวัดเชตุพนวิมลมังคลารามในสมัยเดียวกัน อันประกอบไปด้วยการละเล่นและการแสดงต่างๆ
ได้แก่ โขนอุโมงค์โรงใหญ่ หุ่น ละคร มอญรำ ระบำ โมงครุ่ม คุลิตีไม้ ปรบไก่ จิวจิ้น ญวนหกคะเมน
ไต่ลวด ลอดห่วง รำแพน นอนหอกนอนดาบ สิงโตล่อแก้ว และมวย เวลากกลางคืนประดับไปด้วย
ประทีปแก้วระย้าแก้ว โคมพวง โคมรายมีดอกไม้รุ่งสว่างไปทั้งพระอาราม แล้วให้มีหนังคืนละ 9 โรง
มีดอกไม้เพลิงคืนละ 200 พุ่ม ระทากใหญ่ 8 ระทาก พลุ ประทัด พะเนียง ดอกไม้ม้า ดอกไม้กระถาง
ดอกไม้กลต่างๆ และมังกรล่อแก้ว²⁷

จากหลักฐานที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า การพักผ่อนหย่อนใจอย่างเป็นทางการส่วนใหญ่
มักจะเกี่ยวข้องกับงานสำคัญของสังคม เมื่อแนวคิดในการพักผ่อนโดยตรงแบบสมัยใหม่ยังไม่เกิด
สถานที่มุ่งให้ความบันเทิงและพักผ่อนโดยตรงย่อมไม่มี การพักผ่อนหย่อนใจอย่างเป็นทางการจึง

²⁴ นีราศเดือน, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), อ้างถึงใน ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-
2453 ด้านสังคม, หน้า 317-318.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 7
(กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545), หน้า 31.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

ต้องเกิดแทรกอยู่ตามงานสำคัญของสังคม เห็นได้จากการจัดมหรสพความบันเทิงในงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็งานประเพณี งานบุญศาสนา และงานพระราชพิธี สถานภาพของความบันเทิงจึงมีฐานะเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของงานพิธีเท่านั้น

การละเล่นบางอย่างถึงแม้จะเป็นการละเล่นที่มุ่งให้ความบันเทิง แต่ก็มีส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพิธีกรรม จุดหมายเหตุของลาดูแบร์ กล่าวถึงการเล่นว่าในสมัยพระนารายณ์ว่า “การเล่นว่าวในเมืองไทยเป็นการสนุกสนาน ว่าวของพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามเขาขึ้นอยู่ในอากาศทุกคืนตลอดในฤดูหนาว 2 เดือน มีเสนาอำมาตย์คอยระมัดระวังผลัดเปลี่ยนกันถือสายบ้าน”²⁸ การเล่นว่าวนอกจากจะให้ความสนุกสนานแล้ว การเล่นว่าวยังเป็นพิธีกรรมอันสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ ในภาพย่ห่อโคลงนิราศธารโศก พรรณนาถึงพิธีเดือนอ้ายว่ามีชักว่าว (แกลง-แขลง) เป็นสำคัญ เพื่อขอลมพัดให้น้ำลาดว่า

“เดือนอ้ายผายกรงท้าว พิธีว่าวกล่าวกลแสดง
เดือนนี้พิธีแกลง กลุ่มห้องฟ้าคลาอรไกลฯ”²⁹

ส่วนการพักผ่อนหย่อนใจของพระมหากษัตริย์ในสังคมจารีตก็เช่นเดียวกัน กิจวัตรประจำวันของพระมหากษัตริย์ที่ระบุไว้ในกฎมณเฑียรบาล ก็สะท้อนถึงการรับรู้ในสังคมจารีตที่ไม่ให้ความสำคัญต่อการพักผ่อนหย่อนใจเมื่อเทียบกับกิจกรรมอื่น ตามโบราณราชประเพณี โดยกฎมณเฑียรบาลได้กำหนดพระราชกิจประจำวันของพระเจ้าแผ่นดินไว้ดังนี้

“รุ่งแล้วนาฬิกา 1 เสด็จพระที่นั่งมงคลเบิกวงสนมเฝ้า

2 นาฬิกา เสวยน้ำยาและกระยาคุณ

3.นาฬิกา เสด็จหอพระ เบิกวงสนม ตำรวจในนฤทัยราชภักดี ตำรวจเอกตำรวจหัวเมืองเฝ้า

²⁸ซิมอง เดอ ลาดูแบร์, จุดหมายเหตุ ลา ดูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, หน้า 156.

²⁹“ภาพย่ห่อโคลงนิราศธารโศก พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์,” อ้างถึงใน ปรานี วงษ์เทศ, ประเพณี 12 เดือน (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 15.

- 4 นาฬิกา เรียกพระกระยาหารเสวย เสด็จเข้าบ้านหม
- 5 นาฬิกา 6 นาฬิกา เบิกใน
- 7 นาฬิกา ประภาษ³⁰
- 8 นาฬิกา เบิกที่นั่งลูกเธอหลานเธอ พระสนมแก่พระสนมสาว ชะแม่เล็ก ออกเจ้าใน ออก
เจ้านอก และพระกำนัลเฝ้า
- 9 นาฬิกา เบิกนอก หัวพระยานา 10000 ลงไปถึงนา 800 พิกาศษาการแผ่นดิน ตัด
สำนวน
- 10 นาฬิกา ประภาษ
- 11 นาฬิกา เสด็จหอพพะ
- 12 นาฬิกา เสด็จพระนั่งใน ตรัสกิจฝ่ายใน
ค่ำแล้วหุ่ม 1 เบิกนอก พิกาศษาการศึก
- 2 หุ่ม พิกาศษาการเมือง
- 3 หุ่ม พิกาศษาเนื้อคดีโบราณ
- 4 หุ่ม เรียกพระกระยาเสวย
- 5 หุ่ม เบิกโหรราชบัณฑิตย สนธนาธรรม
- 6 หุ่ม เบิกสภาพดนตรี
- 7 หุ่ม เบิกนิยาย
- 8 หุ่ม 9 หุ่ม เข้าพระบรรทมมหาปถมตีนม่าน เสด็จราชานุกิจดาเทวี³¹

จากกิจกรรมที่ระบุในช่วงเวลาต่างๆ กิจกรรมส่วนใหญ่ล้วนเป็นกิจกรรมที่พระมหากษัตริย์
ต้องทำ ไม่ว่าจะเป็นการว่าราชการ การว่าความเมือง การบูชาพระ หรือกิจการที่เกี่ยวกับฝ่ายใน
ตลอดทั้งวันมีเพียงเวลา 6 หุ่ม และ 7 หุ่ม เท่านั้นที่เป็นเวลาเพื่อการพักผ่อน คือ เบิกสภาพดนตรี และ

³⁰ แปลว่า พูด (น่าจะหมายถึง การว่าราชการ).

³¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), หน้า 67-68.

เบิกนินาย แต่กิจการอันเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองกลับมีความสำคัญมากกว่าการพักผ่อนหย่อนใจ ในความเป็นจริงพระมหากษัตริย์อาจจะโปรดหรือไม่โปรดกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนแบบจารีตดั้งที่ระบุไว้ก็ได้ การพักผ่อนหย่อนใจของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ส่วนหนึ่งจึงเป็นกิจกรรมที่พระมหากษัตริย์โปรดเป็นการส่วนพระองค์ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ได้ระบุถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับการสร้างสวนขวาและไว้ว่า

“เมื่อในรัชกาลที่ 1 ได้ทรงสร้างสวนสำหรับประพาสไว้ภายในพระราชวัง เรียกว่า สวนขวา แต่สวนขวาซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 1 นั้น เป็นแต่ได้ขุดสระ แลปลูกพระตำหนักทองที่ประทับในสระไว้หลัง 1 กับมีพลับพลาที่เสวยหลัง 1 อยู่ริมปากอ่างแก้วนอกจากนี้ยังหาได้สร้างสวนสระให้เป็นที่ประพาส บริบูรณ์เหมือนพระราชวังครั้งกรุงเก่าไม่ ...ครั้นเมื่อได้ขยายเขต พระบรมมหาราชวังมีที่ว่าง ...สมควรจะสร้างสวนขวาใน พระบรมมหาราชวังให้ดังตามบริบูรณ์ ...ครั้นถึงฤดูน้ำ ก็ให้ไขน้ำเข้ามาเต็ม เปี่ยมสระ แลโปรดให้มีการฉลองสมโภชพระที่นั่งกลางระหว่างการยังไม่ สำเร็จ ...ครั้งเวลาพลบค่ำสิ้นราชการแล้วก็เสร็จประพาสลงเรือพระที่นั่ง ลำบ้านน้อย ...เที่ยวทอดพระเนตรแก่งแลแพที่เจ้านายข้าราชการแต่งไว้ทั่วทุก แห่ง ..มีปีพาทย์มโหรีทำด้วย มีพระราชดำรัสสั่งให้ข้าราชการฝ่ายในพาย เรือแข่งกัน ..มีรับสั่งให้คนรำเล็ก ๆ ที่ยังพายเรือไม่ได้ร้องเป็นลำๆ ต่างๆ ทรง พระราชนิพนธ์ใหม่ว่าเยาะเย้ยถึงคนถือท้ายแลเจ้าของเรือลำนั้น”³²

การสร้างสวนขวาของรัชกาลที่ 2 แสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระองค์โปรดการพักผ่อนสำราญ พระราชนุหัตถ์โดยการประพาสชมสวนและการละเล่นต่างๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ระบุอย่างเป็นทางการในกฎมณเฑียรบาลแต่อย่างใด การหาความสำราญของพระมหากษัตริย์ในสังคมจารีต สะท้อนให้เห็นว่า การละเล่นของชนชั้นสยามในอดีตไม่ใช่กิจกรรมหลักของบ้านเมือง หากการ พักผ่อนจะเกิดก็เกิดขึ้นเป็นการส่วนตัวโดยเฉพาะ และเป็นไปเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน

³² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวงศ์วาน, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 129-142.

มากกว่าวัตถุประสงค์ด้านอื่นๆ ดังสมัยต่อมา สิ่งนี้จึงตอกย้ำได้อย่างดีว่า แนวคิดในการพักผ่อนหย่อนใจแบบสมัยใหม่ที่มุ่งให้ความสำคัญต่อการพักผ่อนโดยตรง ไม่เกิดขึ้นในสังคมจารีต

2.3 การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 - 5

หลังสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองได้เริ่มสงบอีกครั้ง กิจกรรมทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ได้พัฒนาและเจริญขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของเมือง เศรษฐกิจ และผู้คน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการพักผ่อนหย่อนใจของคนในสังคมจารีต

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2310 อยุธยาพ่ายแพ้พม่าและราชวงศ์สุดท้ายของอยุธยาสิ้นอำนาจไป หลังจากนั้นยังมีสงครามอยู่ประปรายแต่ไม่ร้ายแรงเท่า สยามเริ่มเข้าสู่ระยะที่มีความสงบอย่างไม่เคยมีมาก่อน³³ ทำให้สยามเริ่มมีเวลาในการพัฒนาและปรับปรุงบ้านเมือง ผู้นำกลุ่มใหม่ที่กรุงเทพฯ เริ่มจัดตั้งเครือข่ายการค้าอีกครั้งอย่างรวดเร็ว เริ่มแรกต้องใช้กำลังทหารเข้าสยบหัวเมืองและรัฐประเทศราชสำคัญให้ได้ก่อน แล้วจึงเปิดความสัมพันธ์กับจีนอีกครั้ง³⁴ รัฐบาลสยามในต้นรัตนโกสินทร์จึงต้องให้ความสนใจใส่ใจกับการค้าต่างประเทศอย่างมาก เพราะเป็นแหล่งรายได้สำคัญทั้งยังเป็นแหล่งที่มาของเงินตรา³⁵ การค้ามีส่วนทำให้ผู้คนหลังไหลเข้ามาและชุมชนเกิดการขยายตัวเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นั้นมีรายงานว่าจะอาจจะพบเห็นพ่อค้าชาวจีนกระจายไปทั่วทุกค้ำน้ำหลายเมืองตามเขตรอบนอกที่ราบลุ่มสามเหลี่ยม เช่น แปรจิว นครชัยศรี แม่กลอง และจันทบุรี ล้วนแต่มีคนจีนอาศัยอยู่และมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจการค้า³⁶ พ.ศ. 2358 มอญจำนวนประมาณสามหมื่นคนข้ามจากพม่ามาทางทิศตะวันตก และขอสวมมิกัดกับอาณาจักรสยาม มาตั้งถิ่นฐานเป็นหย่อมๆ ทั่วไปด้านทิศตะวันตกและตามชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับกรุงเทพฯ มีเฉลยศึกและผู้อพยพจากญวน เขมร และลาว ตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวในแถบตอนเหนือและตะวันออกของที่ราบเจ้าพระยา ปลายทศวรรษ 2360 กองทัพสยามตีเวียงจันทน์แตกและกวาดต้อนเฉลยศึกลาวเป็นจำนวนมากข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานปากอีสานของสยาม ช่วงทศวรรษที่

³³ ชาญ วิชาจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 15.

³⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "วัฒนธรรมกรรมพิทักษ์บรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์" ใน ปากไก่และใบเรือ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 118.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105-107.

³⁶ ชาญ วิชาจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 18.

2370 กวาดต้อนเชลยศึกจากแหลมมลายูมาตั้งบ้านเรือนตามชายฝั่งคลองแสนแสบทางตะวันออกของกรุงเทพฯ³⁷

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อมาคือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2398 เมื่ออังกฤษส่งเซอร์จอห์น เบาริง มาขอแก้ไขสนธิสัญญา และมีการเซ็นสนธิสัญญาฉบับใหม่คือ "สนธิสัญญาเบาริง" ซึ่งมีประเด็นสำคัญคือ สยามต้องยกเลิกการผูกขาดทางการค้า เปลี่ยนเป็นการค้าแบบเสรี ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือ เปลี่ยนเป็นเก็บภาษีศุลกากรจากสินค้าในอัตราร้อยละ 3³⁸ ผลจาก "สนธิสัญญาเบาริง" ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงต่อระบบเศรษฐกิจและการผลิตของสยาม ระบบเศรษฐกิจเดิมเป็นแบบยังชีพไม่มีการผลิตเฉพาะอย่าง แต่หลังจาก พ.ศ. 2398 เกิดการผลิตเฉพาะอย่างขึ้น เห็นได้จากสินค้าออกซึ่งเดิมมาจากส่วยหลายชนิดส่งออกอย่างละจำนวนไม่มากนัก ก็เปลี่ยนเป็นการส่งสินค้าที่สำคัญเพียงไม่กี่ชนิดแทน³⁹ ข้าวซึ่งเคยเป็นสินค้าเพื่อบริโภคภายในอาณาจักร และส่งออกไปยังนอกประเทศบ้าง แต่หลังสนธิสัญญาเบาริงเมื่อความต้องการข้าวจากต่างประเทศมีอย่างสม่ำเสมอ เป็นเหตุให้มีการผลิตเพื่อการค้าขึ้น⁴⁰

มีการเปิดที่นาใหม่ๆ เพิ่มขึ้น การผลิตข้าวเพื่อการส่งออกได้ส่งผลโดยตรงต่อการขยายตัวของเมืองและประชากร การผลิตข้าวต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก จึงมีการอพยพของผู้คนย้ายถิ่นฐานทั้งแบบถาวรและชั่วคราว⁴¹ เพื่อมาทำกินในที่ใหม่ การอพยพแบบถาวรมีประโยชน์ในการเปิดที่ดินทำกินเพิ่มขึ้นหรือตั้งชุมชนใหม่ และมีการอพยพของแรงงานอีสานมารับจ้างชั่วคราวในเขตที่ราบภาคกลาง⁴² ทำให้ชุมชนในเขตภาคกลางมีประชากรเพิ่มขึ้น ทศวรรษ 2420 สองฝั่งคลองประเวศน์ฯ ก็คลาคล่ำไปด้วยบ้านเรือนของชาวนาหลายพันครัวเรือน⁴³ การทำนาทำให้พลเมืองของกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นจากการอพยพเข้ามาทำกินของชาวนา กรุงเทพฯ จึงกลายเป็นเมืองที่มีขนาด

³⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 16.

³⁸ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 90.

³⁹ จักรทิพย์ นาดสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ, ระบบเศรษฐกิจไทย 1851-1910, หน้า 1.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁴¹ สุวิทย์ ไททยวัฒน์, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2394-2395," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 136-137.

⁴² อัญชลี สุตายันต์, โพร่งสมัย ร.5, หน้า 157.

⁴³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 22.

ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ และมีประชากรเพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมาเป็นการค้าเสรี

นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนในเรื่องการเกณฑ์แรงงาน การออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) กำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่อายุ 18 ปีบริบูรณ์ ต้องมาคัดเลือกเป็นทหาร ต้องอยู่ประจำการเป็นเวลา 2 ปี หลังจากนั้นจึงปลดเป็นกองหนุน⁴⁴ ทำให้หลังจากพ้นประจำการแล้วคนเหล่านี้ต่างมีเวลาในการทำกิจการงานส่วนตัวตลอดไป ไม่ต้องเข้าเวรอย่างแต่เดิม ส่วนผู้หญิงจะได้รับการยกเว้นตามกฎหมาย ทำให้ผู้หญิงบางส่วนที่เคยถูกเกณฑ์ราชการได้รับการยกเว้นตลอดไป และมีเวลาทำมาหาเลี้ยงชีพได้ตลอดเวลา⁴⁵ ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้คนในสังคมจึงไม่ต้องมีภาระในการเข้าเวรรับราชการอย่างแต่ก่อน ทำให้คนในสังคมย่อมมีเวลาการทำกิจกรรมส่วนตัวรวมทั้งการพักผ่อนมากยิ่งขึ้น

ในด้านกายภาพ ก็มีการพัฒนาเมืองและการคมนาคมในด้านต่างๆ ตามมา นับจาก พ.ศ. 2443 เป็นต้นมา รัฐบาลอินทปาณีจากหัวเมืองที่เจ้าภาษีนายอากรเคยเก็บมาให้ขุนนางกระทรวงมหาดไทยที่ตั้งขึ้นใหม่เป็นผู้จัดเก็บ จากทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา จำนวนเงินที่พระคลังข้างที่ได้แต่ละปีมีมูลค่าประมาณหกถึงแปดล้านบาท พระมหากษัตริย์ทรงนำเงินนี้ลงทุนในกิจการหลายประเภท เช่น โรงสีข้าว การขนส่ง การรถไฟ การขนส่งทางเรือ การขุดคลอง การก่อสร้าง และพัฒนาที่ดิน⁴⁶ รัฐได้พยายามก่อสร้างขยายเมืองและระบบคมนาคม เพื่อสนับสนุนการค้าและเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวให้มีความสะดวกสบายในการขนส่งมากขึ้น และเพื่อรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นที่หลั่งไหลมาประกอบอาชีพต่างๆ ทั้งในเขตกรุงเทพฯ และรอบเมือง ทำให้รัฐได้พัฒนาโครงสร้างทางกายภาพของเมืองให้เจริญเติบโต ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเพิ่มของประชากร

การขุดคลองได้ดำเนินมาตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยเฉพาะการขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสองสายเพื่อใช้ในการเดินทางหรือการค้าเลี้ยงสินค้าไปทางแม่น้ำลำคลอง นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์ในทางเกษตรกรรม คลองที่ขุดมาแต่เดิมได้แก่ คลองสำโรง คลองมหาชัย และคลองบางปลาม้า เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการขุดคลองเพิ่มอีกได้แก่ คลองแสนแสบ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก และคลองมหาสวัสดิ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลมุ่งขุดคลองในทุ่งฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อขยายเนื้อที่ให้นาให้กว้างขวางขึ้น จะได้มีข้าวให้แก่ต่างประเทศพอเพียงต่อความ

⁴⁴ อัญชลี สุลาโยธน์, โพร่งสมัย ร.5, หน้า 185.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 193.

⁴⁶ ฉาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 130.

ต้องการ คลองที่ขุดใหม่ได้แก่ คลองบางลี่ และ คลองชะโด⁴⁷ การขุดคลองจึงเป็นการขยายการติดต่อคมนาคมของเมืองให้กว้างขวางขึ้น ทำให้การค้าการขนส่งต่างๆ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้รัฐยังได้ตัดถนนสายต่างๆ ขึ้นในกรุงเทพฯ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ด้านตะวันออกของพระนครมีการตัดถนนตลาดนางเลิ้ง (นครสวรรค์) ถนนประแจจีน (เพชรบุรี) และถนนบริพัตร ด้านเหนือได้แก่ ถนนสามเสน และ ถนนกรุงเกษม ด้านใต้ได้แก่ ถนนเยาวราช ซึ่งได้สร้างที่ตำบลลำเพ็ญอันเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญของพระนคร และ ถนนจักรวรรดิ ภายในพระนครก็ได้ตัดถนนข้าวสาร ถนนพายุรัตน์⁴⁸ ถนนเหล่านี้ทำให้การติดต่อค้าขายสะดวกสบายขึ้น ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว ชาวกรุงและพ่อค้าบางกลุ่มก็หันมาสร้างบ้านสร้างร้านค้าขายริมถนน การจัดสรรที่ดินดังกล่าวทำให้ที่ดินมีราคาแพงขึ้น เป็นโอกาสให้พวกนายทุนที่มองการณ์ไกลกว้านซื้อที่ดินในกรุงเทพฯ แล้วตัดถนนผ่านที่ดิน และแบ่งที่ดินแปลงย่อยๆ สำหรับขายให้แก่ประชาชนบ้าง⁴⁹

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ ได้เติบโตและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งชาวต่างชาติและคนไทยต่างหลั่งไหลเข้ามาในเมืองหลวง เพื่อประกอบกิจการต่างๆ ทั้งค้าขาย รับจ้าง ตลอดจนจนถึงเป็นเจ้าของกิจการต่างๆ ส่งผลให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองใหญ่ที่มีห้างร้านต่างๆ ดำเนินธุรกิจมากมาย เช่น บริษัทมาควิลด์ ขายน้ำมันก๊าด ห้างฮินด์แอนด์ลูนด์ขายเครื่องสีข้าว ห้างเอส.เอ.บี ขายนามพิก้าและเครื่องเพชร ห้างอี.ซี. โมโนด์ขายรถยนต์ บริษัทบีกริมขายยารักษาโรคและแว่นตา บริษัทแฮร์รี่ เอ. แบดแมนขายเครื่องพิมพ์ดีด แผ่นเสียง และบุหรี⁵⁰ เป็นต้น นอกจากนี้บริเวณรอบเมืองยังประกอบไปด้วยเรือกลสวนไร่นาซึ่งมีผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรมทั้งชาวไทยและชาวจีนอยู่ถึงจำนวน 7,544 คนในปี พ.ศ. 2426⁵¹

⁴⁷ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2541), หน้า 266-267.

⁴⁸ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 210.

⁴⁹ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ, หน้า 270.

⁵⁰“สารบาญชีสำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร,” อ้างถึงใน จีระวัฒน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 221.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

การเติบโตของเมืองในทางกายภาพด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ แม้ว่าเป็นผลโดยตรงจากการขยายตัวของเศรษฐกิจ แต่สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ก็ได้เอื้ออำนวยประโยชน์ในการเดินทางไปมาหาสู่ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองที่พัฒนาแตกต่างจากเมืองเดิมในแบบจารีต กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองที่คลาคล่ำไปด้วยผู้คนทีหลังไหลเข้ามาพำนัก เพื่อประกอบอาชีพทั้งการค้าขาย รับจ้าง และทำเกษตรกรรม เมืองหลวงแห่งนี้จึงเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยผู้คนที่มีการติดต่อปะทะสังสรรค์ในรูปแบบต่างๆ เศรษฐกิจการค้าของเมืองดำเนินไปอย่างเสรี โดยรัฐเป็นผู้สนับสนุนการค้าขายและเก็บรายได้จากภาษีแทน รัฐสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและเส้นทางคมนาคม ทำให้ผู้คนสามารถเดินทางไปมาหาสู่ได้สะดวกต่างจากเดิม ที่สำคัญวิถีชีวิตของผู้คนและชาวเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนไม่ต้องเสียเวลากับการเกณฑ์แรงงานของราชการในแบบเดิม ทำให้มีเวลาทำงานส่วนตัวซึ่งอาจจะพักผ่อนหย่อนใจได้มากยิ่งขึ้น

2.4 การเปลี่ยนแปลงของการพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตในสมัยรัชกาลที่ 1 – 5

การเปลี่ยนแปลงของสยามในด้านต่างๆ ในที่สุดทำให้สังคมสยามมีโฉมหน้าต่างไปจากเดิม กรุงเทพฯ กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีทั้งชาวสยามและชาวต่างชาติพำนักอาศัยและติดต่อสัมพันธ์กัน อีกทั้งบ้านเมืองยังปลอดภัยจากภาวะสงคราม และประชาชนได้รับการลดหย่อนการเกณฑ์แรงงาน แม้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเหล่านี้ มีส่วนลดทอนข้อจำกัดของผู้คนในการทำกิจกรรมต่างๆ ทำให้ปลอดภัยจากการทำงานตามหน้าที่ มีเวลาทำกิจกรรมอื่นๆ มากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เปลี่ยนแปลงแนวความคิดแบบจารีตที่เป็นรากเหง้าของสังคมแต่อย่างใด แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 จะมีการรับแนวคิดจากตะวันตกเข้ามาบ้างแล้ว แต่แนวคิดที่มีต่อเรื่องการพักผ่อนส่วนใหญ่ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลง นั่นคือ การพักผ่อนที่ให้ความสำคัญต่อร่างกายและจิตใจยังไม่แพร่หลาย หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมจารีต ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมจารีต จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงภายใต้กรอบความคิดแบบจารีตเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแนวคิดหรือทัศนคติหลักที่มีต่อการพักผ่อน กิจกรรมต่างๆ จึงเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนเพื่อเพิ่มปริมาณรองรับความต้องการของสังคมที่มีมากขึ้น หาใช่เปลี่ยนแปลงที่แนวคิดหลักที่มีต่อกิจกรรม

2.4.1 ความแพร่หลายของการพนันในสังคมจารีต

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนคือ กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สืบเรื่อยมาเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น มีการเพิ่มปริมาณกิจกรรมทำให้ผู้คนเล่นได้อย่างหลากหลาย ดังเห็นตัวอย่างได้จากการพนัน คนในสังคมสามารถเล่นพนันได้ในที่สาธารณะอย่างเป็นทางการ ในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐได้อนุญาตให้สามารถพนันหอยได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ให้เจ้สัวหงออกหอย อันเป็นการพนันชนิดใหม่คนไทยเรียกว่า หอย ก.ข. การเล่นหอยสะดวกกว่าการเล่น โป่ ถั่ว และไพ่กา เพราะไม่ต้องเข้าไปเล่นในโรงบ่อน เจ้าของโรงหอยให้ตัวแทนไปตั้งโต๊ะรับเงินแทงหอยตามที่ชุมนุมชนทั่วไป ใครอยากเล่นหอยก็เอาเงินมาแทงที่โต๊ะของตัวแทน แล้วตัวแทนก็ออกไปรับเงินให้ พวกผู้ดีพวกชาววังก็เล่นหอยได้โดยไม่ต้องไปเล่นด้วยตัวเอง เพราะเหตุนี้คนจึงนิยมเล่นหอยมากกว่าการพนันประเภทอื่นๆ⁵² โดยรัฐได้ผลประโยชน์จากการเก็บอากรหอยเป็นการตอบแทน

การพนันหาใช้ได้รับความนิยมแต่เฉพาะคนทั่วไปในสังคมเท่านั้น ความนิยมการพนันยังได้แพร่หลายไปสู่ในวังในวังหรือแม้กระทั่งวัดวาอาราม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสนุกสนานของการพักผ่อนหย่อนใจชนิดนี้ มีอิทธิพลดึงดูดให้คนกลุ่มต่างๆ มาเล่น ในสมัยนี้ผู้คนให้ความสำคัญแก่การพักผ่อนหย่อนใจกว่าแต่ก่อนมาก ขนาดทั้งเจ้านายและพระสงฆ์ต่างมีวินัยลักลอบเล่นการพนัน ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีประกาศห้ามมิให้บรรดาเจ้านายลักลอบเล่นการพนันกันในวัง ความว่า

“ตั้งแต่วัน ณ วันอังคาร เดือน 8 อุตตราสารขึ้น 2 คำ บัญญูเบญจศกสืบไป ห้ามมิให้พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า เจ้าจอม หม่อมพนักงาน ท้าวนางจ่าโขน ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลข้าเจ้าบ่าวนายที่อยู่ในพระบวรราชวังคบหากันตั้ง บ่อนโป บ่อนถั่ว บ่อนกำตัด บ่อนเล่นแปดเก้า แแทงหอยแลเล่นการพนัน ต่างๆ ซึ่งจะให้เสียทรัพย์สิ่งสินแก่กัน”⁵³

⁵²ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 47-48.

⁵³“ประกาศห้ามมิให้เล่นการพนันในเขตพระราชฐาน” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมาย ประจักษ์ เล่ม 7-8 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 68.

นอกจากนี้ยังมีประกาศห้ามไม่ให้พระสงฆ์สามเณรเล่นการพนัน "...ห้ามมิให้ภิกษุแลสามเณรเล่นพนันชนไก่ ชนนกเขา ชนปลากัด ชนปลาเข้ม ที่วัดที่บ้าน ให้รู้กันทั่ว ถ้ามีฟังขึ้นลักลอบเล่นจับได้แลมีผู้มาร้องฟ้องว่ากล่าวก็ดี พิจารณาเป็นสัจให้ลงโทษโดยอาญาสงฆ์จงหนัก"⁵⁴ ไม่เพียงเท่านั้นการพนันยังได้แพร่หลายไปสู่สังคมแม้กระทั่งเด็ก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการออกประกาศห้ามการพนันสำหรับเด็ก แสดงให้เห็นว่า การพนันเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมในสังคมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ไม่จำกัดเพศวัย ความแพร่หลายของการพนันเจริญจนถึงต้องออกประกาศห้ามมิให้เล่น ในประกาศฉบับดังกล่าวได้กล่าวว่

"ห้ามมิให้ผู้ใหญ่ชักชวนเด็กเล่นการพนันต่างๆ รวม 19 อย่างด้วยกันคือ ไม้สามอัน 1 ไม้ดำแดง 1 ไม้หมุน 1 ตีตควง 1 อีโปงปิ่น 1 อีโปงกำ 1 อีโปงขัด 1 ปิ่นอีแปะ 1 ขลุ่ยขลุ่ย 1 น้ำเต้าฟ้อ 1 กรอกแกรก 1 สีเหนงาลัก 1 แปะเก้า 1 ช้างถางา 1 ปือก 1 ไฟสามใบเตาไฟแขก 1 ตัดทุเรียน 1 ตัดมังคุด 1 ช้องอ้อย 1 เรือฟ้อ 1 แลการเล่นที่เป่นแต่ลำพังเด็ก คือ ลูกข่าง 1 ชวงไชย 1 จ้องเต 1 ทอยเทศ 1 ทอยกอง 1 ส้อนหา 1 คุลาส้อนน้ำ 1 เล่นตะกร้อ 1 จุดปัด 1 จุดดอกไม้เพลิง 1 พุงพิน 1 เรือพุง 1 ตีไม้ตั้ง 1 ไม้หึ่ง 1 ขว้างย่น 1 อยู่โรง 1 รวม 18 อย่าง"⁵⁵

ความนิยมการพนันได้แพร่หลายไปสู่คนทุกหมู่เหล่า สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการพักผ่อนจากกิจกรรมต่างๆ ที่มีมากขึ้น ผู้คนจึงมุ่งหากิจกรรมต่างๆ ทำเพื่อความสำราญ การพนันก็สร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้เล่นเป็นอย่างดีจึงได้รับความนิยมเป็นอันมาก ถึงขนาดต้องออกกฎหมายห้ามปรามหรือควบคุมให้อยู่ในวงจำกัด ความแพร่หลายของการพนันมีมาเป็นเวลายาวนานแล้ว ในประกาศของหอรัษฎากรพิพัฒน์สมัยรัชกาลที่ 5 ความตอนหนึ่งกล่าวว่า "การเล่นพนันต่างๆ ซึ่งชาวสยามเคยเล่นเป็นการสนุกแลแข่งขันกันพนันกันด้วยทรัพย์สมบัติพิสดูเงินทอง

⁵⁴"ประกาศห้ามมิให้พระสงฆ์สามเณรเล่นการพนัน" ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5-6, หน้า 17.

⁵⁵"ประกาศห้ามมิให้ชักชวนเด็กเล่นการพนัน" ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 7-8, หน้า 205.

ต่างๆ นั้น ที่เป็นการพนันของสยามแท้ก็มีแต่ จิ้งม้า จิ้งจิว ชนไก่ ชนปลา แลไฟต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น”⁵⁶

อนึ่งการพนันที่เล่นกันอยู่ในสยามมิได้มีเพียงการพนันของคนไทยเท่านั้น การพนันในบ้านเมืองที่ได้รับความนิยมส่วนหนึ่งเป็นของคนจีน “การเล่นโปตั้งนั้นเป็นวิชาพนันของจีน พวกจีนพากันเข้ามาพึ่งพระบรมเดชาอนุภาพอาไศรยทำมาหากินอยู่ในกรุงสยามได้ความผาสุก หากินอยู่ตามภูมิลำเนาแล้วพากันก่อการเล่นโปตั้ง ซึ่งเป็นวิชาถนัดของตนขึ้น ชักชวนคนไทยให้ลองเล่นไปด้วย”⁵⁷ เมื่อคนสยามนิยมหาความสำราญจากเล่นการพนัน ไม่ว่าจะเป็นการพนันของชาติใดก็ตามแล้วแต่ หากสามารถสร้างความพึงพอใจได้ก็ย่อมได้รับความนิยม การพนันโปตั้งของชาวจีนก็เช่นกันได้รับความนิยมเป็นอันมาก “...บัดนี้แขวงกรุงเทพฯ มีโรงบ่อนใหญ่่น้อยตั้งเล่นโปตั้งอยู่ในถนนใหญ่่น้อย แลละแวกตรอกลำน้ำลำคลองต่างๆ เป็นอันมาก ...มีบ่อนใหญ่ตั้งเล่นโปตั้งประจำอยู่ 126 ตำบล แลยังมีบ่อนย่อยเล็กๆ อีกประมาณสองร้อยเจ็ดสิบตำบล”⁵⁸

การออกกฎหมายห้ามการพนันรวมถึงการสำรวจจำนวนบ่อนที่มีอยู่ในพระนคร เป็นเครื่องตอกย้ำได้เป็นอย่างดีว่า การพนันเป็นกิจกรรมที่เจริญเฟื่องฟูเป็นอย่างมากในสังคมสยามตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่มีมากขึ้น นอกจากนี้การพนันยังได้สร้างผลประโยชน์อย่างมหาศาลแก่เจ้าของโรงบ่อนรวมทั้งรัฐด้วยเช่นกัน ในประกาศสมัยรัชกาลที่ 4 ได้กล่าวถึงรายได้รัฐจากการจัดเก็บภาษีการพนันไว้ว่า “...บัดนี้ให้มีภาษีชนไก่ ชนนกเขา แลชนปลากัดปลาเข็ม เป็นพระราชทรัพย์หลวงขึ้นท้องพระคลังปีละ 200 ตำลึง”⁵⁹ แต่กระนั้นก็ตาม รัฐก็ยังยกเว้นให้มีการเล่นพนันได้บ้างในบางโอกาส อันเนื่องด้วยผลประโยชน์จากภาษีและความนิยมของผู้คนถึงกับต้องลักลอบเล่นการพนัน ทำให้รัฐผ่อนผันให้เล่นเฉพาะแต่โรงบ่อนที่ได้รับอนุญาต ในประกาศของหอรัษฎากรพิพัฒน์ได้กล่าวถึงการอนุญาตให้เปิดบ่อนว่า “...มีรับสั่งให้เจ้าพนักงานกรมพระคลังสินค้า ไปกะที่โรงบ่อนซึ่งเล่นโปตั้งอยู่ในแขวงกรุงเทพฯ ให้คงไว้เป็นที่เล่นของพวกจีนนักเลง ซึ่ง

⁵⁶ “ประกาศของหอรัษฎากรพิพัฒน์” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11-12, หน้า 128.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

⁵⁹ “ประกาศห้ามไม่ให้พระสงฆ์สามเณรเล่นการพนัน” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5-6, หน้า 17.

เคยเล่นบ้างพอสมควร นอกนั้นห้ามให้เลิกเสียมิให้เล่นต่อไป คือบ่อนใหญ่ตั้งเล่นไปตัว 126 นั้น ให้คงเล่นอยู่แต่ 67 ตำบล ให้เลิกเสีย 59 ตำบล”⁶⁰

การที่รัฐผ่อนผันให้เล่นการพนันได้แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์จากการเก็บภาษี ทำให้รัฐต้องออกกฎเกณฑ์ในการเล่นพนันที่แน่นอนเพื่อเป็นบรรทัดฐานของสังคม ดังเช่น รัฐได้กำหนดการชักส่วนในการพนันไปจากผู้พนัน

“...ไปกำโปปิ่นแลกำตัดชักจากนักเลงผู้แทงถูก 11 ชัก 1 ทุกคราวแทงถูก เว้นไว้แต่กระดานไชยซึ่งแทงถูกครั้งแรก ถัวชักจากนักเลงผู้แทงในวันหนึ่งเปนชนิดดังนี้

แทงแต่ 2 บาทลงมา	ชัก 25 สตางค์
แทงแต่ 2 บาทถึง 4 บาท	ชัก 50 สตางค์
แทงแต่ 4 บาทถึง 8 บาท	ชัก 1 บาท
แทงแต่ 8 บาทถึง 20 บาท	ชัก 2 บาท
แทงแต่ 20 บาทถึง 40 บาท	ชัก 3 บาท
แทงแต่ 40 บาทถึง 60 บาท	ชัก 4 บาท” ⁶¹

นอกจากรัฐจะผ่อนผันให้มีการเล่นการพนันเฉพาะในโรงบ่อนที่ได้รับอนุญาตแล้ว ความคลั่งไคล้ของผู้ของคนในการพนันทำให้รัฐจำเป็นต้องอนุญาตให้เล่นเพื่อความสนุกสนานบ้างเฉพาะแต่ในวันสำคัญ “ตามประกาศวันอังคาร เดือน 8 อุตตราสารขึ้น 2 คำ ปีฉลู ได้อนุญาตให้บรรดาเจ้านายและบ่าวไพร่คบหากันตั้งบ่อนโป บ่อนถั่ว บ่อนกำตัด บ่อนเล่นแปดเก้า แทงหอยแลเล่นการพนันต่างๆ เฉพาะแต่ในวันสงกรานต์ 4 วัน ตรุษจีน 3 วัน เปนอันขาดทีเดียว”⁶²

⁶⁰ “ประกาศหอรัษฎากรพิพัฒน์” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11-12, หน้า 128.

⁶¹ “ประกาศห้ามแลอนุญาตเล่นอากรการพนัน” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 13-14, หน้า 253.

⁶² “ประกาศห้ามมิให้เล่นการพนันในเขตพระราชทาน” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 7-8, หน้า 68.

ความเฟื่องฟูของการพนันตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์แสดงให้เห็นว่า การพนันคือ กิจกรรมที่คนในสมัยก่อนนิยมทำเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้การพนันโดยเฉพาะบ่อนเบี้ยในพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 25 เป็นสถานบริการความบันเทิงที่สร้างความสุขประเภทหนึ่งในสังคมไทย การเติมโตของเศรษฐกิจเงินตราและการขยายตัวของชุมชน ทำให้บ่อนเบี้ยถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อให้บริการแก่คนเมือง เป็นสถานที่ปลดปล่อยความตึงเครียดและสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการ⁶³ ดังเห็นได้จากการที่บ่อนเบี้ยเริ่มแรกมักตั้งอยู่ในตลาดและเป็นส่วนหนึ่งของตลาด เมื่อเมืองขยายตัวขึ้นจากการขุดคลองและถนน บ่อนเบี้ยก็ได้ย้ายมาตั้งบริเวณริมถนนเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาเมื่อรัฐบาลเข้ามาควบคุมและจำกัดจำนวน ทำให้บ่อนเบี้ยย้ายที่ตั้งเข้ามาอยู่ในใจกลางชุมชน กลายเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมความบันเทิงและการพนัน⁶⁴ มีการใช้มหรสพต่างๆ เช่น จั้ว ละคร และลิเก ดึงดูดลูกค้าให้มาใช้บริการ⁶⁵ ลักษณะกิจการบ่อนเบี้ยและการพนันจึงเป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ความสำราญแก่ผู้คนโดยตรง เป็นการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบหนึ่งที่ได้พัฒนาขึ้นมาภายใต้วิถีชีวิตแบบจารีต เพื่อตอบสนองความต้องการในการพักผ่อนหย่อนใจที่มีมากขึ้น

2.4.2 ความแพร่หลายของมหรสพ การสะสมสิ่งของ และกีฬา

ความแพร่หลายของมหรสพ

นอกจากการพนันแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการเก็บอากรมหรสพ พงศาวดารรัชกาลที่ 4 กล่าวว่ารัฐบาลเก็บ ภาษีจั้ว ละคร การเล่นต่างๆ ซึ่งหมายถึงการเล่นที่ก่อให้เกิดความบันเทิงแก่ผู้ชม เช่น โขน หนัง หุ่นกระบอก เพลงเป็นต้น⁶⁶ การแสดงรูปแบบต่างๆ ก็เช่นเดียวกับการพนัน การที่รัฐสามารถออกกฎหมายเรียกเก็บภาษีได้ แสดงว่าการแสดงชนิดต่างๆ ได้รับความนิยมจากคนดู คนในสังคมยินดีกับการสละเวลาเพื่อชมการแสดง จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมในการชมการแสดงขึ้นมา เพราะการแสดงเหล่านี้ให้ความบันเทิงสนุกสนานเป็นการพักผ่อนหย่อนใจหลังจากทำงานหนัก จน

⁶³ อนุรักษ์ อิศวพงษ์อนันต์, "บ่อนเบี้ยในสังคมไทย พ.ศ. 2367-2460," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 156.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

⁶⁶ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ, หน้า 193.

ความเฟื่องฟูในการชมการแสดงได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวเมือง เป็นทางเลือกหนึ่งที่คนสามารถพักผ่อนหย่อนใจได้ตามอัธยาศัย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ว่าวัฒนธรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกจะได้เริ่มเข้ามาสู่สยามบ้างแล้ว⁶⁷ แต่สมัยนี้วัฒนธรรมในการชมการแสดงแบบจารีตก็ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นความต้องการของผู้ชมในสังคม การแสดงลิเกได้รับความนิยมมากที่สุด ลิเกเป็นมหรสพที่เจ้าของโรงบ่อนชอบจ้างไปแสดงหน้าโรงบ่อนเป็นประจำ เพื่อดึงดูดให้มาเล่นการพนัน มหรสพที่ประชาชนนิยมมากเป็นที่สองรองจากลิเก คือ "สวดคฤหัสถ์" ซึ่งแสดงในงานศพตามวัดต่างๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง สวดคฤหัสถ์นั้นถอดแบบมาจากการสวดหน้าศพของพระภิกษุ ที่ดัดแปลงการสวดพระมาลัยให้มีการเล่นประกอบการสวด ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีพระนักสวดคฤหัสถ์หลายรูปนัดกันสีกออกมาเป็นคฤหัสถ์ แล้วรับจ้างสวดหน้าศพด้วยการยึดถือตลกเป็นพื้น ปรากฏว่าพวกนักสวดคฤหัสถ์แสดงได้แนบเนียนและหยาบโลนกว่าพระภิกษุ ประชาชนนิยมขึ้นเป็นลำดับ การแสดงสวดคฤหัสถ์มักจะเล่นเรื่อง สิบสองภาษาสั้นๆ เริ่มแสดงทุ่มหนึ่งหรือสองทุ่มเป็นต้นไป จนกระทั่งสว่าง⁶⁸

นอกจากนี้ยังมีการแสดงที่ได้รับความนิยมจากชนชั้นสูงของสังคมก็คือ ละคร และ ลิเก ด้วยเหตุที่ว่า "...ในสมัยนั้นการมหรสพมิได้ดกตื้นอย่างทุกวันนี้ คือ มีเฉพาะ 2 แห่ง เป็นละครรำแบบไทยของท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงแห่งหนึ่ง อยู่ที่ท่าเตียนอันเป็นบ้านของท่านเอง และลิเกพระยาเพชรปानीอีกแห่งหนึ่ง อยู่ที่บ้านของท่านหน้าวัดราชนัดदानอกกำแพงริมคลองโอง่าง"⁶⁹ การจัดแสดงทั้งสองแห่งได้เรียกเก็บค่าชมจากคนดู ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการชมการแสดงกำลังเป็นที่แพร่หลาย การแสดงได้รับความนิยมจนสามารถแสวงหารายได้ เพราะผู้ชมยินดีที่จะเสียค่าเข้าชมเพื่อให้ได้มาซึ่งความเพลิดเพลิน "...ทั้งสองแห่งแสดงให้ประชาชนโดยเก็บค่าดูในวันเสาร์และวันอาทิตย์ สถานการณ์แสดงเช่นนี้สมัยนั้นเรียกกันว่า "วิค"⁷⁰ อีกทั้งการแสดงทั้งสองแห่งนี้ล้วนเป็นการแสดงสำหรับคนชั้นสูงของสังคมด้วยข้อจำกัดในเรื่องค่าเข้าชมที่สูง "...การมี

⁶⁷ ดูรายละเอียดในบทที่ 3.

⁶⁸ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 322.

⁶⁹ พระยาอนุภาพไตรภพ, ประวัติเขียนเองของพลตรีพระยาอนุภาพไตรภพ, (พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหารบก, 2504), หน้า 158.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

ละครหรือลิเกก็ดี คนธรรมดาสามัญย่อมมีไม่ได้เพราะอาจถูกรังแกด้วยประการต่างๆ ทั้งเป็นการหมดเปลืองมาก”⁷¹

การแสดงอีกชนิดที่ได้รับความนิยมจากสังคมก็คือ “ละครร้อง” ผู้คิดสร้างละครร้องคือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งจัดให้มีการแสดงละครเป็นประจำที่โรงละคร เช่นเดียวกับการแสดงลิเก โรงละครร้องแห่งแรกมีชื่อว่า “วิมานนฤมิตร” อยู่ข้างวัดสระเกศ เริ่มเปิดโรงใน พ.ศ. 2451 เรื่องที่แสดงมีทั้งเรื่องประวัติศาสตร์เช่น เรื่องพระยารามเดโช เรื่องละครนอกเช่น “ลิลิตพระลอ” และเรื่องสมัยใหม่เช่น “ขวดแก้วเจียรไน” บทร้องเลียนแบบออเปร้าของฝรั่ง ต่อมาจึงย้ายมาเล่นในวังที่แพ่งนรา ตั้งชื่อโรงละครว่า “ปรีดาลัย” ที่โรงใหม่นี้มีการแสดงละครเรื่องหนึ่งที่จับใจคนดูมากที่สุด คือ “สาวเครือฟ้า” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงความนิยมของละครของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ในพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าดารารัศมี เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2452 ว่า

“คราวนี้ว่าด้วยเรื่องคลังละครกรมพระราชฯ ทุกรูปนาม ตั้งแต่เจ้านายลงไป จนถึงข้าตั้งแต่เจ้าไปแล้ว ยังมีหลายหนเข้า ...สุดแต่กรมพระราชฯ มาเล่นอะไรในวัง แล้วก็เอากลับไปเล่นที่ปรีดาลัย คนก็ไปดูมาก แต่ก่อนโรงละครกรมพระราชฯ ได้เคยไป คนไม่เกิน 20 ตั้งแต่เล่นในวังแล้วคราวนี้เล่นวันใด ที่นั่งไม่พอเสมอ แต่เพียงเรื่องที่มาเล่นในวังแล้ว ไปเล่นข้างนอก ได้ส่วนเงินข้างนอกถึงหมื่นบาทกว่าแล้ว ...สังเกตความนิยมของคนชั้นหลังนี้ เห็นจะนิยมเรื่องสาวเครือฟ้ายิ่งกว่าเรื่องอื่น”⁷²

ความนิยมในละครปรีดาลัยนี้แสดงให้เห็นว่าคนเมืองในขณะนั้นมีรสนิยมในการชมการแสดงเป็นอย่างมาก การแสดงในลักษณะต่างๆ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในการพักผ่อนของผู้คน เมื่อผู้ใดมีเวลาว่างก็จะทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อหาความสำราญ ทั้งจากชมการแสดงแล้วหรืออาจจะเที่ยวเตร่ตามสถานที่ต่างๆ ที่ให้ความสำราญแก่ชาวกรุง เช่น การเข้าโรงบ่อนเป็นการหย่อนใจอย่างหนึ่งของชาวกรุงเทพฯ และชาวชนบท โรงบ่อนมีทั้งในกรุงและหัวเมืองเป็นจำนวน

⁷¹ พระยาอนุภาพไตรภพ, ประวัติเขียนเองของพลตรีพระยาอนุภาพไตรภพ, หน้า 158.

⁷² พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าดารารัศมี วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2452, อ้างถึงใน ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 320-321.

มากมาย นายอากรเจ้าของโรงบ่อนใช้วิธีเปิดการแสดงมหรสพหน้าโรงบ่อน ล่อใจให้คนมาชุมนุม
 มากๆ โดยหวังคนที่ได้มาเห็นการเล่นพนันในโรงบ่อนคงอยากเล่นบ้าง คนที่เที่ยวเตร่หน้าโรงบ่อน
 นอกจากได้ชมมหรสพแล้วยังมีมีโอกาสเห็นเพศตรงข้ามมากหน้าหลายตา ได้คุยได้เที่ยวกันเป็นที่
 สำราญบานใจทั้งสองฝ่าย หิวขึ้นมาก็มีอาหารเช่น ก๋วยเตี๋ยว บะหมี่ เจียวโป ข้าวต้มปลา ไชหวาน
 อ้อยขวัน ถั่วมันๆ ให้ซื้อกินที่หน้าโรงบ่อน หรือไม่ก็สามารถหาความสำราญเที่ยวโรงโสเภณี ที่มีก
 ตั้งตามตรอกย่านลำเพ็ง⁷³

บรรยากาศแห่งความครึกครื้นของคนเมืองในการหาความสำราญ แสดงให้เห็นถึงรูปแบบ
 การดำเนินชีวิตและการพักผ่อนที่เปลี่ยนไป ผู้คนต่างต้องการหาความสำราญจากกิจกรรมต่างๆ
 เพื่อการพักผ่อนหลังจากทำงาน วัฒนธรรมการพักผ่อนในรูปแบบต่างๆ จึงได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนอง
 ความต้องการของชาวเมือง ทั้งการพนัน การชมการแสดงและมหรสพนาฏชนิด ผู้คนต่างมี
 ค่านิยมในการดำเนินชีวิตแบบใหม่ ยินดีจ่ายเงินเพื่อหาความสำราญอย่างเปิดเผย ในสมัยนี้ผู้คน
 ย่อมไม่ต้องรอคอยหาความสำราญกับมหรสพตามงานบุญงานเฉลิมฉลองอย่างเช่นแต่ก่อน การ
 แสดงและการละเล่นชนิดต่างๆ ได้เปิดให้บริการอย่างเป็นทางการ และสามารถหาความสำราญได้
 ทุกวันเท่าที่มีเวลาและกำลังทรัพย์ วัฒนธรรมในการบริโภคและใช้เวลาว่างของผู้คนจึงเป็น
 วัฒนธรรมในการใช้เงินเพื่อซื้อหาความสำราญจากกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ที่มีให้บริการอยู่ทุกวัน

ความแพร่หลายของการละสมสิ่งของ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายถึง ความเจริญของการละสมสิ่งของใน
 สมัยรัชกาลที่ 2 ว่า เป็นผลโดยตรงจากความสงบของบ้านเมือง "...ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีเวลาว่าง
 การทักตึกมาก ความนิยมเล่นของดีมีฝีมือช่างจึงเกิดขึ้นในรัชกาลนั้นหลายอย่าง เครื่องถ้วยที่ไทย
 ส่งไปทำเมืองจีน ที่นับถือว่าเป็นของดีที่สุดในเวลานี้ ล้วนเป็นของที่คิดแบบส่งออกไปทำเมื่อรัชกาล
 ที่ 2 ทั้งนั้น ...ส่วนบ้านขุนนางก็เล่นต้นไม้ดัดเป็นของแต่งเรือนอย่างหนึ่ง"⁷⁴ ความสงบของ
 บ้านเมืองมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเอื้อต่อการพัฒนากิจกรรมเพื่อการพักผ่อนในลักษณะต่างๆ
 ซึ่งรวมถึงการละสมสิ่งของ

⁷³ ชัย เจริญศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 323.

⁷⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น, พิมพ์ครั้งที่ 14
 (กรุงเทพฯ: วิชาการ, 2529), หน้า 46.

ในสมัยรัชกาลที่ 5 กระแสความนิยมในการสะสมสิ่งของต่างๆ ได้เพิ่มมากขึ้น แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมในการใช้เวลาว่างเพื่อการสะสมสิ่งของเป็นงานอดิเรกได้เริ่มแพร่หลายในหมู่ชนชั้นนำสยาม อันเนื่องจากสมัยดังกล่าว คนในสังคมโดยเฉพาะชนชั้นนำมีเวลาว่างเพียงพอต่อการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพักผ่อน สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายถึงของที่คนไทยนิยมสะสมสิ่งของไว้ว่า

“...สิ่งของที่ไทยเราชอบมาเล่นประกวดกันในประเทศนี้ ก็มีหลายอย่าง บางพวกเล่นต้นไม้ เช่น ต้นไม้ตัดบ้าง พรรณบอนบ้าง พรรณดินชาติบ้าง พรรณโหราบ้าง พรรณเอื้องไม้บ้าง บางพวกเล่นเสาะหาของโบราณ เป็นต้นว่า พระพุทธรูป เทวรูป ทองสำริดของโบราณ และตัวอย่างเงินตราที่ใช้กันมาแต่ก่อน บางพวกก็เล่นเสาะหาของแปลกประหลาด เช่น เขาหัว เล็กหาเอามาขี้ผึ้งตั้งประกวดกัน⁷⁵ ซึ่งการเล่นเครื่องถ้วยปั้น ตลอดจนเครื่องโต๊ะถือเป็นกิจกรรมที่นิยมเล่นกันในบรรดาชนชั้นสูงของสังคม เป็นการเล่นกันมาแต่บรรพบุรุษสืบต่อมาหลายชั่วคน และผู้ที่ชอบเล่นมีทุกชั้นบรรดาศักดิ์ นับแต่สมเด็จพระราชาธิบดีเป็นต้นลงมา”⁷⁶

ความแพร่หลายของการสะสมสิ่งของ ไม่เพียงแต่สะสมเพื่อชื่นชมกันเองเท่านั้น แต่ยังสามารถได้รับความนิยมแพร่หลายจนถึงมีการจัดประกวดแข่งขันกัน

“...แต่ของบางอย่างเป็นของคนชอบเล่นกันแพร่หลายทั่วไปในนานาประเทศ เช่น เครื่องถ้วยของจีนนี้เป็นต้น ...เครื่องถ้วยของจีนที่ไทยเราชอบเล่น ถึงเป็นสิ่งของมากมายหลายอย่างก็จริงอยู่แล แต่ถ้าว่าโดยกระบวนการประกวดกัน ที่เล่นกันมากก็แต่ 2 อย่าง คือ เครื่องชามอย่างหนึ่ง เครื่องโต๊ะอย่างหนึ่ง เครื่องภาชนะ ถ้วย ชาม ที่เป็นของให้อย่างสั่งเข้ามาก็ดี กระถางต้นไม้ก็ดี โถงอ่างที่ทำด้วยถ้วยก็ดี แม้มีผู้ชอบสะสมแต่ก็ยังจะเรียกว่าเล่นประกวดกันอย่างเครื่องชาม และเครื่องโต๊ะไม่ได้”⁷⁷

⁷⁵ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, คำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น, หน้า 62-63.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

ความนิยมในการประกวดเครื่องโต๊ะ เห็นได้จากการจัดการประกวดในวาระโอกาสพิเศษที่มีงานสำคัญต่างๆ เช่น ในปีชกาล รัตนโกสินทรศก 119 (พ.ศ. 2433) มีการประกวดดังนี้

“1. งานเฉลิมพระชนมพรรษา ปลุกโรงตั้งโต๊ะในสนามข้างด้านตะวันตกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งโต๊ะใหญ่คราวนั้น 82 โต๊ะ กรรมการ 15

2. งานฉลองพระชันษา ตั้งโต๊ะใหญ่ เข้าใจว่าที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จำนวน 36 โต๊ะ กรรมการ 9

3. งานฉลองพระป้าตั้งโต๊ะใหญ่ ที่พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวังบางปะอิน ไม่ทราบจำนวนโต๊ะและกรรมการ

4. งานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีที่วัดสระเกศ ตั้งโต๊ะใหญ่เป็นพระ 8 โต๊ะ กรรมการพระ 2 คฤหัสถ์ 2 รวม 4

5. งานเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ตั้งโต๊ะกลาง ในพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร จำนวน 119 เป็นโต๊ะเครื่องญี่ปุ่น 3 โต๊ะ กรรมการสำหรับตรวจโต๊ะหังปวง 17 สำหรับตรวจแต่เฉพาะโต๊ะเครื่องญี่ปุ่น 7

6. งานโสกันต์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ จำนวนโต๊ะใหญ่ 51 โต๊ะ โดยมากเป็นโต๊ะเจ้าภาชีนายอากรเข้ามาตั้งช่วยงาน กรรมการ 15”⁷⁸

สิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความแพร่หลายของการสะสมสิ่งของก็คือ เกิดการกำหนดกติกาอย่างเป็นทางการเพื่อใช้บังคับ ตัดสิน และควบคุมการประกวดเครื่องโต๊ะ เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 มีคตินิยมสะสมและประกวดเครื่องโต๊ะกันเป็นอย่างมาก ทำให้ต้องกำหนดกติกาในการตัดสินอย่างเป็นทางการ เพื่อสร้างความเป็นระเบียบให้เป็นที่ยอมรับทั่วกัน ความนิยมในการประกวดเครื่องโต๊ะทำให้มีการออกพระราชบัญญัติข้อบังคับในการตัดสินเครื่องโต๊ะ รัตนโกสินทรศก 119 เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2443⁷⁹ พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดรายละเอียดในการตัดสินโดยแยกออกเป็นหัวข้อต่างๆ หมวดที่ 1 ก. ว่าด้วยวิธีตั้งโต๊ะ ข. ว่าด้วยเครื่องตั้งโต๊ะ หมวดที่ 2 ว่าด้วยวิธีตรวจตัดสินโต๊ะ หมวดที่ 3 ข้อบังคับกรรมการ หมวดที่ 4 ว่าด้วยพัดยศและพัตรองสำหรับกรรมการ หมวดที่ 5 ว่าด้วยเข็มสำหรับติดอกเสื้อกรรมการ หมวดที่ 6 ว่าด้วยเครื่องหมายขึ้นใหม่ทอง หมวดที่ 7 ว่าด้วยรางวัลผ้าหน้าโต๊ะ หมวดที่ 8 ว่าด้วยรางวัลโต๊ะ หมวดที่ 9 ว่าด้วยประกาศแก่⁸⁰

⁷⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น, หน้า 142-143.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 283.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 284-362.

ความแพร่หลายของการชมกีฬา

การพัฒนาและเพิ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการในการพักผ่อนหาความสำราญของผู้คนนั้น ยังเกิดขึ้นในลักษณะอื่นๆ มีการปรับเปลี่ยนทักษะการต่อสู้ต่างๆ มาเป็นกีฬาหรือการแสดงเพื่อให้ผู้ชมในโอกาสต่างๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ มวยไทย และ กระบี่กระบอง เมื่อมีงานหลวงหรืองานพระราชพิธีต่างๆ เช่น งานโสกันต์ งานฉนวนชานคหลวง งานพระเมรุ หรืองานต้อนรับแขกเมือง ก็ออกหมายเรียกให้นำคณะนักมวย คณะกระบี่กระบองมาร่วมแสดงในงานดังเช่น ในงานพระเมรุของกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ที่ท้องสนามหลวง ได้มีการจัดชกมวยขึ้น โดยคัดเลือกนักมวยเอาจากต่างจังหวัดเข้ามาชก จนได้นักมวยที่มีฝีมือดีสามารถชกชนะคู่ต่อสู้หลายคน เช่น หมิ่นมวย แม่หมัด หมิ่นขงัด เชิงชก และหมิ่นมวย มีชื่อ เป็นต้น⁶¹ แต่เดิม มวยไทย และ กระบี่กระบอง ย่อมไม่ใช่กีฬาเพื่อการชมแต่อย่างใด ศิลปะการต่อสู้เช่นนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ทหารต้องฝึกฝน แต่เมื่อบ้านเมืองสงบปลอดจากภาวะสงครามกับอาณาจักรข้างเคียง อีกทั้งคนในสังคมก็มีความต้องการในการชมกิจกรรมต่างๆ เพื่อความบันเทิง ศิลปะการต่อสู้เช่นนี้จึงถูกปรับมาเป็นการแสดงในงานสำคัญต่างๆ เพื่อให้ความบันเทิงกับผู้มาร่วมงาน

การพัฒนาของศิลปะการต่อสู้มาเป็นการแสดง แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสังคมที่มีความต้องการชมการแสดงอย่างชัดเจน สถานภาพของทั้งมวยไทยและกระบี่กระบองในสมัยหลังจึงไม่ใช่ศิลปะเพื่อการป้องกันตัวในแบบเดิมอีกต่อไป หากแต่ได้ปรับเปลี่ยนหน้าที่มาเป็นกีฬาอย่างเต็มตัว เป็นกีฬาที่ทำหน้าที่แสดงเพื่อความบันเทิงแก่ผู้ชม หาใช่การฝึกฝนเพื่อหน้าที่ทางการทหารอย่างเดิมไม่ ดังนั้นการพัฒนาของกิจกรรมต่างๆ เพื่อมาเป็นการแสดงอย่างเต็มตัว จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าสังคมสยามที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

นอกจากศิลปะการต่อสู้แล้ว กีฬาแบบจารีตอีกชนิดที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากก็คือ “ว้าว” การเล่นว้าวเดิมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม⁶² แต่ได้นำมาปรับให้เป็นการละเล่นของประชาชน เพื่อตอบสนองความต้องการในการพักผ่อน ในสมัยรัชกาลที่ 5 การเล่นว้าวกลายเป็นการละเล่นในยามว่างที่ได้รับความนิยมจากประชาชน

⁶¹ โพธิ์สวัสดิ์ แสงสว่าง, “พัฒนาการกีฬามวยไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาพลศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 69.

⁶² ดูรายละเอียดในหัวข้อ 2.2 (การพักผ่อนหย่อนใจในสังคมแบบจารีต).

“การเล่นว่าวได้จัดขึ้นเป็นประจำในแต่ละปี โดยจะเปลี่ยนสนามแข่งขันไปตามแต่ผู้จัดจะกำหนด พ.ศ. 2425 มีการนัดประชุมเล่นว่าวพนันกันที่สนามวัดโคก (ถนนเทพศิรินทร์) การเล่นพนันที่สนามวัดโคกนั้นได้นัดเล่นประจำติดๆ กันมาหลายปีจน พ.ศ. 2432 จึงได้เลิกโดยมีบ้านเรือนราษฎรปลูกสร้างมากแน่นหนาขึ้น ต่อมา พ.ศ. 2442 นายพลโท พระยาสมิทธสรวการ (วัด ศิริสัมพันธ์) ได้นัดเล่นว่าวพนันที่ท้องสนามหลวงซึ่งแต่ก่อนเรียกกันว่าทุ่งพระเมรุ พอเริ่มนัดก็มีว่าวพนันเข้าเล่นในสนามมาก ว่าวพนันกลับสนุกครึกครื้นขึ้นอีก การเล่นว่าวได้ดำเนินเรื่อยมา พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินผ่านท้องสนามหลวงทอดพระเนตรนักเล่นว่าวประชุมกันสนุกสนานมากมาย เป็นที่พอพระทัยจึงมีกระแสรับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้เรียกนัดพวกที่เล่นว่าวนี้ ไปเล่นถวายนำพระที่นั่ง ณ สนามพระราชวังดุสิต แลพระราชทานพวงมาลัยด้วยพระหัตถ์สรวมคอผู้ชนะว่าวทุกเวลาเย็น ในปีถัดมาทรงพระราชทานถ้วยทองใบหนึ่งให้แก่เจ้าของว่าวจุลาผู้ชนะได้แต้มสูงสุด กับอีกใบหนึ่งจะพระราชทานแก่เจ้าของฝ่ายปึกเป้าผู้ชนะได้แต้มมากที่สุดที่หนึ่งดูจกัน”⁸³

การเล่นว่าวพนันได้รับความนิยมถึงขีดสุดเมื่อได้รับการสนับสนุนจากรัชกาลที่ 5 อีกทั้งได้รับความนิยมจากคนดูโดยทั่วไปในหนังสือของพระยาภิรมย์ภักดีได้กล่าวถึงความนิยมในการชมว่าวของผู้คนไว้ว่า “...คนดูว่าวพนันคราวนี้ไม่ใช่มีแต่ผู้ชายฝ่ายเดียว ทั้งผู้หญิงสาวแก่เด็กเล็ก พระสงฆ์สามเณรตลอดจนชาวต่างประเทศและท่านผู้ดีชั้นสูง กับเจ้านายบางพระองค์ก็เสด็จ แลมายืนนั่งเดินดูแทบล้นสนามหลวงทุกวัน”⁸⁴

พัฒนาการอันแสดงถึงความเจริญของการเล่นว่าวก็คือ การสร้างกฎระเบียบแบบแผนกติกาในการแข่งขัน เพื่อทำให้เกิดความเรียบร้อยในการแข่งขัน สร้างมาตรฐานในการแข่งขันทำให้กีฬาชนิดนี้ให้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการภายใต้ข้อบังคับเดียวกัน ระเบียบที่ได้พัฒนาขึ้นมาดังที่ปรากฏในการแข่งว่าวระบุไว้ว่า

⁸³ พระยาภิรมย์ภักดี, ตำนานว่าวพนัน, ตำนานว่าวว่า วิธีชักว่าวแลการเล่นว่าวต่อสู้อในอากาศ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464), หน้า 33-34.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

“..สนามเล่นว่าวพันทันควรรหาที่ลานกลางแจ้งเช่น ทุ่งนา หรือที่กว้างจะมี ต้นไม้ใหญ่เกาะก่น้อยต้นก็ใช้ได้ พวกว่าวจุลาต้องเล่นอยู่เหนือลมฝ่ายพวก ปักเป้าอยู่ได้ลมระดับตรงแนวลมพัด มีระยะที่เล่นอยู่ห่างกันพอว่าวจุลาจะ คว่าถึงแลติดปักเป้าได้ ระหว่างกลางสนามเล่นต้องปักธงศูนย์กลางแบ่งให้ เปนแดนของพวกว่าวจุลา ส่วนตอนได้ลมเปนของพวกปักเป้า ถ้ามีนาย สนามนัดเล่นว่าวพันทัน เจ้าของว่าวทั้งสองฝ่ายต้องนำว่าวของตนไปขอจด ทะเบียนติดตรา เปนธรรมเนียมผู้เล่นว่าวต้องวางเดิมพันพันทันไว้ตามที่นาย สนามก่อน และเปนธรรมเนียมอัตราว่าวจุลาต้องต่อเดิมพันปักเป้า 2 เอา 1 เสมอไป”⁸⁵

จนในเวลาต่อมา มีการออกกฎการเล่นว่าวอย่างเป็นทางการชื่อว่า “กติกการเล่นว่าว ที่ สนามหลวงสวนดุสิต รัตนโกสินทร์ศก 125”⁸⁶ และภายในกฎระเบียบยังได้กำหนดรายชื่อ พนักงาน อำานวยการสนามว่าว เขตสนาม เวลาเล่น และกติกากการเล่น ไว้อย่างชัดเจน

การเพิ่มและระบูกติกาในการเล่นอย่างชัดเจนแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมนี้ได้รับความนิยม จากประชาชน จึงต้องกำหนดกติกาเพื่อเข้าควบคุมเพื่อให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน ดังนั้นการเกิด กติกาเพื่อควบคุมการแข่งขัน จึงเป็นข้อบ่งชี้ประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายของการ พักผ่อนหย่อนใจ

การพัฒนาการพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตดั้งที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงเป็นการ ปรับเปลี่ยนจากกิจกรรมเดิมแบบจารีต เพื่อเพิ่มปริมาณให้เพียงพอต่อความต้องการของสังคม ข้อสังเกตคือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นที่แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมแต่อย่างใด ใน สมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับงานบุญของวัด มีการเพิ่มงานบุญใหม่ๆ ขึ้นมา อีกทั้งมี การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบสำคัญในงานวัดนั้นคือ มหรสพ ซึ่งมีแนวโน้มได้รับ อิทธิพลจากตะวันตก

⁸⁵ พระยาภิรมย์ภักดี. ตำนานว่าวพันทัน. ตำราผูกว่าว วิธีชักว่าวแลการเล่นว่าวต่อสู้อในอากาศ. หน้า 5.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137-138.

2.4.3 ความเปลี่ยนแปลงของงานบุญในสมัยรัชกาลที่ 5

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่า มีการเพิ่มปริมาณกิจกรรมต่างๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในการพักผ่อนของคนในสังคม การเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าวก็เกิดขึ้นกับงานบุญเช่นเดียวกัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดงานบุญที่สำคัญเพิ่มเข้ามาคือ งานภูเขาทอง ที่มาของงานภูเขาทองนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า “อนึ่งเมื่อในรัชกาลที่ 5 นั้น ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระหัตถ์อาตุจำลองมาไว้สำหรับตั้งในคูหาพระเจดีย์ยอดบรมบรรพต แลโปรดเกล้าให้กำหนดนักขัตฤกษ์ให้ราษฎรมาบูชาพระ ที่บรมบรรพตเมื่อกลางเดือน 12 ทุกปี มีมาจนบัดนี้”⁸⁷

หม่อมเจ้าหญิง พูนพิสมัย ดิศกุล ได้เขียนถึงงานวัดสระเกศไว้ในหนังสือสารคดี ฉบับ พ.ศ. 2508 หน้า 40 ไว้ว่า

“โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุโดยกระบวนแห่จากพระบรมมหาราชวังไปตั้งพิธีมณฑล แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทรงบรรจุพระบรมธาตุนั้นในพระเจดีย์ใหญ่บนยอดภูเขาทอง ในวันพฤหัสบดีขึ้น 10 ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับทางสุริยคติคือ วันพฤหัสบดีที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2420”⁸⁸

งานเฉลิมฉลองภูเขาทองถือเป็นงานบุญทางพุทธศาสนา โดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้ให้การสนับสนุนและได้รับความสนใจจากประชาชน เป็นงานที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้มาพบปะกัน ที่สำคัญงานบุญเช่นนี้มีการจัดมหรสพการแสดงต่างๆ เฉลิมฉลองในงานสมโภชภูเขาทองหลายอย่าง ดังมีรายละเอียดอยู่ในราชกิจจานุเบกษาดังนี้

1. ละครของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ
2. หุ่นจีนของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง
3. พิณพาทย์ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง วง 1

⁸⁷ประวัติวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร. จดหมายเหตุเรื่องพระสารีริกธาตุเมืองกบิลพัสดุ์ (พระนคร: ม.ป.ท., 2508), หน้า 24.

⁸⁸ม.จ. พูนพิสมัย ดิศกุล, สารคดี (2508), เอนก นาวิกมูล, เมื่อสมัย ร.5 (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2547), หน้า 137.

4. พิณพาทย์ของเจ้าพระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา วง 1
5. พิณพาทย์ของเจ้าพระยามหามนตรีศรีธรรมาโศภิน วง 1
6. พิณพาทย์ของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง วง 1
7. พิณพาทย์ของพระยาพิไชยบุรินทร์ตรา วง 1
8. พิณพาทย์ของจมีนสรรเพชญ์ภักดี วง 1⁸⁹

นอกจากการแสดงที่จัดโดยเจ้านายและขุนนางชั้นสูงแล้ว งานดังกล่าวยังประกอบด้วย มหรสพการแสดงพื้นบ้านชนิดต่างๆ ในวันที่ 25 ถึง 27 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2433 การมหรสพสมโภชกลางวันมีวง 1 จัดเล่นไป แต่เวลาบ่าย 3 โมงจนถึง 5 หุ้มเศษเล็ก มีละครชาตรีเครื่องใหญ่วง 1 จัดเล่นแต่เวลาเช้า 3 โมงจนถึง 5 โมงเล็ก กลางคืนมีหนังไทยวง 1 ตลอดทั้ง 3 วัน⁹⁰ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2442 ได้กล่าวถึงการละเล่นและการแสดงในงานภูเขาทองเช่นกันซึ่งประกอบไปด้วย โขน 1 โรง หุ่น 1 โรง จั้ว 1 โรง มอญรำ 1 โรง หนัง 2 โรง สิงโต มังกร รำกระดังง์ ไม้ลอย ญวนหก แลดอกไม้เพลิงตามธรรมเนียม⁹¹ งานดังกล่าวเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับงานวัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นงานใหญ่จัดเป็นประจำทุกปี และจัดเพิ่มขึ้นมาใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นกัน ภายในงานมีการจัดการแสดงมหรสพและการละเล่นสำหรับผู้ชมงานมากมาย เช่น โขน ยี่เก หุ่นทรงเครื่อง (ม.ร.ว. เถาะ) จั้ว เพลง ม้าหมุน เขาวงกต ยิงลูกธนู ภูเขาตีไม้ โมงครุ่ม แทงปีไล ไม้สอย ญวนหก กาฬวิทยา (เล่นกล) ถ้ามอง พิณพาทย์ ฯลฯ⁹²

นอกจากนี้ ยังมีงานนักขัตฤกษ์งานหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมของคนในสมัยก่อนคือ งานลอยกระทง ซึ่งกรมหมื่นสวัสดิวัดสุวดี ได้ทรงเขียนอธิบายถึงที่มาไว้ว่า

“ลอยกระทงตามลัทธิที่ชาวบ้านกระทำสืบต่อกันมา นิยมทำกลางเดือน 11 บ้าง กลางเดือน 12 บ้าง มีความเชื่อหลายๆ แบบ บ้างก็ลอยอุทิศเพื่อบูชาต่อรอยพระพุทธรูปของพระพุทธองค์ ที่ได้ทรงประทับไว้ ณ หาดทรายริมแม่น้ำนัมมทานที บ้างก็ทำเพื่อบูชาพระคงคาที่ตนได้เคยดื่มน้ำลาย ถ่าย

⁸⁹ม.จ. พูนพิศมัย ติศกุล, สารคดี (2508), เอนก นาวิกมูล, เมื่อสมัย ร.5, หน้า 140-141.

⁹⁰วินิจฉัยพิเศษ 6 ปีที่ 6, อ้างถึงใน เอนก นาวิกมูล, ราษฎรบันเทิง (กรุงเทพฯ: 2020 เวิลด์ มีเดีย, 2542), หน้า 158.

⁹¹ราชกิจจานุเบกษา เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2442, อ้างถึงใน กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมาฎ, ในวังแก้ว, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2545, 2548), หน้า 175.

⁹²เอนก นาวิกมูล, เมื่อสมัย ร.5, หน้า 187-194.

อุจจาระปัสสาวะลงไปในแม่น้ำ ขอมมาลาโทษ แต่ไม่ว่าจะเชื่ออย่างไร สรูป
ได้เป็นว่า รวากลางเดือน 11, 12 เหล่าชาวบ้านทั้งหลายก็จะลอยกระทงกัน
ทั่วไป คืบหนึ่งบ้าง สองคืบบ้าง สามคืบบ้าง แล้วแต่ใครจะพอมีเวลา"⁹³

พระองค์ทรงบรรยายถึงบรรยากาศของงานลอยกระทง ซึ่งเป็นงานหนึ่งที่เปิดโอกาสให้
ผู้คนมาชุมนุมกัน "พอถึงคราวนักขัตฤกษ์ลอยกระทงปีใด เหล่าชาวบ้านในพระนคร ก็จะชวนกันไป
ลงเรือ ต่างยินดีขนทั้งบุตรหลานและบรรดาญาติพี่น้องเพื่อนฝูง แต่งกายอย่างสุภาพบ้าง แต่งกาย
ให้น่าขันบ้าง ลงเรือแก่ง เรือนางแหละ เรือเบ็ด เรือสำปั้น ทั้งลำใหญ่ลำเล็ก เทียวพายแจวไปตามที่
ต่างๆ อย่างร่าเริง"⁹⁴ และที่สำคัญงานดังกล่าวประกอบไปด้วยมหรสพเพื่อความบันเทิงพักผ่อน
หย่อนใจแก่ผู้มาร่วมงาน การละเล่นมีทั้งลาวเป่าแพน ตีฆ้องโหม่ง ตีกลองยาว ตีโทน รำมะนา ฉิ่ง
กรับ บางพวก ต่างขับร้องลำนำต่างๆ มีเพลงดอกสร้อย สักวา เพลงครึ่งท่อน เพลงปรบไก่ เพลงเรือ
เพลงตะวันตก ตะวันออก"⁹⁵

ลักษณะการจัดมหรสพในงานพิธีต่างๆ ทั้งงานพระราชพิธีงานสำคัญทางพุทธศาสนา
และงานนักขัตฤกษ์ต่างๆ ถือเป็นส่วนประกอบสำคัญและขาดไม่ได้ โดยหลักการแล้วย่อมไม่
เกี่ยวข้องกับสาระสำคัญของงานบุญแต่อย่างใด แต่การจัดมหรสพกลับมีจุดประสงค์หลักในการ
ดึงดูดผู้คนให้มาร่วมงาน ดังคำกล่าวที่ว่า

"ส่วนการบำรุงความรื่นเริงเกิดแต่อะไรเล่า? ข้าพเจ้าจะต้องขอกล่าวชี้แจง
การบำรุงความรื่นเริงในที่สุดนี้ด้วยพอแลเห็นความจริงด้วยกันได้ว่า ถ้าขาด
การบำรุงแล้ว ความรื่นเริงครึกครื้นก็ไม่ดำรงอยู่ได้จน 5 วันแล 6 วันแล 7
วัน ก็จะมีต่อไปอีกไม่ได้เพราะบรรดาคนที่มาถึงในที่นี้แล้ว จะมุ่งหมายแต่
ชั่วคราวมีความเลื่อมใสศรัทธามาประสพพบพระเชี้ยวแก้วนมัสการแล้วกลับไป
เกือบว่าคนเดียวไม่มีเลยก็ได้ มีแต่เลี้ยวลงวนเวียนหาความรื่นเริงบำรุงใจอยู่
ด้วยกันแทบทุกตัวคนคืออะไรเล่า"⁹⁶

⁹³ เอนก นาวิกมูล, ราชฎรับันเทิง, หน้า 179.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

⁹⁵ เอนก นาวิกมูล, ราชฎรับันเทิง, หน้า 179.

⁹⁶ วิจารณ์พิเศษ 6 ปีที่ 6, อ้างถึงใน เอนก นาวิกมูล, ราชฎรับันเทิง, หน้า 162 .

มหรสพจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของงานต่างๆ เพราะเป็นเครื่องมือสามารถดึงดูดผู้คนให้มาร่วมงานกันอย่างไม่ขาดสาย ในทางสังคม การเข้าชมมหรสพและการละเล่นต่างถือเป็นหนทางหนึ่งที่ประชาชนสามารถหาความสำราญในสังคมแบบจารีต .

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับงานบุญ นอกจากมีการจัดงานวัดใหม่ๆ เพิ่มเข้ามาแล้ว ยังมีการเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นโดยตรงกับมหรสพในงานบุญ โดยทั่วไปมหรสพในงานบุญตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จะประกอบด้วยการแสดงและการละเล่นพื้นบ้านอย่างง่ายๆ เช่น โขน ยี่เก จั้ว เพลง โมงครุ่ม เทงปีโส ญวนหก และการเล่นดนตรีขับร้องเพลงต่างๆ แต่สำหรับในงานประจำปีวัดเบญจมบพิตรฯ ซึ่งเริ่มครั้งแรกในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2443 ได้ปรากฏการออกร้านที่มีลักษณะแปลกแตกต่างไปจากเดิม งาน พ.ศ. 2443 พระยานรฤทธิ์ราชหัช ออก "เครื่องเก็บเสียง โฟโนกราฟ" งาน พ.ศ. 2445 รัชกาลที่ 5 เสด็จทอดพระเนตรรูปภาพกลไก และห้องกระจกซึ่งแสดงรูปคนพิการไม่มีแขนขา มีการออกร้านขายสินค้าต่างๆ เช่น ร้านขายตุ๊กตา ขายหีบเพลง ขายอาหาร น้ำเล็ม โมนด์ โซดา นก เพอร์นิเจอร์ พัดลม โคมไฟฟ้า งาน พ.ศ. 2446 มีการแสดงดนตรีฝรั่ง ละครฝรั่ง รูปฉายกระดิกได้ ภาพยนตร์ ปล่อยเรือลงน้ำ ร้านแสดงลูกช้างรับประทานนมคนงาน พ.ศ. 2447 มีการออกร้านจับฉลากได้สิ่งของต่างๆ⁹⁷

หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล ได้ทรงเล่าประทานถึงความสนุกในงานวัดเบญจมบพิตรฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้จัดทำหนังสือเบญจมบพิตรสัมพันธ์ ฉบับวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2494 ไว้ตอนหนึ่งว่า

“ความสนุกในงานวัดเบญจมบพิตรอีกแห่งหนึ่งก็คือ ร้านที่มีกลไกต่างๆ เช่น มีร้านหนึ่งจัดเป็นถ้ำและมีลำธาร พาเรือลำเล็กขนาดนั่งคนเดียวลอบเข้าไปในถ้ำ แล้วพากลับออกมาเอง เราไปยืนดูเห็นประหลาดหนักหนาว่าทำไมเรือมันไปเองได้ และในน้ำมีอะไร ...ที่ที่สนุกอีกแห่งหนึ่งก็คือ ในเมืองจีนของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (รัชกาลที่ 6) มีประตูตีตัวเข้าไปข้างใน แล้วมีร้านเป็นห้องๆ รอบสี่เหลี่ยมมีอาหารจีน ขายน้ำชา ขายจันอับ และอะไรต่างๆ ที่เป็นจีน มียกพื้นเล็กๆ ตรงกลางเมืองให้พวกตลกเล่น”⁹⁸

⁹⁷ เอนก นาวิกมูล, เมื่อสมัย ร.5, หน้า 188-192.

⁹⁸ เบญจมบพิตรสัมพันธ์ วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2494, อ้างถึงใน กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร, ในวังแก้ว, หน้า 216-217.

กิจกรรมต่างๆ ที่จัดแสดงและออกร้านในงานวัดเบญจมบพิตรมีความแตกต่างจากมหรสพในลักษณะเดิมอย่างชัดเจน กิจกรรมส่วนหนึ่งเห็นได้ชัดเจนนำมาจากฝรั่ง เช่น เครื่องเก็บเสียง น้ำโซดา โคมไฟฟ้า ละคร และภาพยนตร์ นอกจากนี้กิจกรรมส่วนใหญ่ที่นำมาออกร้านล้วนเป็นการแสดงให้เห็นถึงความแปลกใหม่ เพื่อใช้ดึงดูดผู้คนให้มาร่วมกิจกรรม ความแปลกตาที่ปรากฏจากอุปกรณ์ สิ่งประดิษฐ์ อาหาร และการละเล่นต่างๆ แสดงให้เห็นถึงบรรยากาศในการออกร้านที่ต่างไปแบบจารีตเดิม สันนิษฐานว่า การออกร้านในลักษณะนี้น่าจะได้แบบอย่างมาจากตะวันตก^{๑๑} ซึ่งการออกร้านในลักษณะนี้ไม่เคยปรากฏในงานบุญแบบจารีตของสยามแต่อย่างใด การที่งานวัดเบญจมบพิตรฯ มีการออกร้านในลักษณะดังกล่าว จึงแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอันได้รับแบบอย่างจากการออกร้านของชาวตะวันตก ในความเป็นจริง แม้งานวัดเบญจมบพิตรฯ จะเป็นงานประจำปีอันมีจุดประสงค์โดยตรงเพื่อบำรุงพุทธศาสนา แต่การออกร้านและการจัดมหรสพในแบบใหม่ ก็มีรายละเอียดที่แปลกตาไปจากเดิม งานวัดเบญจมบพิตรฯ จึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานบุญ ซึ่งเริ่มแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอันเกิดกับการพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีต โดยรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกจนทำให้รูปแบบของงานบุญเปลี่ยนไป

การเปลี่ยนแปลงของการพักผ่อนหย่อนใจในสังคมจารีต ทำให้กิจกรรมรูปแบบต่างๆ เพิ่มขึ้นในแง่ปริมาณ กิจกรรมหลายชนิดได้ปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่มีมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแพร่หลายของการพนัน การเพิ่มปริมาณมหรสพ การปรับศิลปะการต่อสู้มาเป็นกีฬาเพื่อการชม รวมทั้งการสร้างกฎกติกาขึ้นมาควบคุมการแข่งขัน พัฒนาการที่เกิดขึ้นดังกล่าว ล้วนเป็นการปรับเปลี่ยนการพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตโดยวิธีการต่างๆ เพื่อเพิ่มปริมาณตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการพักผ่อนหย่อนใจไม่ได้มีเพียงเท่านั้น เมื่อสังคมเปิดรับการเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอก ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการพักผ่อนหย่อนใจของคนสยาม มหรสพและการออกร้านในงานวัดเบญจมบพิตรฯ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การละเล่น การแสดง และการออกร้านแบบตะวันตก ได้เข้ามาปรากฏในงานวัดแบบจารีต การจัดงานจึงมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและแนวคิดที่ต่างไปจากเดิม

^{๑๑}งานวัดเบญจมบพิตรฯ เริ่มจัดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2443 ซึ่งเป็นเวลา 3 ปีหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2440 และหลังจากที่เสด็จประพาสอินเดียและแหลมมลายู 6 ครั้ง ระหว่าง พ.ศ. 2413-2439 ดังนั้นการออกร้านแบบใหม่ในงานวัดเบญจมบพิตรฯ อาจจะได้รับอิทธิพลจากตะวันตกที่อยู่ในสยาม หรือรับแบบอย่างจากการที่ชนชั้นนำสยามเดินทางไปพบเห็นวัฒนธรรมตะวันตกในแหลมมลายูหรือในยุโรป.

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกในสังคมสยาม เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้าสู่สยามมีมากขึ้นตามลำดับ ในเวลาต่อมาการพักผ่อนแบบใหม่ของคนตะวันตกได้หลั่งไหลเข้าสู่สยามอย่างเต็มตัว พร้อมกับ การปรับเปลี่ยนทางความคิดของชนชั้นนำ บ้านเมือง และวิถีชีวิตของผู้คน ที่สอดคล้องกับการพักผ่อนแบบใหม่เป็นอย่างดี ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้เจริญงอกงามขึ้นในสังคมสยาม และได้แพร่หลายจากชนชั้นนำ ออกสู่สังคมในวงกว้างในเวลาต่อมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม

ความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยาม ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงการละเล่นหรือการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจโดยการเลียนแบบชาวตะวันตกเท่านั้น การที่ชนชั้นนำสยามไม่ว่าจะเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระบรมวงศานุวงศ์สร้างที่ประทับยังอ่างศิลา ชลบุรี¹ รวมทั้งการสร้างที่ประทับในส่วนภูมิภาค เช่น เพชรบุรี² เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีมากกว่าเพียงรูปแบบ การที่ชนชั้นนำสยามเริ่มมีการพักผ่อนหย่อนใจแบบชาวตะวันตกแสดงว่า ชนชั้นนำสยามได้เริ่มยอมรับในกิจกรรมแบบใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏในวิถีชีวิตแบบจารีตมาก่อน ทศนคติและการรับรู้ที่มีต่อการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ได้เกิดขึ้นในบรรดาชนชั้นนำสยาม ชนชั้นนำสยามจึงเป็นกลุ่มแรกในสังคมที่เริ่มปรับเปลี่ยนความคิด และให้ความสำคัญต่อการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก ก่อนที่จะแพร่หลายสู่ผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมในเวลาต่อมา

3.1 การปรับเปลี่ยนทางความคิดของชนชั้นนำสยาม

การปรับเปลี่ยนทางความคิดของชนชั้นนำสยามเริ่มขึ้น เมื่อบรรดาชนชั้นนำรุ่นใหม่เริ่มปรับเปลี่ยนความคิดเดิมของตนในกรอบแบบจารีต และมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนว่า มีความรู้สามารถนำพาสังคมไปสู่ความเจริญได้ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "...สัตว์ทั้งหลายที่มีอยู่ ณ พื้นดินเป็นพวกสุขคติภูมิเช่นพวกเราท่านเรียกว่า "มนุษย์" เพราะเป็นพวกที่มีจิตใจสูง โดยที่มีความเป็นไปด้วยอาการอันวิจิตร นำพิศวง และโดยรู้จักคิดเรื่องต่างๆ ล้วงไปถึงกาลไกลๆ ก็ได้ ปัญญาของสัตว์พวกนั้นเล่าก็วิจิตรแผ่พิศดารปรากฏอยู่นานๆ สัตว์พวกนั้นรู้จักปรับปรุงในกิจการต่างๆ โดยวิชาการเป็นอันมาก"³

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทศนคติที่มีต่อตนเองและสังคมในลักษณะนี้ ก่อให้เกิดการตั้งคำถามและสงสัยแนวคิดแบบจารีต จนนำไปสู่การปฏิเสธแนวคิดเดิมพร้อมกับการบวนการคิด

¹ดูรายละเอียดในบทที่ 2.

²ดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.2 (ลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยาม).

³พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี** (พระนคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 105.

แบบใหม่ซึ่งเชื่อมั่นในความเจริญจากสติปัญญาของมนุษย์ เช่น แนวคิดเรื่องความเสื่อมหรือปัญจ
 อันตรธาน⁴ ในสังคมแบบจารีต ก็ได้รับการปฏิเสธจากชนชั้นนำ ความคิดความเชื่อหรือครูบาอาจารย์
 ที่เคยคิดวิพากษ์การมาแต่กาลก่อนได้รับการต่อต้าน ชนชั้นนำในยุคสมัยนี้จึงหันมามองโลกและ
 สร้างสรรค์สังคมโดยเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของตนเองว่าจะทำให้โลกและสังคมเจริญขึ้น
 และเริ่มปฏิเสธแนวคิดดั้งเดิมที่มีมานาน ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระ
 ราชดำรัสว่า

“เรื่องปัญจอันตรธานนี้มีคำทำนายที่พระอรธจารย์ได้กะไว้ว่า จะเสื่อมลง
 มาตามลำดับ ...ความคิดซึ่งเห็นเช่นนี้ โดยเชื่อมั่นว่าต่อไปภายหน้าคนจะ
 เร็วลงไปทุกชั้น สติปัญญาความรู้ก็จะน้อยลงทุกชั้น ...แต่ที่แท้นั้นโลกตั้ง
 มานานเท่าใดมนุษย์ก็ขุดคุ้ยวิชาความรู้เปิดเผยขึ้นทุกวันทุกคืนตามลำดับ
 ...คนที่เกิดภายหลังได้อาศัยกำลังของคนแต่ก่อนขุดคุ้ยวิชาความรู้ขึ้นไว้แล้ว
 ก็รู้ทันผู้ที่เกิดก่อนได้เร็วกว่าผู้ที่เกิดก่อนจะเสาะหาเอง เพราะฉะนั้นความคิด
 ที่คิดเห็นว่าต่อไปภายหน้ามีแต่จะเลวทรามลงนั้นจึงเป็นการผิดด้วยอันใดที่
 เขียนไว้เกินจริง”⁵

การปรับเปลี่ยนแนวคิดที่มีต่อการมองโลกมีส่วนทำลายความคิดจารีตที่มีมาแต่เดิมลง
 แนวคิดของทั้งรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 ตามที่กล่าวมา ต่างปฏิเสธความเสื่อมตามความเชื่อทาง
 พุทธศาสนา หันมาปรับปรุงสิ่งต่างๆ ให้เจริญขึ้นด้วยความสามารถของตน แนวคิดแบบนี้จึง
 ยอมรับความเจริญในโลกปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องเป็นอย่างดีกับความเจริญจากตะวันตกที่เข้ามาสู่
 สยาม ไม่ว่าจะเป็นความเจริญด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์ สิ่งประดิษฐ์ และวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่
 สามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันดีขึ้น

การรับความรู้วิทยาการตะวันตกได้ปรากฏให้เห็นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ในแรกเริ่มเป็นการรับวิทยาการตะวันตกจากหมอสอนศาสนาที่ได้นำความรู้ต่างๆ เข้ามา
 เผยแพร่ พวกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก
 พวกมิชชันนารีส่วนมากเป็นชาวอเมริกันซึ่งมีความรู้สูง บางคนได้นำวิชาความรู้สมัยใหม่เข้ามาสั่ง

⁴ความคิดที่ว่าโลกจะเสื่อมลงในภายภาคหน้าตามความเชื่อแบบไตรภูมิและพุทธศาสนา.

⁵พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 18 (กรุงเทพฯ: บรรณาคาร, 2542), หน้า 342-344.

สอนคนไทย เช่น หมอบริดเจเป็นผู้เผยแพร่วิชาแพทย์แผนใหม่ วิชาผ่าตัด วิชาผดุงครรภ์ และวิธีปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ หมอแฮร์สันเป็นผู้เผยแพร่วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาแม่เหล็กไฟฟ้า และวิชาสุขวิทยาอนามัย การดำเนินงานของมิชชันนารีอเมริกันปลูกชนชั้นสูงและชั้นกลางรุ่นหนุ่มหลายคนตื่นตัวรับรู้ความจริงว่า ประเทศไทยยังด้อยความเจริญกว่าประเทศฝรั่งมาก และวิทยาการสมัยใหม่ของพวกฝรั่งประเสริฐเลิศล้ำกว่าวิทยาการที่คนไทยได้รับจากอินเดียและลังกามากนัก⁶ การเข้ามาของวิทยาการตะวันตกแสดงให้เห็นว่า สังคมสยามเริ่มเปิดรับวิทยาการแบบใหม่ที่ต่างไปจากเดิม ศูนย์กลางความเจริญได้เริ่มย้ายจากจีนหรืออินเดียในสมัยจารีตไปสู่ตะวันตก และชาวสยามโดยเฉพาะชนชั้นนำได้ตระหนักว่าวิทยาการสมัยใหม่เหล่านี้สามารถสร้างคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การปรับเปลี่ยนทางความคิดจึงเกิดขึ้น โดยเริ่มจากการเปิดรับวิทยาการที่ทันสมัยจากตะวันตกเป็นอันดับแรก

วิทยาการแบบใหม่นี้มีลักษณะสำคัญคือ สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คนได้ ขณะที่ความรู้จารีตแบบเดิมไม่สามารถทำได้ทัดเทียม วิทยาการของตะวันตกสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ เช่น ใช้ทรพิษสามารถรักษาได้ด้วยการปลูกฝี ด้วยประสิทธิภาพอันดีเลิศดังกล่าว จึงทำให้ได้รับการเผยแพร่สู่สังคมในวงกว้าง พระมหากษัตริย์ได้สนับสนุนเผยแพร่การปลูกฝีให้เป็นที่แพร่หลาย “โปรดให้หมอลงท้งหมคนั้นมาหัดฉีดหนองฝีกันไข้ทรพิษ แล้วจะให้ไปปลูกทั้งที่ในวังและนอกวัง ตลอดจนพวกราษฎรตามมณฑลอื่นๆ อีก ... แล้วพระราชทานเงินแก่พวกมิชชันนารีด้วยถุงหนึ่ง เป็นบำเหน็จในการที่ได้สอนวิชาปลูกฝีแก่หมอลงท้ง เป็นเหตุให้ช่วยชีวิตเจ้านายและข้าราชการไว้ได้เป็นจำนวนมาก”⁷ วิทยาการความก้าวหน้า เช่น ความรู้ทางการแพทย์ได้ก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อการดำรงชีวิต ซึ่งความรู้จารีตในแบบเดิมน้อยไม่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ทัดเทียมกับความรู้ของชาวตะวันตก วิทยาการของชาวตะวันตกจึงได้ดึงดูดผู้คนให้หันมาสนใจในความทันสมัย และเริ่มเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้น ผลที่ตามมาคือ บรรดาเจ้านายและขุนนางที่เป็นคนหัวใหม่ต่างให้ความสนใจและทำตัวให้ทันสมัยอย่างชาวตะวันตก เช่น เจ้าฟ้ามงกุฎฯ สั่งแทนพิมพ์จากประเทศอังกฤษ แล้วตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่วัดบวรนิเวศ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ศึกษาวิชาช่างกล วิชาต่อเรือกลไฟและวิชาทหารสมัยใหม่⁸

⁶ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 33.

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

⁸เรื่องเดียวกัน.

ทั้งนี้ความรู้วิทยาการตะวันตกที่ได้มาสู่สยามมีลักษณะพิเศษคือ เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญและแสวงหาแนวทางในการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในปัจจุบันดีขึ้น ทั้งการรักษาใช้ทรัพย์สิน หรือ แม้กระทั่งพิมพ์เผยแพร่ข่าวสาร สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงอธิบายพัฒนาการของการพิมพ์ในสยามไว้ว่า

“...พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาความรู้ของชาวตะวันตกเข้ามาให้เปนประโยชน์แก่ประเทศสยามนี้หลายอย่างเปนต้นว่า วิธีตีพิมพ์ภาษาไทย แต่วิธีพิมพ์หนังสือไทยนั้นอเมริกันหาได้คิดไม่ เปนความคิดของคนอังกฤษ มีเรื่องปรากฏว่าเมื่อครอเปิดเปนทูตมาเมืองไทยกลับไปแล้ว รัฐบาลอังกฤษในอินเดียคิดเห็นว่าอังกฤษคงจะต้องเกี่ยวข้องกับไทยต่อไป ต่อมาจึงแต่งให้นายร้อยเอกโลว์คนหนึ่ง (ซึ่งภายหลังได้เปนนายพันเอก) มาเรียนภาษาไทยที่ป็นนายร้อยเอกโลว์พยายามเรียนจนรู้ภาษาไทย พูดได้อ่านหนังสือออกแล้วจึงแต่งหนังสือไวยากรณ์สำหรับให้ชาวต่างประเทศเรียนภาษาไทยขึ้นเรื่อง 1 เมื่อจะพิมพ์หนังสือนั้นไปคิดทำตัวพิมพ์อักษรไทยที่เมืองกาลกัตตา แล้วพิมพ์หนังสือไวยากรณ์นั้นขึ้น เมื่อ ค.ศ. 1828 แล้วเอาตัวพิมพ์นั้นมาไว้ที่เมืองสิงคโปร์ ฝ่ายมิชชันนารีอเมริกันเมื่อเรียนรู้ภาษาไทยแล้ว แต่งหนังสือจะสอนศาสนาแก่คนไทย รู้ว่าตัวอักษรไทยมีอยู่ที่สิงคโปร์ จึงลงไปขอพิมพ์หนังสือไทยที่เมืองสิงคโปร์ แล้วเลยขอซื้อตัวพิมพ์นั้นเอามาตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยที่บางกอก เมื่อ ค.ศ. 1836 พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาปลูกฝ้ายเข้ามาในเมืองไทยอีกอย่าง 1 ได้เริ่มปลูกเมื่อ ค.ศ. 1837 หนังสือพิมพ์ชาวพวกมิชชันนารีก็แรกพิมพ์ขึ้น เมื่อ ค.ศ. 1844”⁹

การปรับเปลี่ยนความคิดของชนนำสยามยังได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในขณะนั้นคือ การที่ประเทศจีนต้องพ่ายแพ้แก่ชาติตะวันตก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้ว่า

⁹สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, *คดีของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), หน้า 20-22.

“เกิดขึ้นเมื่อคฤศตศก 1842 เหตุด้วยอังกฤษเกิดรบกับจีนครั้งแรก ครั้งนั้นในเมืองไทยเชื่อคำจีนโดยมากว่า จีนไม่ได้แพ้ฝรั่ง เปนแต่ยอมสัญญาซื้อรำคาญมีไทยเปนชั้นสูงแต่ 3 คนซึ่งเห็นว่าจีนแพ้ฝรั่ง และเชื่อว่าชาวยุโรปจะออกมามีอำนาจทางประเทศตะวันตกในวันหน้า 3 คนนั้นคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 พระปิ่นเกล้าพระอนุชาของพระจอมเกล้าพระองค์ 1 สมเด็จพระยาองค์ 1”¹⁰

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชนชั้นนำสยามต่างตระหนักศักยภาพของชาติตะวันตกเป็นอย่างมาก สิ่งก็ตามมาคือ บรรดาชนชั้นนำจึงพยายามแสวงหาความรู้และแนวทางต่างๆ ที่ทำให้ตนเองเจริญทัดเทียมชาติตะวันตก

“...เห็นว่า ไทยควรจะชวนหาความรู้วิชาการอย่างฝรั่งให้รู้ไว้ เพื่อบ้านเมืองจะต้องเกี่ยวข้องกับฝรั่งในวันหน้า พระจอมเกล้าฯ...ได้ทรงเรียนละตินจากสังฆราชปะละควอยู่แต่ก่อนแล้ว จึงเริ่มทรงเรียนภาษาอังกฤษจากพวกมิชชันนารีอเมริกันคนหนึ่ง ชื่อแคสเวล พระปิ่นเกล้าฯนั้นก็ทรงเรียนภาษาอังกฤษจากพวกมิชชันนารีอเมริกัน ...ส่วนสมเด็จพระยานั้นชอบวิชาต่อเรือ จึงเอาเปนธุระต่อเรือกำปั่นรบ ..นอกจากทั้ง 3 ที่กล่าวมา ยังมีอีก 2 คน คือ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเริ่มศึกษาวิชาหมอฝรั่งจากมิชชันนารีอเมริกัน กับนายโหมตอมาตยกุล เรียนวิชาแยกธาตุ และวิชาเครื่องจักรการที่ส่งไทยไปเรียนวิชาในยุโรป ก็ปรากฏว่า สมเด็จพระยาได้ส่งไปครั้งแรกเมื่อในแผ่นดินนั้นคน 1 ให้ไปเรียนวิชาตรีเรือ ไปเรียนจนได้ประกาศนียบัติตรีเรือทะเลได้ กลับมาได้รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 4”¹¹

สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จน ถึงรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่า ชนชั้นนำสยามได้เริ่มตระหนักถึงคุณประโยชน์อันวิเศษของวิทยาการตะวันตก ได้ตระหนักถึงวิชาความรู้แขนงต่างๆ ของตะวันตกที่เจริญกว่า ชัยชนะของอังกฤษต่อประเทศจีนแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ความเจริญของตะวันตกได้มีชัยชนะเหนือชาติตะวันออกอย่างงดงาม จีนและอินเดียในฐานะมหาอำนาจซึ่งมี

¹⁰ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, คติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย, หน้า 23-25.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23-25.

อิทธิพลในด้านวัฒนธรรมต่อดินแดนอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ กลับต้องปราศัยอังกฤษอย่างยับเยิน ชัยชนะของชาติตะวันตกจึงไม่เป็นเพียงชัยชนะของความเจริญสมัยใหม่เท่านั้น หากแต่ได้เป็นชัยชนะทางวัฒนธรรมที่อาณาจักรต่างๆ ในภูมิภาคนี้ (รวมทั้งสยาม) ต้องหันมายึดถือเอาแบบอย่าง และเรียนรู้ปรับปรุงตนเพื่อให้ก้าวทันโลกตะวันตก

การศึกษาเรียนรู้ไล่กวดความเจริญของตะวันตกให้ทันจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชนชั้นนำสยาม ซึ่งได้ดำเนินการโดยวิธีต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการส่งบรรดาเจ้าชายให้ไปเรียนภาษาอังกฤษยังโรงเรียนแรฟเฟิล ที่สิงคโปร์ อาทิ "สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเพิ่ม ลดาวัลย์ ...เมื่อกลับจากอินเดีย หากครูอังกฤษได้ โปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษขึ้นแล้ว ก็โปรดฯ ให้กลับมาเรียนในกรุงเทพฯ เว้นแต่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเจ้าเจ๊ก นพวงศ์ กับพระยาชัยสุนทร (ม.ร.ว. เทวหนึ่ง ศิริวงศ์) ทั้ง 3 นี้ เรียนรู้มาก ถึงขั้นสูงกว่าเพื่อน จึงโปรดฯ ให้ส่งไปเรียนที่ประเทศอังกฤษต่อไป เป็นครั้งแรกที่ส่งนักเรียนหลวงไปเรียนถึงยุโรป"¹²

การแสวงหาความรู้แบบตะวันตกถือเป็นสิ่งสำคัญ เป็นหนทางหนึ่งที่ชนชั้นนำสยามสามารถทำให้ตนเองเจริญอย่างนานาอารยประเทศ ในแรกเริ่มชนชั้นนำสยามได้รับรู้และตระหนักว่า ความรู้ของตะวันตกซึ่งตนถือครองได้มากที่สุด คือเงื่อนไขสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ตนเป็นผู้นำได้ เพราะพูดหรืออ่านภาษาอังกฤษเป็น¹³ ความรู้วิทยาการตะวันตกได้หลังไหลเข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ เช่น ภาษาอังกฤษ ละติน ดาราศาสตร์ และตามมาด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น เคมี ไฟฟ้า และวิชาทางด้านการแพทย์ วิศวกรรม วิทยาศาสตร์ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีการก่อสร้างถนนหนทาง ระบบสื่อสารโทรเลข รถไฟ รดราง ยารักษาโรคของฝรั่ง หรือแม้กระทั่งการปฏิรูปการปกครองอันนำมาซึ่ง การบริหารราชการแบบกระทรวง คองสตีตูชัน ปาร์เลียเมนต์ ดิมอกเครซี่ กฎหมายและการศาล การศึกษาแบบใหม่ การมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย นอกจากนี้ยังครอบคลุมไปถึงชีวิตประจำวัน พฤติกรรมการแต่งกาย การบริโภค รสนิยม จนกระทั่งพยายามวางแบบแผนมาตรฐานชีวิตประจำวันโดยรัฐนิยม¹⁴

การปรับเปลี่ยนทางความคิดของชนชั้นนำสยาม ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมตะวันตกขนานใหญ่ ความรู้และวิทยาการแบบใหม่ได้หลังไหลเข้าสู่สยามและราชสำนัก เกิดการตอบรับต่อแนวคิด

¹²สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 167.

¹³ธงชัย วินิจจะกุล, "ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ," ใน รัฐศาสตร์สาร 24: 2 (2546): 14.

¹⁴เรื่องเดียวกัน

ใหม่ ๆ รวมทั้งการพักผ่อนหย่อนใจที่ชาวตะวันตกนำเข้ามาหรือเรียกร้องให้รัฐสนับสนุน ปรากฏใน ประชุมกฎหมายประจำศก ซึ่งกล่าวถึงเรื่องชาวต่างชาติขอร้องให้สร้างถนนสำหรับขี่ม้าหรือรถม้า เทียว ดังความว่า

“การเข้ามาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ไม่มีถนนหนทางที่จะขี่รถม้าไปเทียว พวกเข
เจ็บไข้เนืองๆ เมื่อให้หลวงได้รับคำร้องแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าพวกยุโรป
เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้นทุกๆ ปี ด้วยประเทศบ้านเมืองเขามีถนนหนทาง
ก็ราบรินสะอาดไปทุกบ้านทุกเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ ฯพณฯ ท่านเจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหมเป็นแม่กอง ทำทางก่อถนนที่สะพานเหล็ก ริม
วังเจ้าเขมรออกไป 2 สาย สาย 1 ตัดตรงไปข้ามคลองผดุงกรุงเกษม ต่อถนน
ตรงต่อไปคลองพระโขนง สาย 1 แยกไปข้ามคลองข้างวัดแก้วฟ้า ตลอดลงไป
ทะเลออกแม่น้ำดาวคะนองสาย 1 อีกสาย 1 ตัดตรงหลังบ้านกงสุลฝรั่งเศส
ตลอดมาถึงคลองถนนตรงริมศาลาเจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีสร้างไว้
(ศาลาแดง)”¹⁵

เมื่อสร้างถนนเสร็จแล้ว ทางราชการก็ทำสะพานข้ามคลอง และเอาทรายมาเกลี่ยถนนเพื่อนัก
ขี่ม้าจะได้ควบม้าเป็นระยะทางไกล ๆ เนื่องจากพวกฝรั่งนิยมการกีฬากลางแจ้ง เช่น ขี่ม้าไปตาม
ถนน ขี่ม้าแข่งกันในลานกว้าง และเล่นโครเกต เนื่องจากทางใต้ของกรุงยังไม่มีสนามกีฬา พวกฝรั่ง
จึงแสดงความปรารถนาจะมาเล่นกีฬาที่สนามหลวงหน้าพระบรมมหาราชวัง¹⁶

ข้อเรียกร้องให้มีการพัฒนาบ้านเมืองและถนนหนทางต่างๆ ของชาวต่างชาติมี
ความสำคัญเป็นอันมาก ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้
ดำเนินการก่อสร้างตามข้อเรียกร้องดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากว่าชนชั้นนำสยามได้ตระหนักว่า ความ
เจริญของตะวันตกเป็นมาตรฐานในการทำให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ จึงได้ทำการพัฒนา
บ้านเมืองในด้านต่างๆ เพื่อไม่ให้เป็นที่น้อยหน้า ดังที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ว่า “...บ้านเมืองของเรามี

¹⁵เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, หน้า 170-171.

¹⁶ชัย เรื่องศิลป, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 192.

แต่กรเร็ว หนทางก็เป็นตรอกเล็กชอกน้อย หนทางใหญ่ก็เปราะเป็อนไม่เป็นที่เจริญตา ขายหน้าชาวนานาประเทศ เขาว่าเข้ามาเป็นการเตือนสติเพื่อจะให้นบ้านเมืองงดงามขึ้น"¹⁷

ไม่เพียงแต่การตอบรับวัฒนธรรมการพักผ่อนแบบใหม่เท่านั้น ความจำเป็นในการเรียนรู้ความเจริญของตะวันตกทำให้ชนชั้นนำสยามโดยเฉพาะรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเยือนดินแดนอาณานิคมของตะวันตกในคาบสมุทรมลายูเพื่อดูความเจริญนำมาพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จประพาสต่างประเทศ พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุแค่ 15 พรรษา ยุวกษัตริย์ทรงตระหนักถึงความจำเป็นทั้งในการสร้างฐานอำนาจของตนเองและการปรับปรุงบ้านเมืองสยามให้ทันสมัย หนึ่งในสิ่งที่พระองค์ทรงกระทำเพื่อการดังกล่าว ได้แก่ การเสด็จฯ ต่างประเทศเพื่อดูแบบอย่างการปกครอง ตลอดจนสภาพสังคม เศรษฐกิจของประเทศต่างๆ การเสด็จประพาสสิงคโปร์ ปัตตาเวีย และสมารังครั้งแรกของยุวกษัตริย์เกิดขึ้นระหว่างวันที่ 9 มีนาคม 2413 ถึงวันที่ 15 เมษายน 2414 รวมระยะเวลาในการเดินทางทั้งสิ้น 47 วัน ในการเสด็จสิงคโปร์คราวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า ไม่อยากไปสิงคโปร์แบบคนป่า หมายความว่าในความเห็นของพระองค์สิงคโปร์ไม่ใช่บ้านเมือง "ป่าเถื่อน" หากแต่เป็น "แดนศิวิไลซ์" ในการเสด็จสิงคโปร์ครั้งแรกพระองค์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ อาทิ "เรือรบอังกฤษ ไปรษณีย์สถาน โรงพยาบาล ละครพูดที่บ้านเตาไม้ขอล สวนจีนวังโป ห้างขายของต่างๆ"¹⁸ พระองค์ทรงประทับและทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ ในเมืองสิงคโปร์ตั้งแต่วันที่ 16 ถึงวันที่ 23 มีนาคม 2413 รวมเป็นเวลา 8 วัน หลังจากนั้นได้เสด็จเมืองปัตตาเวีย เกาะชวา ได้เสด็จทอดพระเนตร "หอใหญ่ โรงทำปิ่น ตึกเรียนวิชาทหาร การซ้อมรบของทหารทำสนามกองอินสเปกชัน โรงประทีปลม สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น"¹⁹

การเสด็จสิงคโปร์ในปี 2413 อินเดียนและชวามีความสำคัญกับการปฏิรูปสยามระยะแรก คนทั่วไปคิดว่าการปฏิรูปสยามนั้นเกิดจากการที่พระองค์ได้ทรงไปทอดพระเนตรประเทศยุโรปที่ "ศิวิไลซ์" แต่ในการเสด็จยุโรปครั้งแรกปี 2440 สยามได้เกิดการปฏิรูปขึ้นแล้ว การเสด็จยุโรปของพระองค์อาจจะไม่ใช่การ "ไปดูความศิวิไลซ์" แต่เป็นการ "ไปอวดความศิวิไลซ์" เพื่อแสดงให้ประเทศยุโรปเห็นว่าสยามมีความศิวิไลซ์ หลังการเสด็จสิงคโปร์ใน พ.ศ. 2413 มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายประการในสยาม เช่น ให้เลิกตัดผมทรงมหาดไทยในราชสำนัก การยื่นเฝ้าและการถวาย

¹⁷ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 192.

¹⁸ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, รัชกาลที่ 5: สยามกับอุษาคเนย์และชมพูทวีป (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโดยตำประเทศไทย, 2547), หน้า 202-211.

¹⁹เรื่องเดียวกัน.

ค่านับ ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษ ตั้งกองทหารมหาดเล็ก ทำถนนริมกำแพงรอบพระนคร สร้างสวนสาธารณะ และมีการใช้รถในกรุงเทพฯ มากขึ้นโดยสั่งซื้อมาจากเมืองสิงคโปร์และปัตตาเวีย²⁰

ความเปลี่ยนแปลงหลายประการดังที่กล่าวมา ล้วนเป็นความเจริญที่ได้รับแบบอย่างจากดินแดนอาณานิคม อันเป็นผลจากการเสด็จประพาสหัวเมืองมลายูใน พ.ศ. 2413 การเสด็จเมืองสิงคโปร์ ปัตตาเวีย และเมืองสมารังครั้งนี้ จึงมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสยามเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ความเจริญของตะวันตกในดินแดนอาณานิคมประกอบด้วยการพักผ่อนหย่อนใจที่ชาวตะวันตกได้นำเข้ามา ทำให้กิจกรรมเหล่านี้แพร่หลายในคาบสมุทรมลายู ชาวตะวันตก (โดยเฉพาะชาวอังกฤษ) ได้นำวิถีชีวิตแบบตะวันตกที่ตนคุ้นเคยมาลงหลักปักฐานในอาณานิคม ทำให้ชนพื้นเมืองมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนในลักษณะต่างๆ อย่างชาวตะวันตก จนทำให้ในเวลาต่อมามีการจัดตั้งสโมสรขึ้นอย่างเป็นทางการ ใน ค.ศ. 1842 The Singapore Sport Club ได้จัดตั้งขึ้น (โดยชาวอังกฤษที่เข้าไปตั้งรกรากและปกครอง) เพื่อสนับสนุนการแข่งขันอีก 10 ปีต่อมา The Singapore Cricket Club ได้จัดตั้งขึ้นพร้อมกับ The Singapore Recreation Club ในบริเวณที่เรียกว่า "padang" ซึ่งใช้เป็นที่เล่นกีฬาและพบปะสังสรรค์ของชาวอังกฤษ²¹ และพวกเขาถูก²² ในมะละกาแม้ว่าจะมีการละเล่นแบบพื้นเมืองเช่น การล่าสัตว์ การบังคับช้าง การชนไก่ การเล่นว้าว และการเล่นตระกร้อ²³ แต่ก็ได้มีการนำกีฬาตะวันตกมาเผยแพร่โดยคนชาวมายที่ตั้งรกราก ดังปรากฏหลักฐานที่ป็นนังเมื่อ ค.ศ. 1786 ซึ่งได้แก่การขี่ม้าและการแข่งม้า ต่อมาชาวอังกฤษได้จัดตั้งสโมสร (club) เพื่อใช้เล่นกีฬาและจัดกิจกรรมต่างๆ สโมสรที่มีชื่อเสียงที่สุดได้แก่ Selangor Club ใน ค.ศ. 1884²⁴

แม้ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ในการเสด็จประพาสอาณานิคมมลายูจะมีผลต่อการแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจอย่างตะวันตกในสยาม เหมือนกับสิ่งปลูกสร้างหรือธรรมเนียมต่างๆ ที่ได้ปรับเปลี่ยนอย่างเป็นทางการ แต่การเดินทางครั้งนี้ก็มีส่วนในการทำให้ชนชั้นนำสยามรับรู้ในวัฒนธรรมตะวันตกมากยิ่งขึ้น เพราะชนชั้นนำสยามได้พบเห็นสถานที่หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ

²⁰ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, รัชกาลที่ 5: สยามกับอุษาคเนย์และชมพูทวีป, หน้า 212-214.

²¹ J.A Mangan and Fan Hong, Editors, *Sport in Asian Society* (London: Frank Cass Publishers, 2003), pp. 67-69.

²² ถอดความจากคำว่า Eurasian. ซึ่งหมายถึง ลูกครึ่งระหว่างชาวยุโรปและชาวเอเชีย

²³ J.A Mangan and Fan Hong, Editors, *Sport in Asian Society*, p. 129.

²⁴ *Ibid.*, pp. 131-132.

การพักผ่อนแบบใหม่ในเมืองอาณานิคม เช่น ละครพุด สวนจีน และสวนสัตว์²⁵ ทำให้วัฒนธรรมในการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ได้เข้ามาสู่สยามแล้วหรือที่กำลังจะเข้ามาในอนาคต ย่อมได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีเช่นเดียวกับการปรับปรุงสิ่งก่อสร้าง สถานที่ และธรรมเนียมต่างๆ เพราะชนชั้นนำสยามได้เปิดรับแนวคิดต่อการพักผ่อนแบบใหม่ ได้ยึดถือความเจริญของตะวันตกเหล่านี้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้ตัวเองศิวิไลซ์เป็นที่ยอมรับของสังคม โดยมีเมืองอาณานิคมต่างๆ เป็นแบบอย่างในการเรียนรู้ ก่อนที่จะแสดงออกถึงความเจริญในการเสด็จประพาสยุโรปในเวลาต่อมา

3.2 ลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยาม

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่ามีรูปแบบและแนวคิดแตกต่างจากการพักผ่อนดั้งเดิมแบบจารีต การเดินทางเปลี่ยนอากาศที่อ่างศิลา การเสด็จประพาสเปลี่ยนอากาศที่เขาสามมุข²⁶ (พ.ศ. 2402) และเกาะสีชังชลบุรี²⁷ หรือการสร้างพระนครคีรีที่เพชรบุรีเพื่อเป็นพระราชวังที่พำนักของรัชกาลที่ 4²⁸ ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมสยาม แนวคิดการพักผ่อนหย่อนใจแบบจารีตไม่เคยคำนึงถึงคุณประโยชน์ที่มีต่อสุขภาพ การสร้างที่พำนักออกจากศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ไปยังหัวเมืองชายทะเลแสดงให้เห็นว่า ชนชั้นนำสยามเริ่มรับแนวคิดในการพักผ่อนอย่างตะวันตก ด้วยเป้าหมายที่หลากหลาย ทำให้มีการปลูกสิ่งก่อสร้างอย่างถาวรเพื่อรองรับการพักผ่อนอย่างเต็มที่ แนวคิดในการพักผ่อนแบบตะวันตกไม่ได้มีเพียงรูปแบบที่แปลกใหม่เท่านั้น กิจกรรมเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นมาภายใต้บริบททางสังคมของโลกตะวันตก ทำให้มีรูปแบบและแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะ

"Recreation" มีความหมายตาม *Collins Cobuild Learner's Dictionary* ว่า "Consists of things that you do in your spare time to relax"²⁹ หมายถึง "สิ่งที่ทำในเวลาว่างเพื่อพักผ่อน" "Recreation" ยังมีความหมายตามพจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ว่า "การพักผ่อนหย่อนใจ"³⁰ นอกจากนี้คำว่า "Recreation" ยังมีความหมายตรงกับคำว่า "นันทนาการ" แต่คำว่า "นันทนาการ"

²⁵ รวมถึงการออกธรรมาวาสวัดที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก ดูรายละเอียดดังกล่าวในบทที่ 2.

²⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, หน้า 148.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 296.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 297.

²⁹ Collins Cobuild Learner's Dictionary (London: Harper Collins Publishers, 1996), p 914.

³⁰ วิทย์ เทียงบูรณธรรม, พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ: สุริยบรรณ, 2539), หน้า 514.

เพิ่งบัญญัติขึ้นมาใช้ โดยผู้บัญญัติศัพท์ให้ข้อคิดว่า การพูด การสนทนา ก็เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จึงได้ใช้กันในตอนแรกว่า "สนทนาการ" แต่มีผู้เสนอแนะว่า หากใส่ไม้ขีดเข้าไปด้วย จะทำให้เป็นภาษาที่ฟังไพเราะขึ้น แต่การศึกษาตามหลักภาษาไทยแล้วจะมีความหมายไม่ตรงจุดหมาย เช่น ภาษาอังกฤษที่เรียกว่า "Recreation" คือการแสวงหาความเพลิดเพลิน พระยาอนุมานให้คำชี้แจงเป็นเชิงหลักภาษาไทย เพื่อให้ตรงความหมายควรใช้คำว่า "นันทนาการ"³¹

"Recreation" จึงมีความหมายโดยรวมว่า กิจกรรมหรือการพักผ่อนหย่อนใจที่ทำในช่วงเวลาว่าง คำว่า "การพักผ่อนหย่อนใจ" จึงเป็นความหมายโดยกว้างของ "Recreation" ก่อนที่จะสร้างคำว่า "นันทนาการ" ขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายความหมายในภายหลัง ดังนั้นคำว่า "การพักผ่อนหย่อนใจ" จึงมีความหมายตรงกับคำว่า "นันทนาการ" แต่ในที่นี้จะเลือกใช้คำว่า "การพักผ่อนหย่อนใจ" เพื่อหมายถึงกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพักผ่อนอย่าง "Recreation" เนื่องจากเป็นคำที่แสดงความหมายในตัวเองได้ดีกว่าคำว่า "นันทนาการ"

"การพักผ่อนหย่อนใจ" (Recreation) ประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ สามารถจัดออกเป็นหมวดหมู่ได้แก่ ศิลปการช่างฝีมือ (Arts and Crafts) กิจกรรมเข้าจังหวะ (Rhythmic Activities) การละคร (Drama) กีฬา-เกมส์ (Sports Games) งานอดิเรก (Hobbies) ดนตรี (Music) นันทนาการกลางแจ้ง (Outdoor Recreation) การอ่าน การเขียน และการพูด การสนทนา (Reading, Writing and Speaking) นันทนาการสังคม (Social Recreation) กิจกรรมพิเศษ (Special Events) งานบริการอาสาสมัคร (Voluntary Services³²) กิจกรรมของการพักผ่อนหย่อนใจในความหมายข้างต้นจึงมีขอบเขตกว้าง คลอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติตั้งแต่เข้าจรดมืด ข้อสังเกตคือ การพักผ่อนหย่อนใจในที่นี้หมายถึง กิจกรรมประเภทต่างๆ ที่ทำเพื่อพักผ่อน ความสำคัญจึงอยู่ที่ "การกระทำกิจกรรม" ที่ดำเนินออกมาในลักษณะต่างๆ ดังนั้นในสภาวะที่ไม่ได้กระทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดใน 11 อย่างข้างต้นจึงไม่ถือว่าอยู่ในขอบเขตการศึกษา การพักผ่อนหย่อนใจยังมีความสัมพันธ์กับสิ่ง 2 สิ่ง คือ เวลาว่าง (Leisure) และ การเล่น (Play) เวลาว่าง หมายถึง "ช่วงของเวลาที่ไม่มีธุรกิจ เป็นเวลาพ้นจากภาระกิจจากการทำงานประจำ"³³ ส่วนการเล่น หมายถึง "การแสดงออกที่เป็นไปโดยอิสระ เต็มไปด้วยความสุขและเป็นไปตามธรรมชาติ"³⁴ Dr. Charles K. Brightbill ได้กล่าวไว้ว่า "นันทนาการ คือ กิจกรรมที่บุคคลเข้าร่วมด้วย

³¹ จันทร ผ่องศรี, นันทนาการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 8.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ความสมัครใจในเวลาว่าง ด้วยความพอใจและด้วยความยินดี อันมีเครื่องจูงใจเป็นมูลฐาน³⁵ ดังนั้นการพักผ่อนหย่อนใจจึงมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นสิ่งที่ทำในช่วงเวลาว่างตามความพึงพอใจ หาใช่งานหลักที่ทำเพื่อการดำรงชีพไม่

กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจปรากฏในโลกตะวันตกตั้งแต่สมัยกรีก-โรมัน ตั้งแต่การเล่า นิทาน การเดินรำของกรีก³⁶ การต่อสู้ของนักรบกับสัตว์ดุร้ายในสนามที่เรียกว่า "Circus Maximus"³⁷ ของโรมัน การฝึกการขี่ม้า-การใช้อาวุธ ของอัครวิน³⁸ จวบจนสมัยแห่งอาณานิคม ชาติตะวันตกได้นำกิจกรรมต่างๆ ไปเผยแพร่ในอาณานิคม เช่น การเล่นคริกเก็ต³⁹ เป็นต้น การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกดังที่แพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ล้วนเป็นผลผลิตดั้งเดิมภายในดินแดนต่างๆ ในยุโรป ก่อนจะแพร่หลายไปยังดินแดนอื่นๆ โดยเฉพาะช่วงเวลาดังแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 อันเป็นเวลาที่จักรวรรดินิยมทั้ง อังกฤษ ฝรั่งเศส มีอำนาจสูงสุด ชาติมหาอำนาจได้แผ่แสนยานุภาพเพื่อผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและการค้า เข้ายึดครองปัจจัยต่างๆ ในดินแดนนั้นๆ ท้ายสุดก็สถาปนาการปกครองยึดเป็นเมืองขึ้นอาณานิคม ซึ่งมีส่วนต่อการนำรูปแบบการใช้ชีวิตตามแบบของตนในยุโรปเข้ามาใช้ในอาณานิคม และแพร่หลายสู่ชาวพื้นเมืองในเวลาต่อมา

ยุโรปในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต วิวัฒนาการด้านเทคนิคที่ทำให้การผลิตแบบหัตถกรรมกลายเป็นอุตสาหกรรม การแทนที่การใช้แรงงานคน สัตว์ ธรรมชาติ ด้วยเครื่องจักรเครื่องยนต์ เป็นการเพิ่มพูนอัตราการผลิตทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ การขยายตัวของการค้าและการผลิต มีความต้องการแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ชาวบ้านหลั่งไหลจากชนบทสู่เมืองเพื่อทำงานในโรงงานเพราะมีรายได้แน่นอน ทำให้เมืองขยายตัว

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁵Charles K. Brightbill, *Man and Leisure, A Philosophy of Recreation* (New York: Prentic-Hall, 1961), อ้างถึงใน จันทร ผ่องศรี, *นันทนาการ*, หน้า 14.

³⁶เจ. เอส. ซีฟเวอร์, *ความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับเวลาว่างและนันทนาการ: การวิเคราะห์เชิงวิจารณ์*, แปลโดย วารุณี อมรทัต (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2543), หน้า 72.

³⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

³⁸J.A Mangan and Fan Hong, Editors, *Sport in Asian Society*, p. 52.

³⁹*Ibid.*, p. 67.

ประชากรตามเมืองใหญ่เพิ่มมากขึ้น ลอนดอนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เต็มไปด้วยความแออัดมีประชากรกว่า 2 ล้านคน⁴⁰

การปฏิวัติอุตสาหกรรมส่งผลให้เมืองต่างๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 กลายเป็นเมืองใหญ่ ปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจอันมั่งคั่งทั้งธุรกิจการค้าและโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนหลังไหลเข้าสู่เมือง ทำให้เมืองประกอบไปด้วยบุคคลที่มีฐานะต่างกัน ผู้ที่มีฐานะดีประกอบไปด้วยพระราชวงศ์ เจ้านาย ขุนนาง และพ่อค้าที่มีฐานะมั่งคั่งเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่⁴¹ ต่อมาคือผู้ที่มีรายได้ปานกลางได้แก่ พนักงาน เสมียน เจ้าของร้านค้า และธุรกิจขนาดเล็ก ท้ายสุดคือผู้ที่มีรายได้น้อย ได้แก่ กรรมกรผู้ใช้แรงงาน⁴² ผู้คนหลากหลายอาชีพ ต่างกันทั้งชนชั้น รายได้ และความเป็นอยู่ ได้มาอาศัยอยู่ร่วมกันในเมืองใหญ่ ซึ่งต่างมีความกดดันจากความแออัดและความตึงเครียดจากการงาน ทำให้ผู้คนต่างมีความต้องการพักผ่อนในเวลาว่างหลังจากตรากตรำจากภาระการงานที่ทำ ดังนั้นการพักผ่อนหย่อนใจลักษณะต่างๆ จึงเกิดขึ้นและปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมกับความต้องการของคนในสังคมซึ่งมีหลากหลายชนชั้น

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผู้ที่มีรายได้เลี้ยงชีพประจำ ไม่ปรารถนาทำงานทุกวันเต็มสัปดาห์ แต่จะหาโอกาสพักผ่อนในเวลาว่าง⁴³ การพักผ่อนจึงเกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในเมืองและมีหลากหลายรูปแบบตามแต่ฐานะ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้ที่มีฐานะดีมักมีคฤหาสน์ขนาดใหญ่ในชนบทเพื่อใช้ชีวิตในยามว่างจากราชการและธุรกิจ ซึ่งเริ่มตั้งแต่อากาศเริ่มเย็นในเดือนสิงหาคมจนถึงคริสต์มาส ชีวิตประจำวันได้ดำเนินขึ้นอย่างมีแบบแผน เริ่มอาหารเช้ารับประทานราว 9 – 10 โมง หลังจากนั้นจึงเป็นเวลาทำงาน ตอบจดหมาย หรือทำกิจกรรมต่างๆ เวลาบ่ายรับประทานอาหารกลางวัน ครั้นบ่าย 4 โมงเย็นจึงเป็นเวลาพักผ่อนของว่าง สำหรับกีฬาที่ได้รับความนิยมก็คือการล่าสัตว์ ซึ่งมีทั้งกวางและหมาป่า ขณะที่กิจกรรมในบ้านสุภาพบุรุษจะดื่มสุรา สูบบุหรี่ เล่นพนันกัน ส่วนสุภาพสตรีมีหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในบ้าน เสริฟน้ำชา เล่นไพ่ พุดคุย และเล่นดนตรีทั้ง ฮาร์พ ฮาร์พซิคอร์ด และเปียโน⁴⁴ นอกจากนี้ การพนันถือว่าการที่นิยมของ

⁴⁰Walter L. Arnstein, *Britain yesterday and today: 1830 to the present*, 6th ed. (Lexington, MA: D.C. Heath, 1992), p.76.

⁴¹Edward Royle, *Modern Britain: a social history 1750-1985* (London: Edward Arnold, 1987), p. 80.

⁴²*Ibid.*, p. 80.

⁴³*Ibid.*, p. 227.

⁴⁴*Ibid.*, pp. 227 - 229.

ผู้ชาย มีทั้งพนักจากไฟและคริกเก็ต แต่การพนันที่ได้รับความนิยมจากคนทุกชนชั้นคือ การแข่งม้า⁴⁵ ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา

สำหรับในเมืองการเจริญเติบโตของเมืองมีส่วนทำให้กิจกรรมบางอย่างต้องการปรับตัวเพื่อความเหมาะสม ด้วยพื้นที่ที่มีจำกัดในเมืองประกอบกับการปิดกั้นพื้นที่เพื่อทำการเกษตร ทำให้ขาดพื้นที่ในการเล่นกีฬา ด้วยเหตุนี้ "Street Football" จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ต้องปรับตัวตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป การเล่นฟุตบอลตามท้องถนนจึงเป็นภาพเห็นได้ทั่วไปตามเมืองใหญ่⁴⁶ ต่อมาฟุตบอลกลายเป็นกีฬาที่ได้รับความนิยมอย่างสูงของชนชั้นแรงงาน ในช่วง ค.ศ. 1900 ตามเมืองใหญ่ต่างมีทีมฟุตบอลอาชีพของตนเอง⁴⁷ ขณะที่คริกเก็ตถือกำเนิดโดยพวกผู้ดี ซึ่งเล่นกันเฉพาะในหมู่บ้านราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก่อนที่จะแพร่หลายไปทั่วทั้งอังกฤษในเวลาต่อมา ส่วนเทนนิสเป็นกีฬาที่ได้รับความนิยมของชนชั้นกลาง สโมสรเทนนิสตั้งขึ้นครั้งแรกที่ วิมเบิลดัน ใน ค.ศ. 1868 และมีการแข่งขันอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1877 และกอล์ฟเป็นกีฬาดั้งเดิมของสก๊อตแลนด์ ต่อมาได้รับความนิยมในอังกฤษราวคริสต์ศตวรรษที่ 20 ถือเป็นกีฬาพวกผู้ดีเพื่อใช้รับรองหุ้นส่วนธุรกิจ⁴⁸

ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในหมู่ชนชั้นกลาง ได้แก่ การชมงานศิลปะในพิพิธภัณฑ์ และการชมละครเวทีเพื่อความบันเทิง ซึ่งผลงานของเชคสเปียร์ได้รับความนิยมมากที่สุด รวมทั้งการฟังดนตรีคลาสสิก⁴⁹ นอกจากนี้ความแออัดของเมืองทำให้เกิดความต้องการพื้นที่ๆ มีอากาศบริสุทธิ์ จึงทำให้สวนสาธารณะหลายแห่งถูกสร้างขึ้น เพื่ออากาศบริสุทธิ์และสุขภาพของคนในเมือง เช่น เมือง Birkenhead และ Manchester⁵⁰ การพักตากอากาศก็เช่นกัน ต่างได้รับความนิยมเพราะเชื่อว่าทำให้มีสุขภาพที่ดี สถานที่อาบน้ำแร่เพื่อสุขภาพต่างได้รับความนิยมตามเมืองต่างๆ ทั้ง Buxton Harrogate และ Scarborough ขณะที่ขุนนางผู้ที่มีฐานะต่างเดินทางไปท่องเที่ยวข้ามทะเลไปยังอิตาลี ปารีส หรือข้ามไปสวิตเซอร์แลนด์เพื่อปีนยอดเขา Mont Blanc⁵¹

บรรยากาศสังคมตะวันตกในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง คริสต์ศตวรรษที่ 20 การพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบต่างๆ ได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนในสังคม

⁴⁵ Edward Royle, *Modern Britain: a social history 1750-1985*, p. 231.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 237.

⁴⁷ Walter L. Arnstein, *Britain yesterday & today*, p. 188.

⁴⁸ Edward Royle, *Modern Britain: a social history 1750-1985*, p. 257.

⁴⁹ *Ibid.*, pp. 251-254.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 256.

⁵¹ *Ibid.*, p. 261.

ความต้องการในที่นี้ย่อมมาจากการที่สังคมตะวันตกมีเวลาว่าง เพราะมีการจัดสรรเวลาทำงาน และเวลาว่างที่ชัดเจน กิจกรรมต่างๆ จึงเกิดขึ้นเพื่อความสนุกสนานผ่อนคลายหลังจากการทำงาน ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกลับได้รับความสนใจเข้าร่วมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรม ประชาชนที่เป็นแรงงานจึงต้องการหาทางพักผ่อน และระบายความตึงเครียดจากการทำงาน พัฒนาการของกิจกรรมต่างๆ จึงมีความสัมพันธ์โดยตรง กับพัฒนาการของเมือง สังคม เศรษฐกิจ และประชาชนชาวตะวันตกในทุกๆ ระดับชั้น

ดังนั้นการพักผ่อนหย่อนใจในโลกตะวันตกช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงประกอบไปด้วย กิจกรรมที่สำคัญคือ กีฬา การท่องเที่ยวตากอากาศตามชายทะเลและชนบทเพื่อรักษาสุขภาพ หรือ แม้กระทั่งการชมละครและดนตรี โดยพักผ่อนหย่อนใจในช่วงดังกล่าวล้วนเป็นรูปแบบการพักผ่อน แบบใหม่ที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมตะวันตกในช่วงเวลานั้น กีฬาแบบใหม่ซึ่งเป็นที่ นิยมคือ กอล์ฟ ฟุตบอล คริกเก็ต ล้วนเป็นกีฬาที่พัฒนาขึ้นมาโดยมีกฎ กติกา ข้อบังคับ เพื่อให้เล่น กันอย่างเป็นทางการเพื่อความสนุกสนานในยามว่าง ต่างจากกีฬาในแบบเดิมที่เน้นการต่อสู้หรือ เกี่ยวข้องกับใช้ทักษะในการดำรงชีพ เช่น การต่อสู้ระหว่างคนด้วยกันเอง การต่อสู้ของนักรบกับ ลีลาว์ การขี่ม้า การใช้อาวุธ

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เผยแพร่เข้ามาสู่สยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้น มา จึงเป็นวัฒนธรรมการพักผ่อนของโลกตะวันตกในศตวรรษที่ 19 โดยลักษณะพิเศษ คือ ได้ผ่านการ พัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับเวลาว่างของชีวิตคนเมือง เป็นกิจกรรมกีฬาการละเล่นที่มีกฎกติกา แน่แน่นอนและสามารถเล่นได้ตลอดเมื่อมีเวลาว่างในแต่ละวัน และที่สำคัญเป็นกิจกรรมพักผ่อนที่ให้ ประโยชน์ในการบำรุงรักษาสุขภาพ สอดรับกับแนวคิดของสังคมซึ่งความเจริญก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์และการแพทย์ได้เปลี่ยนไป ฉะนั้นรูปแบบในการพักผ่อนหย่อนใจที่ชนชั้นนำสยาม รับมาจากชาวตะวันตก จึงเป็นวัฒนธรรมการพักผ่อนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นกิจกรรม สำหรับสังคมเมืองที่มีการจัดแบ่งเวลาพักที่ชัดเจน และให้ความสำคัญกับการรักษาสุขภาพร่างกาย ซึ่งต่างจากการพักผ่อนแบบดั้งเดิมของสยามที่เคยมีมา

3.3 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเริ่มแรกในสยาม

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกช่วงแรกในสยาม ล้วนเป็นกิจกรรมที่ทำเฉพาะกลุ่ม ชาวต่างชาติที่พำนักในสยาม สาเหตุเนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้ยังไม่แพร่หลายในวงกว้าง ชาวสยาม ยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร จึงทำให้ชาวตะวันตกในสยามต้องจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อสังสรรค์ กันเองเฉพาะกลุ่ม ลักษณะดังกล่าวเห็นได้จากการก่อตั้ง "รอยแยลสปอร์ตคลับ" (The Royal Sport

Club) ที่สระปทุมวัน (ในรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนชื่อเป็น สโมสรราชกรีฑา และปัจจุบันเรียกว่า ราชกรีฑาสโมสร) เป็นสถานที่ๆ ให้บริการกิจกรรมต่างๆ แก่สมาชิกซึ่งเป็นชาวตะวันตกโดยมักจัดกีฬาเป็นส่วนใหญ่ มีการจัดการแข่งขันภายในสมาชิกด้วยกัน การก่อตั้งราชกรีฑาสโมสรเกิดขึ้นเพราะว่าชาวต่างชาติต้องการให้สยามมีสโมสรที่ให้สมาชิกได้โดยเฉพาะชาวต่างชาติได้พักผ่อน เช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ ที่มีสโมสรอยู่ก่อนแล้ว เช่น ฮองกง สิงคโปร์ และย่างกุ้ง⁵²

แม้ว่าการพักผ่อนหย่อนใจจะยังไม่แพร่หลายในสังคมสยามเท่าไรนัก แต่ปรากฏว่าชนชั้นนำสยามเป็นคนกลุ่มแรกที่ทำให้ความสนใจการพักผ่อนของฝรั่ง ในหนังสือข่าวราชการ วันเสาร์ เดือนอ้าย แรม 13 ค่ำ ปีกุน สัปตศก 1237 (ปี พ.ศ. 2418) กล่าวไว้ว่า

“ครั้นเวลาเที่ยงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากห้องพระโรงพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่หนึ่งเสด็จพระราชดำเนินเข้าในสวนข้างพระที่นั่ง พร้อมด้วยพระน้องยาเธอประพาสในสวนทรงตีลูกลอดห่วง (ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า โครเกต) ประทับอยู่ในนั้นจนเวลาบ่ายเศษ”⁵³

ตามที่ได้เคยกล่าวมา ชนชั้นนำสยามตระหนักว่า วัฒนธรรมตะวันตกในรูปแบบต่างๆ เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ตนมีความทันสมัยเป็นที่ยอมรับของสังคม ชนชั้นนำจึงพยายามแสวงหากิจกรรมกรรมต่างๆ ทำเช่นเดียวกับชาวตะวันตก เช่น การเล่นกีฬาอย่างฝรั่ง โครเกตจึงเป็นกิจกรรมที่ชนชั้นนำสยามเลือกเล่นเพื่อแสดงให้เห็นว่าตนมีความเจริญเทียบเคียงฝรั่ง แสดงให้เห็นว่าตนมีความนิยมพักผ่อนด้วยกิจกรรมต่างๆ แบบเดียวกับที่ชาวตะวันตกในสยามได้ทำกัน ทั้งนี้การเล่นกีฬาของตะวันตกก็ไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเพื่อหาความสำราญเท่านั้น ชนชั้นนำสยามได้ปรับเปลี่ยนรับแนวคิดค่านึงถึงประโยชน์กีฬาที่มีต่อร่างกาย ในคราวก่อตั้งราชกรีฑาสโมสร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีความเห็นว่า “กีฬามีประโยชน์ แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้บาดเจ็บได้”⁵⁴ การตระหนักถึงคุณและโทษของกีฬาที่มีต่อร่างกาย แสดงให้

⁵²Celebrating 100 years: The Royal Sport Club (Bangkok: Mark Standen Pub., 2000), p. 28.

⁵³สมบัติ พลายน้อย, *เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น1977, 2539), หน้า 288.

⁵⁴Celebrating 100 years: The Royal Sport Club, p. 30.

เห็นว่าชนชั้นนำสยามได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดที่มีต่อกีฬา โดยหันมาคำนึงถึงสุขภาพ ซึ่งไม่เคยปรากฏในสังคมแบบจารีต

การเล่นกีฬาแบบตะวันตกในสยามบางประเภทได้มีการจัดการแข่งขันกันภายนอกวังเช่น การแข่งขันฟุตบอล โดยคนสยามได้มีส่วนร่วมในการเล่นในฐานะผู้เล่นร่วมกับชาวต่างชาติ กระนั้นก็ตามผู้เล่นส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นชาวตะวันตก ที่สำคัญผู้เล่นที่เป็นคนสยามก็ไม่ใช่เจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูงแต่อย่างใด แต่เป็นเพียงข้าราชการครูเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากการเล่นฟุตบอลซึ่งเกิดขึ้นในสยามช่วงแรกๆ เป็นการแข่งขันร่วมของชาวสยามและชาวต่างชาติ โดยการแข่งขันทุตบอลล์สนามหลวง ร.ศ.119 แต่เดิมกำหนดไว้จะแข่งขันกันที่สนามโรงเรียนราชวิทยาลัย (King's college) คือ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยาปัจจุบันนี้ การแข่งขันฟุตบอลล์⁵⁵ ครั้งนี้เป็นครั้งแรกในเมืองไทย และชุดกรรมการหาญสู้กับชุดบางกอก ซึ่งได้แก่ชาวอังกฤษที่พำนักอยู่ในพระนคร แต่ชุดของกรมศึกษาธิการใน 11 คน มีคนไทย 4-5 คนเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเปลี่ยนสนามแข่งขันมาเป็นที่สนามหลวง เพราะพิจารณาแล้วเห็นว่าควรเล่นกันให้สนุกและเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้ชม จึงย้ายมาแข่งกันกลางใจกลางพระนคร⁵⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฟุตบอลในฐานะการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ มีส่วนทำให้เกิดกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะของสังคม สนามหลวงซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ใช้จัดงานพระราชพิธีเป็นส่วนใหญ่ ได้เปิดโอกาสให้ข้าราชการ ประชาชน หรือชาวต่างชาติใช้เป็นพื้นที่ในการประกอบกิจกรรม

การพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นนำสยามในระยะแรกนอกจากมีกีฬาแล้ว ยังรวมไปถึงการหาความสำราญจากงานอดิเรก โดยใช้อุปกรณ์หรือสิ่งประดิษฐ์สมัยใหม่ของตะวันตก เช่น การถ่ายรูป หรือ การขับซี้จักรยานและรถยนต์

การถ่ายรูป

สิ่งประดิษฐ์ที่เข้ามาสู่สยามสมัยแรกๆ ก็คือ กล้องถ่ายรูป สังฆราชปาเลอกัวส์ (Jean-Baptiste Pallegoix) เป็นคนแรกที่ส่งกล้องถ่ายภาพตาแกร์จากฝรั่งเศส และกล้องนั้นได้ถูกนำเข้ามาที่กรุงเทพฯ โดยบาทหลวงลารินดี (Larnaudie)⁵⁷ ตามความในจดหมายของปาเลอกัวส์ ลง

⁵⁵เขียนตามอย่างเอกสารที่อ้างอิง.

⁵⁶ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 44.

⁵⁷ศักดิ์ ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535 (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2535), หน้า 48.

วันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1845 ได้กล่าวว่า "...ข้าพเจ้าได้ทดลองถ่ายรูปโดยใช้กล้องตาแกร์ พร้อมกับ คุณพ่อลาร์โนตี เมื่อทดลองใช้สามสี่วัน ข้าพเจ้าสามารถถ่ายรูปได้"⁵⁸ ดังนั้นการถ่ายรูปในเมืองไทย จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ได้แพร่หลายสยามโดยการนำเข้ามาของบาทหลวงชาวตะวันตก แต่บรรดาชนชั้นนำสยามบางคนในระยะแรกนั้น ยังไม่ได้ให้ความสนใจในเท่าที่ควรเพราะคิดว่าอาจจะเกิดผลเสียหายในเรื่องไสยศาสตร์⁵⁹

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ว่า "...เมื่อแรกมีช่างถ่ายรูปนั้นไม่ค่อยมีใครยอมถ่ายรูปกัน เพราะเกรงว่าจะเอาไปทำร้ายด้วยเวทมนต์ ขนาดสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นขุนนางชั้นสูงก็ยังไม่ยอมถ่ายรูป"⁶⁰ ในบันทึกของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล เกี่ยวกับเรื่องการถ่ายภาพ ก็ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า "...วิชาการถ่ายรูปนั้นได้เข้าถึงเมืองไทย ในรัชกาลที่ 3 ในสมัยนั้นคนไทยทุกๆ ไปยังถือการปั้นถอดรูป ว่าเป็นการทอนอายุให้สั้นลง"⁶¹ ในเวลาต่อมาการถ่ายภาพซึ่งเป็นวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกก็ได้รับการยอมรับ ตามความในจดหมายของปาเลอกัวส์ ฉบับเดียวกันได้กล่าวว่า "...ข้าพเจ้าได้ถ่ายรูปของพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์กับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่านซึ่งเสด็จมาและมาหาข้าพเจ้า..แม้แต่ท่านพระยาคลังกั๋งให้ทราบที่ท่านจะมาด้วยสักวันหนึ่ง ท่านยังได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องที่ข้าพเจ้าถ่ายรูปคน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตื่นเต้นมาก ข้าพเจ้าคิดว่าในไม่ช้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คงจะรับสั่งให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้า"⁶²

การหันมาสนใจการถ่ายรูปของชนชั้นนำโดยละทิ้งความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ย่อมเป็นเพราะกระแสแห่งการตื่นตัวต่อวิทยาการตะวันตกของสังคมในขณะนั้น แรงกระตุ้นที่สำคัญคือ การให้ความสนใจต่อการปั้นรูปและถ่ายรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย มีรูปปั้นของพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 และพระมเหสี พร้อมด้วยด้วยตรา "ลิจองดอนเนอร์" ด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำรัสให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการนายช่างใหญ่ เป็นผู้ปั้นพระบรมรูปของพระองค์เอง พร้อมด้วยดวงตรา

⁵⁸จดหมายของสังฆราชปาเลอกัวส์ ลงวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1845," อ้างถึงใน ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 48.

⁵⁹"สำเนาหลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2477," ใน สารานุกรมไทย (ภาค 4) (พระนคร: ศิลปาคร, 2493), หน้า 190.

⁶⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

⁶¹คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ประชุมสมุทภาพสำคัญในประวัติศาสตร์ (พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2511), หน้า 56.

⁶²ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 24.

นพรัตน์ดวงแรก เพื่อจะส่งไปถวายตอบแทนแก่พระเจ้านโปเลียนที่ 3 นั้น⁶³ ใน พ.ศ. 2399 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระองค์เอง ฉายคู่กับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ไปให้ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา พร้อมด้วยพระราชสาส์นลงวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2399⁶⁴

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธแนวคิดดั้งเดิม ยอมรับในการถ่ายรูปสมัยใหม่ แสดงให้เห็นว่าบรรดาชนชั้นนำสยามให้ความสนใจต่อการถ่ายรูปอย่างเต็มตัว ในเวลาต่อมาพระองค์ได้รับกล้องถ่ายรูปเป็นบรรณาการจากพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษ โดยนายแฮร์รี สมิธ พาร์คส์ เป็นผู้นำมาถวาย⁶⁵ และพระองค์ได้ทรงส่งพระบรมสาทิสลักษณ์ ซึ่งฉายคู่กับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีและพระโอรสสองพระองค์ กลับคืนเพื่อเป็นของขวัญเมื่อ พ.ศ. 2400 เหตุการณ์ที่สำคัญก็คือในคราวเสด็จชมสุริยุปราคาที่หัวากอ พ.ศ. 2411 พระองค์ทรงโปรดให้ใช้กล้องถ่ายรูปบันทึกภาพเหตุการณ์สำคัญครั้งนี้ หนังสือสยามประเพณี เล่ม 3 ตอน 6 หน้า 245-246 ได้กล่าวไว้ว่า “..ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร พร้อมด้วยนักปราชญ์ชาวยุโรปหลายคน มาสนิมสรสนินิบัติประชุมพร้อมกัน คอยดูสุริยุปราคาอยู่ที่นั่นเป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนสุนทรสาทิสลักษณ์ ช่างถ่ายรูปหลวง ถ่ายรูปสุริยุปราคาเมื่อจับสิ้นดวงอาทิตย์ ในวันนั้น เวลา 5 โมง 40 นาที”⁶⁶

ความตื่นตัวในการใช้กล้องถ่ายรูปที่เกิดขึ้น ยังไม่ใช่กิจกรรมที่ทำเพื่อหาความสำราญแต่อย่างใด การถ่ายรูปที่ได้รับความนิยมจนถือเป็นงานอดิเรกที่ทำการพักผ่อนหาความสำราญเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักฐานที่พระองค์สนพระทัยในการถ่ายรูปก็คือ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง “การถ่ายรูปในเมืองไทย” ลงในหนังสือกุมารวิทยาฉบับวันจันทร์ที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2438⁶⁷ นอกจากนี้ในการเสด็จประพาสชวาเมื่อ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ทรงบันทึกว่าพระองค์ทรงสนพระทัยการถ่ายรูปไว้ดังนี้ “...วันนี้เป็นวันอาทิตย์ อยากใคร่นอนเสียจริงๆ แต่ไม่สำเร็จ กลับต้องตื่นเช้ากว่าทุกวันอีก เพราะวันข้างหน้าไม่พอดังไปถ่ายรูป

⁶³ ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 24.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁵ แอ็บบ็อด โลว์ มอฟเฟิท, แผ่นดินพระจอมเกล้า, แปลโดย นิจ ทองโสภิต (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 244-248.

⁶⁶ ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 31-43.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

ที่มิสเตอร์เลนส์ ร็อนจนเกือบคลั่ง ได้ไปถึง 3 โมงเศษ"⁶⁸ นอกจากนี้ในคราวเสด็จประพาสยุโรป เมื่อ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) เสด็จไปทรงฉายพระบรมสาทิสลักษณ์กับพระเจ้าลูกเธอ ในจดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ได้กล่าวไว้ว่า วันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 116 "...ครั้นเวลาเช้า 5 โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ได้เสด็จไปยังบ้านมิสเตอร์วันโด๊ก ช่างถ่ายรูป โปรดเกล้าฯ ให้ช่างฉายพระบรมสาทิสฉายาลักษณ์พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชแลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ จนเวลาเที่ยงแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับมายังสถานทูตสยาม"⁶⁹

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงโปรดการถ่ายรูปด้วยพระองค์เองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในการเสด็จประพาสยังที่ต่างๆ ในคราวเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2449 พระองค์ทรงหยุดถ่ายรูปที่วัดทัศน วัดวาอาราม ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนกว่า 40 ครั้ง เช่น

"วันที่ 28 กรกฎาคม เข้าเฝ้าครั้งถ่ายรูปกับพวกกรรมการผู้ใหญ่บ้าน และพระวินัยรักขิต ... จากปากอ่าวถึงวัดเทียนถวาย 40 นิมิต ขึ้นวัดถ่ายรูป ..ออกจากวัดเทียนถวายถึงบาทหลวงเชียงรากเที่ยง 15 ถึงดงตาลเที่ยง 20 มีคนมาถ่ายรูปแล้วทำกับข้าว

วันที่ 29 เข้าขึ้นไปบนวัดถ่ายรูป วัดนี้เรียกตามตำบลชื่อเวียงจม เป็นวัดรามัญ เป็นวัดที่สุดเขตปทุม

วันที่ 30 เข้าขึ้นไปถ่ายรูปบนสะพานแลบ้านกรมมรุพงษ์ แล้วลงเรือไปขึ้นสะพานวังจันทร์

วันที่ 1 สิงหาคม ..แวะถ่ายรูปเป็นตอนๆ จนถึงแก่งม่วง ถ่ายเรือลงแก่งขึ้นแก่ง ขึ้นถ่ายบนบกที่แก่งเพรียา

วันที่ 6 เข้า 2 โมงออกเรือ เข้า 4 โมงถึงอ่างทอง แวะที่ตลาดถ่ายรูป และซื้อของ...

วันที่ 7 เข้า 2 โมงออกเรือจากไชโย 4 โมงถึงวัดชะลอนพรหมเทพาวาศของท่านพิมล ขึ้นถ่ายรูป..

วันที่ 10 ออกเรือ 2 โมงเช้า มาถึงหน้าที่ว่าการอำเภอโมรรมย์ 4 โมงเศษ ...บ่าย 2 โมง ลงเรือไปเหนือหน้า หยุดถ่ายรูปแล้วขึ้นตลาด"⁷⁰

⁶⁸พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะเวลาเที่ยวชวากว่าสองเดือน (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 15.

⁶⁹พระยามหาอำมาตยาธิบดี, จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2515), หน้า 24-25.

⁷⁰ศักดิ์ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 109.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นตัวอย่างของชนชั้นนำสยามที่โปรดการหาความสำราญจากการถ่ายรูป ดึงเห็นได้จากการที่ทรงโปรดถ่ายรูปตามที่ต่างๆ ขณะเสด็จประพาสต้น จน พ.ศ. 2447 การถ่ายรูปได้แพร่หลายไปยังหมู่ชนชั้นสูงทั้งเจ้านายและขุนนาง จึงโปรดให้มีการจัดการถ่ายรูปในงานวัดเพื่อหารายได้ "...พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้จัดห้องสำหรับถ่ายรูปที่งานไหว้พระวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และพระองค์ได้ทรงถ่ายรูปด้วยพระองค์เอง พร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้มีการจำหน่ายรูปถ่าย เพื่อนำเงินไปช่วยในการสร้างพระอาราม ตามหลักฐานที่ปรากฏในรายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรฯ ร.ศ. 123"⁷¹

ในปีต่อมาการจัดการจัดงานวัดเบญจมบพิตรฯ ได้มีการจัดการประกวดรูปถ่ายขึ้น ในหนังสือรายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13 ร.ศ. 125 ได้กล่าวว่า

"ประกาศการประกวดรูปถ่าย: สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครพานิวัดติวงศ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแจ้งความแก่บรรดาผู้เล่นถ่ายรูปให้ทราบทั่วกันว่า ในการไหว้พระวัดเบญจมบพิตรกลางเดือนอ้ายนี้จะโปรดให้มีการประกวดรูปซึ่งเปนมือของผู้ถ่ายเล่น และจะโปรดให้มีการตัดสินว่ารูปใดดี ควรได้รับพระราชทานเหรียญทอง เหรียญเงินหรือเหรียญทองแดงอย่างไร ก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญอย่างนั้นๆ เปนรางวัลตามสมควร"⁷²

การจัดการประกวดภาพที่วัดเบญจมบพิตรแสดงให้เห็นว่าการถ่ายภาพแบบตะวันตกเป็นที่แพร่หลายในสยาม เพราะมีผู้คนนิยมชมชอบมากเพียงพอจึงสามารถจัดการจัดประกวดได้ ผู้ที่นิยมชมชอบในการหาความสำราญจากการถ่ายรูปจึงเรียกว่า "ผู้เล่นถ่ายรูป"

การถ่ายรูปในที่สุดกลายเป็นกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหาความสำราญของบรรดาชนชั้นนำ มีการส่งกล้องถ่ายรูปเป็นจำนวนมากเพื่อให้บรรดาเจ้านายได้ใช้กัน ในพระราชหัตถเลขาจากยุโรปของรัชกาลที่ 5 พระราชทานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรว่า "การเล่น

⁷¹ ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 93.

⁷² รายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13 (โรงพิมพ์บำรุงกุศลกิจ, ร.ศ. 125), อ้างถึงใน ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 94.

กล้อง" ได้กล่าวถึงการส่งกล้องให้พระบรมวงศานุวงศ์ว่า "...บัดนี้ได้ส่งกล้องนั้นมา 6 กล้องคือของ เธอ 1 กล้อง ของหลานหญิงกลาง 1 กล้อง หญิงน้อย 1 กล้อง นางเอิบ 1 กล้อง นางเอื่อน 1 กล้อง นางสดับ 1 กล้อง"⁷³ นอกจากนี้หลักฐานซึ่งแสดงถึงความแพร่หลายของการถ่ายรูปในบรรดาชนชั้น นำสยามยังเห็นได้จากหนังสือพิมพ์The Bangkok Times Weekly Mail ซึ่งกล่าวถึง "กลุ่มช่างถ่ายรูปสมัครเล่น" ที่ช่วยกันบันทึกภาพตามเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินเข้ากลับสู่สยามตั้งแต่เมือง จันทบูรณปากน้ำ จนกระทั่งถึงกรุงเทพฯ ประกอบด้วย พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุ ภาพ กรมหลวงอดิศรณี กรมหลวงกิติยากร กรมหลวงจันทบุรี พระยามนตรี หม่อมอนุวงศ์ พระ นรินทร์ พระยาศรีสุนเทพ พระยาอมรินทร์ พระยาราชสงคราม หลวงจางตุรงค์ หลวงบุรี หลวงสุว พิทย์ หลวงจิตจางง หลวงนาวา หลวงจันทรมาศ จหมื่นจงวา ส่วนที่เหลือนั้นล้วนแต่เป็น ชาวตะวันตกทั้งสิ้น⁷⁴

ผู้ให้ความสนใจการถ่ายรูปยังประกอบด้วยเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงเช่น พระยาสุหม นัยวินิต กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม และเจ้านายฝ่ายใน เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามาลินีนพดารา สมเด็จพระเจ้าฟ้านิภาภคตลข เจ้าจอมเอิบ เจ้าจอมเอื่อน เจ้าจอม ม.ร.ว. สดับ⁷⁵ ขุนนางชั้นสูงก็ให้ความสนใจต่อการถ่ายรูป เช่น เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ในหนังสือ อนุสรณ์งานศพของเจ้าพระยามหิธรได้กล่าวถึงการเล่นกล้องไว้ว่า "...เจ้าพระยามหิธรชอบเล่นกีฬา และมิงงานอดิเรกเหมือนๆ กรมหลวงราชบุรี เพราะท่านเล่นด้วยกัน เครื่องหย่อนใจตอนแรกของท่าน คือ การถ่ายรูปซึ่งท่านเล่นตั้งแต่อยู่บ้านเก่า ตำบลตึกแดง มิ่งอนบุรีท่านมีกล้องถ่ายรูปขนาด 6 นิ้ว ทำด้วยไม้ชนิดยึดเข้าออกได้และตั้งบน 3 ขา เหมือนอย่างที่ช่างถ่ายรูปใช้ และมีห้องล้างรูปและอัด รูปได้เอง"⁷⁶ หลักฐานที่กล่าวถึงรายชื่อของชนชั้นนำที่สนใจการถ่ายรูป เป็นเครื่องยืนยันได้เป็น อย่างดีว่า การถ่ายรูปซึ่งเป็นการหาความสำราญโดยการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ของตะวันตก ได้ กลายมาเป็นกิจกรรมที่ทำการพักผ่อนหาความสำราญในยามว่างอีกชนิดหนึ่ง เจกเช่นเดียวกับการ เล่นเกมสกีกีฬา เช่น โครเกต

⁷³ ศักดา ศิริพันธุ์, กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535, หน้า 113.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

⁷⁶ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499 (พระนคร: โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2499), หน้า 122.

การช้จักรยาน รถยนต์ และรถยนต์

นอกจากกล้องถ่ายรูปแล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมีความสนใจในสิ่งประดิษฐ์ที่ให้ความบันเทิงชนิดใหม่ๆ เช่น ภาพยนตร์ ชนชั้นนำสยามเริ่มรู้จักภาพยนตร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเกาะชวาครั้งที่ 2 ตรงกับ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ได้ทรงบันทึกประสบการณ์เกี่ยวกับภาพยนตร์ไว้ว่า “แล้วดูอะไรก็จำชื่อไม่ได้ คือ รูปถ่ายติดๆ กันไปแป้นม้วนยาวๆ เอาเข้าในเครื่องไฟฟ้า หมุนไปแลเห็นเหมือนรูปนั้นกระดิกได้ ด้วยสามารถแห่งความเปลี่ยนเร็วของรูปแป้นต้นว่า ชนไก่ตั้งแต่แรกชน เมื่อไก่จะโดดหนีไปมาอย่างไร ชนร่วงและเขชวน คนที่เป็นผู้ชายยื่นมือไปพนันต่อรองกันเมื่อใด เห็นเหมือนรูปนั้นกระดิกไปได้ ม้วนหนึ่งใช้รูปถึง 1400ท่า”⁷⁷ เมื่อกลับมาสู่สยามแล้วก็มีชาวต่างชาติพยายามเสนอฉายภาพยนตร์ให้พระองค์ชม โดยเรียกเก็บค่าชมถึง 250 บาท⁷⁸

นอกจากนี้บรรดาชนชั้นสูงยังมีกิจกรรมที่ทำในเวลาว่าง เจ้านายและขุนนางจำนวนหนึ่งหันมานิยมช้จักรยานและขั้รถยนต์เล่นเพื่อความเพลิดเพลินเป็นงานอดิเรก จุดหมายเหตุพระราชกิจรายวันบันทึกเหตุการณ์ในวันที่ 11 เมษายน กล่าวว่า “...ถึงศาลาเชิงสะพานปทุมวัน เสด็จทรงรถพระที่นั่ง 2 ล้อไปทางถนนนิวมณฑลฯ แล้วเลี้ยวขวาลงถนนศิริระลำโพง ทางไปบ้านพระยายมราช (แก้ว) จนหมดที่ๆ จะช้แล้วกลับมาประทับที่วังปทุมวัน ในการเสด็จครั้งนี้ปรากฏว่ามีการต้อนรับพระองค์ด้วยเครื่องเสวยแบบตะวันตกคือ พระยานานา (พิพิธภาณี) จัดเรือสำปั้นไว้ถวายทรงเก็บบัวแล้วถวายเครื่องโศกริมและขนมฝรั่งต่างๆ กับกาแฟ”⁷⁹ นอกจากนี้ยังมีการช้รถที่เรียกว่า “ไตรชิเคอล” ซึ่งเป็นรถจักรยานสามล้อ ในจุดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2422 กล่าวถึงการช้รถไตรชิเคอลไว้ว่า “บรรทมตื่นก่อนโงง ทรงรถไตรชิเคอลแล้ว เข้า 4 โมง เสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติ”⁸⁰

สำหรับรถยนต์ผู้ที่เป็นเจ้าของคนแรกก็คือ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ตามล้าเนาฉายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กราบทูลสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพในหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้า ได้กล่าวไว้ว่า “..รถยนต์คันแรกที่เข้ามาในประเทศไทย

⁷⁷พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะเวลาเที่ยวชวาว่าสองเดือน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 378.

⁷⁸จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย, ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 11.

⁷⁹ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352 – 2453 ด้านสังคม, หน้า 122.

⁸⁰เรื่องเดียวกัน.

ดูเหมือนจะเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ..คงมีฝรั่งเอาเข้ามาแล้วมาขายต่อให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์ ... ได้ยินเขาว่าใส่เกียร์ยากลั่นพั่น ลางที่ฝ่าพระบาทจะได้ทอดพระเนตรเห็น แล้วก็สูญหายไป ที่ใช้ได้จริงจึงจำได้ว่ากรมหลวงราชบุรีเอามา เป็นเหตุให้ฮือรยยนต์กันขึ้นมาในเมืองไทย"⁸¹ "สำหรับกรมหลวงราชบุรีฯ นั้น ใน พ.ศ. 2447 ได้ทรงประชวร และได้เสด็จไปรักษาพระองค์ที่ทวีปยุโรป เมื่อถึงปารีสก็ได้ทรงสั่งให้บริษัทผลิตรถยนต์ยี่ห้อ "เมอร์เซเดสเดมเลอร์" ซึ่งเป็นรถชั้นเอกในเวลานั้น ครั้งเมื่อพระองค์เสด็จกลับก็ทรงนำรถยนต์คันนี้มาด้วยและเสด็จในกรมได้นำขึ้นน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีนั้น (พ.ศ. 2447) เป็นอันว่า "รถยนต์พระที่นั่ง" ได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นประวัติศาสตร์ ทั้งเสด็จในกรมก็ทรงเป็นโซเฟอร์ด้วย"⁸² นอกจากเจ้านายแล้ว ความนิยมต่อรถยนต์ก็ได้แพร่หลายไปสู่บรรดาข้าราชการชั้นสูงเช่นกัน เจ้าพระยามหิธรได้กล่าวถึงรถยนต์ที่กรมหลวงราชบุรีฯ ประทานให้มาคันแรกเป็นรถเรโนลต์ 2 ตอนคันใหญ่ มีแก๊งแบบโบราณชนิดที่ตั้งอยู่บนเสาเหล็กเพียง 6 เสา ไปประจำรถใช้แก๊สเพราะขณะนั้นไฟฟ้ายังไม่มี รถคันนี้นั่งได้ 5 - 6 คนแต่ใช้เครื่องยนต์เพียง 2 สูบเท่านั้น⁸³

นอกจากรถแล้วยังมีความนิยมในการใช้รถยนต์ขับเล่นเพื่อหาความสำราญเช่นกัน ผู้นำในการใช้รถยนต์ก็คือ กรมหลวงราชบุรีฯ เช่นกัน กล่าวคือ "นอกจากรถยนต์แล้ว กรมหลวงราชบุรีฯ ทรงโปรดเล่นรถยนต์ (เขียนตามเอกสารต้นฉบับ) ด้วย เจ้าพระยามหิธรจึงต่อรถยนต์ของท่านเล่นบ้าง เรือลำแรกเป็นเรือคอนข้างเล็ก "...เอาผ้าใบสีเขียวขึงกับเสาทองเหลืองเป็นหลังคาเพื่อกันแดด เรือลำนี้มีชื่อว่า "เผด็จคู่ขัน" การต่อเรือของเจ้าพระยามหิธรนั้นนับว่าเพื่อความสนุกสนานพักผ่อนโดยตรง เพราะเจ้าพระยามหิธรชอบท่องเที่ยวโดยรถยนต์มาก โดยปรกติเจ้าพระยามหิธรต้องไปที่สวนของท่านที่ตำบลบางซ่อนติดกับสะพานพระราม 6 อย่างน้อยเดือนละครึ่ง บางทีก็ไปทุกอาทิตย์ติดๆ กัน ภรรยาและบุตรของท่านได้ผลัดเปลี่ยนกันไปเที่ยวหรือไปเที่ยวที่บางซ่อนเป็นที่สนุกสนานของพวกเขาเด็กๆ มาก"⁸⁴

ศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸¹"สำเนาถวายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ลงวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2481," ใน *สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์* (ภาค 23) (พระนคร: ศิลปาคร., 2493), หน้า 190.

⁸² สงวน อ้นคง, *สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: แพร่วิทยฯ, 2529), หน้า 221.

⁸³ *เรื่องของเจ้าพระยามหิธร*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499, หน้า 123.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124-125.

การเลี้ยงกล้วยไม้

งานอดิเรกเพื่อการพักผ่อนของชนชั้นนำในสังคมยังปรากฏการเลี้ยงกล้วยไม้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่รับมาจากชาวตะวันตก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ทรงอธิบายในหนังสือตำราเล่นกล้วยไม้ ว่า ชาวสยามคนแรกที่เริ่มการเลี้ยงกล้วยไม้ก็คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ

“โดยพระองค์ได้ทรงริเริ่มการเล่นกล้วยไม้อย่างประณีตขึ้นเป็นปฐมในสยาม ต่อเนื่องจากนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (ผู้เป็นต้นสกุล เศวตรศิลา) ซึ่งเป็นผู้ได้เริ่มสะสมแลทดลองเลี้ยงกล้วยไม้ในประเทศนี้แลต่างประเทศ..เข้าใจว่านายอาลาบาสเตอร์คงจะได้เลี้ยงกล้วยไม้เป็นผลสำเร็จได้ดอกชมเปอนอย่างดีพอใช้ในขณะนั้น จึงได้มีผู้สร้างเรียกยกย่องให้เป็น “พระเจ้ากล้วยไม้” พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติได้ทรงวิสาสะกับนายอาลาบาสเตอร์ ทรงศึกษาพิจารณาการเลี้ยงกล้วยไม้ตั้งแต่ครั้งนั้นมา แล้วได้เริ่มทดลองขึ้นเองบ้างและเมื่อนายอาลาบาสเตอร์ถึงแก่กรรม (พ.ศ. 2429) ได้ทรงซื้อกล้วยไม้จากอาลาบาสเตอร์ไว้มาก”⁶⁵

การเลี้ยงกล้วยไม้จึงเป็นกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจอีกชนิดหนึ่งที่ชนชั้นนำสยามได้รับแบบอย่างมาจากตะวันตก โดยจุดประสงค์ของการเลี้ยงกล้วยไม้ล้วนมีความสัมพันธ์กับการพักผ่อนในยามว่าง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ทรงอธิบายถึงการหาความสำราญจากการเลี้ยงกล้วยไม้ว่า

“..อันการเล่นทั้งปวงผู้เล่นย่อมประสงค์เบื้องต้นต่อความรื่นเริงบันเทิงใจ ขวนให้เพลิดเพลินพักผ่อนเปลี่ยนความคิด ฤาเปลี่ยนอิริยาบถ จากการอันต้องมิดีต้องเป่นไปเพื่อปรกติธุระโดยอาชีพวะของตนนั้นชั่วครั้งชั่วคราว แลบุคคลย่อมเลือกเล่นในสิ่งซึ่งชอบอัธยาศัย เพื่อยังชีวิตรให้ดำเนินไปโดยสุขสำราญเท่าที่จะเป่นได้ แต่การเล่นทั้งปวงย่อมมีมณติลเจือระคนอยู่ด้วยทั้งสิ้นไม่มากก็

⁶⁵ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ตำราเล่นกล้วยไม้ (พระนคร: โรงพิมพ์จันทว่า, 2502),

น้อย แต่การเล่นกล้วยไม้ก็นั้น ถ้าจะเปรียบกับการเล่นอย่างอื่นแล้วอยู่ข้างจะมี
ภาณี หาผู้ช่องทางที่จะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียหายแก่ผู้เล่นอย่างใดไม่ คือถ้า
จะว่าด้วยการเสียหายก็ไม่มี ความจำเป็นอะไรจะต้องจับจ่ายให้เกินกำลังตน
เพราะแม้แต่กล้วยไม้ชนิดที่หาได้ง่ายๆ หรือราคาถูกที่สุดก็มีอยู่เป็นอันมาก”⁸⁶

การพักผ่อนตากอากาศ

ลักษณะการพักผ่อนแบบใหม่ที่ชนชั้นนำสยามประพุดติดตามอย่างชาวตะวันตก ไม่ได้มี
เพียงแต่กีฬาหรืองานอดิเรกเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงการเดินทางเปลี่ยนอากาศยังชายทะเล
เช่นเดียวกับที่ชาวตะวันตกทำ เพราะเชื่อว่าสามารถรักษาสุขภาพได้เป็นอย่างดี การเดินทางใน
ลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นดังเช่น ใน พ.ศ. 2431 เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงพระ
ประชวร ได้เสด็จไปเปลี่ยนอากาศที่เกาะสีชังตามคำแนะนำของหมอ พระยาภาสกรฯ (พร บุญ
นาค) เสด็จมาประทับที่เกาะสีชัง อยู่เรือนหลวงซึ่งเป็นที่ฝรั่งเช่า ...ด้วยเกาะสีชังเป็นที่ที่ชาว
ต่างประเทศ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนิยมไปพักรักษาตัวอยู่เนื่องๆ ในเวลาอันใกล้นี้เอง พระ
นางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวีทรงประชวรจึงเสด็จพระราชดำเนินมาประทับรักษาพระองค์ที่
เกาะสีชังด้วย⁸⁷

ลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกนั้นนับว่ามีหลายประเภท
ไม่ว่าจะเป็นกีฬาเช่น โครเกตต์ และฟุตบอล หรือการหาความสำราญในยามว่างในการใช้เครื่องมือ
สิ่งประดิษฐ์ของตะวันตก เช่น การขี่จักรยาน การขับรถ ขับเรือ การถ่ายรูป หรือการเล่นกล้วยไม้
และยังประกอบด้วยการเดินทางตากอากาศเพื่อรักษาสุขภาพตามความเชื่อของชาวตะวันตกด้วย
เช่นกัน ลักษณะกิจกรรมที่ได้รับความนิยมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การพักผ่อนหย่อนใจที่
แพร่หลายในหมู่ชนชั้นนำสยามนั้น ล้วนเป็นอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19
ทั้งกีฬาโครเกตต์และฟุตบอลล้วนเป็นเกมส์กีฬาแบบใหม่ ที่เล่นกันภายใต้กฎข้อบังคับปราศจาก
ความป่าเถื่อนที่ได้พัฒนาขึ้นมาในสังคมตะวันตก หรือ การพักตากอากาศก็มีส่วนช่วยรักษาสุขภาพ
ให้แข็งแรงตามแนวคิดที่แพร่หลายในโลกตะวันตกในขณะนั้น ชนชั้นนำสยามจึงรับกิจกรรมเหล่านี้

⁸⁶ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ตำราเล่นกล้วยไม้, หน้า 4.

⁸⁷ “ประวัติพระราชวัง ณ เกาะสีชัง พระจุฑาธุชราชฐาน,” ใน พรพวรรณ พุฒระกุล และคณะ, การสำรวจ
ใช้ที่ดินของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยบนเกาะสีชัง เพื่อเสนอเป็นผังแม่บทเบื้องต้น (รายงานวิจัยสถาบัน
เอกสารหมายเลข 58 กองแผนงาน สำนักอธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กันยายน, 2528), หน้า 11-12.,
อ้างถึงใน บัณฑิต จุลาสัย, ไฮเดิลหัวหินแห่งสยามประเทศ, หน้า 5.

เข้ามาพร้อมกับตระหนักถึงคุณประโยชน์ในเรื่องสุขภาพเช่นเดียวกับชาวตะวันตก นอกจากนี้ความแพร่หลายของคำว่า “เล่น” หรือ “ใช้” กับสิ่งประดิษฐ์อันทันสมัยของโลกตะวันตกทั้ง รถ เรือ กล้อง ได้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมสยามได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของกิจกรรมเพื่อการพักผ่อน โดยเริ่มรับกิจกรรมของชาวตะวันตกมาอย่างเต็มที่ ความสำคัญในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพักผ่อนในยามว่างนี้ เห็นได้จากคำเรียกของผู้ที่นิยมชื่นชอบในการทำกิจกรรมต่างๆ ว่า “เล่น” ไม่ว่าจะเป็น การเล่นรถ หรือ เล่นกล้วยไม้ เป็นต้น

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแม้ว่าจะเข้ามาสู่สยามหลากหลายชนิด และเริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลายบ้างแล้ว แต่กระนั้นก็ยังคงเป็นการเล่นเฉพาะในบรรดาเจ้านายในวังในวังเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำ เพราะกิจกรรมต่างๆ ล้วนต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงในการซื้ออุปกรณ์เพื่อมาเล่น รวมถึงต้องมียานพาหนะในการเดินทาง เช่น การเดินทางพักผ่อนอากาศ เป็นต้น แม้จะมีการละเล่นทำกิจกรรมต่างๆ อย่างชาวตะวันตกก็ตาม แต่ในส่วนของชาวสยามเอง ก็ไม่ได้มีการก่อตั้งองค์กรหรือสมาคมที่เกี่ยวกับกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 คนสยามที่ให้ความสนใจต่อการพักผ่อนแบบตะวันตกยังมีไม่มากนัก การพักผ่อนจึงเป็นเพียงการหาความสำราญตามอัธยาศัย การตั้งสมาคมหรือสโมสรอย่างเป็นทางการของคนสยามเองจึงยังไม่เกิดขึ้น รูปแบบสมาคมหรือสโมสรกีฬาและการพักผ่อนได้เกิดขึ้นในกลุ่มชาวต่างชาติที่พำนักในสยาม เช่น การก่อตั้ง “รอยแยลสปอร์ตคลับ” ซึ่งมีลักษณะเป็นสโมสรกีฬาแบบตะวันตกโดยแท้ ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยามได้ปรากฏอย่างชัดเจนโดยเฉพาะกลุ่มชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ในสยาม แต่สำหรับชาวสยามนั้นยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร จึงไม่มีการก่อตั้งสมาคมหรือสโมสรกีฬาแต่อย่างใด จวบจนเมื่อกลุ่มเจ้านายและชนชั้นนำสยามที่ถูกส่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศได้กลับสู่สยามแล้ว ความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยามโดยเฉพาะในหมูชนชั้นนำจึงได้พัฒนาขึ้นอีกขั้นหนึ่ง

3.4 พัฒนาการของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในปลายสมัยรัชกาลที่ 5

แม้ว่าการพักผ่อนหย่อนใจอย่างตะวันตกที่ปรากฏในสยามจะมีรูปแบบต่างๆ และเป็นที่แพร่หลายในบรรดาเจ้านาย และ ชุมนาง ไม่ว่าจะ เป็น กีฬา การถ่ายรูป การชัวยานพาหนะ การเลี้ยงกล้วยไม้ และการพักผ่อนอากาศ แต่การพักผ่อนเหล่านี้กลับยังไม่ได้พัฒนาก่อตั้งองค์กรขึ้นควบคุมและสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นทางการ ยังไม่ได้ก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพักผ่อนหย่อนใจเหล่านี้ เห็นได้ชัดว่ากีฬาที่เล่นกันในระยะแรกมีเพียงไม่กี่ชนิด มีเพียงโคโรเกตต์ที่ได้รับความนิยมในหมู่เจ้านาย และมีการแข่งขันฟุตบอลของข้าราชการ

ศึกษาธิการกับชาวต่างชาติเท่านั้น ยังไม่มีการก่อตั้งสโมสรหรือสมาคมกีฬาที่เป็นของคนไทยแต่อย่างใด ความไม่แพร่หลายของกีฬาอาจเป็นเพราะว่า กลุ่มคนสยามที่ให้ความสนใจและมีโอกาสการเล่นกีฬาระหว่างวันตกยังมีไม่มากนัก เนื่องจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานของผู้มีฐานะที่ไปศึกษาต่อและมีโอกาสพบเห็นและได้เล่นกีฬาของชาวตะวันตก ยังไม่ได้เดินทางกลับมาสู่สยาม กลุ่มชนชั้นนำที่เล่นกีฬากันเองล้วนเป็นผู้ที่พำนักอยู่แต่ในประเทศไม่ได้รับการศึกษาหรือใช้ชีวิตอยู่ในสังคมตะวันตกจริงๆ ความนิยมชมชอบต่อกีฬาตะวันตกจึงมีจำกัด นอกจากนี้สโมสรเพื่อการพักผ่อนและเล่นกีฬาอย่างเป็นทางการกลับมีแต่ของชาวต่างชาติได้ เช่น “รอยแยลสปอร์ตคลับ” กลุ่มชาวสยามที่มีฐานะทางสังคมแม้จะสามารถเข้าไปใช้บริการได้ แต่กระนั้นก็ไม่ใช้สโมสรที่ตั้งขึ้นโดยคนสยามอย่างเต็มรูปแบบ

ในเรื่องการอำนวยความสะดวกเห็นได้จาก การเดินทางเพื่อพักผ่อนตากอากาศยังหัวเมืองชายทะเล สามารถเดินทางได้เฉพาะแต่ทางเรือเท่านั้น โดยต้องอ้อมปากอ่าวไทยไปยังเกาะสีชังที่ได้รับความนิยมในขณะนั้น การเดินทางที่มีความยากลำบากและมีข้อจำกัด จึงทำให้การพักตากอากาศได้รับความนิยมเฉพาะแต่ในกลุ่มเจ้านายเท่านั้น เพราะสามารถใช้เรือของหลวงเพื่อเดินทางไปได้ ทำให้การพักตากอากาศไม่แพร่หลายออกไปสู่คนกลุ่มอื่นในฐานะการท่องเที่ยวแต่อย่างใด ด้วยข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน ทำให้ในระยะแรกการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยามมีข้อจำกัดไม่สามารถแพร่ขยายออกสู่สังคมในวงกว้าง แม้กระทั่งในกลุ่มชนชั้นนำสยามเองก็ตามยังมีผู้สนใจไม่มาก ทำให้กิจกรรมต่างๆ ไม่ได้พัฒนาจนเป็นที่แพร่หลายเช่นในสมัยหลัง กิจกรรมที่ได้รับความนิยมในช่วงแรกจึงเป็นงานอดิเรกง่ายๆ เสียมากกว่า

จุดเปลี่ยนสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก ได้เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชนชั้นนำรุ่นใหม่ไม่ว่าจะเป็นบุตรหลานของ เจ้านาย และ ขุนนาง ซึ่งถูกส่งไปศึกษาต่อที่ยุโรปได้เดินทางกลับมาสู่สยาม กลุ่มชนชั้นนำรุ่นใหม่เหล่านี้ล้วนเป็นผู้ที่ได้ใช้ชีวิตอยู่ที่ยุโรปเพื่อศึกษาเป็นเวลานาน จึงมีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งรวมทั้งการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบต่างๆ เป็นอย่างดี ทำให้กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้ได้คุ้นเคยกับการพักผ่อนของชาวตะวันตก มีโอกาสนิยมชมชอบและนำวัฒนธรรมตะวันตกที่ตนคุ้นเคยกลับมาเผยแพร่ในสยามอันเป็นบ้านเกิดเมื่อสำเร็จการศึกษา ในบรรดาชนชั้นนำที่ได้มีโอกาสได้ใช้ชีวิตอยู่เมืองนอกนั้น ผู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยามก็คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 ทรงเป็นพระราชโอรสองค์โตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระองค์ทรงมีประสบการณ์กับการแสดงตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ โดยมักถูก

จับให้เล่นละครในพระราชนิพนธ์ของพระราชบิดาอยู่เสมอและบทที่มักได้รับคือ บทผู้หญิงอย่างเช่น บทนางสุบิเด ในเรื่องนิทราชาคริต เมื่อ พ.ศ. 2435⁸⁸ พระราชจริยาวัตรของพระองค์แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงโปรดการละครเป็นอย่างมากตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ต่อมาพระองค์ก็ได้เสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 พระองค์ได้เดินทางเป็นเวลา 4 เดือนถึงประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2436 ทรงพำนักอยู่ที่เมืองแอสก๊อต ในบ้านที่มีชื่อว่า นอร์ธ ลอร์ด โดยมีนายเบซิล ทอมสัน ครูชาวอังกฤษเป็นถวายการศึกษา การศึกษาของพระองค์ไม่ได้เข้าเรียนในระบบโรงเรียนแต่อย่างใด พระองค์ทรงศึกษาอยู่ที่ๆ พำนักโดยจ้างครูพิเศษมาสอนเป็นการส่วนตัว⁸⁹ ระหว่างที่ทรงพำนักอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสได้เกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้นเมื่อ เจ้าฟ้าวิจิตรนิศ ทิวศต (เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437) ทำให้พระองค์ได้รับการสถาปนาตำแหน่งเป็นสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2437

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์ เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2440 ทรงเข้ารับการอบรมทั้งหมด 3 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรปืนเล็ก ทหารภูเขา และปืนใหญ่ ทรงได้รับการบรรจุประจำกองพันที่ 1 กรมทหารราบเบเดอร์ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2441 มีหลักฐานว่าทรงแสดงเจตนาว่าต้องการจะไปร่วมรบในสงคราม แต่ได้รับการขัดขวางจากพระราชบิดารวมทั้งกองทัพบกอังกฤษเอง⁹⁰ แต่ต่อมาพระองค์ได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ชาวอังกฤษโดยการสนับสนุนของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ให้เข้ารับการศึกษามหาวิทยาลัย Oxford เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2442 โดยทรงศึกษาที่วิทยาลัยไครสเชิร์ช ทรงศึกษาด้าน ประวัติศาสตร์ กฎหมาย และการปกครอง การศึกษาคั้งนี้พระองค์อยู่ในสถานะพิเศษเข้ารับฟังคำบรรยายเป็นบางครั้งเท่านั้น⁹¹ เป็นการศึกษาที่ไม่เอาปริญญาตามแบบของชนชั้นสูงอังกฤษในขณะนั้น

⁸⁸ม.ล.ปิ่น มาลากุล, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า (กรุงเทพฯ: ขวนทิพย์, 2520), หน้า 3.

⁸⁹ม.ล.ปิ่น มาลากุล, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า, หน้า 9.

⁹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

⁹¹เจ็ดรอบอายุกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พิมพ์ถวายในงานพระชันษาครบ 7 รอบ วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2512 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์), หน้า 21.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรป ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2445 ขณะทรงมีพระชนมายุ 22 พรรษา พระองค์ทรงเป็นหนึ่งในบรรดาชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ที่ได้ถูกส่งไปศึกษาต่อยังยุโรป ทำให้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมขนานแท้ของชาวตะวันตก ประสบการณ์การใช้ชีวิตยังต่างแดนของพระองค์ได้ทำให้พระองค์โปรดปรานวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งไม่สามารถสัมผัสได้ในสยามแผ่นดินบ้านเกิด สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ พระองค์โปรดการละครเป็นอย่างยิ่ง และละครที่พระองค์โปรดก็คือ ละครแบบตะวันตก ซึ่งมีลักษณะเป็นละครพูดต่างกับละครของสยามในขณะนั้น เมื่อพระองค์เสด็จนิวัติพระนคร พระองค์จึงได้นำการแสดงละครพูดแบบฝรั่งเข้ามาเผยแพร่ในสยาม⁹⁶

กีฬาและการพักผ่อนหย่อนใจชนิดอื่นๆ

ความโปรดปรานในละครพูดแบบตะวันตกแสดงให้เห็นชัดเจนว่า รัชกาลที่ 6 ทรงเป็นชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่ได้สัมผัสการพักผ่อนหย่อนใจจากสังคมตะวันตกโดยตรง จนได้เกิดความชื่นชอบและนำรูปแบบการพักผ่อนดังกล่าวกลับมาเผยแพร่ในสยาม ทั้งนี้นอกจากละครพูดแล้ว พระองค์ยังทรงสนับสนุนการพักผ่อนแบบตะวันตกอีกชนิดหนึ่งนั่นคือ “ฟุตบอล” แม้ว่าในความเป็นจริง ฟุตบอลเป็นกีฬาที่ชาวตะวันตกได้นำมาเล่นกันเองในสยามตั้งแต่ก่อนหน้านั้นแล้วก็ตาม แต่ไม่ได้มีการสนับสนุนให้มีการก่อตั้งสมาคมหรือจัดการแข่งขันอย่างเป็นทางการระหว่างสโมสรแต่อย่างใด เช่น การแข่งขันฟุตบอล ที่สนามหลวง เมื่อ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) “ชุดกรมศึกษาธิการ” กับ “ชุดบางกอก” การแข่งขันฟุตบอลอย่างเป็นทางการแม้ว่าจะได้จัดขึ้นบ้างแล้ว แต่การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อกีฬาฟุตบอลในสยาม ได้เกิดขึ้นหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จนิวัติพระนคร ทรงสนับสนุนการก่อตั้งสมาคมฟุตบอลขึ้นอย่างเป็นทางการ ในนาม “คณะฟุตบอลแห่งสยาม” เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2459 เพื่อควบคุมการแข่งขันชิงถ้วยต่างๆ มีถ้วยใหญ่ ถ้วยน้อย และถ้วยนักรบ⁹⁷ และสนับสนุนให้มีการจัดการแข่งขันระหว่างสโมสรสมาชิกด้วยกัน

การสนับสนุนการเล่นละครพูดแบบตะวันตกและการก่อตั้งสมาคมฟุตบอลอย่างเป็นทางการในสยาม แสดงให้เห็นว่า ความแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยามส่วนหนึ่ง มีสาเหตุสำคัญจากการที่ชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ที่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่อยังยุโรป ได้นำ

⁹⁶ ดูในหัวข้อ 3.5.2 (การแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกจากการสนับสนุนของชนชั้นนำสยาม)

⁹⁷ ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพ็ชร, “พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525,” หน้า 84.

วัฒนธรรมการพักผ่อนของฝรั่งที่ตนคุ้นเคยเข้ามาเผยแพร่ในสยาม อย่างเช่น การสนับสนุนละครพูด และฟุตบอลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เพียงแต่พระองค์เท่านั้น ผู้ที่มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศยังประกอบด้วยบุตรหลานของทั้งเจ้านาย และ ขุนนางระดับสูง บุคคลเหล่านี้มีโอกาสใช้ชีวิตอยู่เมืองนอกและสัมผัสกับการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบต่างๆ เมื่อกลับมาสู่สยามแล้ว กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้สามารถเข้าร่วมกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยาม เพราะคุ้นเคยกับกิจกรรมเหล่านี้ตั้งแต่เมื่อพำนักอยู่ต่างประเทศ ทำให้กิจกรรมเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนให้แพร่หลายในเวลาต่อมา

กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศและได้สัมผัสกับการพักผ่อนของตะวันตก มีส่วนสำคัญทำให้การพักผ่อนหย่อนใจได้รับการสนับสนุนในสยาม ถึงแม้จะไม่ใช่ผู้ริเริ่มอย่างเช่นรัชกาลที่ 6 หากแต่ยังมีความสำคัญในฐานะผู้ร่วมกิจกรรมทำให้กิจกรรมต่างๆ ในสยามดำเนินไปด้วยดี เพราะทำให้สังคมสยามเต็มไปด้วยผู้ที่ชื่นชอบการพักผ่อนแบบตะวันตกมากขึ้น กลุ่มนักเรียนนอกที่มีโอกาสได้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมการพักผ่อนของสังคมตะวันตก อาทิ พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระองค์ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ได้ไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษ และมีประวัติได้เกี่ยวข้องกับภารกิจที่พาดพิงคือ "...เมื่อเสด็จเข้ามหาวิทยาลัยเคมบริจได้แล้ว ท่านก็ยังไม่เลิกทรงกอบโกยหาความรู้ใส่พระองค์ อย่างที่ทรงใช้คำว่า "บันทุก" อนึ่งพระองค์เจ้ารัชนี⁹⁸ ทรงโปรดกีฬาจนเป็นพระนิสสัยเสียแล้ว และสำหรับนักเรียนแห่งนั้นก็ไม่ว่าจะรักกีฬา เหตุฉะนั้นท่านจึงได้โอกาสทรงเล่นกีฬาอย่างเต็มที่ นักกีฬาอย่างมกกว้างขวางในสมาคมท่านได้ทรงเรียนแลเล่นไปพร้อมกัน ตลอดเวลาที่ประทับอยู่มหาวิทยาลัยเคมบริจรวมเวลา 3 เทอม"⁹⁹

นักเรียนนอกคนต่อมาที่มีความสำคัญต่อภารกิจกีฬาในสยามก็คือ มหาอำมาตย์ตรี พระยาปริชานุสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) พระยาปริชานุสาสน์สอบไล่ได้ทุนเล่าเรียนหลวง (คิงส์ สกอลาชิป) กระทรวงศึกษาธิการจึงส่งไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ โดยเดินทางไปถึงกรุงลอนดอนเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2448 กวดวิชาภาษาอังกฤษกับครูเพอร์ซิวล์ ต่อมาวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2448 ก็ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนโครสเบอรี ระหว่างที่เรียนอยู่โรงเรียนนี้ พระยาปริชานุสาสน์ชอบเล่นกีฬานานาชนิด และได้รับรางวัลเรียนดีในวิชาคณิตศาสตร์ด้วย จากนั้นก็เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ เรียนวิชาครู วิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ชีวิตการศึกษาของพระยาปริชานุสาสน์ น่าสนใจมาก เพราะนอกจากเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความขยันหมั่นเพียรในการเล่า

⁹⁸พระนามเดิมของพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์.

⁹⁹พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, พระประวัติและพระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระนคร: 2491), หน้า 18 - 19.

เรียนแล้ว ยังทำนุบำรุงร่างกายด้วยการเล่นกีฬาต่างๆ นานาชนิด และสนใจระบบโรงเรียนประจำแบบพับลิกสกูลของอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง เพราะการศึกษาแบบโรงเรียนกินนอนนี้ ถือกันว่าเป็นการสร้างเยาวชนให้เป็นสุภาพบุรุษ¹⁰⁰ ด้วยประสบการณ์ที่มีต่อการเล่นกีฬาเมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ทำให้ในเวลาต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งคณะกรรมการด้วยทองหลวงสำหรับนักเรียน โปรดให้พระยาปริชานูสาสน์ดำรงตำแหน่งเลขาธิการของคณะกรรมการชุดดังกล่าวเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2458¹⁰¹ ประวัติการศึกษาของพระยาปริชานูสาสน์แสดงให้เห็นว่าในหลักสูตรการศึกษาของตะวันตกได้บรรจุกีฬาเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรด้วย ดังนั้นทำให้นักเรียนที่ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ จึงมีโอกาสสัมผัสกับการเล่นกีฬาโดยตรงจากระบบการศึกษา และคุ้นเคยกับการใช้เวลาว่างในการพักผ่อนลักษณะดังกล่าวเป็นอย่างดี

การศึกษาต่อยังต่างประเทศมีผลสำคัญทำให้นักสยามมีประสบการณ์ตรงในการสัมผัสการพักผ่อนหย่อนใจของชาวตะวันตก เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระยาปริชานูสาสน์ ขทำให้เมื่อกลับมายังบ้านเกิดชนชั้นนำรุ่นใหม่นี้ได้นำการพักผ่อนแบบตะวันตกที่คุ้นเคยและชื่นชอบ กลับมาเผยแพร่และสนับสนุนในเมืองไทย ดังเช่น การสนับสนุนละครพูดแบบตะวันตก และ ฟุตบอล ของรัชกาลที่ 6 และ การดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการด้วยทองหลวงของพระยาปริชานูสาสน์

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 เป็นต้นมาได้มีพัฒนาการของการพักผ่อนหย่อนใจในสยาม ไม่ว่าจะเป็นการก่อตั้งสมาคม มีการสนับสนุนการแข่งขันกีฬาและการแสดงละคร นอกจากนี้ในช่วงสมัยดังกล่าว ยังเป็นช่วงสมัยที่มีการส่งเจ้านายและบุตรหลานของชนชั้นสูงไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ทำให้เกิดกลุ่มชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่ได้ออกไปใช้ชีวิตและสัมผัสวัฒนธรรมการพักผ่อนของชาวตะวันตกโดยตรง ต่างกับชนชั้นนำสยามรุ่นเดิมที่ศึกษา และรับรู้วิทยาการต่างๆ แต่เพียงในประเทศ ดังนั้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2445 เป็นต้นมา ในสังคมสยามจึงเต็มไปด้วยกลุ่มนักเรียนนอกที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ และได้เพิ่มจำนวนชาวสยามที่มีความนิยมชมชอบต่อวัฒนธรรมการพักผ่อนของตะวันตกอย่างแท้จริง

นักเรียนนอกที่สำเร็จการศึกษากลับมา เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระยาปริชานูสาสน์ แล้วยังประกอบไปด้วยบุคคลอื่นๆ เช่น พระพิศาลสุขุมวิท พระพิศาลฯ ได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษโดยพักอยู่กับครอบครัวของชาวอังกฤษ และได้เข้าโรงเรียนระดับประถม

¹⁰⁰ประวติมหาอำมาตย์ตรี พระยาปริชานูสาสน์, ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชานูสาสน์ (เสรีญ บันยารชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พื้นห่อ, 2517), หน้า 1-2.

¹⁰¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-2.

ชื่อ เซนต์วินนิเฟรด ที่ตำบลเคนส์ ในเมืองเซอร์รีย์ หลังจากนั้นประมาณสองปี พระพิศาลฯ ก็ไปเข้าโรงเรียนมัธยมชื่อ เฮลลีเบอร์รี่ ที่เมืองฮาร์ทฟอร์ดเชียร์ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำกินนอนหรือที่เรียกว่า “พับบลิสคูล” ซึ่งมีการเรียนกวดขันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการใช้ภาษาอังกฤษ โดยให้นักเรียนทุกคนเรียนภาษาลาติน ซึ่งเป็นรากฐานของภาษาอังกฤษด้วย สำหรับเด็กไทยนั้นภาษาอังกฤษก็ยากอยู่แล้ว ยังต้องไปเรียนภาษาโบราณก็ยิ่งทำให้ลำบากกันยิ่งขึ้นไปอีก แต่พระพิศาลฯ ได้เข้าเรียนในระบบอังกฤษนี้ เมื่อยังเป็นเด็กและอยู่เมืองอังกฤษมาตั้งแต่อายุ 11 ขวบ จึงปรับตัวเข้ากับระบบได้โดยไม่ยากนัก¹⁰²

“พระพิศาลฯ มีโอกาสเล่นฟุตบอลจนได้อยู่ในทีมของโรงเรียนที่ไปเล่นแข่งกับทีมของโรงเรียนอื่น และในปีที่สองก็ได้รับเลือกให้เป็นกัปตันของทีมฟุตบอลของเฮลลีเบอร์รี่ เนื่องจากได้ทำคะแนนให้แก่ทีมมาก โดยวิธีโหม่งลูกเข้าประตูได้แม่นยำ และทำให้ทีมเฮลลีเบอร์รี่มีชัยชนะบ่อยครั้ง ฝรั่งลูกทีมทุกคนเมื่อได้ลูกจะเตะลูกเล็งไปยังศิระของพระพิศาลฯ เพื่อให้พระพิศาลฯ โหม่งลูกเข้าประตู”¹⁰³ ต่อมาพระพิศาลฯ ได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกา “โดยเรียนวิชาวิศวกรรมโยธาที่เอ็ม.ไอ.ที ได้ด้วยความราบรื่นผ่านไปแต่ละเทอมด้วยคะแนนที่อยู่ในเกณฑ์ดี นอกจากเรียนหนังสือให้ได้แล้วพระพิศาลฯ ก็ยังมีเวลาปลีกตัวไปเล่นกีฬาอีกด้วย ครั้งนี้ไปเล่นยิมนาสติกบนบาร์เดี่ยว ก็พานี้ได้หัดเล่นมาบ้างแล้วที่ “ฟิลลิปส์ เอ็กซ์เตอ์ อาแคดเดมี่” พอมาลเล่นต่อที่มหาวิทยาลัยเอ็ม.ไอ.ที คงจะได้ครุติจึงสามารถเข้าอยู่ในทีมมหาวิทยาลัยได้อีก และมีโอกาสไปเล่นกับทีมของมหาวิทยาลัยอื่นๆ หลายแห่ง”¹⁰⁴ ความสามารถในเชิงกีฬาของพระพิศาลฯ สุขุมวิท แสดงให้เห็นว่า ชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ที่มีโอกาสได้เล่นกีฬาไม่ใช่เพียงแต่เล่นตามความนิยมเท่านั้น หากแต่สามารถเล่นได้ดีจนได้เป็นถึงนักกีฬาของทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพราะมีความสามารถและมีความคุ้นเคยกับกีฬาของชาวตะวันตกได้เป็นอย่างดี.

นอกจากพระพิศาลฯ สุขุมวิทแล้ว น้องชายของพระพิศาลฯ ก็มีความสามารถในเชิงกีฬาไม่แพ้กันนั่นคือ หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์ สุขุม) หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ได้ไปศึกษาต่อยังประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเข้าเรียนที่โรงเรียนในกรุงวอชิงตัน ตามบันทึกของหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงประสบการณ์ในการหาความเพลิดเพลินในยามว่างตามแบบอเมริกันว่า

¹⁰² พระพิศาลฯ สุขุมวิท, (กรุงเทพฯ: แอคมี่ พรินติ้ง, 2535), หน้า 10-11.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

"...เมื่อถึงวันหยุดโรงเรียนได้ไปดูภาพยนตร์เสมอ บางวันดูตั้งแต่เช้าจนกลางคืน ดูเสียตั้ง 6-7 โรง เพราะภาพยนตร์เขาตั้งต้นแต่ 3 โมงเช้า ฉายตลอดไปจนถึง 2 ยาม ฉายเวียนรอบพอดครบรอบแล้วก็ตั้งต้นใหม่ ภาพยนตร์ชั้นเยี่ยมมักจะมาฉายในโรงใหญ่ๆ ซึ่งมีอัตราค่าดูค่อนข้างสูงหน่อย ส่วนโรงเล็กๆ ก็มีภาพยนตร์ชั้นเลวลงมา หรือภาพยนตร์ที่ฉายในโรงใหญ่มาแล้วฉายเป็นรอบสองอัตราค่าดูถูกมากบางโรงเพียง 10 เซ็นต์ก็มี"¹⁰⁵

ไม่เพียงแต่การชมภาพยนตร์เท่านั้น นักเรียนที่ไปศึกษายังต่างประเทศยังได้สัมผัสกับการพักผ่อนหย่อนใจในอีกลักษณะหนึ่งนั่นคือ การพักตากอากาศ หลวงสุขุมณีย์ประดิษฐ์เป็นตัวอย่างของชนชั้นนำที่ได้มีโอกาสพักตากอากาศเช่นเดียวกับชาวตะวันตกโดยกล่าวไว้ว่า

"เดือนมิถุนายน (2461) เข้าฤดูร้อน พอราวกลางเดือนโรงเรียนก็ปิดเทอมสำหรับหน้าร้อนราว 3 เดือน เป็นธรรมเนียมของชาวอเมริกันที่ว่าพอลงฤดูร้อน ซึ่งในเมื่อร้อนจัดนั้นผู้ที่มีฐานะที่จะไปตากอากาศหรือพอลางานทำในที่ๆ เย็นหน่อย เช่น ตามสถานที่ตากอากาศชายทะเลตอนเหนือๆ หรือตามไฮเติลบนภูเขาสูงๆ ได้แล้วเขาจะต้องออกจากในเมืองไปให้ได้ สำหรับสถานทูตของเรานั้นทุกๆ ปี ที่แล้วมาเคยย้ายไปตากอากาศ ณ เมืองกลอสเตอร์ในมลรัฐแมสซาชูเซตส์ ซึ่งเป็นเมืองชายทะเลและมีชื่อเสียงเป็นเมืองจับปลาอยู่เหนือกรุงวอชิงตันขึ้นไป 500 กว่าไมล์ ในปีนี้ได้ตกลงจะไปที่เดิมอีก เจ้าคุณทูตได้สั่งให้ข้าพเจ้าไปด้วย"¹⁰⁶

นอกจากการพักผ่อนในลักษณะต่างๆ แล้ว สิ่งพิเศษคือ หลวงสุขุมณีย์ประดิษฐ์ ได้มีโอกาสเล่นกีฬาอดนียมของชาวอเมริกันนั่นคือ อเมริกันฟุตบอล ซึ่งเป็นกีฬาฟุตบอลที่นิยมเล่นเฉพาะแต่ในอเมริกาเท่านั้น และมีลักษณะต่างกับซ็อคเกอร์ซึ่งเป็นฟุตบอลทั่วไปที่เล่นกันในภาคพื้น

¹⁰⁵ "ประวัติหลวงสุขุมณีย์ประดิษฐ์," ใน งานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุขุมณีย์ประดิษฐ์ (ประดิษฐ์สุขุม) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มิถุนายน 2510 (พระนคร: กองการพิมพ์สลากกินแบ่งรัฐบาล, 2510), หน้า 27.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ยุโรป หลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของชนชั้นนำนำรุ่นใหม่ที่มีโอกาสสัมผัสการเล่นกีฬาแบบตะวันตกผ่านจากระบบการศึกษาของโรงเรียน ในบันทึกได้กล่าวว่

“การอยู่โรงเรียนกินนอนประจำเช่นนี้ เวลาตั้งแต่บ่ายจนค่ำทุกวัน โรงเรียนเขาบังคับให้ออกกำลังกายโดยการเล่นกีฬา ถ้าเป็นฤดูใบไม้ร่วง (Fall) คือตั้งแต่เดือนกันยายนถึงพฤศจิกายนแล้วเป็นฤดูอเมริกันฟุตบอล ...ครูเห็นข้าพเจ้าวิ่งเร็วและว่องไวดีจึงเรียกไปขอร้องให้ลองเล่นอเมริกันฟุตบอล ...โรงเรียนเปิดคราวนี้ได้ออกเล่นอเมริกันฟุตบอลอย่างเต็มที่ จนได้เล่นในทีมหนึ่งในโรงเรียน โดยที่อายุน้อยที่สุด ตัวเล็กและเบาที่สุดในทีม ได้เข้าแข่งขันกับโรงเรียนต่างๆ หลายโรงเรียน ซึ่งข้าพเจ้าได้ทำแต้มให้โรงเรียนข้าพเจ้าเสมอ จนมีคนจำนวนมากในมลรัฐนั้นรู้จักชื่อ”¹⁰⁷

ความสามารถในเชิงกีฬาของหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์ไม่ได้มีเพียงแต่อเมริกันฟุตบอลเท่านั้น แต่ยังสามารถถึงกีฬาอื่นอีก 2 ชนิดได้แก่ บาสเกตบอล และ เบสบอล ในบันทึกหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์ได้กล่าวถึงการเล่นกีฬา 2 ประเภทนี้ไว้ว่า

“...ต้นเดือนมกราคมโรงเรียนเปิดเทอมฤดูหนาว กลับไปโรงเรียนได้พยายามเล่นบาสเกตบอล จนได้เข้าเล่นในทีมหนึ่งของโรงเรียนได้อีก ทั้งๆ ที่ตัวเล็กที่สุด เบาที่สุด และอายุน้อยที่สุด นับว่าได้ทำชื่อเสียงให้คนไทยไว้เป็นอย่างดี ...กลับไปถึงโรงเรียนถึงฤดูเบสบอล สำหรับเกมนี้ข้าพเจ้าไม่ค่อยชอบนัก ใน 2 ปีแรกที่เข้าโรงเรียนจึงไม่ได้พยายามออกเล่นอย่างจริงจัง ปีนี้ข้าพเจ้านึกสนุกขึ้นมาเลยตกลงใจว่า จะพยายามเล่นเพื่อเข้าทีมของโรงเรียน ...ข้าพเจ้าได้เล่นอยู่ในทีมของโรงเรียน และได้เข้าแข่งขันกับโรงเรียนอื่น ๆ หลายครั้ง เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้ออกเล่นกีฬาและได้อยู่ในทีม 1 ของโรงเรียนทั้ง 3 ชนิด คือทั้งฟุตบอล บาสเกตบอล และเบสบอล ซึ่งเด็กอเมริกันเขาเรียกว่า 3 Letter man หมายความว่าได้เล่นสามถึง 3 อย่าง ซึ่งเด็กอเมริกันที่เป็น

¹⁰⁷ “ประวัติหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์.” ใน งานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์ สุขุม) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มิถุนายน 2510, หน้า 51.

นักกีฬาที่มีน้อยคนที่ทำได้อย่างนี้ ทำให้บรรดาครูและนักเรียนยกย่องและนับถือมาก"¹⁰⁸

การเล่นอเมริกันฟุตบอลของหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์ดีเยี่ยมจนได้เล่นในทีมของมหาวิทยาลัยบอสตัน จนหนังสือพิมพ์บอสตันแทรนสคริปต์ลงข่าวว่า "...ในทีมของมหาวิทยาลัยบอสตันนี้เขามีผู้เล่นที่เยี่ยมในการเล่นดีมากจนกระทั่ง Dr. Whelan ครูผู้ฝึกสอนของทีมใครจะให้เขามีน้ำหนักมากขึ้นอีกสัก 40 ปอนด์ บนสนามแล้วเขาเป็นผู้เล่นที่รวดเร็วมาก และมีความสามารถอย่างประหลาดในการเปลี่ยนมือเท้า หลบเข้าออกระหว่างผู้เล่นอีกฝ่ายหนึ่งได้เหมือนกับปรอท ฯลฯ"¹⁰⁹

ความสามารถในเชิงกีฬาของนักเรียนไทยนั้น นับว่าหาได้ยากที่จะมีความสามารถเล่นกีฬาได้ดีกว่าฝรั่งจนเป็นนักกีฬาประจำทีมโรงเรียนและมหาวิทยาลัย นักเรียนนอกส่วนใหญ่ล้วนเป็นเพียงผู้เล่นธรรมดาเท่านั้น ซึ่งมีประสบการณ์ในการเล่นกีฬาหรือได้ทำกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินหลายอย่าง พระติรณสารวิศวรรม ก็เป็นนักเรียนนอกอีกผู้หนึ่งที่ได้มีโอกาสสัมผัสกับกิจกรรมหลายชนิดในขณะที่ศึกษาที่ประเทศอังกฤษ พระติรณสารวิศวรรมสอบไล่แข่งขันทุนเล่าเรียนหลวงได้เป็นที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2457 จึงได้ไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ จนจบการศึกษาได้ปริญญาทางวิศวกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ เมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2463¹¹⁰ ตามบันทึกของพระติรณสารวิศวรรมได้กล่าวถึงการใช้ชีวิตขณะเป็นนักเรียนอังกฤษไว้ว่า กีฬาที่เล่นบ่อยคือ เทนนิส บางครั้งก็เล่นบริดจ์ เล่นกอล์ฟ หรือไปดูฟุตบอล ดูแข่งม้า แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศมีโอกาสชมและเรียนรู้กีฬาหลากหลายชนิด ในบันทึกประจำวันของพระติรณสารวิศวรรมได้กล่าวถึงการเล่นกีฬาระหว่างวันที่ 31 กรกฎาคม 1923 (พ.ศ. 2466) ถึง 9 สิงหาคม 1923 ว่า ได้เล่น "เทนนิส"¹¹¹ เป็นประจำทุกวันในช่วงเวลาดังกล่าว

นอกจากนี้ นักเรียนนอกอีกผู้หนึ่งก็ได้สัมผัสกับการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกหลากหลายประเภทนั่นก็คือ หลวงพิสุจน์พานิชย์ (หม่อมหลวงเพ็ญศ อิศรเสนา) หม่อมหลวงเพ็ญศได้ศึกษาที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ กล่าวไว้ว่า

¹⁰⁸"ประวัติหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์." ใน งานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุขุมน้อยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์สุขุม) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มิถุนายน 2510, หน้า 56-62.

¹⁰⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

¹¹⁰"ประวัติพระติรณสารวิศวรรม." ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระติรณสารวิศวรรม (ตรี ติรณสาร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน 2516 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ติรณสาร, 2516), หน้า 3.

¹¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-5.

".....ก่อนที่จะปรับการเรียน ให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ตาครู พระให้พ่อไปพักผ่อน พ่อได้ถือโอกาสไปเที่ยวตามชายทะเลกับเพื่อนฝูง ในสมัยนั้นที่นุรุหฺราและเป็นทีล่องลือท่วไปก็คือ ไบรตันและฮีสบอร์น ไปเล่นกีฬาดึนตามชายหาด ดูหมิงดูละคร ...พ่อเล้าว่าพ่อรู้ลือกเบือเด็มที การเล่นเทนนิส ซึ่เป็นกีฬาดึนประจำของพ่อพ่อก็เบือ ก็เลยอยากจะทำลองหัดซึ่ม้าบ้าง เพราะผู้ดีอังกฤษสมัยนั้นเขาก็ดึ่ม้ากัน ...ในระหว่างทีพ่ออยู่เคมบริดจ์นั้น นอกจากจะทำเรียนอย่างซ่มักซ่มั่นแล้ว ก็ดึองมีกิจกรรมด้านสังคมอย่างกว้างขวางตามประเพณีของนักศึกษามหาวิทยาลัยนั้น พ่อเล่นเทนนิส ฝึกฟันดาบฝรั่ง (Epee) และเล่นกอล์ฟซึ่พ่อหัดมามาก่อนเข้า"¹¹²

จากประวัติของนักเรียนนอกทุกคนล้วนแสดงให้เห็นว่า ทุกคนมีโอกาสเล่นกีฬาที่ได้รับความนิยมของสังคมตะวันตกขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็น เทนนิส บริดจ์ กอล์ฟ ฟุตบอล หรือชมการแข่งขันม้า ที่อังกฤษ หรือ อเมริกันฟุตบอล เบสบอล บาสเก็ตบอล ที่สหรัฐอเมริกา รวมไปถึงการพักผ่อนเที่ยวตากอากาศยังที่ต่างๆ และการชมภาพยนตร์และละคร เพราะคนเหล่านี้ได้ใช้ชีวิตอยู่เมืองนอก การที่นักเรียนนอกได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมเหล่านี้ เพราะว่าการที่นักเรียนนอกได้รับความนิยมของสังคมในขณะนั้น อีกทั้งกีฬาบางอย่างก็ได้รับการบรรจุในหลักสูตรของโรงเรียน ทำให้นักเรียนซึ่งไปศึกษาทุกคนต้องเล่นและได้รับการฝึกอบรมจนคุ้นเคยกับวัฒนธรรมการพักผ่อนของตะวันตก ในที่สุด กีฬาเหล่านี้เป็นที่รู้จักของคนไทยบ้างแล้ว เมื่อนักเรียนเหล่านี้กลับบ้านเกิดจึงสามารถสนับสนุนกิจกรรมเหล่านี้ให้เฟื่องฟูในสยาม เพราะได้สัมผัสและนิยมชมชอบในการเล่นต่างๆ ที่คุ้นเคยเหมือนกับเมื่อใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองนอก ดังนั้นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้รับการเผยแพร่และสนับสนุนในสยามก็เพราะว่า กลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ที่ได้ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศได้นำวัฒนธรรมการพักผ่อนของตะวันตกที่คุ้นเคยกลับมาเผยแพร่

การมีโอกาสได้ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศสำหรับชาวสยามในสมัยก่อนนั้นถือว่ามีโอกาสน้อยมาก เพราะต้องเสียทุนทรัพย์เป็นจำนวนมาก การเป็นนักเรียนนอกไปศึกษาต่อยังต่างประเทศจึงต้องได้รับทุนของหลวงหรือเป็นบุตรหลานของชนชั้นสูงทั้งเจ้านายและขุนนาง จึงมีกำลังทรัพย์

¹¹²"ประวัติหลวงพิสุจน์พาดิษฐ์," ใน อนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนิพระราชทานเพลิงศพ หลวงพิสุจน์พาดิษฐ์ (หม่อมหลวงเพ็ญศ อิศรเสนา) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2528 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2528), หน้า 35.

มากพอจะส่งเรียนได้ ดังนั้นในบรรดาชาวสยามทั้งหมดจึงมีแต่เฉพาะชนชั้นนำผู้มีฐานะเท่านั้นที่สามารถไปศึกษาต่อและมีโอกาสได้เรียนรู้สัมผัสวัฒนธรรมการพักผ่อนที่ประเทศตะวันตกอย่างจริงจัง ซึ่งโอกาสเพียงน้อยนิดที่คนในสังคมจะได้รับ จึงทำให้กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจได้แพร่หลายเฉพาะแต่ในกลุ่มของชนชั้นนำของสังคมที่มีโอกาส มีการศึกษา และมีกำลังทรัพย์เท่านั้น

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จนิวัติพระนครหลังจากสำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. 2445 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมากมาต่อการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เพิ่งเป็นที่รู้จักของคนสยามได้ไม่นาน สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ การที่พระองค์ทรงส่งเสริมการเล่นละครพูดแบบตะวันตก และทรงตั้งคณะกรรมการฟุตบอลสยามขึ้นในฐานะสมาคมฟุตบอลอย่างเป็นทางการ มีส่วนทำให้การแสดงละครและกีฬาชนิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุน โดยมีองค์รสมาคมควบคุมการจัดการแข่งขันโดยเฉพาะ สิ่งเหล่านี้ย่อมต่างจากการเล่นกีฬาตะวันตกในสมัยก่อนที่เป็นการเล่นเฉพาะแต่ในกลุ่มชาวตะวันตกหรือเจ้านายและขุนนางชั้นสูง ไม่ได้มีการก่อตั้งสมาคมหรือสโมสรเพื่อเผยแพร่การเล่นกีฬาแต่อย่างใด นอกจากรัชกาลที่ 6 แล้ว ในภายหลังก็มีพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานของชนชั้นสูงที่ได้ไปเรียนยังเมืองนอกสำเร็จการศึกษากลับเมืองไทยตามมา กลุ่มเหล่านี้มีลักษณะพิเศษคือ เป็นกลุ่มชนชั้นนำรุ่นใหม่ของสังคมซึ่งมีฐานะหรือสามารถสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้ จึงไปศึกษาต่อยังต่างประเทศได้ และที่สำคัญกลุ่มชนชั้นนำรุ่นใหม่เหล่านี้ล้วนเป็นคนที่ได้ใช้ชีวิตและมีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมการพักผ่อนของตะวันตกอย่างแท้จริง มีประสบการณ์ตรงได้เล่นกีฬา เทียวพักผ่อนตากอากาศ ชมละคร อย่างชาวตะวันตกจริงๆ จึงมีความคุ้นเคย ทำให้การพักผ่อนในลักษณะต่างๆ ได้รับการสนับสนุนจากคนรุ่นใหม่ ต่างกับชนชั้นนำสยามรุ่นเก่าที่ไม่มีโอกาสใช้ชีวิตอยู่เมืองนอกเป็นเวลานานๆ การพักผ่อนที่แท้จริงรับมาจากชาวตะวันตกในสยามเท่านั้น ทำให้ผู้ที่นิยมการพักผ่อนแบบใหม่เช่น กีฬาของตะวันตกมีอยู่อย่างจำกัด ต่างกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีประสบการณ์เล่นกีฬาชนิดต่างๆ โดยตรง จึงเกิดความนิยมชมชอบกีฬาชนิดต่างๆ จึงได้รับการสนับสนุนเรื่อยมา

3.5 ปัจจัยที่ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแพร่หลาย

บทบาทของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ที่มีโอกาสไปศึกษาต่อยังประเทศตะวันตก มีส่วนอย่างยิ่งในการสนับสนุนความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสยาม โดยนำการพักผ่อนที่ตนคุ้นเคยกลับมาเผยแพร่ ประสบการณ์ตรงกับกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้ย่อมสนับสนุนความแพร่หลายของการพักผ่อนแบบตะวันตกเป็นอย่างดี เมื่อรวมกับองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมที่ได้พัฒนาขึ้นมา ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแพร่หลายออกสู่วงกว้าง

3.5.1 ระบบการศึกษาสมัยใหม่

การแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก ระบบการศึกษา กิจกรรมบางอย่างได้รับการบรรจุเข้าสู่หลักสูตรการศึกษา ทำให้ผู้ที่มาเรียนได้รับรู้เกี่ยวกับการละเล่นต่างๆ และได้รับการฝึกฝนตามหลักสูตรวางไว้ การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ได้บรรจุในหลักสูตรการเรียนส่วนใหญ่ล้วนเป็นกีฬาชนิดต่างๆ ตามรายงานของโรงเรียนต่างๆ ลงวันที่ 31 สิงหาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ.2438) กล่าวถึงการเล่าเรียนของโรงเรียนสุนันทาลัยว่ามีวิชาแปลกหลายอย่าง วิชาเรียนนอกจากวิชาเย็บปักถักร้อยแล้ว ยังมีการบรรจุวิชา การฝึกหัดร่างกาย (Drill) และมี "เอกเซอร์ไซซ์" ด้วย¹¹³ นอกจากนี้ปรากฏในหลักสูตรของโรงเรียนนายร้อยทหารบก พ.ศ. 2430 วิชา การฝึกหัดกายกรรม ว่ายน้ำ และฟันดาบสากล¹¹⁴ ทั้งนี้วิชาพลศึกษาได้บรรจุกีฬาตะวันตกชนิดต่างๆ และมีการเรียนการสอนอย่างชัดเจนในระดับมัธยมศึกษา เช่น ที่โรงเรียนวัดนวลนรดิศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2446 – 2448 มีโรงเรียนนาสติก มีสนามพอจะเล่นฟุตบอลได้ โดยกีฬาฟุตบอลเป็นที่นิยมเล่นมาก แม้หยุดพักเพียง แต่ร้อนก็ยังมีคนเล่นกันอยู่ การเล่นฟุตบอลในสมัยนั้นใช้ลูกบอลขนาดเล็กๆ บ้าง ใช้ส้มโอขนาดย่อมมาคดลึงให้นวมเป็นลูกบอลใช้เตะกัน¹¹⁵ ที่โรงเรียนวิชาวุธก็ได้มีการเล่นกีฬาเช่นเดียวกัน ตามบันทึกของนักเรียนในสมัยนั้นได้กล่าวไว้ว่า "... การกรีฑานั้นก็ไม่ใช่ที่ตื่นเต้นอะไรนักของเรา เพราะเราต้องเล่นเป็นประจำทุกวันอยู่แล้ว จึงวิ่ง วิ่งผลัด วิ่งสามขา วิ่งเปี้ยว วิ่งสวมกระสอบ วิ่งเก็บของ วิ่ง 200 – 400 – 150"¹¹⁶ นอกจากนี้ยังมีการแข่งขันกรีฑาของสามัคยาจารย์สมาคม ในวันที่ 5 มกราคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ได้จัดการแข่งขันกรีฑาประเภทต่างๆ ดังนี้ ขว้างไกล แข่งรถจักรยาน เตะฟุตบอลไกล ปาแม่เหล็ก วิ่งกระโดด ก้าวกระโดด ลองกำลัง ปิดตาหาของ แข่งเดินต่อเท้า"¹¹⁷

¹¹³ สจจ. ๖.5 ศ.1/35 "รายงานโรงเรียนต่างๆ"

¹¹⁴ ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2510), อ้างถึงใน ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 53.

¹¹⁵ พระยาสุนทรพิพิธ, บันทึกความทรงจำ (1) เรื่องการศึกษา(และกีฬา) และการฝึกงานหัวเมือง (พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2514), หน้า 1-92.

¹¹⁶ "ครูท่านเจ้าคุณ," ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชาณุศาสน์ (เสริญ บัญยา รชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517, หน้า 9.

¹¹⁷ "กรีฑาของสามัคยาจารย์สมาคม," พิมพ์ไทย (6 มกราคม ร.ศ. 127): 3.

นอกจากนี้ ฟุตบอล ยังเป็นกีฬาอีกชนิดหนึ่งที่ได้แพร่หลายในระบบโรงเรียน ใน พ.ศ. 2443 ฟุตบอล ถือเป็นส่วนหนึ่งของพลศึกษา ในการแข่งขันกรีฑานักเรียนจะมีโล่ให้เงินสำหรับให้เป็นเกียรติยศแก่โรงเรียนที่ชนะเลิศเป็นอันดับที่ 1 ในการเล่นฟุตบอลและให้เก็บรักษาไว้ 1 ปี จนกว่าจะถึงเวลาแข่งขันมีผู้ชนะเลิศเอาไปอีก ถ้าโรงเรียนใดชนะเลิศที่หนึ่งเป็นเวลา 3 ปีติดต่อกัน โล่จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของโรงเรียนนั้นๆ ผู้เข้าแข่งขันอายุไม่เกิน 20 ปี ตามข้อบังคับของกรมศึกษาธิการ และได้จารึกโรงเรียนที่ชนะเลิศไว้ในโล่ตามลำดับดังนี้

- ร.ศ. 120 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
- ร.ศ. 123 โรงเรียนมัธยมศึกษาราชบูรณะ
- ร.ศ. 124 โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก
- ร.ศ. 125 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
- ร.ศ. 126 โรงเรียนราชวิทยาลัย
- ร.ศ. 127 โรงเรียนราชวิทยาลัย
- ร.ศ. 127 โรงเรียนราชแพทยาลัย¹¹⁸

การแข่งขันฟุตบอลนักเรียนของกรมศึกษาธิการเป็นการแข่งขันแบบแพ้คัดออก โดยการจับฉลากคู่แข่งขัน ทางกรมศึกษาธิการเห็นว่าไม่ยุติธรรมนักเพราะบางโรงเรียนโชคไม่ดีพลาดพลั้งครั้งเดียวก็ตกรอบไม่มีโอกาสแก้ตัว จึงได้มีประกาศใน พ.ศ. 2452 ให้ทุกโรงเรียนต่อสู้กันเป็นลำดับทุกโรงเรียนแล้วมีคะแนนแพ้และชนะ โรงเรียนที่ได้คะแนนมากที่สุดก็ชนะได้โล่รางวัล¹¹⁹ ในเวลาต่อมาการแข่งขันได้แบ่งออกเป็น 3 รุ่นคือ รุ่นเล็ก รุ่นกลาง และรุ่นใหญ่

นอกจากการแข่งขันฟุตบอลระหว่างนักเรียนแล้ว ยังมีการแข่งขันฟุตบอลระหว่างครูด้วยรางวัลได้แก่ "โล่" มีคำจารึกไว้ว่า "โล่ของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ" ให้สำหรับการแข่งขันฟุตบอลครู" โดยวางกฎเกณฑ์ไว้ดังนี้ ไม่กำหนดอายุผู้เล่น ถ้าโรงเรียนใดชนะเลิศที่หนึ่งให้เก็บรักษาไว้จนกว่าจะมีการแข่งขันอีก ถ้าโรงเรียนใดชนะเลิศที่หนึ่งครบ 3 ครั้งติดๆ กัน จะได้โล่นี้เป็นกรรมสิทธิ์ การแข่งขันฟุตบอลระหว่างครูมีเพียง 3 ครั้งเท่านั้น เริ่มใน ร.ศ. 128 โรงเรียน

¹¹⁸ สวัสดิ์ เลขยานนท์, ศตวรรษแห่งการกีฬา 6, (2515): 13, อ้างถึงใน ธรรมนูญศักดิ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 67.

¹¹⁹ ธรรมนูญศักดิ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 78.

ราชแพทยาลัยขณะเป็นที่ 1 และเป็นผู้ครองกรรมสิทธิ์ไล่ต่อมา เพราะเป็นผู้ชนะที่ 1 ครบ 3 ปี ติดต่อกัน¹²⁰ การเล่นฟุตบอลนับว่ายังไม่ได้เป็นที่แพร่หลายในวงกว้าง นอกจากมีการเล่นบ้างแล้ว ในโรงเรียน นอกจากนี้การเล่นฟุตบอลได้เป็นการเล่นของบรรดาเด็กๆ ในหมู่ชนชั้นสูงของสังคม เช่น การเล่นฟุตบอลใน "บ้านศาลาแดง" ของเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ได้มีการบันทึกไว้ว่า "...ชีวิตของเด็กๆ และหนุ่มๆ สาวๆ จะสนุกมาก เพราะมีหลายคนด้วยกันจนจัดเป็นทีมฟุตบอลของบ้านศาลาแดงขึ้นมาได้ และจะไปเล่นแข่งขันกับทีมบ้านอื่นๆ เช่น ทีมบ้าน...หาโยธิน ของจอมพลเจ้าพระยาบดินเดชาฯ"¹²¹ การศึกษาจึงมีส่วนสำคัญทำให้เยาวชนของชาติได้เรียนรู้และฝึกฝนกีฬาแบบใหม่ของตะวันตก ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้รับการเผยแพร่ในหมู่นักเรียน แต่กีฬาที่แพร่หลายในโรงเรียนมักเป็นกีฬาไม่ต้องเสียค่าอุปกรณ์สูง สามารถเล่นกันเองได้ เช่น ฟุตบอล และ กรีฑา ส่วนกีฬาที่ของชนชั้นสูงที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก เช่น กอล์ฟ หรือ เทนนิส ไม่ปรากฏแพร่หลายในโรงเรียนแต่อย่างใด

3.5.2 การสนับสนุนของชนชั้นนำสยาม

ความแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจ นอกจากเป็นผลจากการบรรจุกิจกรรมเหล่านี้ลงในหลักสูตรการศึกษาแล้ว การแพร่หลายส่วนหนึ่งยังเป็นผลจากการให้การสนับสนุนของชนชั้นนำสยามเอง ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนกิจการของฟุตบอลในสยาม ในรัชสมัยของพระองค์ การเล่นฟุตบอลได้เริ่มแพร่หลายสู่กลุ่มคนต่างๆ มากยิ่งขึ้น นอกจากชาวต่างชาติและนักเรียนที่เล่นฟุตบอลตามหลักสูตรพลศึกษาแล้ว การเล่นฟุตบอลเริ่มได้รับความนิยมในหมู่ข้าราชการบริวารและข้าราชการที่ใกล้ชิดรัชกาลที่ 6 ในบันทึกของพระยาอรุณกรมมณุตติได้กล่าวไว้ว่า "...มาในปี พ.ศ. 2457 เกิดการนิยมเล่นฟุตบอล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็...มีพระราชานิยม...เป็นเหตุให้ฮือเล่นฟุตบอลกันยกใหญ่ เป็นธรรมดาที่จะยอมมีส่วนนิยมชื่นชมไปกับเขาด้วย เช่นเดียวกับชายหนุ่มทั้งหลาย ฉะนั้นในปีนั้นจึงได้ลองฝึกหัดเตะฟุตบอลเป็นครั้งแรกในชีวิต หรือเป็นครั้งแรกที่ได้ออกกำลังกาย"¹²² รัชกาลที่ 6 ได้ทรง

¹²⁰ สวัสดิ์ เลขยานนท์, ศตวรรษแห่งการกีฬา 6, (2515): 14, อ้างถึงใน ถนนอมรวงศ์ กฤษณ์เพ็ชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 67.

¹²¹ "ประวัติพระยาอรุณกรมมณุตติ," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรุณกรมมณุตติ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2508 (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2508), หน้า 2-3.

¹²² เรื่องเดียวกัน.

เขียนบทความโดยใช้นามปากกาว่า "นิสิตออกซ์ฟอร์ด" อธิบายถึงเรื่อง ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย เมื่อคราวเสด็จประพาสนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 ว่า

"...ผู้อ่านหนังสือพิมพ์คงจะได้สังเกตเห็นแล้วว่า ฟุตบอลนั้นในสมัยนี้มีคนพอใจชอบเล่นกันเป็นอันมาก แลไม่ต้องสงสัยเลยคงจะเป็นการเล่นที่จะยังยืนต่อไปในกรุงเทพฯ ...ท่านทั้งหลายคงจะได้สังเกตเห็นแล้วว่าฟุตบอลซึ่งเป็นการเล่นของชาวอังกฤษโดยแท้ นั้น ฟังจะได้มีคนนิยมเล่นมากใน 4-5 ปีนี้เอง ตามโรงเรียนต่างๆ นั้นได้เล่นกันมานานแล้วจริงอยู่ แต่ในหมู่ทหารฟังจะได้มาแลเห็นเล่นกันหน้าตาขึ้นมาในเร็วๆ นี้เอง ...เมื่อเร็วๆ นี้ได้มีการเล่นแข่งขันกันอย่างฉันทมิตร ในระหว่างนักเรียนนายร้อยทหารบกแลเสือปากองพรานหลวงรักษาพระองค์ ...ส่วนนักเรียนนายเรือก็ได้เล่นกับนักเรียนมหาดเล็กหลวงหลายคราว"¹²³

การสนับสนุนกีฬาฟุตบอลของรัชกาลที่ 6 ได้ทำให้บรรยากาศการเล่นฟุตบอลตามที่ต่างๆ เป็นไปอย่างคึกคัก เช่น "...ท้องสนามหลวงเวลานี้เป็นสนามที่ฝึกเล่นฟุตบอลสำหรับทหารดังที่เราเห็นอยู่แทบทุกวัน เวลาบ่ายๆ เติมไปด้วยเพื่อนทหารที่ล้อมคอยตะโกนบอกและล้อกันฉันทมิตรเพื่อนฝูงสนามหญ้าหน้าพระบรมมหาราชวัง ก็เป็นที่สำหรับเล่นของทหารรักษาวัง ส่วนทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ก็ไปเล่นที่สวนมิสกวันใกล้โรงโขนหลวงที่สวนดุสิต แลได้เล่นแข่งขันกันกับเสือปากองพรานหลวงรักษาพระองค์"¹²⁴ ความแพร่หลายของฟุตบอลยังได้ขยายขอบเขตออกจากเมืองหลวง ได้เดินทางไปพร้อมกับขบวนเสด็จประพาสนครศรีธรรมราช กล่าวคือ

"...การเล่นฟุตบอลได้แพร่หลายออกมายังหัวเมืองต่างๆ อีกด้วย เช่นอย่างในมณฑลปักษ์ใต้มีความนิยมชอบเล่นกันมาก มีตัวอย่างที่จะชี้ให้เห็นได้คือ เมื่อคิดจัดโดยปัจจุบัน ให้มีการเล่นฟุตบอลถวายตัวหน้าพระที่นั่งที่สนามสโมสรเสือปานนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 20 เดือนนี้ ในวันแรกมีผู้สมัครขอเล่นมีจำนวนไม่น้อยกว่า 6 สำหรับ ..ตกลงได้จัดขึ้นให้เล่นเป็น 3 ชุด ให้เล่นสลับกันชุดละกึ่งเวลาหรือจนกว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะได้โกล ชุดที่ 1 กรมพรานหลวงรักษาพระองค์ กับ

¹²³ สจข. ๖.6 น.20.18/41 "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย"

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน

เสือปานครศรีธรรมราช ชุดที่ 2 นักเรียนเสือปานหลวง กับ ลูกเสือนครศรีธรรมราช ชุดที่ 3 รามหลวงรักษาพระองค์ กับ เสือปานครศรีธรรมราช ...ต่อมาได้มีพวก มาเล่นอีก 6 สำหรับ ชุดที่ 1 ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กับ ตำรวจภูธร ..ชุดที่ 2 นักเรียนเสือปานหลวง กับ ลูกเสือมณฑลภูเก็ต ..ชุดที่ 3 รามหลวง กับ พราน หลวง ...การที่ในมณฑลปักะได้นี้มีคนเล่นรวมได้หลายสำหรับเช่นนี้ ก็เพนพยาน แสดงให้เห็นซึ่งความนิยมในฟุตบอล และความนิยมในวันนี้นับวันจะมี แพร่หลายขึ้นทุกที"¹²⁵

ในภาคเหนือฟุตบอลก็เป็นที่แพร่หลายเช่นกัน หนังสือพิมพ์ได้ลงข่าวว่า

"..ตามข่าวอันฟังมาถึงมือเรานั้น แสดงให้ทราบว่ที่จังหวัดนครเชียงใหม่ กำลังนิยมเล่นฟุตบอลยิ่งกว่าแต่ก่อน เพราะปรากฏในบัดนี้ ทางราชการของ จังหวัดนี้ได้ให้ความอุปการะจัดการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยระหว่างโรงเรียน ต่างๆ ขึ้นแล้ว และการได้สำเร็จไปได้โดยได้รับผลอันพึงพอใจ ข่าวอันเกี่ยวแก่ การแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยของเชียงใหม่ประจำปี พ.ศ. 2465 ได้มีผู้ส่งมายัง เราโดยละเอียด แลเพื่อเป็นการช่วยเผยแพร่การปลุกความนิยมให้กีฬาประเภท นี้ เราจะได้นำข่าวนั้นลงในโอกาสต่อไป"¹²⁶

ใน พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มี การแข่งขันฟุตบอลระหว่างทหาร ตำรวจ และเสือป่า และพระราชทานถ้วยทองเป็นรางวัล การ แข่งขันครั้งนี้เรียกว่า "การแข่งขันฟุตบอลสำหรับพระราชทานถ้วยทองของหลวง"¹²⁷ เรียกโดยย่อว่า ฟุตบอลหน้าพระที่นั่ง เพราะเหตุว่าพระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรโดยลำดับแทบมิได้ขาด¹²⁸ การ แข่งขันทุกคู่จัดที่สนามเสือป่า ถนนหน้าพระลาน สวนดุสิต การแข่งขันครั้งนี้เป็นการเริ่มการแข่งขัน ฟุตบอลยุคใหม่ คือ เป็นการแข่งขันระหว่างผู้มีวิยวุฒิพ้นจากนักเรียนชั้นประถมและมัธยมไปแล้ว เป็นการแข่งขันในรูปสโมสร มีชุดเข้าแข่งขันทั้งหมด 12 ชุด คือ นักเรียนนายร้อยทหารบก นักเรียน

¹²⁵ สจ.ช. ๖.6 น.20.18/41 "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย"

¹²⁶ "กีฬาจังหวัดเชียงใหม่ ปลุกความนิยมเล่นฟุตบอล" จินโบสยามวารศัพท์ (20 ธ.ค. 2466): 2.

¹²⁷ บางครั้งเรียกว่า การแข่งขันชิงถ้วยทองนักรบของหลวง.

¹²⁸ ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพ็ชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า

นายเรือ นักเรียนนายตำรวจภูธร นักเรียนนายสารวัด กรมนักเรียนเสือป่าหลวง เสือป่าเสนากลาง เสือป่ากองพันพิเศษรักษาพระองค์ กรมเสือป่าราบหลวงรักษาพระองค์ กรมพรานหลวงรักษาพระองค์ กรมเสือป่าม้าหลวงรักษาพระองค์ กรมทหารมหาดเล็ก และกรมทหารรักษาวัง ในการแข่งขันครั้งนี้คณะกรรมการของคณะฟุตบอลด้วยทองได้เปลี่ยนคำว่า "โกล์" เป็น "ประตู" และในการแข่งขันวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2458 มีผู้เข้าชมประมาณ 8,000 พันคน¹²⁹

การเล่นฟุตบอลในสยามเป็นที่นิยมมีคนเล่นและเข้าชมมากขึ้นทุกที โดยได้รับการสนับสนุนจากรัชกาลที่ 6 พระองค์โปรดถึงขนาดได้เสด็จพระราชดำเนินชมการแข่งขันด้วยพระองค์เอง ทำให้กิจการของฟุตบอลเมืองไทยเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด จนมีการก่อตั้งคณะฟุตบอลแห่งสยามขึ้น เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2459 ในฐานะสมาคมเพื่อควบคุมการเล่นซึ่งด้วยต่างๆ มีด้วยใหญ่ ด้วยน้อย และด้วยนักรบ¹³⁰ การกำหนด "ข้อบังคับลักษณะการปกครองคณะฟุตบอลแห่งสยาม พระพุทธศักราช 2459" ทำให้กรมกองต่างๆ ต่างแสดงความจำนงสมัครเข้าเป็นสมาชิกคณะฟุตบอลสยาม เช่น ข้าราชการในพระราชสำนัก กรมวัง ภายใต้การบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาธรรมากรณธินิติ เสนาบดีกระทรวงวัง¹³¹

ต่อมาคณะฟุตบอลแห่งสยามภายใต้การสนับสนุนของรัชกาลที่ 6 ได้จัดการแข่งขันเพิ่มจากเดิม ตามประกาศพระยาประสิทธิศุภการ (นายกคณะฟุตบอลแห่งสยาม) ได้กล่าวไว้ว่า

"...การแข่งขันฟุตบอลของไทยเราซึ่งได้จัดเป้นระเบียบแล้วในเวลานี้ นอกจากการแข่งขันสำหรับด้วยทองหลวง กับ การแข่งขันสำหรับโล่ห์เงินของ กรมศึกษาธิการก็ยังมี คณะฟุตบอลแห่งสยามจึงดำริที่จะให้มีการแข่งขันขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ด้วยความประสงค์ที่จะให้การเล่นฟุตบอลแพร่หลายยิ่งขึ้น และเปิดโอกาสให้ผู้ที่ยังไม่ชำนาญได้ฝึกหัดให้ชำนาญยิ่งขึ้น ...เพื่อจะให้มีผู้เข้าเล่นมากสโมสรที่สุดที่จะมีได้ จึงเปิดโอกาสให้สโมสรฟุตบอลของ กรมทหาร และ กรมในกระทรวงต่างๆ กับบริษัททำการค้าขาย และสโมสรฟุตบอลอื่นๆ ..ส่งผู้เข้าเล่นได้สโมสรละสำหรับ ..ด้วยนี้ให้เรียกว่า "ด้วยของ

¹²⁹ สวัสดิ์ เลขยานนท์, ศตวรรษแห่งการศึกษา 8, (2515): 276-277, อ้างถึงใน ถนนมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 67.

¹³⁰ ถนนมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 84.

¹³¹ สจ. ร.6 น.20.18/60 "การแข่งขันฟุตบอล"

คณะฟุตบอลสยาม¹³² โดยการเล่นสำหรับการแข่งขันครั้งนี้จะเล่นอย่างไร้แพ้
แล้วออก"¹³³

ในการแข่งขันเพื่อชิงถ้วยใหญ่ครั้งแรกรอบชิงชนะเลิศ เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2459
สโมสรกรมมหรสพ ชนะ สโมสรกระทรวงยุติธรรม (4 ประตู ต่อ 0) เมื่อเสร็จการแข่งขันแล้ว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว "พระราชทานพวงมาลัยสวมศีรษะแก่นาย อี.แอส.สมิธ ผู้ตัดสิน
และผู้แข่งขันฝ่ายที่ชนะทุกคน แล้วพระราชทานถ้วยเงินใหญ่ให้แก่สโมสรมหรสพ"¹³⁴

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นชนชั้นนำที่สนับสนุนการเล่นฟุตบอลให้
เป็นที่แพร่หลายในสยาม ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแพร่หลายออกสู่คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมอย่าง
กว้างขวางยิ่งขึ้น จากที่ฟุตบอลเล่นกันเฉพาะแต่ในกลุ่มครูและนักเรียน รัชกาลที่ 6 ได้ทรง
สนับสนุนจนเป็นที่แพร่หลายออกสู่กลุ่มนักเรียนนายร้อยและเสือป่า ที่สำคัญคือ การเล่นฟุตบอลได้
แพร่หลายออกสู่ภูมิภาคต่างๆ พร้อมๆ กับการจัดตั้งคณะเสือป่า เช่น ที่นครศรีธรรมราช และ
เชียงใหม่ แม้ว่าทั้งกิจการเสือป่าและฟุตบอลจะเป็นกิจกรรมที่ประชาชนทำตามพระราชนิยมก็ตาม
แต่ก็มีส่วนทำให้การเล่นฟุตบอลแพร่หลายออกสู่ภูมิภาคต่างๆ ในสยาม นอกจากนี้ยังมีการก่อตั้ง
"คณะฟุตบอลสยาม" ในฐานะสมาคมควบคุมการแข่งขันยังนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของสโมสรสมาชิก
ซึ่งมีทั้งทหาร นักเรียน ข้าราชการทั้งในกรุงเทพฯ และปริมณฑล และมีการแข่งขันชิงถ้วยรางวัล
ต่างๆ อย่างเป็นทางการระหว่างสโมสรต่างๆ ซึ่งมีถึง 41 สโมสร ต่างกับการเล่นฟุตบอลในสมัยก่อน
ที่จำกัดเฉพาะแต่ในกลุ่มชาวต่างชาติ ครู และนักเรียน และไม่มีการแข่งขันชิงถ้วยอย่างเป็นทางการแต่
อย่างใด

นอกจากความเจริญของกิจการฟุตบอลแล้ว ในเวลาเดียวกันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำละครพูดแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม ได้ทรงพระราชนิพนธ์และทรงแปล
บทละครเป็นจำนวนมาก และมีการจัดแสดงอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้สถานที่ที่ใช้จัดแสดงละครคือ
"โรงละคร" ซึ่งมีโรงละครตามพระราชวังต่างๆ โดยส่วนใหญ่เป็นอาคารไม้ เช่น โรงละครใน
พระบรมมหาราชวัง โรงละครในพระราชวังดุสิต โรงละครในพระราชอุทยานสราญรมย์ ส่วนโรง
ละครไม้ที่ทันสมัยมากที่สุดคือ โรงละครสวนมิสกวัน ด้านหน้าทางเข้ามีบันไดแยกขึ้นสองข้างบอกร์
คูหา ส่วนพระราชวังสนามจันทร์ใช้ห้องพระโรงพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตยาเป็นโรงละคร โรงละคร

¹³² ต่อมาเรียกการแข่งขันนี้ว่าการแข่งขันเพื่อชิง "ถ้วยใหญ่"

¹³³ สจข. ร.6 .20.18/56 "ฟุตบอลชิงถ้วยทอง พ.ศ. 2459"

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน.

พระราชวังบางปะอิน ตั้งอยู่มูมสนามหน้าพระที่นั่งเวหาศจำรูญ และโรงละครพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ตั้งอยู่ริมทะเล ต่อเนื่องกับตัวองค์พระตำหนักที่ประทับด้านใต้¹³⁵ ได้ทรงเขียนบทความแสดงถึงพระราชดำริในการเผยแพร่ละครพูดลงในวารสารทวิปัญญา ดังความว่า “ข้าพเจ้าได้คิดกับกรมการบางคนตกลงกันแล้วว่า จะคิดมีละครในโรงใหม่นั้น และเชิญสมาชิกกับพวกห้อง ญาติ มาดู จะขอเก็บเงินค่าที่นั่งเพียงที่ละไม่มาก ลองคะเนดูที่นั่งเข้าใจว่าจะจัดให้นั่งได้ประมาณ 100 ข้าพเจ้าได้สนทนาในเรื่องนี้กับท่านสมาชิกบางคนที่มาในงานเมื่อวันที่ 1 เดือนนี้ สังเกตดูเหนือรอยยืนดีมาดูละครนั้น ... เชื่อว่าจะเล่นให้สนุกกว่าเยี่ยมมาก”¹³⁶

สำหรับการแสดงละครพูดสลับลำและละครพูดแปลหรือแปลงมาจากต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่เป็นการแสดงในราชสำนักโดยมีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดการแสดงด้วยพระองค์เอง หรือเหล่าข้าราชการบริพารเป็นผู้จัดถวาย เช่น การจัดแสดงละครฉลองการเปิด “ทวิปัญญาสโมสร” เรื่อง “สมพ้อ สมลูก” ในบริเวณพระราชวังสราญรมย์ เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2447¹³⁷ การแสดงละครพูดเรื่อง “ความดีมีไชย” ให้นักเรียนนายร้อยชั้นมัธยมแสดงเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ในงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹³⁸ การแสดงละครพูดเรื่อง “นิทาสโมสร” เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2459 ในงานเฉลิมพระพันปีหลวง¹³⁹ การแสดงละครเรื่อง “ชิงนาง” ที่ภูเก็ท เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสปักขีได้ วันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2460 การแสดงละครเรื่อง “ช่วยอำนาจ” ที่ห้องพระโรงสวนสุนันทา เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2467 ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุ 60 ปี แห่งสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี¹⁴⁰

การจัดแสดงละครพูดตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ 6 แสดงให้เห็นว่า การพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ได้เกิดขึ้นและได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมาก จนมีการดำเนินการและจัดแสดงหลายครั้ง กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้จึงมีการจัดเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งไม่แต่เพียงละครพูด

¹³⁵ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, *วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 268.

¹³⁶ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, *งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม และประชาธิปไตยแบบต่างๆ*, หน้า 54.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 324.

เท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมชนิดอื่นอีกที่ได้เข้ามาสู่สังคมสยาม อันเป็นผลจากความนิยมวัฒนธรรมตะวันตกที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น

3.5.3 การขยายตัวของเส้นทางคมนาคม

การแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก ยังมีสาเหตุมาจากความเจริญของเส้นทางคมนาคมเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการพักตากอากาศยังชายทะเลได้เจริญควบคู่ไปกับการสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ ก่อนหน้า พ.ศ. 2445 การเดินทางไกลเพื่อพักผ่อนชายทะเล สถานที่ๆ ได้รับความนิยมมากที่สุดก็คือ หัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก เห็นได้จากการที่พระบรมวงศานุวงศ์มักจะเดินทางไปพักรักษาสุขภาพที่เกาะสีชังเป็นประจำ แต่หลัง พ.ศ. 2445 เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเมื่อมีการตัดทางรถไฟสายใต้ ทำให้สามารถเดินทางไปพักตากอากาศได้อย่างสะดวก และเกิดสถานที่พักตากอากาศแห่งใหม่ที่ได้รับการนิยมขึ้นมานั้นคือ หัวหิน

หัวหินเดิมที่เป็นหมู่บ้านชาวประมงชื่อ "สมอเรียง" อยู่ในเขตจังหวัดเพชรบุรี "สมอเรียง" หมายถึง หมู่หินก้อนน้อยใหญ่สลับซับซ้อนเรียงรายตามชายฝั่ง ชาวบ้านจึงนิยมเรียกหมู่บ้านของตนอีกชื่อว่า "แหลมหิน" ทางรถไฟสายใต้ที่สร้างสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 6 นำความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาสู่บ้านแหลมหินอย่างมาก¹⁴¹ ทางรถไฟสายใต้เปิดเดินทางจากสถานีบ้านชะอำ-หัวหิน เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 ก่อนหน้านั้นได้เปิดเดินรถไฟจากสถานีธนบุรี-เพชรบุรี เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2446 และจากสถานีเพชรบุรี-บ้านชะอำ เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2454¹⁴² ลักษณะภูมิประเทศอันงดงามของชายหาดบริเวณนี้ เป็นเหตุจูงใจให้พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง คหบดีจากกรุงเทพฯ เริ่มมาสร้างบ้านพักชายทะเล พระราชวังของพระมหากษัตริย์ประกอบด้วย พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน และ พระราชวังไกลกังวล ส่วนบรรดาเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงก็มักสร้างบ้านพักในบริเวณนี้เช่นกันได้แก่ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สมเด็จฯ กรมพระยาศรีสุนทรโวหาร สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระองค์เจ้าจุฑาวัชรราชกุมารี เจ้าจอมมารดาอ่อน เจ้าจอมอาบ พระยาบดินทร์เดชาฯ ขุนชาติ เจ้าพระยามหิธร¹⁴³ บรรดาเจ้านายนิยมมาพักผ่อนอิริยาบถพร้อมกับหาความสำราญกับกิจกรรมต่างๆ ยังชายทะเล พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้ทรงกล่าวถึงการพักตากอากาศที่หัวหินไว้ว่า

¹⁴¹ บัณฑิต จุลาสัย, โสเดิลหัวหินแห่งสยามประเทศ, หน้า 11.

¹⁴² สวงวน อันคง, สิ่งแรกในเมืองไทย, หน้า 401.

¹⁴³ บัณฑิต จุลาสัย, โสเดิลหัวหินแห่งสยามประเทศ, หน้า 14.

"...เวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ที่หัวหินในตอนเย็นเมื่อแดดร้อนแล้วก็มีการเล่นเทนนิส ... หลังจากการเล่นเทนนิสก็มีการอาบน้ำทะเล ซึ่งเป็นของสนุกสนานที่สุด สำหรับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เมื่อขึ้นจากน้ำทะเลก็มีการกินของว่าง เรามักจะหิวมากเวลานั้นจึงกินกันอย่างอร่อยโอชะรสที่สุด จะเป็นข้าวผัด ขนมจีน ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีนน้ำยาหรืออะไรก็ตาม"¹⁴⁴

การสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการพักผ่อนตากอากาศเป็นอย่างมาก สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ เส้นทางรถไฟสายใต้ได้เปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวพักผ่อนตากอากาศยังหัวเมืองชายทะเลภาคใต้ได้ ทำให้หัวหินกลายเป็นสถานที่พักผ่อนตากอากาศแห่งใหม่ที่ได้รับคามนิยมเป็นมากขึ้น เห็นได้จากการสร้างบ้านพักตากอากาศของบรรดาเจ้านายและชนชั้นนำของสังคมที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ต่างจากแต่ก่อนดังที่เคยกล่าวมา นอกจากนี้การขยายเส้นทางคมนาคมยังมีผลขยายพื้นที่ในการพักผ่อนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น จากเดิมไปตากอากาศยังชลบุรีได้เท่านั้น แต่เมื่อขยายเส้นทางรถไฟก็สามารถเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ หรือไปยังนครศรีธรรมราชได้ โดยสะดวกต่างจากการเดินทางในสมัยก่อนที่เดินทางได้เพียงทางเรือเท่านั้น

ความเจริญของหัวเมืองชายทะเลทางฝั่งตะวันตกโดยเฉพาะหัวหิน นอกจากจะเกิดจากการขยายเส้นทางรถไฟสายใต้แล้ว ส่วนหนึ่งยังเกิดจากการให้การสนับสนุนของพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงโปรดปรานหัวเมืองชายทะเลโดยเฉพาะ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการออกพระราชบัญญัติ "การจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก" พุทธศักราช 2469 ซึ่งตราขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตามหัวเมืองชายทะเลโดยเฉพาะ ความว่า "...เป็นการสมควรที่จะจัดบำรุงท้องที่ตามชายทะเลบางแห่งทางทิศตะวันตกของพระราชอาณาจักร เพื่อให้มีสถานสำราญอิริยาบถมากแห่งและจัดทำให้ดียิ่งขึ้น"¹⁴⁵ การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดรายละเอียดให้ตั้งคณะทำงานเพื่อดูแลสถานที่ท่องเที่ยวชายทะเลโดยตรงที่เรียกว่า "สภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก" สภานี้เป็นนิติบุคคล วัตถุประสงค์แห่งสภานี้คือ เพื่อจัดบำรุงท้องที่บางแห่งตามชายทะเลทิศตะวันตกภายในเขต "...เพื่อจัดทำให้มีขึ้นและแก้ไขบำรุงการคมนาคม การ

¹⁴⁴ กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร, โนวังแก้ว, หน้า 228.

¹⁴⁵ "พระราชบัญญัติ การจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก พุทธศักราช 2469" ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 40, หน้า 400.

ประปา ไฟฟ้า ออกแบบวางแผนผังเมืองหรือโครงการสำหรับเมือง การปลูกสร้างโรงเรียนและการโยธาอย่างอื่นในเขตนั้นๆ ให้ดียิ่งขึ้น”¹⁴⁶ การพัฒนาหัวเมืองชายทะเลโดยการจัดคณะกรรมการเพื่อพัฒนาและดูแลพื้นที่โดยเฉพาะ ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เพราะไม่เพียงมีการก่อสร้างที่พักเท่านั้น แต่ยังได้จัดมีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลและพัฒนาพื้นที่ชายทะเลอันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ การท่องเที่ยวชายทะเลจึงพัฒนาขึ้นจากการส่งเสริมของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ

3.5.4 บทบาทของหนังสือพิมพ์

สื่อสำคัญที่มีหน้าที่เผยแพร่ความรู้และข่าวสารต่างๆ ในสังคมก็คือ หนังสือพิมพ์ ทั้งนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ถือเป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อสังคม และได้รับการอุปถัมภ์จากผู้มีอำนาจในสังคม กล่าวคือในสมัยแรกๆ ผู้ให้การอุปถัมภ์กิจการหนังสือพิมพ์ได้แก่ชาวตะวันตก อย่างเช่น หมอบรัดเลย์ หมอสมิท และนายติลลิกี (Tilleke) เป็นต้น ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่ผู้นำสยามเป็นอย่างมาก ทางรัฐบาลสยามจึงได้ตัดสินใจพิมพ์หนังสือพิมพ์ขึ้น เช่น หนังสือราชกิจจานุเบกษา ข่าวราชการ และหนังสือพิมพ์ไทย เป็นต้น และได้มีนโยบายจ่ายเงินอุดหนุนแก่หนังสือพิมพ์บางฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิมพ์ไทย กรุงเทพฯ เดลิเมล์ บางกอกไทมส์ และสยามอีโอบเซอร์เวอร์¹⁴⁷

จำนวนหนังสือพิมพ์รายวันซึ่งออกพิมพ์ประจำสัปดาห์ในสยามเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีจำนวน 17 ฉบับ ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีจำนวน 22 ฉบับ และในสมัยรัชกาลที่ 7 มีจำนวน 35 ฉบับ ซึ่งนับว่าค่อนข้างมาก¹⁴⁸ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7 สังคมสยามยังไม่มีสื่อที่เผยแพร่ข่าวสารหลากหลายชนิดอย่างเช่นในปัจจุบัน หนังสือพิมพ์จึงเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการเผยแพร่ข่าวสารสู่สังคมในวงกว้าง เพราะมีปริมาณที่มากมายหลายฉบับ ทำให้ความรู้ต่างๆ รวมทั้งเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกสามารถเผยแพร่ให้คนในสังคมรับรู้อย่างรวดเร็ว ความสำคัญของหนังสือพิมพ์เห็นจากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกหนังสือพิมพ์เป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข่าวสารของกิจการฟุตบอล เพราะ

¹⁴⁶พระราชบัญญัติ การจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก พุทธศักราช 2469” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 40, หน้า 400.

¹⁴⁷ สจ. ๖.7 รล.19/6 “หนังสือพิมพ์”

¹⁴⁸นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิสาหการ), หน้า 104.

ทรงมีความเชื่อมั่นในพระองค์เองว่า สามารถทรงพระอักษรให้ราษฎรสยามเห็นเชื่อคล้อยตามพระองค์ได้¹⁴⁹ บทความที่พระองค์ทรงเขียนในช่วง พ.ศ. 2458 ทั้ง "โคลงฟุตบอล"¹⁵⁰ บทความ "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย"¹⁵¹ และบทความอื่นๆ ล้วนมีผลทำให้สังคมได้รู้ถึงความแพร่หลายของฟุตบอลในสยาม

หนังสือพิมพ์จึงมีบทบาททำให้คนในสังคมรับรู้ถึงการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก การนำเสนอข่าวในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 และ ยังเป็นการรายงานเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ได้เขียนคอลัมน์เกี่ยวกับกีฬาหรือการพักผ่อนหย่อนใจโดยเฉพาะ อีกทั้งยังไม่มีภาพลงรูปถ่ายประกอบข่าว ลักษณะการนำเสนอจึงเป็นการเขียนรายงานเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับบ้านเมืองหรือนำเสนอกิจกรรมใดก็แล้วแต่ที่รัฐให้การสนับสนุน เช่น หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ ฉบับวันที่ 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 227 (พ.ศ. 2451) ได้นำเสนอข่าวการแข่งขันมวยซึ่งรวมอยู่กับข่าวอื่นๆ (รูปที่ 1)¹⁵² ในสมัยรัชกาลที่ 6 การนำเสนอข่าวก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน หากแต่ข่าวที่เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจส่วนใหญ่จะเป็นข่าวฟุตบอลซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2458 ได้รายงานข่าวการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยทองหลวงพระราชทาน (รูปที่ 2) ส่วนฉบับวันที่ 20 ตุลาคม ในปีเดียวกัน ก็ได้รายงานข่าวการแข่งขันชิงถ้วยทองของหลวง มีการจัดทำตารางแสดงผลการแข่งขันและแต้มของแต่ละทีมด้วย (รูปที่ 3)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 การนำเสนอข่าวเริ่มมีการจัดคอลัมน์เกี่ยวกับกีฬาแยกไว้โดยเฉพาะ หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ฉบับวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2473 ได้รายงานข่าว "คนฟุตบอลไทยไปแข่งขันกับคนไต้หวัน" ใน "หน้าแผนกข่าวกีฬา" (รูปที่ 4) หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2472 ก็ได้ลงรูปการแข่งขันม้า (รูปที่ 5) และยังมี การนำเสนอข่าวการแข่งขันกีฬาระหว่างชาวต่างชาติด้วยเช่นกัน หนังสือพิมพ์ไทยเซชมรวมข่าว ฉบับวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2471 ได้รายงานข่าวการแข่งขันกีฬาของสตรีพร้อมกับลงรูปภาพประกอบไว้ด้วย (รูปที่ 6) นอกจากนี้มีการนำเสนอข่าวการเดินทางไปท่องเที่ยวต่างจังหวัดของชาวกรุง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ได้แพร่หลายเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป หนังสือพิมพ์ไทยเซชมรวมข่าว ฉบับวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2475 ได้รายงานข่าวและลงรูปการเที่ยวเชียงใหม่ของชาวกรุง (รูปที่ 7)

¹⁴⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซาร์ด), หน้า 104-105.

¹⁵⁰ สจข. ๖.6 น.20.18/48 "กระทรวงนครบาล เรื่อง "การแข่งขันฟุตบอล"

¹⁵¹ สจข. ๖.6 น.20.18/41 "กระทรวงนครบาล เรื่อง "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย"

¹⁵² รูปภาพประกอบในภาคผนวก.

ด้วยปัจจัยที่กล่าวมาไม่ว่าจะเป็น หลักสูตรการศึกษา การให้ความสนใจและสนับสนุนของ ชนชั้นนำของสังคม การขยายเส้นทางคมนาคม และการเผยแพร่ข่าวสารของหนังสือพิมพ์ ล้วนเป็น ปัจจัยที่กระตุ้นให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแพร่หลายในสังคมสยามมากยิ่งขึ้น เพราะได้ เปิดโอกาสให้คนในสังคมรับรู้ถึงการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้มากขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งสร้าง ความสะดวกสบายในการเข้าถึงกิจกรรมเหล่านั้นได้ดียิ่งขึ้น จำนวนผู้คนและความหลากหลายของ คนที่เข้าร่วมกิจกรรมก็เพิ่มมากยิ่งขึ้น สังคมสยามจึงกลายเป็นสังคมที่ตอบรับเป็นอย่างดีกับการ พักผ่อนแบบตะวันตกในลักษณะต่างๆ ทำให้กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่มีอยู่เดิม ในสังคมได้รับการพัฒนาและสนับสนุนเป็นอย่างดี มีแนวโน้มที่จะเพิ่มปริมาณและชนิดขึ้นด้วย เช่นกัน

3.5.5 การแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกชนิดใหม่ๆ ในสังคม

ด้วยปัจจัยต่างๆ ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกแพร่หลายและเป็นที่รู้จักของ สังคมในวงกว้าง ทำให้เกิดการสนับสนุนการเล่นกิจกรรมชนิดใหม่ๆ ในสังคม ที่เห็นได้ชัดคือ การ ก่อตั้งสมาคมกีฬาใหม่ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็น ลอน เทนนิสสมาคม สโมสรกอล์ฟดุสิต และสโมสรแข่งม้า ภายใต้การสนับสนุนของชนชั้นนำสยาม

เทนนิส

กีฬาชนิดใหม่ๆ ที่เริ่มเป็นที่แพร่หลายในสยามก็คือ “เทนนิส” เทนนิสเป็นกีฬาของ ชาวตะวันตกอีกชนิดที่นิยมเล่นในสยาม สโมสรลอนเทนนิสแห่งแรกของสยาม ตั้งขึ้นที่พระราช อุทยานสราญรมย์ ในราว พ.ศ. 2454 ในสโมสรนี้มีสมาชิกราว 10 คน และมีสองสนาม ต่อมา จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น จึงย้ายไปเล่นที่สนามของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สโมสรนี้รุ่งเรืองอยู่หลาย ปี แต่ที่สุดก็ต้องล้มเลิกไปเพราะไม่มีสนามเป็นของตนเอง¹⁵³ แต่เดิมนักเทนนิสไทยยังมุ่งฝึาม่วงเล่น เทนนิส บางคนระหว่างการเล่นยังกินหมากไปด้วย ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นกางเกงและต้องสีขาว ตามแบบฉบับของชาวฝรั่ง¹⁵⁴ ต่อมาในราว พ.ศ. 2458-2459 เกิดมีความนิยมเล่นเทนนิสและ

¹⁵³ “ประวัติเทนนิสฉบับ ฉบับ นายนิติ นิยมวานิช อดีตเลขาธิการกิตติมศักดิ์,” แหล่งที่มา www.itat.org (เว็บไซต์ของลอนเทนนิสสมาคมแห่งประเทศไทยฯ)

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

แบดมินตันแพร่หลายในหมู่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กระทรวงต่างๆ ยุคนั้น มีการเล่นกันตามบ้านซึ่งมีที่กว้างขวางพอ เช่น บ้านของเจ้าพระยาศรีธรรมธิเบศ พระยาศรีสังกร วังหม่อมเจ้าทองเชื้อธรรมชาติ และบ้านพระยาวิสุตรสาครดิษฐ์ ต่อมาความคิดกันในหมู่นักกีฬาเหล่านี้ว่าควรมีการจัดตั้งสโมสรเป็นการถาวรเสียเลย ซึ่งเป็นความจริงขึ้นมาในปี พ.ศ. 2460 ซึ่งร่วมใจกันตั้งชื่อว่า "สโมสรสีลม" เพราะอยู่ในย่านถนนสีลม มีเครื่องหมายของสโมสรเป็นรูปโรงสีลม¹⁵⁵

ความแพร่หลายของเทนนิสในสยามในหมู่ข้าราชการชั้นสูง แสดงให้เห็นว่ากีฬาชนิดนี้เล่นอยู่ในวงจำกัด ชาวสยามที่มีโอกาสเล่นล้วนแต่เป็นคนที่อยู่ในแวดวงสังคมชั้นสูง สนามที่เล่นในระยะแรกจึงตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวังหรือสถานที่ราชการเท่านั้น สำหรับสาเหตุที่ชนชั้นนำเล่นเทนนิสนั้น ก็เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นหลัก เห็นได้จากวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งสโมสรสีลมที่กล่าวว่า ...เพื่อหาความรื่นเริงและปลุกความสามัคคีระหว่างสมาชิก¹⁵⁶ การเล่นเทนนิสเพื่อความรื่นเริงและสามัคคีของชนชั้นนำในขณะนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า เทนนิสเป็นกิจกรรมที่ชนชั้นนำใช้เล่นเพื่อความสนุกสนานในกลุ่มของตนเป็นหลัก การเล่นเทนนิสนอกจากจะเป็นกีฬาใช้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างหมู่คณะแล้ว ขณะเดียวกันยังแสดงถึงความทันสมัยของผู้เล่นด้วยเช่นกัน เพราะกีฬาชนิดนี้ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมตะวันตกที่กำลังได้รับความนิยมในขณะนั้น

เทนนิสยังได้รับความนิยมจากชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ในสยามเช่นกัน นักเทนนิสในประเทศไทยรุ่นก่อนจะเป็นคนอังกฤษและอเมริกันโดยส่วนมาก สนามที่ได้รับความนิยมในขณะนั้นประกอบด้วย สนามบางกอกอยู่ในเต็ดคลับ (ซึ่งเป็นสนามซีเมนต์และมีเพียงสนามเดียว) บริษัทบอร์เนียว ธนาคารฮ่องกง และเซี่ยงไฮ้ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา บ้านมิสเตอร์ คอลลินส์ ที่กระทรวงเกษตรธิการ บ้านมิสเตอร์ลอฟตัส ซึ่งอยู่ใกล้โรงเรียนนายเรือ ธนบุรี บ้านหม่อมแม่ฟ้าแลนด์ ที่โรงพยาบาลศิริราช และบ้านมิสเตอร์บัลไฟร์ หลังกองทัพเรือ¹⁵⁷

คนไทยก็เริ่มเล่นเทนนิสกันมากขึ้นปลาย พ.ศ. 2463 พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ มิสเตอร์ อาร์ ดี เคริก และ พระยาสุพรรณสมบัติ ได้จัดตั้งลอนเทนนิสสมาคมแห่งประเทศไทยเมื่อ 14 เมษายน พ.ศ. 2470 โดยความร่วมมือจากสโมสรเทนนิสต่างๆ รวม 12 สโมสร คือ ผู้แทนราชกรีฑาสโมสร สโมสรรถไฟ สโมสรกีฬาสามัคยาจารย์ สโมสรอังกฤษ สโมสรนครสวรรค์ สโมสรลำปาง สโมสรสีลม สโมสรวรวิฑู สโมสรเชียงใหม่ยิมเนซียา สโมสรสงขลา สโมสรกลาโหม และ

¹⁵⁵ ประทุมพร, สารคดีชุด จันรักกรุงเทพฯ ตอน พระอาทิตย์ขึ้นที่ถนนสีลม (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2547), หน้า 133-134.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

สโมสรภูกเกิด และได้ตราข้อบังคับของลอนเทนนิสฯ และใช้เป็นบรรทัดฐานต่อมาจนถึงปัจจุบัน กรรมการชุดแรกของลอนเทนนิสสมาคมแห่งประเทศไทยฯ คือ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงเป็นนายก นายอาร์ ดี เคริก เลขานุการกิตติมศักดิ์ พระยาสุพรรณสมบัติ เหนรัญญิก กิตติมศักดิ์ ส่วนสโมสรที่อยู่ในเครือแห่งสมาคมที่ได้รับเลือกตั้งเป็นกรรมการคือ ราชกรีฑาสโมสร สโมสรกีฬาสามัคยาจารย์ สโมสรอังกฤษ สโมสรลีลม และสโมสรกลาโหม¹⁵⁸

กอล์ฟ

นอกจากเทนนิสแล้วกีฬาชนิดใหม่ๆ ที่มีการนำเข้ามาเล่นในสยามอีกชนิดก็คือ "กอล์ฟ" กอล์ฟเป็นกีฬาของชาวยุโรป ชาวอังกฤษกลุ่มหนึ่งได้นำเข้ามาเล่นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมามีคนไทยร่วมเล่นด้วยแต่เป็นการเล่นเพื่อเข้าสังคม ความนิยมจึงอยู่ในวงจำกัด ต่อมารัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตเปิดสนามกอล์ฟแห่งแรกในประเทศขึ้นที่ทุ่งพระสุนทร (สนามหลวง) หลักฐานในการก่อตั้งสโมสรกอล์ฟอย่างเป็นทางการปรากฏใน พ.ศ. 2438 หนังสือแสดงการประชุมของ "The Bangkok Golf Club" จัดขึ้นครั้งแรกที่ "The United Club" เมื่อวันที่อังคารที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2438 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้รับเลือกเป็นประธาน โดยมี มิสเตอร์ M. de Bunsen เป็นกัปตัน คณะกรรมการประกอบไปด้วย N.H. Johnson, D.G. Anderson, G.G. Greig โดยมีการเล่นเป็นครั้งแรกในวันอาทิตย์ที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2438¹⁵⁹

ในสมัยรัชกาลที่ 6 กอล์ฟได้รับการสนับสนุน มีการก่อสร้างสนามกอล์ฟที่ไฮเตลหัวหินในปี พ.ศ. 2465 ตามความนิยมในการพักตากอากาศและเล่นกีฬาเพื่อสุขภาพอนามัย ในรัชกาลต่อมา กิจการกอล์ฟในสยามเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งเพราะได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดการออกกำลังกายด้วยการเล่นกีฬาเป็นประจำ ดังปรากฏในพระราชทานูกิจว่า "...วันใดไม่มีพระราชกิจอันใดเวลาบ่าย 17.00 น. ถึง 18.00 น. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกพระกำลังกายด้วยเสด็จไปทรงการเล่นต่างๆ มีกอล์ฟ เทนนิส สควอช เป็นต้น บางครั้งก็ทรงพายเรือ หรือว่ายน้ำในสระเพราะการออกกำลังกายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระอนามัยทุกวัน"¹⁶⁰ กอล์ฟเป็นกีฬาที่พระองค์ทรงโปรดปรานเป็นพิเศษ

¹⁵⁸ประวัติเทนนิสฉบับ ฉบับ นายนิติ นิยมวานิช อดีตเลขานุการกิตติมศักดิ์, แหล่งที่มา www.itat.org (เว็บไซต์ของลอนเทนนิสสมาคมแห่งประเทศไทยฯ)

¹⁵⁹ประทุมพร, สารคดีชุด จันรักรุ่งเทพฯ ตอน พระอาทิตย์ขึ้นที่ถนนสีลม , หน้า 133-134.

¹⁶⁰ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 48.

แม้กระทั่งในระหว่างเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เมื่อคณะราษฎรได้เข้าถวายรายงานเรื่องขอการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน เวลา 7 น. พระองค์ทรงตีกอล์ฟได้หลุมที่ 7 ดังนั้นอิริยาบถสุดท้ายของพระเจ้าอยู่หัวไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือ ทำตีกอล์ฟ¹⁶¹ (รูปที่ 8)

พระองค์ทรงสนับสนุนการก่อตั้ง "สโมสรกอล์ฟดุสิต" ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2470 โดยมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นนายกสโมสร พระปราบพลแสนเป็นเลขานุการประจำพระยารามบัณฑิตย์เป็นผู้ช่วยเลขานุการ พระอินทรวชิตและพระยาวิสูตรสาครดิษฐ์เป็นผู้ดูแลการเงินการเลี้ยงดู หม่อมเจ้าจักรมงคลและพระราชธรรมนิเทศเป็นกรรมการต่อต้าน นายเอ. โอ. โรบินส์ และ นายเอน. สัทตันเป็นกรรมการสนาม "สโมสรกอล์ฟดุสิต" เป็นสโมสรกอล์ฟของคนไทยซึ่งใช้สนามม้าราชตฤณมัยสมาคมเป็นสนามแข่งขัน การจัดตั้งสโมสรใช้งบประมาณถึง 24,806 บาท โดยเป็นค่าซ่อมแซมเครื่องมือ สถานที่ และค่ารักษาสนาม โดยสโมสรมีรายได้จากค่าสมาชิกและเงินอุดหนุนต่างๆ เป็นเงิน 15,423 บาท เงินอุดหนุนส่วนหนึ่งได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 7 เป็นค่าเช่าราชตฤณมัยสมาคมเพื่อเป็นสถานที่เล่นกอล์ฟเดือนละ 500 เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 6,000 บาท¹⁶²

ด้วยเงินลงทุนจำนวนมหาศาลในการจัดตั้งสโมสรกอล์ฟ แสดงให้เห็นว่ากีฬาชนิดนี้เป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจจากชนชั้นนำเป็นอันมาก โดยเฉพาะชนชั้นนำของสังคมต่างให้ความสนใจมาเป็นสมาชิกตั้งแต่ปีเริ่มก่อตั้ง โดยมีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นองค์อุปถัมภ์ในการก่อตั้งสโมสร คณะกรรมการประกอบด้วย เจ้านาย ข้าราชการชั้นสูง และชาวต่างชาติ ซึ่งล้วนแต่เป็นกลุ่มคนที่มีสถานะทางสังคมที่ดี การก่อตั้ง "สโมสรกอล์ฟดุสิต" จึงเป็นการก่อตั้งสโมสรกีฬาโดยชนชั้นนำสยามเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะกลุ่มของตน

การแข่งขันม้า

การแข่งขันม้าก็เป็นกีฬาอีกชนิดหนึ่งที่เริ่มแพร่หลายเป็นที่รู้จักของชาวสยาม การแข่งขันม้าในแบบตะวันตกเริ่มปรากฏอย่างเป็นทางการพร้อมๆ กับการดำเนินการของ "ราชกรีฑาสโมสร" ซึ่งเดิมมีชื่อว่า "รอยแยลสปอร์ตคลับ สระปทุมวัน" มีกิจกรรมกีฬาเป็นส่วนใหญ่บริการแก่สมาชิกทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สโมสรมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานกีฬาต่างๆ และการบำรุงพันธุ์ม้าใน

¹⁶¹ ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 48.

¹⁶² สจ. สป.2.55/4 "งบประมาณสำหรับสนามกอล์ฟดุสิต"

ประเทศโดยการแข่งม้าเริ่มเมื่อ พ.ศ. 2444 ผู้ที่ใช้บริการราชกรีฑาสโมสรย่อมอยู่ในวงจำกัด มีเฉพาะชาวต่างชาติและชนชั้นสูงสยามที่มีฐานะดีมีความสามารถพอที่จะเสียค่าใช้จ่ายที่มีราคาสูง

ต่อมา พ.ศ. 2459 มีการตั้งสโมสรแข่งม้าสยามขึ้น ในรายงานการประชุมลงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2459 มีผู้เข้าประชุม 18 คน เป็นคนไทย 11 คน ชาวต่างชาติ 7 คน มีการเสนอชื่อพระยารรตการประสิทธิ์เป็นประธานกรรมการแห่งสโมสรนี้ โดยประธานกรรมการสโมสรได้กล่าวสุนทรพจน์ในที่ประชุมความตอนหนึ่งว่า “..การแข่งม้าเช่นนี้นับว่าเปกการสนุกที่มีมานานแล้วแต่ครั้งโบราณกาลตลอดจนปัจจุบันเปนลำดับทั่วทุกเมืองมณฑล มีมณฑลกรุงเก่าเปนต้น เหตุนี้จึงสมควรที่จะตั้งให้เปนสโมสรขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ... ให้เรียกชื่อสโมสรนี้เปนภาษาไทยว่า “สโมสรแข่งม้าสยาม” หรือที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า สยามเดิฟคลับ”¹⁶³ การประชุมครั้งนี้จัดขึ้นที่ทำการของกรมอัครราช โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ได้อาไศรยสนามม้าของกรมอัครราช แลสถานที่ของกรมอัครราชบางแห่งสำหรับเริ่มทำการนี้ ซึ่งต่อมาสโมสรแข่งม้าของชาวสยามอันมีสมญาว่า “เทอร์ฟคลับ” ได้รับพระทานนามใหม่จากกรมพระเทววงศ์วโรประการ ว่า “ราชตฤณมัยสมาคม”¹⁶⁴

3.6 การแบ่งเวลาเพื่อการพักผ่อนกับความแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก

ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการเพิ่มวันหยุดสำคัญในโอกาสต่างๆ การประกาศกำหนดขึ้นอย่างชัดเจน เช่น วันหยุดราชการและนักชัตฤกษ์ประจำ พ.ศ. 2456 ให้เริ่มหยุดตั้งแต่เดือนมีนาคมเป็นต้นไป ได้แสดงถึงจำนวนวัน พระราชพิธีตรุษสงกรานต์แลนักชัตฤกษ์ ตั้งแต่วันที่ 28 มีนาคม – 15 เมษายน รวม 19 วัน, วันวิสาขบูชา ตั้งแต่วันที่ 7-9 พฤษภาคม รวม 3 วัน, เข้าปุริมพรรษา ตั้งแต่วันที่ 6-12 กรกฎาคม รวม 7 วัน, ทำบุญพระบรมอัฐิพระพุทธเจ้าหลวง 23 ตุลาคม รวม 1 วัน, ทำบุญพระบรมอัฐิและพระราชพิธีฉัตรมงคล 9-12 พฤศจิกายน รวม 4 วัน, เถลิงพระชนมพรรษา 30 ธันวาคม – 3 มกราคม รวม 5 วัน, มาฆะบูชา จาตุรงค์สันนิบาติ 1 มีนาคม รวม 1 วัน¹⁶⁵ โดยการกำหนดวันหยุดดังกล่าวมีหลักเกณฑ์ระบุไว้ชัดเจนคือ

¹⁶³ สจข. 7.6น.20.18/59 “สโมสรแข่งม้า”

¹⁶⁴ “ราชตฤณมัยสมาคม” กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (24 ก.ค. 2459): 10.

¹⁶⁵ ประกาศพระราชบัญญัติ และ พระราชกำหนดต่างๆ รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2456 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกฎกิจ, 2456), หน้า 476-477.

“...ก็คงให้หยุดตามกำหนดนั้นทุกปี แต่วันที่เกี่ยวแก่ทางพุทธศาสนาเช่น วิสาขบูชา เข้าปฐมพรรษา มาฆบูชา ตามที่ได้กำหนดมาแล้วนั้น เฉพาะ พระพุทธศักราช 2457 เพราะคิดวันทางจันทรคติ ต้องเอาไครยวันเพ็ญเป้นประมาณ เช่น วิสาขะ ก็นับตั้งแต่ก่อนวันเพ็ญ 1 วันต่อไปจนครบ 3 วัน เข้าปฐมพรรษาต้องนับแต่ก่อนวันเพ็ญ 1 วันแลต่อไปครบ 7 วัน”¹⁶⁶

ลักษณะการกำหนดวันหยุดนั้นให้เริ่มหยุดก่อนวันตรงกับวันสำคัญนั้นๆ 1 วันเสมอ ทำให้จำนวนวันหยุดมากขึ้น ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่ส่วนใหญ่หยุดเฉพาะในวันตรงเท่านั้น นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 ข้าราชการทุกคนมีสิทธิหยุดราชการเพื่อพักผ่อน ได้อีกปีละ 15 วัน¹⁶⁷

นอกจากนี้ การกำหนดวันหยุดนักขัตฤกษ์ในวันสำคัญต่างๆ เป็นจำนวนหลายวัน ต่างกับปัจจุบันซึ่งมีจำนวนวันน้อยกว่าเป็นอันมาก ยิ่งไปกว่านั้นการกำหนดวันหยุดยังสามารถผ่อนผันยืดระยะเวลาหยุดได้เพิ่มจากเดิมอีก ทั้งนี้เพราะรัฐให้ความสำคัญกับการพักผ่อนร่างกายเป็นอย่างมาก ตามประกาศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2456 กล่าวว่ .

“..แลกำหนดให้กระทรวงทบวงการหยุดพักผ่อนร่างกายในพระราชพิธีตรุษสงกรานต์และนักขัตฤกษ์ ตั้งแต่วันที่ 28 มีนาคม ถึงวันที่ 15 เมษายน รวม 19 วัน ทรงพระราชดำริที่ว่า งานในหน้าที่ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ต้องกระทำเป็นงานหนักมาก แลบางครั้งวถ้ามีคดีฟ้องร้องกันมากขึ้น ก็ต้องรับเร่งทำงานอยู่เกินเวลาปกติเนื่องๆ เพื่อมิให้คดีเนิ่นนานกว่าการที่ควร จึงควรให้มีเวลาพักผ่อนร่างกายได้ยาวกว่า 19 วันเป้นพิเศษ เพื่อจะได้มีกำลังปฏิบัติราชการในหน้าที่ให้ดำเนินคดียิ่งขึ้น”¹⁶⁸

การกำหนดวันหยุดจำนวนมากจากการทำงานในสมัยรัชกาลที่ 6 แสดงให้เห็นว่าสังคมให้การตอบรับเป็นอย่างดีกับการพักผ่อน อย่างน้อยก็ด้วยเหตุผลในการถนอมสุขภาพจากการตรากตรำทำงาน ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งใหม่แต่อย่างใด แนวคิดในเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจที่ให้

¹⁶⁶ ประกาศพระราชบัญญัติ และ พระราชกำหนดต่างๆ รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2456, หน้า 477.

¹⁶⁷ สจข. ๑.6 ๑.2/11 “ร่างประกาศวันหยุดประจำปี”

¹⁶⁸ “ประกาศเรื่อง กำหนดวันหยุด” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก, หน้า 51 - 52.

ประโยชน์ต่อสุขภาพเป็นแนวคิดแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 พร้อมๆ กับการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกด้านอื่นๆ ฉะนั้นการหยุดพักเพื่อฟื้นฟูร่างกายตามวันกำหนดขึ้นจึงให้ประโยชน์เช่นเดียวกันกับการพักผ่อนเปลี่ยนอากาศที่ชายทะเล ทำให้ร่างกายได้พักผ่อนสุขภาพแข็งแรงขึ้น นอกจากนี้การมีวันหยุดมากขึ้น ย่อมเปิดโอกาสให้ผู้คนมีเวลาว่างในการพักผ่อนหรือทำกิจกรรมต่างๆ ได้มากยิ่งขึ้น สภาพการณ์เช่นนี้จึงสอดคล้องกับสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว ที่มีกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจหลายชนิดให้ผู้คนได้เลือกทำกัน

เวลาที่เกิดขึ้นในสังคมสยามไม่ได้หมายถึงเวลาว่างจากวันหยุดสำคัญต่างๆ เท่านั้น แต่ยังมีหมายถึงเวลาที่เกิดขึ้นจากการจัดวันหยุดประจำสัปดาห์ตามแบบอย่างนานาประเทศ หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ได้ลงบทความแสดงถึงการจัดสรรวันหยุดและวันทำงานในสังคมสยามไว้ว่า

"...ฝ่ายคนไทยเราซึ่งเวลานี้ก็นิยมวันเสาร์ครึ่งวันและวันอาทิตย์เต็มวันเป็นวันหยุดราชการและห้างร้าน การจัดเวลาทำงานและหยุดพักที่เป็นสัดส่วน ... ประเทศทั่วโลกที่เขาเอาวันเสาร์ครึ่งวันกับวันอาทิตย์เต็มวันเป็นวันหยุดการทำงานทุกประเภท ทั้งฝ่ายราชกิจและพาณิชย์การนั้น เขาหยุดกันจริงๆ อย่างปลื้มอกปลื้มใจ ไม่กังวลต่อการใช้สมองหรือความคิดหรือเครื่องฟุ้งไฉแต่อย่างใดเลยเป็นอันขาด หาแต่ความสุขความสำราญบานใจเท่าที่พึงจะหาได้ตามฐานะเพื่อถนอมห้องความคิดความอ่านไว้เปิดจ่ายในวันทำงานต่อไป ...ฝ่ายคนไทยเรา ซึ่งเวลานี้ก็นิยมวันเสาร์ครึ่งวันและวันอาทิตย์เต็มวันเป็นวันหยุดราชการและห้างร้าน"¹⁶⁹

การจัดสรรวันหยุดงานที่ชัดเจนไม่ว่าจะเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์ หรือ วันนักขัตฤกษ์ แสดงให้เห็นว่าสังคมสยามให้ความสำคัญการพักผ่อน ซึ่งไม่เพียงแต่การพักผ่อนในแต่ละสัปดาห์เท่านั้น ยังมีการจัดแบ่งเวลาทำงานและเวลาพักในแต่ละวันอย่างชัดเจน ทำให้ผู้ที่ทำงานสามารถแบ่งเวลาทำกิจกรรมต่างๆ ในเวลาพักหรือหลังเลิกจากงานได้ การจัดแบ่งเวลาทำงานและหยุดพักในแต่ละวันอย่างเป็นทางการเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการลงประกาศของกระทรวงการคลังในหนังสือพิมพ์ไว้ว่า ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม (พ.ศ. 2441) เป็นต้นไป กระทรวงการคลังเปิดทำการในวันจันทร์-เสาร์ เวลา 10.00 นาฬิกา ถึง 16.00 นาฬิกา วันเสาร์เวลา 10.00 นาฬิกา ถึง 14.00 นาฬิกา

¹⁶⁹ เสาร์ครึ่งวัน, อาทิตย์เต็มวัน ควรได้พักผ่อนกันจริงๆ" ศรีกรุง (23 ส.ค. 2471): 12.

วันอาทิตย์หยุดทำการ ผู้ประกาศคือ หม่อมเจ้า ปิยะภักดี¹⁷⁰ การจัดเวลาในลักษณะเดียวกันยังเห็นได้จาก “คุณเปรม” ในนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน ซึ่งเป็นข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้กล่าวถึงการใช้ชีวิตของข้าราชการที่เกิดจากการแบ่งเวลาที่ชัดเจนในวันหนึ่งๆ ไว้ว่า

“...ตื่น 11 ก.ท. (ก่อนเที่ยง) กินข้าวแล้วไปออฟฟิต เพราะมีงานมาก กลับ 3 ล.ท. (หลังเที่ยง) ไปที่บ้านแต่งตัวไปเล่นเทนนิส หรือบิลเลียดหรือตีมีสาง แล้วแต่ถนัด กลับจากเล่นเทนนิส กินข้าว แล้วนั่งรถยนต์ไปหย่อนใจตามที่เช่า หรือตามโรงภาพยนตร์ หรือตีมี (โกล์เฟ้) จน 1 หรือ 2 ก.ท. แล้วกลับบ้านนอน”¹⁷¹

การแบ่งเวลาทำงานและเวลาพักที่ชัดเจนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนทำงานสามารถพักผ่อนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้ ซึ่งรัฐได้คำนึงถึงเวลาว่างที่เกิดขึ้นหลังจากเลิกงาน จึงได้ส่งเสริมให้คนในสังคมใช้เวลาว่างให้เห็นประโยชน์ สิ่งสำคัญที่รัฐหยิบยกขึ้นมาส่งเสริมก็คือ สุขภาพ “...เมื่อถึงเวลาที่เสร็จราชการชั่ววันหนึ่งๆ ก็ได้กลับสู่เคหสถานบ้านเรือน อันเป็นเวลาที่เหมาะจะให้พักผ่อนร่างกาย เพื่อบำรุงกำลังและความคิด เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ราชการของตนในวันหน้า”¹⁷²

นอกจากการพักผ่อนหลังจากทำงานในแต่ละวันแล้ว รัฐยังได้สนับสนุนให้ใช้เวลาว่างหลังเลิกงานหรือเลิกเรียนให้เป็นประโยชน์ แนวคิดนี้เห็นได้จากจุดประสงค์ในการนำฟุตบอลมาให้เยาวชนเล่นของรัชกาลที่ 6 ในหนังสือ Football Competition for The King's Gold Cup ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งจัดทำเป็นภาษาอังกฤษ ในบทนำตอนหนึ่งได้กล่าวถึงสาเหตุในการให้เยาวชนเล่นกีฬาอันสอดคล้องกับการส่งเสริมการทำกิจกรรมในยามว่างไว้ว่า “...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริที่ว่า ทุกวันนี้คนไทยหลังเลิกงานในแต่ละวัน ไม่มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจเพื่อสุขภาพและประโยชน์อื่นบ้างเลย เยาวชนต้องการทางออกสำหรับกำลังที่มากเหลือ มิฉะนั้นก็อาจจะแสวงหาสิ่งอื่น ๆ ทำซึ่งเป็นผลร้ายต่อร่างกายและจิตใจ ดีที่สุดก็เพียงกลับบ้านทำกิจวัตรประจำวันซึ่งไม่ได้ส่งเสริมการพัฒนาทางจิตใจแต่อย่างใด”¹⁷³

¹⁷⁰“Notice” Bangkok Times (14 Feb 1899), p 4.

¹⁷¹ม.ร.ว., คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สยามรัฐ, 2531), หน้า 21.

¹⁷²เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27-28, หน้า 333.

¹⁷³The Military and Scout Services, Football Competition for The King's Gold Cup, pp. 1-3.

ปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นกับสังคมก็คือ ผู้คนรวมทั้งนักเรียนมีเวลาว่างหลังจากทำงานหรือหลังเลิกเรียน หากแต่เวลาว่างเหล่านี้ผู้คนขาดกิจกรรมที่ดีทำให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องหากิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้คนในสังคมทำในยามว่าง และสิ่งที่รัฐเลือกให้คนทำเพื่อความสนุกสนานก็คือ กีฬาฟุตบอล

“...ปัจจุบันสยามขาดกีฬากลางแจ้งเพื่อสุขภาพ เมื่อเลิกงานผู้คนก็ชอบอยู่แต่ข้างนิสสัยในการใช้ชีวิตไม่ได้ส่งผลดีต่อพัฒนาการทางด้านร่างกายแต่อย่างใด ...ด้วยเหตุผลเหล่านี้ (ในเวลาที่ได้มาถึงแล้ว เมื่อประเทศชาติที่เข้มแข็งอาจจำเป็นต้องเผชิญหน้ากับศัตรูผู้ซึ่งมุ่งทำลายอิสรภาพของเรา) ดังนั้นพระองค์จึงปรารถนาที่จะสนับสนุนโอกาสในการสำหรับกิจกรรมกลางแจ้งต่างๆ เพื่อฝึกฝนร่างกายให้แข็งแรง ...พระองค์จึงทรงเลือกฟุตบอล”¹⁷⁴

เนื่องจากการพักผ่อนแบบตะวันตกในลักษณะต่างๆ เป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้เป็นอย่างดีในเวลาว่าง จึงนำมาให้คนในสังคมเล่นเพื่อให้เกิดประโยชน์ด้านต่างๆ โดยเฉพาะการทำให้เวลาว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละวันหรือวันหยุดต่างๆ เป็นประโยชน์

การก่อตั้งสโมสรเพื่อการนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ

การที่สังคมมีการจัดเวลาหยุดพักที่ชัดเจนในแต่ละวัน ยังได้ก่อให้เกิดการจัดสถานที่พักผ่อนเพื่อให้บริการแก่ผู้คนในยามว่างจากการทำงานโดยเฉพาะ การจัดสถานที่พักผ่อนลักษณะนี้ไม่เคยปรากฏในสยามมาก่อน ในอดีตนอกจากที่พักแล้วสังคมก็ไม่ปรากฏสถานที่ใดนอกบ้าน ที่ให้บริการพักผ่อนแก่คนในสังคมโดยตรง สิ่งนี้จึงถือเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสยามอันรับมาจากตะวันตกเช่นกัน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยามสมัยแรกๆ คือ สโมสร หรือ Club สโมสรในยุคแรกๆ คือ ราชนกรีฑาสโมสร (The Royal Sport Club) ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยชาวต่างอังกฤษ ชื่อ Franklin Hurst ซึ่งได้ขอพระราชทานอนุญาตเช่าที่ดินเพื่อทำสโมสรบริเวณ “สระปทุมวัน” และได้เปิดอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2443 ให้บริการสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติเพื่อการพักผ่อน มีกิจกรรมต่างๆ ให้บริการ เช่น การแข่งม้า โปโล เทนนิส คริกเก็ต และกีฬาชนิดอื่นๆ¹⁷⁵ ใน

¹⁷⁴ The Military and Scout Services, Football Competition for The King's Gold Cup, pp. 1-3.

¹⁷⁵ Celebrating 100 years: The Royal Sport Club, p. 29.

กรุงเทพฯ ก็มีสโมสรชาวต่างชาติแห่งอื่นๆ อีก "...ที่ได้รับความนิยมคือสโมสรอังกฤษ (British Club) ตั้งอยู่ติดกับห้องสมุด "เน็ลสัน เฮย์" (Neilson Hays library) ฝรั่งในกรุงเทพฯ นิยมมาใช้บริการจากสถานที่ทั้งสองเป็นประจำ โดยเฉพาะชาวอังกฤษที่มาเป็นสมาชิกที่สโมสรอังกฤษ เพื่อดื่มกิน เล่นบิลiard และเล่นเทนนิส"¹⁷⁶

การก่อตั้งราชกรีฑาสโมสรแสดงให้เห็นว่า ชาวต่างชาติต้องการสถานที่เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพักผ่อนอย่างที่ตนคุ้นเคย และมีผลทำให้มีการก่อตั้งสโมสรของคนสยามขึ้นในเวลาต่อมา สโมสรแรกๆ ของสยามคือ "ทวีปัญญาสโมสร" ซึ่งตั้งอยู่บริเวณ พระราชวังสราญรมย์ สโมสรมีจุดประสงค์เพื่อให้สมาชิกใช้เป็นสถานที่พักผ่อน พ.ศ. 2455 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ตั้งสโมสรสวนพระองค์เรียกว่า "สโมสรสวนจิตรลดา" สมาชิกในสโมสรนี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดพระองค์¹⁷⁷ สโมสรแห่งนี้ใช้เป็นสถานที่สังสรรค์พบปะของรัชกาลที่ 6 และข้าราชการบริวาร โดยปกติสมาชิกจะผลัดเปลี่ยนกันจัดการเลี้ยงอาหารในค่ำวันเสาร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับโต๊ะเสวย แล้วทอดพระเนตรการเล่นที่สมาชิกจัดหามาแสดง เช่น ละคร โขน หรือภาพยนตร์¹⁷⁸

หน้าที่หลักของสโมสรก็คือ ให้สมาชิกใช้เป็นสถานที่มีการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการพักผ่อน เช่น สโมสรกลาโหมได้จัดตั้งขึ้นโดยระบุเจตนารมณ์ไว้ว่า "...เพื่อส่งเสริมสมานความสามัคคีระหว่างนักรบที่เป้นข้าราชการสัญญาบัตร ด้วยการเล่นกีฬาและการศึกษาในทางวิทยาศาสตร์"¹⁷⁹ สโมสรในลักษณะเดียวกันนี้ได้เผยแพร่ไปยังจังหวัดอื่นเช่นกัน ที่สงขลาก็มีการก่อตั้ง "สโมสรเผยแผ่ความรู้" และได้ระบุจุดประสงค์ในการก่อตั้งไว้ว่า "สิ่งที่จะเป็นประทีปทำให้พวกพ่อค้าและพลเมืองในตลาดได้รับแสงสว่างของโลกมากที่สุดนั้นก็คือ สโมสรเผยแผ่ความรู้" ซึ่งได้จัดตั้งกันขึ้นใน พ.ศ. 2469 นั้นเอง สโมสรนี้ตั้งอยู่ในห้องเช่าไม้โอโถง มีหนังสือพิมพ์รายวัน, รายบั๊กซ์, รายเดือน, ที่ออกอยู่ในกรุงเทพฯ เกือบทุกอย่าง¹⁸⁰

¹⁷⁶ ประทุมพร, สารคดีชุด จันรักกรุงเทพฯ ตอน รื่นรมย์บนถนนสี่ ส. (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2547), หน้า 111.

¹⁷⁷ "ประวัติมหาเสวกเอก พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ โกรฤกษ์)," ใน บุรุษรัตน, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ โกรฤกษ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2501 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิจิตรนสาร, 2501), หน้า 85.

¹⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷⁹ "สโมสรกลาโหม" พิมพ์ไทย (6 ส.ค. พ.ศ. 2462): 2.

¹⁸⁰ สจข. ร.7 ม.26.4/90 "ความเจริญแห่งมณฑลนครศรีธรรมราช"

การพักผ่อนของผู้คนในสโมสรก็ปรากฏที่นครปฐมเช่นกัน ตามบันทึกของ พลโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้กล่าวไว้ว่า "...ถึงทางเที่ยวเตร่ก็ไม่เห็นมีที่เที่ยวที่แห่ง คือ พระประโทน กับ พระปฐมเจดีย์เท่านั้น ถ้าไม่ได้เข้ากรุงเทพฯ ก็เข้าสโมสร ซึ่งมีทั้งบิลเลียด ตีมี โฟล์กต่อแตรม และไฟตอง เสาร์อาทิตย์สโมสรเต็มไปหมด เล่นกันยันสว่าง ตลอดเสาร์อาทิตย์ไม่ต้องกลับบ้านทั้งนายทหาร และครอบครัว"¹⁸¹ ลักษณะของสโมสรอาจพิจารณาได้จากสโมสรนายทหารแห่งหนึ่งซึ่งมีลักษณะ ดังต่อไปนี้ ".....เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวขนาดใหญ่ หลังคามุงจาก มีห้องบิลเลียด ห้องเล่นไพ่ และกีฬา ในร่มครบถ้วน มีพื้นที่จัดงานรับรองได้ตามวาระ ห้องอาหารเป็นระเบียบโล่งมีหลังคาคลุม คราวเปิด บริการตั้งแต่เข้ายันสมาชิกเลิกตีมสุรา สโมสรมีร้านค้าจำหน่ายเครื่องอุปโภคเหล่ายาปลาปิ้ง ครบถ้วน ประเภทอาหารกระป๋องขนมมเนยล้วนเป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ"¹⁸² สโมสรจึง เป็นสถานที่รองรับผู้คนเพื่อความเพลิดเพลิน ทั้งจากการเล่นบิลเลียดและการพนันในลักษณะ ต่างๆ ลักษณะของสโมสร (Club) จึงเป็นการตั้งสถานที่เพื่อใช้ทำกิจกรรมในเวลาว่างโดยเฉพาะ และเป็นการจำลองรูปแบบการใช้เวลาว่างของชาวตะวันตกอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าภายใน สโมสรบางแห่งมีการจัดหนังสือให้สมาชิกได้อ่าน นอกเหนือจากกิจกรรมให้ความบันเทิงต่างๆ การ จัดให้มีหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ ภายในสโมสรเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกที่มีการ ตื่นตัวทางการศึกษา จึงได้มีการส่งเสริมให้ชาวเมืองมีความรู้โดยการอ่านหนังสือ ขณะที่การ ส่งเสริมการศึกษาในสังคมยังไม่แพร่หลาย การจัดสโมสรอย่างตะวันตกในสังคมจึงเป็นการรับ เพียงแต่ภายนอกเท่านั้น หากแต่แนวคิดในการใช้ประโยชน์ในบางด้าน เช่น การศึกษาหาความรู้ ยัง ไม่แพร่หลาย

การสร้างสวนสาธารณะ

นอกจากนี้ยังมีการก่อสร้างสถานที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจขนาดใหญ่ในเมืองหลวงใน ลักษณะ "Park" หรือ สวนสาธารณะ ขึ้น เมื่อ ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) มีโฆษณาสถานที่พักผ่อนใน ชื่อ "บ้านหิมพานต์" หรือ "ป่าสามเสน" ซึ่งได้บรรยายถึงลักษณะสถานที่ พื้นที่ใช้สอย รวมทั้ง กิจกรรมต่างๆ ที่ให้บริการอย่างละเอียดว่า

¹⁸¹ พลโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, ประวัติของฉันทน์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519), หน้า 25.

¹⁸² สวัสดิ์ แห่งสภา, บ้านย่าไม้ (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2545), หน้า 118.

“บ้านหิมพานต์ หรือ ปากสามเสน ในปากหรือบ้านหิมพานต์นี้ มีที่ดิน ประมาณ 16,000 ตารางวา ...กลางปากมีตึก 2 หลังทำอย่างประณีตงดงาม ...ภายนอกหรือตอนหน้าของตึกมีโรงละครใหญ่อย่างงาม 1 โรง ...มีกรงเลี้ยง สัตว์ต่างๆ มีสระน้ำแลสนามหญ้า มีเขาก่อด้วยหินขนาดใหญ่ มีถ้ำสำหรับเข้าไปเที่ยวภายในได้ เขาด้านนี้มีน้ำประจอนอกซ้าๆ เมื่อต้องการดู และมีสระน้ำประดับประดาด้วยเครื่องทอง ภายในถ้ำมีทางขึ้นบนยอดเขาได้ และมีพระพุทธรูปสำหรับบูชาหรือนมัสการในถ้ำ และมีเขารอบตึกก่อด้วยหินปลูกต้นไม้ต่างๆ และมีเขาหรือเนินเขาสำหรับลงน้ำได้ ...ภายในหลังบ้านมีเขาดินถนนบนเขาทำด้วยปูนซิเมนต์ ภายในเขามีกุโมงค์กว้างขวาง ..บนเขามีส้วก ทำด้วยศิลาแลปลูกลิ้นแต่ไม้หอมทั้งสิ้น ...มีสระน้ำข้างๆ ก่อด้วยศิลา เปนหย่อมๆ สำหรับนั่งดูน้ำ มีโรงเครื่องต้มต่างๆ มีโรงกาแฟและหมากพลูหรือพร้อม มีเก้าอี้สำหรับนั่งตามสนาม และมีเรือสำหรับพายในคลองแลในสระด้วย มีทำน้ำแลสนามหญ้าใหญ่เล็ก แลชายป่าต่างๆ หลายแห่งล้วนปลูกไม้ดอกไม้ใบทั้งสิ้น แลอีกหลายอย่างเหลือที่จะพรรณนา”¹⁸³

“บ้านหิมพานต์” หรือ “ปากสามเสน” ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านพักของพระสรรเพชญ์หรือกษัตริย์หนึ่งในผู้บริหารธนาคารไทยพาณิชย์¹⁸⁴ (รูปที่ 9) ลักษณะของสถานที่นี้ตามที่บรรยายข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สถานที่นี้เป็นสวนสาธารณะที่มุ่งเปิดให้คนมาใช้บริการ สถานที่แห่งนี้จึงประกอบด้วยพื้นที่ส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น สระ ต้นไม้ ภูเขา สนามหญ้า อีกทั้งยังมีสถานที่ให้บริการอาหาร เครื่องดื่ม และมีโรงมหรสพให้ความบันเทิงแก่ผู้ชม โดยเฉพาะชื่อของสถานที่ว่า “ปาก” ก็ใช้ทับศัพท์ มาจากคำว่า “Park” ในภาษาอังกฤษซึ่งแปลว่า สวนสาธารณะ การใช้คำว่า “ปาก” เพื่อต้องการสื่อความหมายของสถานที่แห่งนี้ตามความหมายของสวนสาธารณะในปัจจุบัน หากแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 คำๆ นี้ยังไม่มีใช้ เพราะสถานที่ๆ มุ่งให้บริการเช่นนี้ไม่ปรากฏในสังคมแบบจารีต สวนสาธารณะจึงเป็นสถานที่ใหม่และเป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมอันเนื่องจากการรับแบบอย่างการพักผ่อนจากตะวันตก ที่มุ่งให้ประโยชน์ด้านสุขภาพพักผ่อนร่างกาย ตามรายละเอียดที่บรรยายในโฆษณากล่าวไว้ว่า

¹⁸³ “แจ้งความ บ้านหิมพานต์ หรือ ปากสามเสน” พิมพ์ไทย (29 ต.ค. 127): 3.

¹⁸⁴ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, editor, Twentieth century impressions of Siam: its history, people, commerce, industries, and resources (Bangkok: White Lotus, 1994), p. 256.

"...สิ่งเหล่านี้ได้ทำแล้วแล้วยังจะทำต่อไป เพื่อความ สุขสำราญของผู้ที่จะไปเที่ยวพักผ่อนร่างกาย ...แต่ต่อไปจะมีเครื่องกลไกและสิ่งต่างๆ สำหรับดูในนั้นด้วย ซึ่งกำลังทำอยู่เป็นอันมาก ...เพราะฉะนั้น ท่านจะพบบุตรภรรยาหรือญาติมิตรสหายไปเที่ยวดูเที่ยวชมได้ตลอดไปในป้ากนั้น เมื่อได้เสียเงินค่าเข้าประตูคนละหนึ่งบาทแล้ว ...ป้ากนี้ได้ทำโดยใช้ทุนรอนเป็นอันมากแลได้ทำอย่างประณีต ซึ่งได้จ่ายเงินสิ้นไปแล้วประมาณ 800,000 บาท หรือ 10,000 ชั่งเศษ...พระสรรพการนิรัฎกกิจ"¹⁸⁵

ที่สำคัญในโฆษณาได้มีการแนะนำถึงเวลาเหมาะสมในการเดินทางมาท่องเที่ยว โดยระบุไว้ชัดเจนว่า "...ขอแนะนำว่าถ้าท่านจะไปเที่ยวแล้ว ควรจะไปตั้งแต่บ่าย 4 โมงล่วงแล้วเป็นต้นไป เพราะแดดร้อนเย็นสบาย อันตรงกับเวลาเลิกงานพอดี"¹⁸⁶ การเปิดสวนสาธารณะเพื่อให้บริการประชาชนเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า สังคมสยามได้เป็นสังคมแบบใหม่ที่มีการจัดแบ่งเวลาทำงานและเวลาพักที่ชัดเจน เมื่อประชาชนย่อมมีเวลาว่างจากการทำงานที่แน่นอนในแต่ละวัน เวลาว่างที่เกิดขึ้นย่อมต้องการหาสถานที่เพื่อหาความสำราญผ่อนคลายอิริยาบถ "บ้านหิมพานต์" หรือ "ป้ากสามเสน" จัดเป็นสวนสาธารณะในสมัยแรกๆ ของสยาม ในเวลาต่อมาจึงเกิดการสร้างสวนลุมพินีในปลายสมัยรัชกาลที่ 6

สวนลุมพินีได้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2468 จากแนวพระราชดำริที่จะใช้พื้นที่ว่างบริเวณทุ่งศาลาแดง เป็นที่จัดแสดงพิพิธภัณฑ์ในฤดูหนาว ตามแบบอย่างการจัดแสดงสรรพสินค้าในต่างประเทศ เช่น งานพิพิธภัณฑ์สรรพสินค้าครั้งใหญ่ของฝรั่งเศส และงานผลิตอุตสาหกรรมและทรัพยากรของโลก ณ ประเทศอังกฤษ ครั้นต่อมาพอจะเริ่มโครงการปรากฏว่ากระทรวงการคลังไม่สามารถหาเงินมาใช้ดำเนินงานได้ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของชาติตกต่ำในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อให้งานแล้วเสร็จ มีการขุดสระน้ำกว้างใหญ่ ขุดดินถมที่ ก่อสร้างสะพาน หอนาฬิกา เก๋งจีน ทำเกาะลอยกลางน้ำ บนเกาะลอยนั้นปลูกต้นไม้พันธุ์ เช่น เทียนขาว ประดู่แดง ประดู่ลาย ตะแบก ชะโด โยกกา บุนนาค ชะลูด จันทร์กะพ้อ ฯลฯ ทั้งนี้ทรงตั้งพระราชประสงค์ที่จะให้สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่

¹⁸⁵ "แจ้งความ บ้านหิมพานต์ หรือ ป้ากสามเสน" พิมพ์ไทย (29 ต.ค. 127): 3.

¹⁸⁶ เรื่องเดียวกัน.

พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน เมื่อเลิกการแสดงแล้ว ทรงพระราชทานชื่อว่า "สวนลุมพินีวัน" หมายถึง สถานที่ประสูติแห่งพระพุทธเจ้า ณ ตำบลลุมพินีวัน ประเทศเนปาล ขณะที่มีการก่อสร้างภายในกำลังรุดหน้า รัชกาลที่ 6 ก็ทรงประชวร และเสด็จสวรรคตเสียก่อน การแสดงพิพิธภัณฑสถานในฤดูหนาวจึงได้ถูกยกเลิก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 จึงทรงดำเนินตามพระราชประสงค์เดิมโดยทรงให้เช่าที่ดินด้านใต้ของสวนลุมพินี 90 ไร่ จัดเป็น "วนาภิรมย์" คล้ายสวนสนุกและค่าเช่านำมาปรับปรุงที่ดินส่วนที่เหลือเปิดเป็นสวนสนุกสาธารณะ การเกิดลุมพินีแม้ว่า ในภายหลังจะเป็นสวนสาธารณะก็ตาม แต่สาเหตุในการสร้างตั้งแต่แรกกลับมุ่งเน้นไปเพื่อการจัดพิพิธภัณฑสถานเสียมากกว่า ในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีการปรับปรุงเป็น "วนาภิรมย์" จึงได้ทำหน้าที่ของสวนสาธารณะจริงๆ

ทั้ง การสร้าง สโมสรต่างๆ "บ้านนิมพานต์" หรือ "ป้ากสามเสน" และ สวนลุมพินี แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมสยามที่สำคัญ สถานที่ทั้งสองแห่งล้วนเป็นสถานที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถมาชุมนุมกันได้ แต่เดิมสังคมสยามแบบจารีตไม่เคยปรากฏสถานที่สาธารณะเพื่อความบันเทิงโดยตรง งานเฉลิมฉลองอย่างเป็นทางการในพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้พักผ่อนสนุกสนานล้วนเกิดที่วัดและสถานที่ราชการเท่านั้น อีกทั้งการจัดมหรสพหรือการเล่นเพื่อความบันเทิงแบบจารีต ยังถือเป็นส่วนหนึ่งของงานบุญศาสนา งานประเพณี หรืองานพระราชพิธี¹⁶⁷ พื้นที่สาธารณะที่ใช้เพื่อการพักผ่อนจึงมีน้อยมาก¹⁶⁸ การมีพื้นที่สาธารณะเพื่อการพักผ่อนอย่างเป็นทางการกลับเกิดในสังคมตะวันตก เช่น การเรียกร้องให้สร้างสวนสาธารณะในเขตเมือง หรือ การสร้างสนามกีฬาเพื่อให้นักในสังคมได้พักผ่อนจากการชกมวยแข่งขัน พื้นที่เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นมาพร้อมกับความเจริญของเมือง เพราะชาวเมืองได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพักผ่อนหย่อนใจ¹⁶⁹ ดังนั้นการเกิดสถานที่ให้บริการด้านการพักผ่อนแก่สาธารณชน จึงแสดงให้เห็นว่าสังคมสยามได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การรับวัฒนธรรมตะวันตกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมือง วิถีชีวิตของผู้คน และการจัดสรรเวลาในการพักผ่อน ทำให้เกิดพื้นที่ทางสังคมของประชาชนทั่วไปให้บริการด้านการพักผ่อนหย่อนใจโดยตรง ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมแบบจารีต

การมีสถานที่ในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองแบบใหม่ที่ได้จัดพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้บริการแก่ประชาชน การเปลี่ยนแปลงของสังคมในเรื่องการจัดเวลาหยุดพักผ่อนที่แน่นอน ถือเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเพิ่มกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบต่างๆ ใน

¹⁶⁷ ดูรายละเอียดในบทที่ 2.

¹⁶⁸ จะปรากฏก็เพียงการตั้งโต๊ะออกหน่วยตามชุมนุมชน.

¹⁶⁹ Edward Royle, *Modern Britain: a social history 1750-1985*, pp. 320-342.

สังคม การจัดให้เล่นฟุตบอลในยามว่างหลังเลิกงาน การสร้างสวนสาธารณะ รวมทั้งการสร้างสโมสรเพื่อให้บริการสมาชิก ล้วนบ่งชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมเหล่านี้ได้ถูกนำเข้ามาในสังคมเพื่อตอบสนองเวลาว่างหรือวันหยุดเพื่อการพักผ่อนโดยเฉพาะ การกำหนดวันหยุดและเวลาว่างในแต่ละวันจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเจริญขึ้นในสังคม ไม่เพียงแต่กิจกรรมต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ความเจริญของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยามยังได้เพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ มีกิจกรรมใหม่ๆ หลากหลายชนิดถูกนำเข้ามาเผยแพร่ในสังคม และได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี เมื่อชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่ออย่างต่างประเทศ ได้นำการพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบใหม่ๆ เข้ามาสู่สยาม

ด้วยปัจจัยต่างๆ ที่ได้ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสของสังคมและโลกที่เปลี่ยนไป จนในที่สุดสังคมสยามได้กลายเป็นสังคมที่เปิดรับการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกอย่างเต็มที่ ซึ่งเห็นได้จาก การที่มีกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกเข้าสู่สังคมเป็นจำนวนมาก ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดกระบวนการเช่นนี้ เกิดจากความนิยมในวัฒนธรรมตะวันตกของเหล่าชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่ได้สนับสนุนกิจกรรมเหล่านี้ให้แพร่หลายในสังคม นอกจากนี้เงื่อนไขสำคัญที่เอื้อทำให้กิจกรรมเหล่านี้เจริญงอกงามได้ก็คือ การที่สังคมสยามมีการจัดสรรเวลาทำงาน เวลาพักและวันหยุดของคนในสังคมอย่างชัดเจน ทำให้ผู้คนมีเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆ อีกทั้งยังมีระบบการศึกษาและหนังสือพิมพ์ช่วยเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการพักผ่อนแบบตะวันตกให้ผู้คนได้รับรู้มากยิ่งขึ้น การคมนาคมโดยเฉพาะเส้นทางรถไฟทำให้การเดินทางไปพักผ่อนสะดวกสบาย ทั้งหมดจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เกิดการเปลี่ยนแปลงจนเป็นที่แพร่หลายในสังคมตามลำดับ แต่การพักผ่อนหย่อนใจเหล่านี้ได้เจริญงอกงามในสยามย่อมไม่ใช่เพียงเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น บรรดาชนชั้นนำสยามได้ใช้ประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านี้เพื่อสร้างประโยชน์บางอย่างแก่ตนเองในด้านต่างๆ ด้วยเช่นกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาทของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยาม

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยามก็คือ เป็นการพักผ่อนแบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับแนวคิดในเรื่องสุขภาพ และตอบสนองความต้องการสังคมเมืองให้ความสำคัญกับการพักผ่อนอย่างแท้จริง การพักผ่อนเหล่านี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างดีจากบรรดาชนชั้นนำสยาม และได้แพร่หลายไปสังคมในวงกว้างจากระบบการศึกษาและการเผยแพร่ข่าวสาร ในเบื้องต้นชนชั้นนำสยามได้ใช้กิจกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าตนมีความเจริญเช่นเดียวกับฝรั่ง เพราะคุณสมบัติเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เป็นที่ยอมรับของสังคม การพักผ่อนหย่อนใจเหล่านี้แม้จะเป็นเพียงกิจกรรมที่ใช้พักผ่อนในยามว่าง แต่แท้จริงชนชั้นนำสยามได้ใช้กิจกรรมเหล่านี้สร้างประโยชน์ให้แก่ตน และกิจกรรมเหล่านี้ก็ส่งผลต่อสังคมในด้านต่างๆ เช่นกัน

4.1 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการแสดงออกถึงความศิวิไลซ์

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ชนชั้นนำสยามต่างตระหนักดีว่า สิ่งที่จะทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของสังคมทั้งในประเทศและนอกประเทศได้นั้นก็คือความรู้วิทยาการตะวันตก ทำให้มีการนำวิทยาการทางการแพทย์ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ภาษา วัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต และการพักผ่อนหย่อนใจในลักษณะต่างๆ เข้ามาสู่สยาม สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นมาตรฐานในการวัดความเจริญที่ชนชั้นนำสยามยึดถือและปฏิบัติตามเรื่อยมา ชนชั้นนำสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จึงพยายามเรียนรู้และแสดงออกให้เห็นถึงความทันสมัยศิวิไลซ์อย่างตะวันตกโดยวิธีการต่างๆ

“ศิวิไลซ์” หมายถึง คุณสมบัติหรือสภาวะของบุคคล วัฒนธรรม หรือสังคม ที่ยกระดับสูงขึ้น พ้นจากความล้าหลังป่าเถื่อน คุณสมบัติหรือสภาวะดังกล่าวจึงแสดงออกทั้งในแง่กิริยามารยาทของบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตลอดจนถึงการยกระดับของสังคมทั้งในแง่วัฒนธรรม และนามธรรม (ขนบธรรมเนียม ศาสนาความเชื่อ จริยธรรม และภูมิปัญญาความรู้)¹ ตาม

¹ธงชัย วินิจจะกูล, “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ,” ใน รัฐศาสตร์สาร 24: 2 (2546): 12.

ความหมายข้างต้น ความศิวไสวจึงมีนัยยะที่สำคัญคือ เป็นการยกระดับจากความล้าหลังสู่ความเจริญที่สูงขึ้น ดังนั้นสิ่งใดที่ชนชั้นนำเห็นว่าล้าหลัง สิ่งนั้นก็ได้รับการปรับปรุงเพื่อไม่ให้เสื่อมเสียพระเกียรติ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 การบอกเวลาแบบเดิมมีความไม่แน่นอน ก็ได้รับการแก้ไขเพื่อไม่ให้ชาวต่างชาติดูแคลน ในชุมนุมประกาศสมัยรัชกาลที่ 4 ความตอนหนึ่งได้กล่าวการแก้ไขเรื่องการบอกเวลาไว้ว่า

“...ฝ่ายพนักงานเมื่อจะบอกบาทนาฬิกาตามฤกษ์ยามโหรให้ในกาลใดๆ เมื่อฤดูต้องหนุน ต้องล่ม ก็คะเนบอกบาทขาดๆ เกินๆ ผิดๆ ไป คงให้ได้ความแต่ว่าโมงละ 10 บาทอยู่นั่นเอง ดูการพินเพื่อนเลื้อนเปื้อนเลอะเทอะนัก น่าเป็นที่อภัยสอดส่องแก่แขกเมืองคนนอกประเทศที่เขาใช้นาฬิกากลใส่พกติดตัวเที่ยวมาเที่ยวไป เขาจะได้ยินทும்โมงที่ดีสั้นๆ ยาวๆ ผิดไปกว่าทும்โมงที่จริงนั้น จะเป็นเหตุให้เขาหัวเราะเยาะเย้ยได้ว่า เมืองเราใช้เครื่องมือรับทும்โมงเวลาหยาบคายนักไม่สมควรเลย เพราะเหตุฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาตรวจตราคำนวณความดำเนินพระอาทิตย์ในฤดูทั้งปวงสอบกับนาฬิกาที่ดีมาหลายปี ทรงทราบถ้วนถี่ทุกประการแจ้งในพระราชหฤทัยแล้ว...”²

จะเห็นได้ว่าเหตุผลในการปรับเปลี่ยนธรรมเนียมเดิม เช่น การบอกเวลา เพราะ เกรงจะไม่ได้รับการยอมรับจากชาวต่างชาติ ความล้าหลังที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติ ดังนั้นจึงต้องแก้ไขเพื่อให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน

คุณประโยชน์ของความเจริญและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ จากตะวันตก ได้ส่งผลโดยตรงต่อการปรับเปลี่ยนความคิดของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีพได้ ทั้ง การปลูกผี เครื่องพิมพ์ ทำให้บรรดาชนชั้นนำมีความจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับเปลี่ยนตนให้ทันต่อความเจริญของตะวันตกเพราะ “...ไทยควรจะชวนชวายนหาความรู้วิชาการอย่างฝรั่งให้รู้ไว้ เพื่อบ้านเมืองจะต้องเกี่ยวข้องกับฝรั่งในวันหน้า”³ ความนิยมชมชอบและความสนใจในความก้าวหน้าของโลกตะวันตก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวง

²ชาวนิวทรี เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, หน้า 526.

³สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 66.

บรรดาชนชั้นนำสยามโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ต่างพยายามทำตนให้ทันสมัยอย่างชาวตะวันตก สร้างความเป็นอารยะให้แก่ตนเองโดยวิธีการต่างๆ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้น โดยใช้ชื่อเรียกว่า "มิวเซียม" ตามประกาศเรื่อง "การให้เอาของต่างๆ มาตั้งหอนิวเซียม" ได้กล่าวถึงรายละเอียดว่า

"ในการเฉลิมพระชนมพรรษาในปีชวดอัฐศกนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ แลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เปนอธิบดี แลออฟฟิเชอร์ในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ จัดการเอกษิภิชนที่หอนิวเซียมตามเคยเหมือนอย่างปีก่อนๆ แต่ในปีนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแต่บันดาซึ่งเป็นของหลวงตั้งประดับไว้ห้องหนึ่ง ของที่พระบรมวงษานุวงษ แลข้าราชการ แลราษฎร พระสงฆ์จะมาตั้งนั้นให้จัดตั้งไว้ห้องหนึ่งเปนแผนกกัน"⁴

ในการจัดแสดงสิ่งของที่มิวเซียมครั้งนี้ มีการระบุลักษณะของที่ควรนำมาจัดแสดง ซึ่งของส่วนใหญ่ล้วนเป็นสิ่งจากสถานที่ต่างๆ หลากหลายชนิด เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีอารยธรรมของประเทศสยาม การระบุและจำแนกสิ่งของที่นำมาจัดแสดงได้กล่าวไว้ว่า

"...ของที่ควรจะมาตั้งนั้น คือเครื่องทองรูปพรรณเก่าให้ต่างๆ ซึ่งเป็นฝีมือช่างอย่างดีในเขตแดนพระราชอาณาจักรกรุงสยาม กับผ้าถุงผ้าหมี่ต่างๆ ที่เป็นฝีมือช่างชาวสยามทำขึ้น แลผ้าที่ส่งตัวอย่างออกไปให้ทำเข้ามาแต่ประเทศอินเดีย คือ ผ้ายกไหม ผ้ายกทอง แลแพรแลผ้าไหมสี ผ้าลายสีแลดอกดวงต่างๆ ซึ่งเป็นชั้นเก่า กับเครื่องหล่อเครื่องปั้น แลเครื่องกลึง แกะสลัก แลรูปเขียนซึ่งเป็นฝีมือช่างที่ดีในประเทศสยามก็ควรจะมาตั้งได้ แลเครื่องพลอยหัวแหวนต่างๆ ที่เกิดในประเทศเขตเมืองไทย กับเครื่องที่ประดับมุกเปนรูปพรรณต่างๆ ให้เลือกคัดเอามาแต่ที่มีฝีมือช่างอย่างเอก แล

⁴"ประกาศเรื่อง การให้เอาของต่างๆ มาตั้งหอนิวเซียม" ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9-10, หน้า 158.

กัลปังหาสีชาวแดงดำที่เกิดในอ่าวสยามทั้งต้น แลทำเป็นรูปพรรณต่างๆ แล เครื่องอาวุธหอกดาบมีดรูปต่างๆ ที่เปนฝีมือช่างเมืองไทยทำเรียบร้อยสนิท ก็ควรจะเอามาตั้งในที่ประชุม”⁵

ลักษณะสิ่งของที่นำมาจัดแสดงเป็นการนำสิ่งของมาจากที่ต่างๆ ในสยาม โดยเน้นงานฝีมือ ไม่ว่าจะเป็น ผ้าทอ เครื่องโลหะ หรืองานแกะสลัก เพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่าคนสยามมีความสามารถ มีความเป็นอารยะเช่นเดียวกับประเทศที่เจริญแล้ว การจัดแสดงดังกล่าวชนชั้นนำสยามพยายามทำให้เป็นพิพิธภัณฑสถาน จึงได้ใช้คำว่า “หอนิวเซียม” ซึ่งตรงกับคำว่าพิพิธภัณฑสถานในปัจจุบัน แนวคิดในการตั้งพิพิธภัณฑสถานเพื่อแสดงถึงความมีอารยธรรม ไม่เคยปรากฏในจารีตของไทยแต่อย่างใด แนวคิดนี้เป็นแนวคิดใหม่จึงต้องใช้คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศ

นอกจากการตั้งนิวเซียมแล้ว ชนชั้นนำสยามได้เดินทางไปดูความเจริญถึงยุโรป ปรากฏการณ์ดังกล่าวเห็นได้จาก การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งที่ 1 พ.ศ. 2434 และ ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2440 มูลเหตุของการเสด็จประพาสยุโรปรัชกาลที่ 5 ทรงอธิบายไว้ว่า “1. เห็นชีวิตในยุโรปเปนไปอยู่ประการใด 2. เห็นที่เกิดทรัพย์แลสิ่งใดเปนทรัพย์ 3. เห็นกำลัง คือ การที่จะทำร้ายญาติผู้ศัตรู 4. เห็นความสนุกทั้งหลายอันมีอยู่”⁶ เหตุผลในการเสด็จประพาสยุโรปแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชนชั้นนำสยามพยายามเรียนรู้ในการปฏิบัติตนให้ทันสมัยอย่างชาวตะวันตก การเดินทางเพื่อไปเห็นวิถีชีวิตของชาวตะวันตกว่าเป็นอย่างไร จึงเป็นการสัมผัสกับความเจริญจากประเทศต้นแบบและมีความสำคัญสำหรับชนชั้นนำสยาม เพราะเป็นการศึกษาแบบแผนความเจริญจากประเทศที่มีความเจริญโดยตรง⁷ เมื่อบรรดาชนชั้นนำกลับมายังสยามแล้วจึงเป็นเครื่องรับประกันว่า พวกเขาเหล่านั้นสามารถแสดงออกถึงความเจริญได้อย่างถูกต้อง ไม่ต้องอายใครทั้งในประเทศและนอกประเทศ

ชนชั้นนำสยามได้พยายามแสดงออกถึงทันสมัยความศิวิไลซ์เรื่อยมา การสร้างความศิวิไลซ์ไม่เพียงแต่ทำให้ปรากฏแก่ตนเองเท่านั้น หากแต่มีความจำเป็นในการทำให้ชาวต่างชาติที่

⁵⁶“ประกาศเรื่อง การให้เอาของต่างๆ มาตั้งหอนิวเซียม” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9-10, หน้า 158.

⁵⁷พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พุทธศักราช 2440, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2541), หน้า 246.

⁵⁸หลังจากเคยเดินทางไปศึกษาและดูความเจริญของตะวันตก จากอาณานิคมในคาบสมุทรมลายู มาแล้วใน พ.ศ. 2413 (กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 3.1 การปรับเปลี่ยนทางความคิดของชนชั้นนำสยาม)

เจริญแล้วยอมรับ เมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองมาเยือน ก็มีการต้อนรับอย่างประเพณีที่เจริญแล้ว การจัดงานต้อนรับพระราชอาคันตุกะเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2432 ในการจัดงานต้อนรับ Duke of Sutherland's อาหารค่ำได้เสิร์ฟแบบยุโรป เครื่องแก้วสังจากของจากยุโรปหิมพ์พระราชลัญจกร และพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์และเจ้าชายก็เสวยไวน์จากยุโรปเช่นกัน⁸ นอกจากนี้ยังเห็นได้จากสิ่งก่อสร้าง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทที่เป็นตึกผสมไทย-ยุโรป หรือพระที่นั่งอัมพรสถาน พระที่นั่งอนันตสมาคม และพระราชวังบ้านปืน ซึ่งเป็นแบบยุโรปแท้ๆ

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังต้องพิสูจน์พระองค์เองเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ ในคราวเสด็จประพาสยุโรปเมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงลอนดอน พระองค์ได้รับการต้อนรับจากเจ้าชายและเจ้านายแห่งเวลส์ หนังสือพิมพ์ London News ได้เสนอข่าวการเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนี้อย่างกว้างขวาง รวมทั้ง British Press Association ยังได้รายงานข่าวว่า "พระมหากษัตริย์แห่งสยามได้เสด็จประพาสสหราชอาณาจักร ไม่เป็นเพียงการเสด็จประพาสธรรมดา พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์อันทรงภูมิและทรงฉลองพระองค์ด้วยเครื่องทรงแบบสหราชอาณาจักร"⁹ สิ่งที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นก็คือ การเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เจริญแล้ว นอกจากความมีเกียรติ ความเจริญยังหมายถึงการที่พระองค์ได้ทรงฉลองพระองค์แบบตะวันตก และยังรวมถึงการมีรสนิยมที่ดีเป็นผู้สนใจ สะสม หรือสนับสนุนงานศิลปะตามแบบอย่างผู้ดีตะวันตก เช่น การเลือกซื้อภาพวาดและรูปปั้นจากเมือง Florence เครื่องแก้วจาก Sevres แจกันจาก London อัญมณีจาก Berlin¹⁰

สภาวะที่ชนชั้นนำสยาม หันเหความสนใจมาบริโภควัฒนธรรมตะวันตกขนานใหญ่ สามารถอธิบายได้ว่า ชนชั้นนำสยามต้องการแสดงให้เห็นว่าตัวเองมีความศิวิไลซ์ เพื่อสร้างการเป็นที่ยอมรับของสังคม กระบวนการในการแสดงตนว่าศิวิไลซ์จึงเกิดขึ้น โดยชนชั้นนำต่างแสวงหาสิ่งต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนมีความทันสมัยแบบเดียวกับฝรั่งไม่ว่าจะเป็น การแต่งตัว การใช้เครื่องประดับ การมีรสนิยมในการบริโภคงานศิลปะเช่นเดียวกับชาวตะวันตก ยิ่งกว่านั้น กระบวนการในการแสดงออกถึงความศิวิไลซ์ยังได้รวมไปถึงการเลียนแบบและบริโภควัฒนธรรมในทุกๆ ด้าน ซึ่งรวมไปถึงการพักผ่อนในยามว่างแบบตะวันตกเช่นกัน

⁸Maurizio Peleggi, *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image*, p. 19.

⁹Ibid., p. 2.

¹⁰Ibid., p. 27.

ชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ได้หันมาใช้เวลาว่างพักผ่อนหย่อนใจตามแบบอย่างชาวตะวันตก เพราะว่าชนชั้นนำสยามต้องแสดงให้เห็นว่าตนมีความทันสมัยสามารถทำกิจกรรมเช่นเดียวกับชาวตะวันตก นั่นก็คือ สร้างความศิวไลซ์ให้เป็นที่ยอมรับของสังคม การที่ชนชั้นนำได้เลือกพักผ่อนตามแบบฝรั่ง ถือเป็นกาปฏิบัติตามกระแสแห่งความเจริญของโลกที่มีชาติตะวันตกเป็นแบบอย่างในขณะนั้น การพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบต่างๆ ที่ชนชั้นนำสยามได้ถือปฏิบัติไม่ว่าจะเป็น การเกมกีฬาอย่างโครเกต การขี่จักรยาน การขับรถยนต์เล่น การเล่นกล้องถ่ายรูป หรือการตากอากาศยังเมืองชายทะเลเพื่อรักษาสุขภาพ จึงเป็นวิถีทางหนึ่งที่บรรดาชนชั้นนำต้องการแสดงออกถึงความทันสมัยอย่างตะวันตก

การหันมายึดถือความศิวไลซ์อย่างตะวันตกไม่ใช่แนวคิดทางใหม่แต่อย่างใด ชนชั้นนำสยามเคยพยายามรักษาสถานภาพอันสูงส่งของตนเองไว้เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคม ความเป็น "ราชาธิราช" หรือ "พระโพธิสัตว์" ได้เคยถูกใช้มาแล้วเพื่อแสดงสถานอันสูงสุดของพระมหากษัตริย์ ทำให้สังคมยอมรับในบุญญาธิการที่สูงส่งของพระมหากษัตริย์ ให้คนในสังคมเชื่อฟังยอมรับการปกครองของพระองค์ แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ความรู้วิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตกได้กลายมาเป็นมาตรฐานที่สังคมยอมรับ ชนชั้นนำสยามจึงต้องปรับตัวให้มีความศิวไลซ์เช่นเดียวกับชาวตะวันตก ทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พยายามทำให้สังคมยอมรับและชื่นชมโดยวิธีการต่างๆ เหมือนพระมหากษัตริย์ในสมัยจารัตพระองค์อื่นๆ หากแต่วิธีการที่ใช้ไม่ใช่วิธีการในแบบเดิม สิ่งทั้งที่สองพระองค์ใช้ก็คือ การเลือกประเพณีปฏิบัติตนอย่างชาวตะวันตก รวมทั้งการแสดงให้เห็นถึงความศิวไลซ์ผ่านทางกาพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบต่างๆ

สิ่งที่ทั้งรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 ได้เคยแสดงออกซึ่งความศิวไลซ์นั้น ในแผ่นดินถัดมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ใช้วิธีการนี้ เพื่อสร้างความเป็นที่ชื่นชมให้เกิดขึ้นในสังคม พระองค์ทรงพยายามแสดงออกในความศิวไลซ์โดยวิธีการต่างๆ เพื่อทำให้พระองค์เป็นที่ยอมรับของสังคมและทำให้อาณาจักรสยามของพระองค์เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ การแสดงออกซึ่งความเจริญหรือความศิวไลซ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ปรากฏให้เห็นชัดเจนจากการสนับสนุนกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกโดยเฉพาะกีฬา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชนิพนธ์ "โคลงฟุตบอล" แสดงถึงจุดประสงค์หนึ่งในการสนับสนุนให้ข้าราชการบริหารเล่นฟุตบอลว่า

“กุลจิตรปิติด้วย เห็นไทย
เจริญเล่นอย่างสิวิไลซ์ ประโยชน์กว้าง
ทั้งนี้ก็โดยไนย ราชสนุก
จึงใคร่ขีดชูบ้าง เกียรติไว้เฉลิมสยาม”¹¹

การเจริญเล่นอย่าง “สิวิไลซ์” นับว่าเป็นจุดประสงค์สำคัญที่รัชกาลที่ 6 ต้องการทำให้สยามมีความเจริญอย่างตะวันตกโดยใช้การเล่นฟุตบอลเป็นเครื่องมือ เพื่อให้พระองค์และสยามเป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศสมดังประโยคที่ว่า จึงใคร่ขีดชูบ้าง เกียรติไว้เฉลิมสยาม ยิ่งไปกว่านั้นฟุตบอลยังได้ถูกใช้แสดงถึงความเจริญ ซึ่งไม่เพียงแต่เอาอย่างหรือเทียบเคียงฝรั่งเท่านั้น แต่ฟุตบอลสยามได้ถูกยกระดับให้เข้าแข่งขันกับชาวต่างชาติ ฟุตบอลจึงไม่ต่างอะไรกับเครื่องมือที่แสดงถึงพระเกียรติและความภาคภูมิใจของรัชกาลที่ 6 และสยามที่สามารถเข้าเล่นต่อกรทัดเทียมชาวตะวันตก สนามฟุตบอลจึงเสมือนเป็นสนามรบที่ประชันเกียรติยศศักดิ์ศรีระหว่างชาติทำหน้าที่เพื่อชัยชนะของประเทศชาติ ดังนั้นจึงมีการจัดการแข่งขันฟุตบอลระหว่าง ชาวสยาม และ ชาวต่างชาติ เพื่อแสดงเกียรติและศักดิ์ศรีในเรื่องนี้

หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458 ได้ลงข่าวการแข่งขันฟุตบอลระหว่างชาติระหว่าง คณะฟุตบอลสยาม และ สมาชิกของราชกรีฑาสโมสรไว้ว่า

“ชาติไทย ไซโย: เมื่อวันที่ 21 ได้มีการแข่งขันเล่นชิงชัยในระหว่างพวกไทย คัดเลือกกับสมาชิกของราชกรีฑาสโมสร คัดเลือกที่สนามราชกรีฑา ประทุมวัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทอดพระเนตร ...พอเวลาบ่าย 4 โมงเศษ ชุดไทยอันแต่งกายด้วยเสื้อกางเกงขาวแดง ได้ย่างเท้าเข้าสู่สนามด้วยความมองอาจเสียงตบมือให้เกียรติยศแลหวังแห่งความสามารถกันรอบสนาม เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (ผลการแข่งขันฝ่ายสยามชนะ 2 ประตูต่อ 1) ...พอ บ่าย 5 โมง 45 นาที ผู้ตัดสินก็เป่านกหวีดเลิก ฝ่ายผู้แข่งขันข้างราชกรีฑาสโมสรจึงได้ร้องฮิปๆ ฮูเรๆ สำหรับเป็นเกียรติต่อฝ่ายชนะ คนดูจึงได้ร้องไชโย ขึ้นตบมือสนั่นหวั่นไหวหลายนาที”¹²

¹¹ สจข. ร.6 น.20.18/60 “โคลงฟุตบอล”

¹² “ชาติไทย ไซโย” กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (25 พ.ย. 2458): 2.

ฟุตบอลเป็นกีฬาของชาวตะวันตกที่คนสยามสมัยรัชกาลที่ 6 เพิ่งเล่นได้ไม่นาน การจัดให้มีการแข่งขันกับชาวต่างชาติย่อมมีจุดประสงค์ชัดเจนเพื่อแสดงออกถึงความศิวิไลซ์สามารถเล่นกีฬาที่เจริญเฉกเช่นชาวตะวันตก แต่ผลพลอยได้จากการแข่งขันกลับให้ผลที่มีค่ามากกว่า การชนะชาวต่างชาติที่มหาจักรีกาลโมสร 2 ประตูต่อ 1 ได้สร้างเกียรติยศให้แก่สยามซึ่งสามารถเอาชนะชาวตะวันตกผู้เจริญกว่า ผลการแข่งขันในสนามจึงมีค่ามากกว่าคะแนนที่ทำได้ แต้ม 2 ประตูต่อ 1 ย่อมมีผลยิ่งใหญ่ได้ยกฐานะของประเทศขึ้นเจริญเทียบเท่าชาติตะวันตก เพราะสามารถแข่งขันกีฬาและเอาชนะฝรั่งเจ้าของต้นตำรับได้ การแข่งขันในลักษณะนี้ได้จัดขึ้นอีกครั้งในเดือนถัดมา ในวันอังคารที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2458 ซึ่งผลการแข่งขันทั้งสองทีมเสมอกัน 1 ประตูต่อ 1 การแข่งขันในลักษณะเดียวกันยังได้เกิดขึ้นอีกที่เมืองระนอง ตามรายงานข่าวหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2458 ได้กล่าวว่า “เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ได้มีการเล่นฟุตบอลที่เมืองระนอง ในระหว่างไทยฝ่ายสมาชิกเสือป่าพวกหนึ่ง กับชาวต่างประเทศฝ่ายบริษัทตีบุกเกรดยิงบริษัทตีบุกไซนิสเตรดิงหนึ่ง เนื่องในคราวตรุษฝรั่ง”¹³ (ผลการแข่งขันฝ่ายไทยชนะ 2 ประตูต่อ 0)

นอกจากนี้การแข่งขันฟุตบอลยังได้ขยายวงกว้างออกไปนอกประเทศ คณะนักฟุตบอลสยามในฐานะผู้ที่มีความศิวิไลซ์ ได้นำเกียรติยศความสามารถของประเทศออกไปต่อกรกับชาวต่างชาติยังต่างแดน ใน พ.ศ. 2470 หนังสือพิมพ์ได้พาดหัวข่าวว่า “ความสามัคคีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส การแข่งขันฟุตบอลที่ริมแม่น้ำโขง” กล่าวถึงการแข่งขันระหว่างชาวสยามกับประเทศซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2470 ได้ลงข่าวการแข่งขันครั้งนี้ว่า

“เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม ผู้ว่าราชการจังหวัดท่าแขกในอินโดจีนของฝรั่งเศสได้เชิญพระยาศักรารักษ์และข้าราชการทุกแผนกในจังหวัดนครพนมมณฑลอุดรข้ามไปแสดงความสามัคคีมิตร ในการแข่งขันฟุตบอลระหว่างคณะท่าแขกกับนครพนม ม.แวงแก้ง โดมา อาจารย์ใหญ่ประจำจังหวัดท่าแขกได้รวบรวมนักฟุตบอลท่าแขกคณะหนึ่ง นายถม ขรรค์เพชร ครูใหญ่ประจำจังหวัดนครพนม ได้รวบรวมนักฟุตบอลนครพนมคณะหนึ่ง โดยได้รับอนุมัติจากผู้ว่าราชการจังหวัดทั้งสองฝ่าย ...เวลา 2.30 ล.ท. ม.แวงแก้ง โดมา ได้นำเรือยนต์ของท่าแขกมารับคณะฟุตบอลนครพนมข้ามไป คณะท่าแขกได้

¹³“เมืองระนอง” กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (30 ธ.ค. 2458): 3.

จัดการเลี้ยงดูคณะนครพนมก่อนเวลาแข่งขันและเลิกแข่งขันแล้วอย่างเหลือเพื่อ ...เวลา 4.00 ล.ท. จึงเริ่มการแข่งขัน (ผลการแข่งขันเสมอกัน 1 ประตูต่อ 1) ...เวลา 9.30 ล.ท. ม.แวงแข็ง โดมานำเรือยนต์มาส่งรับคณะฟุตบอลกลับนครพนม เวลานี้คณะจังหวัดนครพนมกำลังดำริห์ที่จะเชิญคณะท่าแขกข้ามมาเพื่อแสดงสามัคคีมิตรตอบแทนต่อไป¹⁴

ต่อมาใน พ.ศ. 2473 คณะนักฟุตบอลสยามได้เดินทางไปแข่งขันที่ไซ่ง่อนพร้อมกับการเสด็จประพาสอินโดจีนของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเยือนอินโดจีนครั้งนี้ได้มีการจัดการแข่งขันฟุตบอลอันเป็นที่พาสากลตามสมัยนิยม ประเทศสยามจึงต้องจัดทีมฟุตบอลเข้าแข่งขันด้วยเพื่อแสดงถึงความเจริญรู้จักกีฬาสมัยใหม่ไม่น้อยหน้าประเทศอื่นๆ หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ฉบับวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2473 ได้ลงข่าวไว้ว่า "...ข้า ว ค ณ ะฟุตบอลไทยไปแข่งขันกับคนไซ่ง่อนที่อินโดจีน ...กำหนดเวลาออกเดินทางในวันที่ 10 เดือนนี้ (เมษายน) เวลา 7.05 น. นัดพร้อมกัน ณ. ซานซาลาสถานีหัวลำโพง ..เราได้ทราบข่าวหลวงกายวิภาคบรรยาย จะเป็นที่เลี้ยงผู้ควบคุมไป ขุนประสิทธิวิทย์กรเปนหัวหน้าชุดและเป็นผู้จัดทีม"¹⁵

หนังสือพิมพ์ได้ลงรูปการเสด็จทอดพระเนตรของรัชกาลที่ 7 และสมเด็จพระราชินี และรูปทีมฟุตบอลไทย พร้อมกับมีการบรรยายได้รูปไว้ว่า "...พระสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี และท่านผู้สำเร็จราชการเมืองญวน ประทับและดูการแข่งขันระหว่างคณะฟุตบอลไทยกับคนไซ่ง่อนคราวแข่งขันชิงถ้วยเมื่อวันที่ 16 เดือนนี้ ฝ่ายคณะฟุตบอลไทยชนะ 4 ประตูต่อศูนย์ ได้รับถ้วยพระราชทานต่อพระหัตถ์ ขุนประสิทธิวิทย์กร หัวหน้าชุดได้สัมผัสพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปนเกียรติยศ" โดยการเดินทางไปแข่งขันครั้งนี้ได้ทำงานแข่งขันทั้งหมด 4 ครั้ง ไทยชนะ 2¹⁶ ครั้ง (รูปที่ 10)

การเล่นฟุตบอลได้เป็นที่แพร่หลายเป็นอย่างมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสยามเห็นได้จากการเชื่อมความสัมพันธ์โดยใช้ฟุตบอลเป็นสื่อ ดังนั้นการที่สยามสามารถมีทีมฟุตบอลทำการแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็น ลาว (ท่าแขก) และ ญวน (ไซ่ง่อน) จึงแสดงให้เห็นว่าสยามมีความเจริญไม่แพ้ดินแดนข้างเคียง และชัยชนะที่ได้รับจึงเป็นการตอกย้ำถึงความยิ่งใหญ่ใน

¹⁴"ความสามัคคีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส" กรุงเทพฯ เดลิเมส์ (27 ก.ย. 2470): 3.

¹⁵"คณะฟุตบอลไทยไปแข่งขันกับคนไซ่ง่อน" บางกอกการเมือง (9 เม.ย. 2473): 7.

¹⁶"ข่าวกีฬา" บางกอกการเมือง (28 เม.ย. 2473): 1.

สนามรบของฟุตบอลที่มีเหนือชาติอื่นๆ เท่ากับอำนาจรักษาพระเกียรติยศของทั้งรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ให้เป็นที่รู้จักในเวทีระดับชาติ ในฐานะผู้ให้การสนับสนุนกีฬาชนิดนี้

การได้เล่นกีฬาแบบตะวันตกจึงเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความศิวิไลซ์ นอกเหนือจากกรุงเทพฯ เมื่อจังหวัดใดก็ตามมีการเล่นกีฬาแบบตะวันตก ที่นั่นก็ได้รับการยอมรับว่ามีความเจริญศิวิไลซ์ "...ดูรู้สึกเหมือนไปในเมือง มีพยานแห่งความศิวิไลซ์ต่าง ๆ อยู่มาก เช่น โรงรถเช่า และโรงบิลเลียดเป็นต้น เมืองใดยังไม่มีโรงรถเช่าและโรงบิลเลียดจะนับว่าศิวิไลซ์ไม่ได้"¹⁷

นอกจากสยามจะแสดงออกถึงความทันสมัยศิวิไลซ์โดยใช้การเล่นกีฬาเป็นเครื่องมือแล้ว สยามยังได้แสดงให้เห็นถึงความเจริญทัดเทียมนานาชาติประเทศโดยการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น "โรงมหรสพ เพื่อ ความสง่าของพระนคร เป็นของขวัญที่จะพระราชทานแก่ทวยราษฎร์"¹⁸ การสร้างโรงมหรสพดังกล่าวนอกจากจะเป็นของขวัญสำหรับคนไทยแล้ว การสร้างโรงมหรสพยังมีจุดประสงค์สำคัญคือ แสดงให้เห็นถึงความเจริญในระดับชาติทัดเทียมประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค โดยหนังสือพิมพ์ไทยเชชมรวมข่าว ฉบับวันที่ 26 ตุลาคม 2473 ได้กล่าวไว้ว่า

"...กรุงเทพมหานครจะมีโรงมหรสพที่อุ่มเสียงและให้ความสุขสำราญทางอนามัยแก่ผู้ดูนั้นไม่ต้องสงสัย แม้สิงคโปร์เมืองท่าในปัจจุบันจนบทของจักรวรรดิอังกฤษ เขาก็ยังได้มีแล้ว ...ตึกใหญ่โตของเราที่จะได้ชมว่างดงามต่อไปในภายหน้า ทั้งในหมู่พวกเราและชาวต่างประเทศทั่วโลก จะต้องมีรูปทรงสัญญาณเป็นแบบไทย ...โรงมหรสพสำหรับพระนครที่จะได้ขึ้นชื่อว่า เป็นเยี่ยมยอดในบูรพทิศก็เพราะเหตุนี้เอง"¹⁹

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยามได้พิสูจน์แล้วว่า ได้ทำหน้าที่มากกว่าให้ความบันเทิงเท่านั้น ทั้งฟุตบอลและโรงละครได้ถูกขนานนามและรัฐใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกถึงความเจริญ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับทั้งในสยามเองและยังเป็นที่ยอมรับของอารยประเทศโดยเฉพาะดินแดนต่างๆ รอบสยาม นอกจากนี้ยังได้ทำหน้าที่และก่อให้เกิดผลอื่นๆ อีกมากมาย ดังจะได้อีกต่อไป

¹⁷พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักขิปได้ 42 ร.ศ. 128 ของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2502), หน้า 202.

¹⁸"โรงมหรสพ สง่าพระนคร" ไทยเชชมรวมข่าว (26 ต.ค. 2473): 12.

¹⁹เรื่องเดียวกัน.

4.2 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการสร้างความสามัคคีในสังคมสยาม

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในเบื้องต้นได้ถูกชนชั้นนำสยามใช้ประโยชน์ แสดงออกถึงความทันสมัยหรือศิวิไลซ์ แต่การพักผ่อนหย่อนดังกล่าวไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนชั้นนำเพียงประการเดียว หากแต่ชนชั้นนำยังได้ใช้ประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านี้ เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคีแก่สังคม ทำให้คนในสังคมมีความประพฤติที่ดีเหมาะสมกับยุคสมัย ทั้งนี้สังคมในแต่ละสมัยย่อมมีแนวคิดต่างๆ ในการปลูกฝัง อุดมการณ์ อันเป็นสิ่งที่รัฐพึงปรารถนา เพื่อสร้างบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมมุ่งหวัง

สยามในสมัยต่างๆ ล้วนมีการปลูกฝังอุดมการณ์ให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามที่สังคมต้องการต่างๆ กัน สังคมสยามในสมัยจารีตมีความขัดแย้งกับอาณาจักรข้างเคียงอยู่บ่อยครั้ง การทำสงครามจึงมีความจำเป็นต่อการปกป้องอาณาจักร การเกณฑ์แรงงานไพร่ก็มีความสำคัญในการสร้างกองกำลังหลักเพื่อปกป้องบ้านเมือง ระหว่างที่บ้านเมืองไม่สงบมุลนายจึงมีหน้าที่สำคัญในการฝึกฝนไพร่ให้มีความพร้อมในการทำสงคราม เพื่อให้มีความชำนาญในการต่อสู้ ตามบันทึกของชาวต่างชาติในสมัยกรุงธนบุรี ก็ฟ้าต่างๆ เป็นไปเพื่อการทหารอย่างแท้จริง เช่น การต่อสู้ป้องกันตัว การชกมวย การปล้ำ และกระบี่กระบอง²⁰ ความจำเป็นในการทำสงครามได้มีส่วนอย่างยิ่งในการกำหนดลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ให้ออกมาในลักษณะที่เน้นความรุนแรงและพลกำลังเป็นหลัก ด้วยคนในสังคมต้องมีความชำนาญ "ด้วยรู้ ด้วยหลอก ด้วยแกล้ว ด้วยหาญ ด้วยแคะ ด้วยแรง"²¹

เมื่อบ้านเมืองให้ความสำคัญกับความมั่นคงของประเทศ สิ่งที่สังคมสมัยจารีตต้องการจากประชาชนและไพร่พลก็คือ ไหวพริบ ปฏิภาณ ความกล้าหาญในการต่อสู้ ซึ่งสอดคล้องเป็นอย่างดีกับศิลปะการต่อสู้ไม่ว่าจะเป็น การชกมวย การปล้ำ และกระบี่กระบอง สถานการณ์ของบ้านเมืองจึงได้กำหนดรูปแบบให้มีศิลปะการต่อสู้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมคือ เน้นการต่อสู้เพื่อใช้ในการปกป้องบ้านเมือง ครั้นเมื่อบ้านเมืองสงบไม่ต้องทำสงครามกับอาณาจักรข้างเคียงอีกต่อไป ค่านิยมที่เน้นเรื่อง ความกล้าหาญ อดทน ในการต่อสู้เพื่อปกป้องบ้านเมือง จึงมีความสำคัญ

²⁰พิมาน แจ่มจรัส, ชุมชนุมจตหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย (พระนคร: โรงพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, 2510), หน้า 395-455.

²¹กรมศิลปากร, ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย (พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2515), หน้า 18.

ลดลง สังคมต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเงื่อนไขใหม่ๆ ที่ต่างไปจากเดิม ชนชั้นนำและรัฐจึงต้องปรับตัวและแสวงหาค่านิยมแบบใหม่ที่สอดคล้องกับสังคม ปลุกฝังให้กับผู้คนเพื่อให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อย

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ขณะที่ทรงขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ ปัญหาที่พระองค์ต้องทรงเผชิญก็คือความไม่มั่นคงทางการเมืองอันเนื่องจากการไม่เป็นที่ยอมรับของพระองค์ พระองค์ไม่เป็นที่ยอมรับของเหล่าเจ้านายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในการบริหารบ้านเมือง จนความขัดแย้งได้ลุกลามไปสู่ข้าราชการทหารระดับล่างเมื่อไม่ได้รับความยุติธรรมในกรณีขัดแย้งกับข้าราชการบริหารของรัชกาลที่ 6 จนเกิดกบฏ ร.ศ. 130 โดยมีสาเหตุส่วนหนึ่งคือ

1. ไม่พอใจการตั้งกองเสือป่า เป็นกองกำลังติดอาวุธเข้าช้อนกับทหาร

2. ไม่พอใจเหตุการณ์เขียนทหารเมื่อ พ.ศ. 2452

3. ไม่พอใจพระจริยวัตรของรัชกาลที่ 6 ในการโปรดการแสดงมากกว่าการบริหารบ้านเมือง เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจไม่ได้รับการเลื่อนขั้นเป็นนายทหารสัญญาบัตร ทั้งๆ ที่รับราชการมานานกว่าข้าฯ ในพระองค์²²

กบฏ ร.ศ. 130 มีจุดมุ่งหมายนำพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวออกจากราชบัลลังก์แล้วอันเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ หรือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระมหากษัตริย์ได้รับรัฐธรรมนูญ หากเปลี่ยนการปกครองเป็นรีพับลิคก็จะเชิญ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธานาธิบดี²³

ดังนั้นในสมัยต้นรัชกาลที่ 6 ปัญหาสำคัญที่สุดที่พระมหากษัตริย์ต้องเผชิญก็คือ การไม่เป็นที่ยอมรับของข้าราชการบางกลุ่ม การไม่เป็นที่ยอมรับได้ก่อให้เกิดความแตกแยกขึ้นในสังคมเป็นปัญหาใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงจัดการอย่างรีบด่วน นอกจากการสร้างควมศรัทธาให้เป็นที่ยอมรับแล้ว พระองค์จำเป็นต้องสร้างความสมัคสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการตั้งที่ได้เกิดปัญหาแตกแยกกันจนก่อกบฏขึ้น ดังนั้นสังคมสยามในช่วงเวลาดังกล่าวจึงต้องการความสามัคคีของข้าราชการและพลเมือง มากกว่าความกล้าหาญ และความเข้มแข็งในการต่อสู้ การเคลื่อนไหวในเรื่องต่างๆ ของสังคมจึงเป็นไป

²² ฤภาพร เจือจินดา, "เสือป่า: โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหามบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 127-166.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-35.

เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ปรากฏว่ารัชกาลที่ 6 ได้ทรงตั้งกองเสือป่า ขึ้นพร้อมๆ กับสนับสนุนให้นักเรียน ทหาร และคนหนุ่มเล่นกีฬาเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีกันภายในกลุ่มข้าราชการ โดยฟุตบอลได้ถูกนำมาใช้อีกครั้งหนึ่งแต่มิใช่เพื่อสร้างความศิวิไลซ์ดังเดิม หากแต่ถูกนำมาใช้เพื่อปลูกฝังค่านิยมและอุดมการณ์ การเป็นนักกีฬา เป็นพลเมืองที่ดี สร้างความสามัคคีในหมู่ข้าราชการ

รัชกาลที่ 6 ได้ตั้งกองเสือป่าขึ้นในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 เสือป่าเป็นกองอาสาพลเรือน ฝึกซ้อมรบแบบทหาร มีหน้าที่เป็นผู้ป้องกันบ้านเมืองในยามที่ทหารออกไปรบยังชายแดน ขณะเดียวกันต้องทำหน้าที่รบป้องกันประเทศในเขตที่ไม่มีทหารประจำการ นอกจากนี้ทำหน้าที่เป็นแมวมองสายสืบช่วยทหารสืบข่าวของฝ่ายตรงข้าม²⁴ ตามวัตถุประสงค์ข้างต้น เสือป่าจึงเป็นกองกำลังอาสาป้องกันประเทศสนับสนุนการทำงานของทหาร แต่เมื่อพิจารณาความขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ 6 กับทหารที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่า เสือป่าจึงเสมือนเป็นเครื่องมือของพระองค์ในการสร้างกลุ่ม หรือ สมัครงพรรคพวกที่ขึ้นโดยตรงต่อพระองค์โดยไม่ขึ้นกับระบบราชการที่เป็นอยู่เสมือนทำหน้าที่คานอำนาจกัน และเป็น “ยาชานานที่ถูก” ที่พระองค์ทรงเลือกใช้ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสว่า “แต่ก่อนนี้ความสามัคคีในหมู่ข้าราชการต่างกระทรวงไม่มีใครจะมีต่อกัน เพราะต่างคนต่างคิด แต่จะหาความชอบความดีในแผนกของคน และต่างคนต่างมุ่งนิยมอยู่แต่เฉพาะในตัวบุคคลผู้เป็นนายเหนือตน ได้เคยมีผู้บ่นอยู่มากแล้ว เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ 5 แต่ยังมีได้มีใครหาวางได้ถูกเลย ฝ่ายตัวเรานี้ได้นึกอยู่ว่าเสือป่านี้จะเป็นยาชานานที่ถูก”²⁵

นโยบายการตั้งเสือป่าจึงได้เริ่มขึ้น การประกาศเชิญชวนให้พลเรือนมาสมัครเป็นเสือป่า มีเสียงตอบรับเป็นอย่างมากมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจากที่มีเพียงไม่กี่คนเป็น 4,260 คนในเวลาไม่ถึงปี เสือป่าได้จัดสายการบังคับบัญชาขึ้นมาใหม่โดยไม่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งทางราชการจริง การจัดสายการบังคับบัญชาเสียใหม่เป็นการทำลายการบังคับบัญชาของระบบราชการ ทำให้ผู้ที่เป็นเสือป่าตระหนักถึงระบบการควบคุมอำนาจเสียใหม่ ซึ่งไม่ได้ขึ้นตรงต่อเจ้านายตามกรมกองอีกต่อไป ทุกๆ คนในประเทศทั้งพลเรือนและทหารที่มาเป็นเสือป่าจะขึ้นต่อนายกองใหญ่ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) โดยตรง การจัดการกับความขัดแย้งของรัชกาลที่ 6 โดยใช้เสือป่า จึงเป็นนโยบายที่ทำให้ลายความแตกแยกก๊กเล็กก๊กน้อยในสยาม (ซึ่งแต่ละคนให้ความสำคัญต่อ

²⁴ จมื่นอมรรตุนารักษ์, พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 4 (พระนคร: ศุภสภา, 2512), หน้า 10.

²⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุนายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: มกุฎราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 37.

ผู้บังคับบัญชาในสายงานมากกว่าพระมหากษัตริย์) ทำให้พลเมืองทุกคนขึ้นตรงต่อพระองค์ในฐานะ “นายกองใหญ่” ของเสื่อป่า ดังนั้นการตั้งกองเสื่อป่าขึ้นจึงมีเจตนาในการหยั่งเสียงประชาชน ดึงคนทุกหมู่เหล่านี้ในสังคมทั้งข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนเข้ามาเป็นสมัครพรรคพวกภายใต้หน่วยงานเดียวกัน เพื่อสร้างความสมานฉันท์ในหมู่ข้าราชการด้วยกัน และระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 6

ในเวลาไล่เลี่ยกัน คณะฟุตบอลสยามก็ได้จัดตั้งขึ้นเป็นสมาคมกีฬาที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นผู้นำสูงสุดเช่นเดียวกับนายกองใหญ่เสื่อป่า มีคณะกรรมการบริหารล้วนเป็นคนใกล้ชิดของพระองค์ เช่น พระยาประสิทธิ์ศุภการ เป็นนายก (นายกองเอก) และ หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร (อุปนายก) พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสิงหนวิกรมเกรียงไกร หม่อมเจ้าเขจรจรัสฤทธิ์²⁶ และกลุ่มผู้เล่นฟุตบอลก็ล้วนแต่เป็นหน่วยงานข้าราชการใกล้ชิด ในการแข่งขันชิงถ้วยของนักรบของหลวง พ.ศ. 2458 ประกอบไปด้วย 12 ทีม (นักเรียนนายร้อยทหารบก นักเรียนนายเรือ นักเรียนนายตำรวจภูธร นักเรียนนายสารวัต กรม นักเรียนเสื่อป่าหลวง เสื่อป่าเสนากลาง เสื่อป่ากองพันพิเศษรักษาพระองค์ กรมเสื่อป่าราบหลวง รักษาพระองค์ กรมพรานหลวงรักษาพระองค์ กรมเสื่อป่าม้าหลวงรักษาพระองค์ กรมทหารมหาดเล็ก และกรมทหารรักษาวัง)²⁷

สาเหตุของการส่งเสริมการเล่นฟุตบอลรัชกาลที่ 6 ได้มีพระราชดำริไว้ชัดเจนว่า เมื่อมีการรวมตัวกันอาจเกิดปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มด้วยตนเอง กล่าวคือ “ผู้บังคับบัญชาฝ่ายทหารย่อมทราบอยู่ดีแล้วว่า เวลาใดที่คนหนุ่มๆ มาประชุมรวมกันอยู่ในที่แห่งเดียวกันเป็นจำนวนมาก จะเป็นทหารหรือพลเรือนก็ตาม ความคองอันเป็นธรรมดาแห่งวิสัยหนุ่ม จำเป็นต้องมีการระบายออกมาอย่างใดอย่างหนึ่ง”²⁸ ความคองทำให้สามารถสร้างปัญหาทั้งในเรื่องการทะเลาะวิวาทหรือทำสิ่งใดที่เป็นการไม่บังควร ซึ่งจะทำให้เกิดผลเสียต่อการบังคับบัญชาและแตกความสามัคคี การส่งเสริมให้เหล่าข้าราชการเล่นฟุตบอลจึงเป็นวิธีการที่รัชกาลที่ 6 นำมาใช้เพื่อทำให้เกิดความสนุกสนานและสร้างความสามัคคีภายในกลุ่มตามที่ทรงกล่าวไว้ว่า “...ทั้งนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนายิ่งนักและเป็นการเหมาะสมกับความต้องการที่ได้มีมานานแล้วกล่าวคือ การเล่น

²⁶ ดอนมวงศ์ กฤษณ์เพชร, “พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525,” หน้า 123.

²⁷ สจข. ร.6 น.20.18/41 “ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย”

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยความบรรเทิงใจแลให้ออกกำลังกายอย่างสนุกสนานปราศจากลักษณะอันน่าขง เช่น การพนันและการทะเลาะวิวาทกัน"²⁹

ฟุตบอลได้ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เป็นเครื่องมือในการผูกมิตรภายในกลุ่มข้าราชการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวไว้ว่า "...ฟุตบอลเป็นสิ่งที่ได้ผลดีกว่าอย่างอื่น ในความเพาะความรู้สึกเป็นมิตรแลทำให้บุคคลต่างหมู่ต่างเหล่า ได้มีโอกาสพบปะกระทำควมสามัคคีสนิทสนมซึ่งกันและกัน"³⁰ ความเป็นมิตรกันจากการเล่นฟุตบอลในที่นี้ ไม่ได้ให้ประโยชน์เพียงลดความขัดแย้งและสร้างความสามัคคีเท่านั้น หากแต่ได้สร้างระเบียบวินัยลดการละเมิดกฎเกณฑ์ลงเป็นอันมาก "...ความรู้สึกเป็นเกลอกันในหมู่ทหารสังเกตเห็นได้ว่าดีขึ้นเป็นอันมาก ในห้องรักษาการและห้องขังก็มีคนน้อยน้อยลงกว่าแต่ก่อน การออกบริเวณแลการหนีก็มีน้อยลงมาก ความเป็นมิตรเป็นเกลอในหมู่ทหารแลเสือป่าก็ได้เกิดขึ้นจากการเล่นฟุตบอล"³¹

ข้อสังเกตคือ สมาชิกคณะฟุตบอลแห่งสยามในราว พ.ศ. 2459 ประกอบด้วยสมาชิกทั้งหมด 41 สโมสร สโมสรส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานของราชการ เช่น สโมสรของทหารเหล่าต่างๆ และตำรวจ (สโมสรกรมทหารรักษาวัง สโมสรทหารบกราชวัลลภ สโมสรกรมทหารบกช่าง ที่ 1 สโมสรตำรวจแขวงพระนคร สโมสรนายร้อยตำรวจภูธร-นครบาล) สโมสรของข้าราชการบริพาร (สโมสรมหาดเล็กหลวง สโมสรมหรสพ สโมสรโรงบรรจุมันหลวง สโมสรกรมวัง) สโมสรของจังหวัด (สโมสรจังหวัดพระนครเหนือและใต้ สโมสรจังหวัดธนบุรี) สโมสรของโรงเรียนต่างๆ (สโมสรของโรงเรียนสวนกุหลาบฯ โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จพระยา โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์) สโมสรของกระทรวงต่างๆ (สโมสรกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงมหาดไทย) สโมสรของกรมต่างๆ (สโมสรกรมรถไฟสายใต้ กรมไปรษณีย์โทรเลข กรมราชทัณฑ์) และสโมสรขององค์กรต่างๆ (ราชบุรีสโมสร สโมสรบริษัทไฟฟ้าสยาม สโมสรบุญฤทธิติลปาคารสมาคม)³² สมาชิกสโมสรจากหลากหลายหน่วยงานหลากหลายอาชีพ นอกจากจะแสดงถึงความแพร่หลายของฟุตบอลแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของรัชกาลที่ 6 ในการดึงประชาชนจากกลุ่มต่างๆ ให้มาเล่นฟุตบอลและแข่งขันภายใต้กฎกติกาเดียวกันเพื่อสร้างความสามัคคี การแข่งขันที่มีสมาชิกหลากหลายเปิดโอกาสให้ผู้คนจากอาชีพต่างๆ ได้มีโอกาสรู้จักกันผ่านทางการแข่งขัน อีกทั้งกติกาการแข่งขันก็มี

²⁹ สจ. ร.6 น.20.18/41 "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย"

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

³¹ เรื่องเดียวกัน.

³² เรื่องเดียวกัน.

เจตนาปลูกฝังความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา ดังนั้นเมื่อคนกลุ่มต่างๆ ของสังคมมารู้จักกันและมีน้ำใจให้กัน ย่อมทำให้เกิดความสมานฉันท์ ลดความแตกแยกที่เป็นปัญหาสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 6

ความสามัคคีจึงเป็นค่านิยมแบบใหม่ที่รัฐโดยเฉพาะรัชกาลที่ 6 พยายามใช้กีฬาเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังแก่สังคมไม่เพียงแต่ในหมู่ทหารหรือข้าราชการเท่านั้น หากแต่ได้รวมไปถึงการปลูกฝังความสามัคคีในหมู่นักเรียนด้วยเช่นกัน ในการแข่งขันฟุตบอลนักเรียนที่จังหวัดเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2462 ได้ระบุอย่างชัดเจนไว้ว่า "...อนึ่งกีฬาประเภทนี้ถ้าได้จัดให้เป็นอย่างกว้างขวางตามโรงเรียนในมณฑลต่าง ๆ ยิ่งที่เล่นอยู่ในเวลานี้ ย่อมจะเป็นยังผลประโยชน์ให้เกิดไม่เฉพาะแต่ในส่วนที่เกี่ยวกับ (๑) พุทธศึกษา (๒) พลศึกษา (๓) จริยศึกษา แต่ยังเป็นทางส่งเสริมสมานสามัคคีธรรมระหว่างกันยิ่งขึ้นด้วย"³³

การส่งเสริมการเล่นกีฬาแบบตะวันตกได้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมแบบใหม่ในเรื่องความสามัคคีที่สังคมปรารถนาและพยายามสร้างขึ้นให้เกิดกับพลเมือง นอกจากนี้มีความจงรักภักดีและความสามัคคีกันแล้ว การเป็นนักกีฬาย่อมต้องแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจเป็นนักกีฬาและผู้ชมที่ดีอีกด้วยทั้งเรื่อง มารยาท การประพฤติปฏิบัติทั้งในและนอกสนาม และการมีน้ำใจเป็นคนที่สังคมพึงประสงค์ ความขัดแย้งในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นตัวกระตุ้นให้รัฐพยายามปลูกฝังความมีน้ำใจนักกีฬาให้เกิดขึ้นในสังคม ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ เช่น ในการชมการแข่งขันกีฬาในการแข่งขันระหว่างชุดชาติสยามกับราชกรีฑาสโมสร ครั้งที่ 2 ที่สนามเสือป่า สวนดุสิต วันเสาร์ที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2458 หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2458 รายงานว่า

"การเล่นในวันนี้ขึ้นแรกก็เรียบร้อยดี แต่ต่อมาออกจะรุนแรงขึ้นทุกทีมีโดนกันล้มโดยไม่จำเป็นบ่อยๆ ถ้าจะพูดถึงความเรียบร้อย ความงามระหว่างผู้เล่น ผู้ครวก่อนมิได้ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ดูยั่วให้ผู้เล่นบังเกิดโทสะขึ้นก็เป็นได้ เพราะพวกที่ยืนดูอยู่รอบสนาม 3 ด้านนั้น ร้องให้ทำร้ายและเหยียดหยามข้างหนึ่งตลอดเวลา ส่วนริเฟอริกก็ได้รับวาจาอันไม่เสนาะโสรเต็มที และมีการฮาปากันไม่เลือก ซึ่งเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ...มีบางคนถึงกับแสดงกิริยาหยาบเข้าไปผลักไสชาวต่างประเทศแลมีหญิงผู้ตีต่างประเทศ 1 คน ถูกดูหมิ่นต่อหน้าสามีและเพื่อนฝูง ...ในการแข่งขันครั้งนี้ในครึ่งหลังหม่อมเจ้าสิทธิการและนายวอลซ์ชาวต่างประเทศถูกโดนเจ็บไม่สามารถจะเข้าเล่นต่อในครึ่ง

³³ กีฬาจังหวัดเชียงใหม่ ปลูกความนิยมเล่นฟุตบอล" จินโนสยามวารศัพท์ (20 ธ.ค. 2466): 2.

หลังได้ ..โดยนายวอลท์ล้มกระดูกใหญ่ระง้าหัก แพทย์ได้แนะนำให้พักแนะนำ
ให้พักรักษาตัว 3 เดือน"³⁴

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นจากภาพการ์ตูนล้อนักฟุตบอลซึ่งส่วนใหญ่มีแต่
ผู้ได้รับบาดเจ็บทั้งสิ้น (รูปที่ 11) นอกจากนี้ยังได้เกิดความขัดแย้งจากการไม่พอใจคำตัดสินของ
กรรมการ หนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2462

"...ในการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยใหญ่ ณ สนามสวนกุหลาบ ระหว่างสโมสร
มหาดเล็กหลวงกับโรงเรียนนายเรือ ในการแข่งขันผู้ดูโดยมากจะไม่เป็นที่
พอใจอย่างไรไม่ทราบ ผู้ดูได้เอาอิฐขว้างเข้ามาในสนามฟุตบอล ...ไม่เป็นที่
พอใจของผู้ตัดสินหรืออย่างไร ผู้ตัดสินจึงได้ออกจากสนามเข้าไปในสโมสร
สามัคยาจารย์ ...ครั้นต่อมาเมื่อผู้ตัดสินได้ขึ้นรถกลับจะบ้านพอรถจะออก
ประตู ได้มีพวกที่มาดูบางคนพากันเข้ากันทางขวางหน้ารถไว้ จนเจ้าหน้าที่ได้
ใช้กำลังลูกเสือช่วยป้องกันระงับเหตุ แต่ก็เป้นผลเรียบร้อยไม่ กล่าวคือพวก
ที่มาดูได้บันดาลให้ก้อนอิฐปลิวเข้าไปในรถผู้ตัดสินจะนับประมาณมิได้ เวลา
นั้นกำลังลูกเสือสวัสดิ์ยืนบังตัวผู้ตัดสินอยู่ที่ข้างรถ ก้อนอิฐได้ปลิวมาถูกหน้า
ลูกเสือสวัสดิ์แตกเป่นบาดแผล"³⁵

นอกจากนี้ความไม่เป็นระเบียบยังได้เกิดจากผู้ชมโดยตรง การรักพวกพ้ององค์กรเกินไป
ย่อมทำให้เกิดความขัดแย้งกันในระหว่างการแข่งขัน เป็นสิ่งที่น่าชิงชังที่สื่อมวลชนได้ตีเตียน
ผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์จีนในสยามวารศัพท์ ฉบับวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2459 รายงานว่า

"...อะไรจะน่าหมั่นไส้เท่าบางคนที่ไม่มีโอกาสเตะฟุตบอลในสนามแข่งขันกับ
เขาสักตุ้มเดียว เป้นแต่ว่าถือหางข้างนั้นข้างนี้เท่านั้น มีวอดฉลาดว่าพวก
ของตัวเองแพ้โดยย่อย่างนั้นอย่างนั้นก็ มีบางคนเลือดไก่ขึ้นหน้ากล่าวคำหยาบ
ลับหลังก็มี ท่านเหล่านี้ขอให้กลับความคิดเสียใหม่...เราเล่นกันเองไม่ใช่หรือ
จะเอาพยศเกียจไปถึงไหน ถ้าใครคิดได้ว่าเล่นเพื่อความบันเทิงใจ ใครแพ้

³⁴"การเล่นชิงไชยสำหรับชาติ" กรุงเทพฯ เกลิมส์ (21 ธ.ค. 2458): 2.

³⁵"ฟุตบอลถ้วยใหญ่" พิมพ์ไทย (18 ส.ค. 2462): 1.

ขณะที่เล่นพวกเดียวกันเป็นลูก ความจริงสโมสรที่ชนะก็มีเวลาแพ้แก่อีก สโมสรหนึ่ง เพราะยังจะเล่นกันอีกในปีหน้า มิใช่ว่าใครจะชนะเรื่อยไปเป็นธรรมดาไม่ว่างานหรือการเล่นหัว (ไม่ใช่เล่นพนันซึ่งเจ้ามือได้เปรียบ) การกีฬาต่างๆ เมื่อมีมานะย่อมมีไชโยโดยไม่ต้องสงสัย”³⁶

การรักพวกพ้องจนเกินความพอดีนำมาซึ่งความไม่มีมารยาทของผู้ชม แทนที่จะเกิดความสามัคคีกลับกลายเป็นการเขี้ยวอย่างคึกคอง ซึ่งขัดต่อมารยาทอันดีของผู้ชมทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องลงมือแก้ไขเพื่อให้ผู้ชมรู้แพ้รู้ชนะเช่นเดียวกับนักกีฬา

การเล่นฟุตบอลได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่กระทบกระทั่ง การไม่ยอมรับคำตัดสิน และความไม่มีมารยาทของผู้เล่นและผู้ชม ปัญหาเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นจากการไม่ยอมรับและให้อภัยกันของนักกีฬาและผู้ชม ดังนั้นรัฐจึงต้องจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสมนั่นคือ ความเป็นนักกีฬาที่ดี ซึ่งได้พยายามปลูกฝังทั้งผู้ชมและผู้เล่นกีฬา บทความ “เดือนสติผู้เล่นฟุตบอล” โดยนายพลตรี นายพลเสีป่า พระยาประสิทธิ์ศุภการ ได้กล่าวถึงสอนให้นักฟุตบอลมีการประพฤติปฏิบัติที่พึงประสงค์ได้แก่ “...อย่าเห็นแก่ตัวผู้เดียว จงเลี้ยงลูกไปด้วยความตั้งใจ ...อย่าดูถูกศัตรู ความอวดดีมักเป็นผลให้พ่ายแพ้ อย่าใช้อุบายเจองต่างๆ เช่น เกี้ยวดินหรือเตะศัตรูโดยจงใจ จงเล่นให้เป็นนักเลงกรีฑาเสมอ”³⁷

ข้อแนะนำที่ออกโดยคณะกรรมการฟุตบอลแห่งสยามเดือนให้ผู้เล่นเล่นในกติกา และปลูกฝังสิ่งสำคัญที่กล่าวถึงในที่นี้คือ “นักเลงกรีฑา” ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Sportmanship” หมายถึง ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา รัชกาลที่ 6 ได้ทรงกล่าวถึงความสำคัญของนักเลงกรีฑาไว้ว่า “...ถ้าเป็นคนที่ไม่รู้จักเล่นอย่างนักเลงกรีฑา (สปอตส์แมน) ก็เลยบังเกิดเหตุร้ายๆ เช่น อาฆาตปองร้ายกันหรือถึงแก่ทำร้ายกันบ้างก็มี”³⁸ ซึ่งความหมายล้วนแต่สอดคล้องด้วยกันทั้งสิ้น “..แท้จริงแล้วคำว่า “สปอร์ตแมน” กับคำว่า “นักกีฬา” นี้ความหมายตรงกันทีเดียวคือหมายความว่า นักเล่นที่เล่นด้วยอาการสุภาพพร้อมด้วยกายวาจาใจ ...เป็นรากสำคัญที่สุดที่สามารถที่จะสร้างตัวให้เป็นนักกีฬา”³⁹

³⁶ “การแข่งขันฟุตบอล” จิบโนสยามวารศัพท์ (6 มี.ค. 2459): 3.

³⁷ สจข. ร.6 น.20.18/56 “เดือนสติผู้เล่นฟุตบอล”

³⁸ สจข. ร.6 น.20.18/45 “ระวังมีพินันจะสิงคนดู”

³⁹ “นักบทย่อมเป็นนักกีฬา” ทิมพีไทย (25 ส.ค. 2462): 1.

ความเป็น "นักเลงกรีฑา" ได้กลายเป็นค่านิยมที่สังคมปรารถนาให้เกิดขึ้นในประชาชน นอกจากจะมีการออกคำแนะนำในการเล่นกีฬาแล้ว ยังมีการปลูกฝังค่านิยมดังกล่าวในหมู่นักเรียน โดยในการแข่งขันฟุตบอลระหว่างนักเรียนและประชาชนมีคำจารึกบนแถบผ้าแพรของโล่ฟุตบอลว่า "วิสารโท จ สามัคคี ชันติ ขโม กิพัตตโต" แปลว่า ประโยชน์ของกีฬาคือ ความกล้าหาญ ความสามัคคี ความอดทน และความอดกลั้น ใน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ได้ระบุดีธรรมขึ้นสำหรับครูและนักเรียนให้ใส่ใจว่า ในการเล่นของเราเช่นนี้ เราจะขัดเกลาสันดานให้เกิดคุณงามความดี 4 อย่าง"

1. ใจนักเลง (แฟร์เพล) ต่อสู้กันซึ่งหน้า ไม่ลอบ ไม่แวง ถึงแพ้ก็ไม่อาฆาต ถึงชนะก็ไม่เยาะเย้ย
2. สามัคคี หมายถึงช่วยชนะด้วยการรวมกำลังกันทั้งพวก ไม่อวดดี หรือ คิดเอาชนะลำพังตน
3. อดทน การที่ได้หันหน้าเข้าสู่อันตรายอยู่บ้าง ย่อมกำจัดเสียซึ่งความขลาด
4. ชันติ ความเพื่องกล้าแต่ต้นมือ ไม่ควรถือเป็นเหตุให้ท้อใจ ถึงแก่ปราศรัยปลายมือ⁴⁰

การปลูกฝังค่านิยมที่ดีให้แก่นักเรียนโดยใช้กีฬาเป็นเครื่องมือยังเห็นได้จาก การนำกีฬารักบี้มาให้นักเรียนวชิราวุธเล่น ซึ่งได้กล่าวถึงผลของกีฬาประเภทนี้ไว้ว่า 1. เราได้เห็นมารยาทของสุภาพบุรุษอย่างแท้จริง 2. เราได้เห็น team work อย่างแท้จริง⁴¹ ซึ่งผลดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลดีในการยุติความขัดแย้งได้ขึ้นจริง ตามบันทึกของนักเรียนโรงเรียนวชิราวุธได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. 2471 ว่า

"...ครูเจ้าคุณ ได้กล่าวอบรมแก่พวกเราว่า "เราจะต้องออกไปแข่งขันกรีฑากับโรงเรียนอื่นๆ เป็นครั้งแรก การออกไปนอกโรงเรียนขอเตือนว่า ถ้าใครเขาว่าอะไรเราเป็นการกระทบกระเทือนแก่ตัวเราก็ดี แก่โรงเรียนก็ดี ให้อดทนไว้ ...ในปีดังกล่าวนี้ เราต้องไปแข่งขันกรีฑานักเรียนที่สนามโรงเรียนสวน

⁴⁰ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, "พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525," หน้า 50-51.

⁴¹"ครูท่านเจ้าคุณ," ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริษานุสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517, หน้า 7.

กุหลาบ และพวกเราก็ได้พบกับเหตุการณ์ตามที่ครุฑคาดไว้จริง และนักเรียน
วิชาดุริยางค์ก็ฝึกหัดอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ได้สมกับที่ครูเตือนได้จริงทุกคน
เป็นครั้งแรกที่เราเจยต่อนินทา สรรเสริญ แพ้ชนะ ขออย่างเดียวความเป็น
สุภาพบุรุษและมีน้ำใจเป็นนักกีฬาเท่านั้น”⁴²

ด้วยบทบาทต่างๆ ฟุตบอลจึงเป็นกีฬาที่ไม่ได้เป็นเพียงการเล่นที่สนุกสนาน แต่เป็นแบบ
แผนเพื่อปลูกฝังความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่ประชาชน ทั้งความกล้าหาญ ความสามัคคี ความ
อดทน และความอดกลั้น ถือเป็นค่านิยมในการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความเป็นหนึ่ง
ภายใต้การปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุด ฟุตบอลจึงมีส่วนในการสร้างและปลูกฝัง
ค่านิยมแบบใหม่ให้แก่พลเมือง เพื่อประโยชน์ในการสร้างความสามัคคีกันแก่สังคมในสมัย
ดังกล่าว

ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับค่านิยมของสังคม ได้เกิดขึ้นพร้อมกับการ
เปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วิทยาการ การดำเนินชีวิต สุขภาพ หรือการพักผ่อนหย่อน
ใจ การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดจึงอยู่ภายใต้กระแสร่วมกัน การเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเล่นกีฬาและ
อุดมการณ์ของสังคมจึงสะท้อนว่าสังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาได้เปลี่ยนแปลงไปจาก
สังคมจารีตเดิมในทุกๆ ด้าน

4.3 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการแสดงฐานะในสังคม

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่แพร่หลายในสยาม นอกจากจะใช้พักผ่อนให้ความ
สนุกสนานแล้ว ชนชั้นนำสยามยังได้ใช้ประโยชน์จากการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก เพื่อแสดง
ถึงสถานะทางสังคมอันสูงส่งของตน โดยเลือกกิจกรรมบางชนิดไว้สำหรับชนชั้นนำโดยเฉพาะ
และจัดกิจกรรมบางชนิดสำหรับคนอีกกลุ่มไว้เล่นต่างหาก รวมทั้งมีการใช้เกณฑ์ในเรื่องค่าใช้จ่ายที่
สูงเพื่อใช้แสดงความมั่งมีของตน

การใช้การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อแสดงถึงสถานะทางสังคม ปรากฏให้เห็นตั้งแต่การ
เลือกสรรกิจกรรมเพื่อให้นักแต่ละกลุ่มเล่นโดยเฉพาะ ก่อให้เกิดการแบ่งแยกคนออกเป็นกลุ่มต่างๆ
ตามสถานภาพทางสังคมและกิจกรรมที่เล่น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การที่ชนชั้นนำสยาม

⁴²“ครูท่านเจ้าคุณ,” ใน *ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชาตานุสาสน์ (เสรีญ บัณฑิต
รชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517, หน้า 8-9.*

โดยเฉพาะรัชกาลที่ 6 นำฟุตบอลให้เหล่าข้าราชการเล่น ขณะที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย) ได้ส่งเสริมให้นักเรียนเล่นกีฬาของผู้ดี เช่น รักบี้ และ กีฬาชนิดอื่น ต่างกับโรงเรียนอื่นๆ ในสังคมซึ่งกีฬาเหล่านี้ไม่ได้รับการส่งเสริมแต่อย่างใด ความแตกต่างทางสถานภาพระหว่างรักบี้และฟุตบอล ปรากฏให้เห็นในประเทศอังกฤษ โรงเรียน Eton ซึ่งเป็นโรงเรียนของผู้ดี เป็นสถานที่หนึ่งที่ได้พัฒนาการเล่นลูกบอลแบบที่ใช้มือ (รักบี้) ขึ้นมา เพื่อสนองให้เล่นเฉพาะแต่กลุ่มของตน ขณะที่มีความพยายามในการจัดให้มีการเล่นลูกบอลโดยใช้ขา (ฟุตบอล) เป็นการเล่นของชนชั้นแรงงาน⁴³

โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยเป็นโรงเรียนกึ่งนอนประจำ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างขึ้นใหม่ทำนอง "บับลิค หรือ ไพรเวท สกูล" ในต่างประเทศ⁴⁴ การเรียนต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง เช่น ตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 4 ถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 เสียค่าธรรมเนียมของโรงเรียนเดือนละ 25 บาท และค่าธรรมเนียมรายภาค 93 บาท 75 สตางค์⁴⁵ อัตราค่าเล่าเรียนดังกล่าวถือว่าเป็นจำนวนสูงมาก ดังนั้นโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยจึงเป็นโรงเรียนของผู้มีฐานะเท่านั้น ที่สามารถส่งบุตรหลานให้เข้าศึกษาได้ กิจกรรมต่างๆ รวมทั้งกีฬาที่จัดขึ้นในโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย จึงต้องเป็นกีฬาที่แสดงถึงสถานภาพที่สูงส่งสมเกียรติของโรงเรียน เมื่อในประเทศอังกฤษรักบี้เป็นกีฬานิยมเล่นเฉพาะในหมู่ผู้ดี ดังนั้นจึงมีการส่งเสริมให้เล่นรักบี้และกีฬาของผู้ดีชนิดอื่นๆ เช่น สควอช (Squash) ฟีฟส์ (Fives) ในโรงเรียนแห่งนี้ ขณะที่โรงเรียนแห่งอื่นมักให้นักเรียนเล่นฟุตบอลหรือกรีฑา ซึ่งเป็นกีฬาของผู้ที่มีสถานะทางสังคมที่ต่ำกว่า⁴⁶ ที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ การส่งเสริมให้เล่นฟุตบอลในหมู่ข้าราชการบริพารของรัชกาลที่ 6 ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ล้วนเป็นคนธรรมดาทั่วไป ผู้ที่เล่นฟุตบอลในสยามจึงไม่มีเจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูงแต่อย่างใด เช่น ในรายชื่อผู้ได้รับพระราชทาน "หมวกความสามารถฟุตบอล" ใน พ.ศ. 2458 ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458 มีเพียงหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ที่เป็นเจ้านายเท่านั้น ผู้เล่นที่เหลือเป็นเพียงคนสามัญธรรมดาเท่านั้น⁴⁷ ในสมัยรัชกาลที่ 6 การเล่นฟุตบอลและรักบี้ในสยาม จึงเป็นการ

⁴³Eric Dunning, Sport matters: sociological studies of sport, violence and civilization (London: Routledge, 1999), p 96.

⁴⁴พระพิศาลสุขุมวิท, หน้า 6.

⁴⁵พระราชบัญญัติ การจัดบำรุงสถานที่ชาวเทศะวันตก พุทธศักราช 2469" ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 39, หน้า 71.

⁴⁶ดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.5.1 (ระบบการศึกษาสมัยใหม่กับการแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตก).

⁴⁷"รายงานข่าว" กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (24 พ.ย. 2458): 6.

แสดงออกถึงสภาพภาพทางสังคมที่ชัดเจน รักบี้ถูกสงวนไว้สำหรับโรงเรียนของผู้ดีโดยเฉพาะ แต่ฟุตบอลกลับถูกส่งเสริมและแพร่หลายในหมู่สามัญชนทั่วไป ผู้ที่สามารถเล่นรักบี้ได้จึงมีเพียงอภิสิทธิ์ชนกลุ่มหนึ่งของสังคมเท่านั้น

นอกจากนี้เกณฑ์ในการตัดสินระหว่าง ความสูงส่ง และ ความด้อยต่ำ ก็อยู่ที่รายได้เป็นด้วยเช่นกัน ผู้ที่มีฐานะดีกว่าย่อมสามารถจับจ่ายอุปกรณ์กีฬา เป็นสมาชิกสมาคม สามารถเดินทางท่องเที่ยวพักผ่อนตากอากาศยังชายทะเล และสามารถชมการแสดงที่ต้องเสียค่าชมที่แพงได้ ดังนั้นการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ชนชั้นนำสยามเลือกประพฤติปฏิบัติ จึงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความมั่งคั่ง แสดงความสูงส่งเหนือชนกลุ่มอื่นของสังคม โดยใช้อำนาจบารมีและความร่ำรวยเป็นเกณฑ์ตัดสินเหมือนอย่างที่เคยเป็นมา

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รายได้ของคนในสังคมมีความแตกต่างกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ รายได้ข้าราชการในระดับต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7

มหาดเล็กพิเศษได้รับเบี้ยหวัดเพียงปีละ	12 บาท ⁴⁸
มหาดเล็กในระดับล่างสุดปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับเงินเดือน	10 บาท ⁴⁹
มหาดเล็กระดับสัญญาบัตรได้รับเงินเดือน	20 บาท ⁵⁰
ยกกระบัตตราลอุทธรณ์ ได้รับเงินเดือน	40 บาท ⁵¹
ผู้พิพากษาศาลแพ่ง ได้รับเงินเดือน	240 บาท ⁵²
ผู้ช่วยสมุหนิติศาสตร์ ได้รับเงินเดือน	500 บาท ⁵³
อธิบดีกรมอัยการได้รับเงินเดือน	1,000 บาท ⁵⁴

⁴⁸“ประวัติมหาเสวกเอก พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ โกรฤกษ์),” ใน บุรุษรัตน, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ โกรฤกษ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2501, หน้า 7.

⁴⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁵⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

⁵¹สมเด็จพระกรมพระดำรงราชานุภาพ, เทียบเมืองพม่า, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บุนนาค) เมื่อปีจอ พ.ศ. 2489 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2489), หน้า ข.

⁵²เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

⁵³พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สุภาษิตพระราชนิพนธ์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยามานวราชเสวี ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส 12 พฤษภาคม 2527 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 26.

เฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 7 ข้าราชการที่รับราชการอยู่กระทรวงต่างๆ ได้รับเงินเดือนต่างกัน แต่กระทรวง ในปี พ.ศ. 2473

ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศได้รับเงินเดือนเฉลี่ยคนละ	330 บาท
กรมราชเลขาธิการได้รับเงินเดือนเฉลี่ยคนละ	170 บาท
ข้าราชการกระทรวงอื่นๆ ได้รับเงินเดือนเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าคนละ	80 บาท
กระทรวงกลาโหมได้รับเงินเดือนเฉลี่ยต่ำที่สุดเพียงคนละ	55 บาท
ข้าราชการระดับล่างที่สุดคือ ตำแหน่งเสมียน ได้รับเงินเดือนคนละ	20 บาท ⁵⁵

จากที่แสดงมาพบว่า ข้าราชการในระดับสูงและล่างมีรายได้ต่างกันมาก ตั้งแต่ปีละ 12 บาท จนถึง เดือนละ 1,000 บาท เงินรายได้จึงแบ่งฐานะของคนในสังคมออกเป็นขั้นชั้นต่างๆ ผู้ที่มีตำแหน่งใหญ่โต มีอำนาจมาก มีรายได้มาก ย่อมมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าข้าราชการที่อยู่ในระดับล่าง รายได้จึงเป็นสิ่งที่ใช้ตัดสินว่าผู้ใดสามารถทำกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนในแวดวงสังคมชั้นสูงได้ โดยสโมสรกีฬาชั้นนำมาต่างๆ มีเกณฑ์ในการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นสมาชิก รวมทั้งกำหนดค่าใช้จ่ายที่สมาชิกต้องเสีย

“สโมสรกอล์ฟดุสิต” เป็นสโมสรกอล์ฟแห่งแรกของเมืองไทยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2470 สิ่งแรกที่แสดงถึงความสูงส่งของสโมสรแห่งนี้ก็คือ ฐานะสมาชิก สมาชิกแต่ละคนล้วนเป็นบุคคลที่อยู่ในแวดวงสังคมชั้นสูง พระนามและนามสมาชิก “สโมสรกอล์ฟดุสิต” ในพระบรมราชูปถัมภ์ ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ อาทิ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หม่อมเจ้าดำรงศักดิ์ หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา หม่อมเจ้าหญิงพรพิมลพรรณ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระยาภักดินรเศรษฐ พระยาภิรมย์ภักดี พระยามโนปกรณนิติธาดา เจ้ากาวิละวงศ์ พระองค์เจ้าธานีนิติ พระยานิรุทธเทวา นายเลื่อน พงษ์ไธมาน⁵⁶

สโมสรกอล์ฟได้สร้างกฎระเบียบในการคัดเลือกสมาชิก โดยคัดเลือกเฉพาะคนที่มีฐานะและมีหน้ามีตาในสังคมมาเป็นสมาชิกเท่านั้น ผู้ที่เป็นสมาชิกต้องเสียค่าบำรุงในอัตราที่สูง ค่าแรกเข้า 20 บาท ค่าบำรุงสมาชิกเดือนละ 5 บาท หรือ ปีละ 50 บาท⁵⁷ นอกจาก “สโมสรกอล์ฟดุสิต” แล้ว สโมสรสกีซึ่งเป็นสโมสรกีฬาที่ให้บริการทั้งเทนนิสและบิลเลียด ก็มีเกณฑ์ในการรับสมาชิก

⁵⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สุภาพิตพระราชนิพนธ์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยามานวราชเสวี ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส 12 พฤษภาคม 2527, หน้า 30.

⁵⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 58-59.

⁵⁶ ข้อบังคับสโมสรกอล์ฟดุสิตในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470 (พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ), หน้า 17.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

ลักษณะเดียวกัน สมาชิกสามัญทุกคนต้องเสียเงินค่าเข้าเป็นเงิน 30 บาท และค่าบำรุงเดือนละ 5 บาท สำหรับอัตราค่าเล่น เช่น บิลเลียด ได้กำหนดโดย (ก) อัตราค่าเกมบิลเลียดเวลาธรรมดา เกม 100 แต้ม 50 สตางค์ เกม 50 แต้ม 25 สตางค์ ถ้าเล่น 3 ไม้ (คือ 3 คน) หรือเล่นฝ่ายละ 2 คน เก็บค่าเกม ๆ หนึ่งคนละ 25 สตางค์ (ข) อัตราค่าเกมบิลเลียดภายหลัง 11 ล.ท. เกม 100 แต้ม 70 สตางค์ เกม 50 แต้ม 35 สตางค์ ถ้าเล่น 3 ไม้ (คือ 3 คน) หรือเล่นฝ่ายละ 2 คน เก็บค่าเกม ๆ หนึ่งคนละ 35 สตางค์⁵⁸

ผู้ใดที่ต้องการเล่นกอล์ฟจึงต้องเสียเงินอย่างต่ำในเดือนแรกเป็นเงิน 25 บาท (ค่าแรกเข้า 20 บาท และ ค่าบำรุงเดือนละ 5 บาท) หากต้องการเล่นเทนนิสต้องเสียเงินอย่างต่ำในเดือนแรกเป็นเงิน 35 บาท (ค่าแรกเข้า 30 บาท และ ค่าบำรุงเดือนละ 5 บาท) เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ของข้าราชการแล้ว พบว่าเฉพาะในเดือนแรกต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนเงินเกือบเท่ากับเงินเดือนของยกกระบัตรศาลอุทธรณ์ (40 บาท) เป็นจำนวน 1 ใน 8 ของเงินเดือนของผู้พิพากษาศาลแพ่ง ดังนั้นผู้ที่จะเป็นสมาชิกและเล่นกีฬาทั้งสองได้ ต้องเป็นข้าราชการระดับสูงเช่นเดียวกับผู้พิพากษาหรือมีตำแหน่งที่สูงกว่า หรือได้ทำงานในกระทรวงที่ได้เงินเดือนสูง เช่น กระทรวงการต่างประเทศ จึงจะสามารถใช้บริการได้โดยไม่กระทบกับรายได้ในส่วนอื่นที่มีความจำเป็น สำหรับข้าราชการชั้นผู้น้อยที่มีรายได้ไม่ถึงหลักร้อยย่อมไม่สามารถเป็นสมาชิกเพราะจะกระทบกระเทือนกับรายจ่าย ยิ่งข้าราชการระดับล่าง เช่น มหาดเล็กย่อมไม่มีโอกาสได้เข้าสโมสรเลย เพราะค่าใช้จ่ายสูงกว่าเงินเดือนของตน

ด้วยค่าใช้จ่ายที่สูง กอล์ฟและเทนนิสจึงเป็นกีฬาที่เล่นอยู่ในวงจำกัดเฉพาะชาวต่างชาติและชาวสยามที่มีฐานะเท่านั้น สมาชิกของสโมสรสีลมล้วนเป็นคนที่มีความรู้และบรรดาศักดิ์ทั้งสิ้น การเข้าเป็นสมาชิกสโมสรเทนนิสจึงเท่ากับได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมชั้นสูง ในสมัยดังกล่าวเทนนิสจึงเป็นกีฬาของผู้มีฐานะโดยแท้ เห็นได้จากภาพความใฝ่ฝันของคนร่วมสมัยที่กล่าวถึงชายในฝันว่า "...ชีวิตจริงของเด็กวัยนั้นวาดฝันไปตามเรื่องทำนองว่า เกิดมาเป็นสาววัย 18 ปี พ่อเป็นเจ้าคุณ แม่เป็นคุณหญิง มีบ้านคฤหาสน์สวยงาม มีลูกชายเจ้าคุณเจ้าของคฤหาสน์ติดๆ กันมาติดพัน มาเล่นเทนนิส แบดมินตัน มาขี่จักรยานในบ้านของ "คุณหนู" ฝ่ายหญิงเกือบทุกวัน"⁵⁹

สโมสรเทนนิสเป็นสโมสรสำหรับคนชั้นสูง เห็นได้จากงานเลี้ยงใหญ่ประจำปีของสโมสรสีลมซึ่งเป็นงานใหญ่โตมาก

⁵⁸ ข้อบังคับสโมสรกอล์ฟสุโขทัยพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470, หน้า 2.

⁵⁹ ประทุมพร, สารคดีชุด จันรักกรุงเทพฯ คอน รื่นรมย์บนถนนสี ส., หน้า 158.

“...มีการจัดงานกลางสนามตกร่างด้วยต้นไม้มากมาย ซึ่งแปลงให้สนามเทนนิสกลายเป็นสวนน้อยๆ ดงงาม มีการติดไฟสลัปล้อมเห็นได้จากที่ไกลไปถึงซอยใกล้เคียง โต๊ะซปเปอร์จัดเป็นโต๊ะต่อกันเป็นรูปวงกลมตั้งแต่สนามหนึ่งถึงสนามสอง รดยนต์ของสมาชิกที่มาร่วมงานจัดตั้งแต่ถนนสุรศักดิ์ไปจนถึงถนนประมวญ บางปีมีแขกผู้มีเกียรติ เช่น ทูลกระหม่อมมบริพัตรเสด็จมาร่วมงานด้วย ในงานมีการประกวดเสื้อผ้าและทรงผมของสุภาพสตรีที่มาร่วมงานด้วย⁶⁰

การเล่นเทนนิสจึงเป็นการเข้าสังคมอย่างหนึ่ง ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกที่เป็นคนชั้นสูง มีความสนิทสนมกันจนบางครั้งก็เกิดเรื่องชู้สาว ตามบันทึกของ ภ. ณ. ประมวญมารค ได้กล่าวถึงเรื่องของ หม่อมเจ้าศะศิพัฒน์นา ซึ่งเป็นพี่สาวไว้ว่า “...พี่สาวรุ่นโตของผมนคนหนึ่งได้เป็นแชมป์เทนนิสแห่งประเทศไทย ...พี่สาวผมเล่นเทนนิสที่สโมสรข้างบ้าน ...วันหนึ่งไปสโมสรแล้วไม่กลับบ้าน บ้านยุ่งกันใหญ่ ในที่สุดจึงทราบว่าเป็นตามผู้ชาย” ผู้ชายนั้นเป็นสมาชิกสโมสร มีเมียแล้ว เล่นเทนนิสอยู่ด้วยกัน⁶¹

ในด้านการแข่งขันเทนนิสเนื่องจากผู้เล่นมีแต่ชนชั้นนำของสังคม ดังนั้นการแข่งขันเพื่อความชนะเลิศอย่างเป็นทางการครั้งแรกของลอนเทนนิสสมาคมฯ ในปลาย พ.ศ. 2470 ผู้ที่ได้รับชัยชนะก็ล้วนแต่เป็นข้าราชการ ผู้ที่อยู่ในวงสังคมชั้นสูง หรือชาวต่างชาติ ชายเดี่ยวชนะเลิศได้แก่ หลวงอนุศาสน์ยันตรกรรม รองชนะเลิศได้แก่ พระอินทปัญญา (พระยาลัดพลี ธรรมประคัลภ์) หญิงเดี่ยวชนะเลิศได้แก่ นางเมริก เอ้าส์ รองชนะเลิศได้แก่ นางสาวสมัย บุญยรัตน์พันธ์ ชายคู่ชนะเลิศได้แก่ หลวงอนุศาสน์ยันตรกรรม และ หลวงวิรัช รองชนะเลิศได้แก่ พระยาทรงสุรราชู และ นายเลี่ยม มูลเลอร์ หญิงคู่ชนะเลิศได้แก่ นางเมริก เอ้าส์ และ นางเกรก รองชนะเลิศได้แก่ นางบิว และ นางแปตสโตน⁶²

การแข่งขันที่สโมสรสีลม พ.ศ. 2471 ผู้เข้าแข่งขันประเภทชายเดี่ยวได้แก่ ม.จ. ระวี กับ หมอโยเซฟ ม.จ. ไชแสง กับ พระยาลัดพลี นายเสนาะ กับ นายเอช. พี. เบกเกอร์ นายหลิววงบุณ กับ หลวงวรเชษฐ นายย้ง ยุนตระกูล กับ นายสุขุม คนสยามที่มาเล่นเทนนิสส่วนใหญ่จึงเป็น “ผู้ดีมีชาติตระกูล” เห็นได้จากฐานันดร ยศ และนามสกุลที่มีชื่อเสียง นอกจากนี้มีการจัดแข่งขันชิง

⁶⁰ประทุมพร, สารคดีชุด จันรักกรุงเทพฯ ตอน พระอาทิตย์ขึ้นที่ถนนสีลม, หน้า 135.

⁶¹ภ. ณ. ประมวญมารค, ชีวิตชั้น ๆ (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2545), หน้า 35.

⁶²แหล่งที่มาจาก www.pyramidtennis.com (15 พ.ศ. 2549)

ชนะเลิศแห่งชาติ หนังสือพิมพ์ได้พาดหัวข่าวว่า “การแข่งขันเทนนิสเพื่อชิงตำแหน่งชนะเลิศของกรุงเทพฯ ที่สยามเดินนิสสมาคมแห่งประเทศไทย” และผลการแข่งขัน นายยัง ฮุนตระกูล ชนะ นายเปเรสตัน นายเม้ง ชนะ นายแคลร์ นายวันดี ชนะ นายเทียน⁶³ นอกจากนี้รัชกาลที่ 7 ทรงให้การสนับสนุน พระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรการแข่งขันใน พ.ศ. 2472 ดังปรากฏข่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จพระราชทานรางวัลเทนนิสที่สามัคยาจารย์สมาคมเมื่อวันที่ 19 เดือนก่อน การแข่งขันครั้งนี้มีผู้มึ่เกียรติมาชมได้แก่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ท่านอัครราชทูตอิตาลี⁶⁴ ท่านอัครราชทูตอังกฤษ พระยาจินดาฯ ซึ่งผลการแข่งขันนายเสาะ กับ นายสนิท ชนะ หลวงชวลิตฯ กับ หลวงอนุสาสน์ 6-3, 6-4 นางบีล กับ นางบัตสโตน ชนะ หม่อมเจ้าหญิงศุภศิลาพัฒนา กับ นางสาวเอฟฟี เอลลิส 6-4, 6-4⁶⁵

นอกจากนี้ยังมีการแข่งขันเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พ.ศ. 2473 หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ฉบับวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2473 ได้ลงข่าวการแข่งขันระหว่าง นายเสนาะ วรรณางกูล แชมเปียนสยาม กับ นายชูหุ่ยไฮ้ แชมเปียนมลายู ที่สโมสรสโตนในวินเสาร์ที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2473 ซึ่งผลการแข่งขันแชมเปียนมลายูชนะ 6-3, 6-4⁶⁶ และใน พ.ศ. 2474 วันที่ 13 เมษายน หนังสือพิมพ์หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2474 ได้ลงข่าวว่า การแข่งขันเทนนิสฝีมือเยี่ยมระหว่างสยามกับสิงคโปร์ ที่สโมสรอังกฤษ เมื่อวันที่ 11 เดือนนี้ ผลการแข่งขัน นายเสนาะ วรรณางกูล กับ หลวงบำรุง แพ้ นายแคนดรูส์ กับ นายคูลแมน⁶⁷ การเล่นเทนนิสได้เป็นที่แพร่หลายในสยาม ตามจังหวัดต่างๆ ทั้งภาคกลาง ภาคใต้และภาคอีสาน ได้มีการจัดการแข่งขันเทนนิสเป็นกิจกรรมเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างหมู่คณะ ในการแข่งขันที่ นครศรีธรรมราชสโมสรได้ระบุเหตุผลในการจัดแข่งขัน หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2474 ได้รายงานข่าวไว้ว่า

“...การที่มีการแข่งขันเช่นนี้ เป็นทางปลูกความสามัคคีระหว่าง ข้าราชการ และพ่อค้าในจังหวัดต่างๆ ในปักษ์ใต้เป็นอย่างดี ที่ได้มีโอกาสไปวิสาสะกัน มีผู้หวังว่าปีต่อๆ ไปก็จะได้นัดแข่งขันหมุนเวียนกันไปจนทั่วทุกสโมสร

⁶³ “การแข่งขันเทนนิสเพื่อชิงตำแหน่งชนะเลิศของกรุงเทพฯ” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (3 ก.พ. 2473): 1.

⁶⁴ เอกอัครราชทูตประเทศเนเธอร์แลนด์หรือฮอลแลนด์.

⁶⁵ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จทอดพระเนตรเทนนิส”

ไทยเซชม รวมข่าว (29 ก.พ. 2472): 217.

⁶⁶ “ข่าวกีฬา” บางกอกการเมือง (30 เม.ย. 2473): 40.

⁶⁷ “การแข่งขันเทนนิสระหว่างสยามกับสิงคโปร์” ศรีกรุง (13 เม.ย. 2474): 16.

เช่นปีนี้มีที่ศรีธรรมราชสโมสร ปี 2475 ก็คงจะมีที่สงขลาสโมสร ปี 2476 คงจะมีที่ตรังสโมสร ปี 2477 คงจะมีที่ปัตตานีสโมสร ปี 2478 คงมีที่สุราษฎร์สโมสร"⁶⁸

สำหรับการแข่งขันที่นครศรีธรรมราชนี้มีสโมสรสมัครเข้าแข่งขันคือ 1) สโมสรสงขลา พระยาภัทรนาวิกเป็นผู้ควบคุม 2) ปัตตานีสโมสร หลวงอาหารคดีราษฎร์เป็นผู้ควบคุม 3) บางนราสโมสร พระศุลย์ทัศน์เป็นผู้ควบคุม 4) ตรังสโมสร พระศุลย์รักษ์เป็นผู้ควบคุม รวมผู้มาจากต่างจังหวัดทั้งสิ้นประมาณ 25 คน รวมคู่ที่เข้าแข่งขันคู่ 24 คู่ เดี่ยว 22 คู่⁶⁹

แม้ไม่เป็นที่ทราบว่าการแข่งขันเทนนิสที่ต่างจังหวัดศักยภาพของผู้เล่นจะเป็นเช่นไร แต่ด้วยเหตุผล เพื่อปลูกความสามัคคีระหว่างข้าราชการและพ่อค้าในจังหวัดต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าการแข่งขันกีฬาที่จัดขึ้นในโอกาสดังกล่าว ให้ความสำคัญกับการเชื่อมความสัมพันธ์เป็นหลัก การจัดการแข่งขันในลักษณะนี้ยังได้จัดขึ้นที่จังหวัดมหาสารคาม (รูปที่ 12) ภาพการนำเสนอน่าจะได้แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าจะเป็สนามหรือเครื่องแต่งกายยังไม่มีความพร้อมเช่นการแข่งขันในเมืองหลวง การเล่นเทนนิสในโอกาสเช่นนี้จึงเน้นการมีส่วนร่วมได้แสดงออกถึงความทันสมัยในสังคมเสียมากกว่า

สำหรับการเล่นเทนนิสมือสังเกตประการหนึ่งคือ นอกจากผู้เล่นจะเป็นคนมีฐานะแล้วผู้เล่นยังต้องแสดงออกถึงความมีเกียรติเป็นผู้เจริญ โดยการแต่งตัวด้วยชุดเสื้อเชิ้ตและกางเกงขายาวสีขาวอันแสดงถึงความสุภาพเช่นเดียวกับชาวต่างชาติ ดังนั้นการเล่นเทนนิสถึงแม้จะเป็นเพียงเกมส์การละเล่นก็ตาม แต่ผู้เล่นก็ต้องแสดงตนให้เป็นที่ยอมรับด้วยการแต่งกายที่เหมาะสมและมีอุปกรณ์ในการเล่นที่เพียบพร้อม ด้วยเหตุนี้จึงมีการโฆษณาขายอุปกรณ์เทนนิสและอุปกรณ์กีฬาชนิดอื่นๆ ในหนังสือพิมพ์ต่างๆ (รูปที่ 13 - 14)

เช่นเดียวกับการแข่งขันเทนนิส การแข่งขันกอล์ฟก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงเช่นกัน ในอดีตสนามที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ "สนามกอล์ฟหลวงหัวหิน" ฉะนั้นจึงได้มีการจัดการแข่งขันกอล์ฟควบคู่กับการเดินทางและมีที่พักบริการ ชาวการแข่งขันได้ลงประกาศในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2473 ได้รายงานข่าวไว้ว่า

⁶⁸"นักเดินนิสหลายสโมสรในปักษ์ใต้ มาแข่งขันที่นครศรีธรรมราช" ศรีกรุง (23 ต.ค. 2473): 7.

⁶⁹เรื่องเดียวกัน.

"...การแข่งขันกอล์ฟ ณ สนามหลวงหัวหินเพื่อชิงถ้วยรางวัลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะตั้งต้นเข้าวันจันทร์ที่ 20 ธันวาคมเพื่อสะดวกแก่ผู้ที่จะเดินทางไปแข่งขัน กรมรถไฟจะจัดที่พักเพิ่มขึ้นอีกหกที่ และคิดอัตราค่าที่พักเป็นพิเศษดังนี้ อัตรารวมค่าที่พักค่าอาหารค่าโดยสารรถไฟไปและกลับและรถยนต์โดยสารจากสถานีรถไฟไปยังโฮเทล และกลับเฉพาะคนหนึ่งภายในวันกำหนดดังต่อไปนี้ วันเสาร์ถึงวันจันทร์ 34.00 บาท วันเสาร์ถึงวันอังคาร 40.00 บาท วันอาทิตย์ถึงวันจันทร์ 25.00 บาท วันอาทิตย์ถึงวันอังคาร 34.00 บาท"⁷⁰

การเล่นกอล์ฟที่หัวหินนับว่าเป็นที่นิยมมากแม้กระทั่งชาวต่างชาติก็ให้ความสนใจเช่นกัน (รูปที่ 15)

การเล่นกีฬาชนิดต่างๆ ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้นความสามารถในด้านรายจ่ายจึงเป็นเกณฑ์แรกอันแสดงถึงความสูงส่งมั่งคั่งของชนชั้นนำซึ่งมีเหนือกว่าคนธรรมดาสามัญที่ไม่สามารถจ่ายค่าสมาชิกที่แพงได้ นอกจากมีความมั่งคั่งแล้ว เกณฑ์ต่อมาผู้ที่เป็นสมาชิกสโมสรกีฬาชั้นสูง เช่น กอล์ฟ ต้องเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติอันดีงามเหมาะสมกับเกียรติยศของสโมสรเท่านั้น การเข้าเป็นสมาชิกต้องได้รับการคัดเลือกอย่างละเอียดถี่ถ้วนจากคณะกรรมการ โดยมีกฎระบุไว้ว่า การสมัครเป็นสมาชิกสามัญต้องมีสมาชิกเป็นผู้นำ 1 คนและรับรอง 1 คน ต้องส่ง นาม สัตถุชาติ ตำบล บ้าน และการหาเลี้ยงชีพพร้อมทั้งนามผู้นำและผู้รับรองไปยังเลขานุการ เลขานุการจะได้ปิดประกาศไว้ในที่อันเปิดเผย ต่อนั้นไปแล้ว 1 เดือน ผู้สมัครจึงจะได้รับเลือกเป็นสมาชิกโดยคะแนนมติ⁷¹

การเข้าเป็นสมาชิกจึงไม่สามารถทำได้โดยพลการ ต้องได้รับการรับรองจากสมาชิกผู้มีเกียรติ สมาชิกสโมสรกอล์ฟจึงเป็นผู้ทรงเกียรติมีความดีงาม เมื่อใดสมาชิกมีคุณสมบัติหรือความประพฤติไรซึ่งเกียรติก็จะได้รับการลงโทษไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับสโมสรอีกต่อไป ดังกฎที่ระบุไว้ว่า

"...ถ้าคณะกรรมการเห็นว่าความประพฤติของสมาชิกผู้ใดเป็นที่เสื่อมเสียต่อชื่อเสียงหรือประโยชน์ของสโมสรเมื่อไร อาจเชิญผู้นั้นลาออกจากสมาชิกได้ ถ้าไม่ลาออกภายใน 7 วัน ...ถ้าสมาชิกผู้ใดต้องคดีอาญาถูกประกาศเป็นคน

⁷⁰"สนามกอล์ฟหลวงหัวหิน" ศรีกรุง (3 ธ.ค. 2473): 7.

⁷¹ข้อบังคับสโมสรกอล์ฟอดีตในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470, หน้า 3.

ล้มละลาย หรือกำลังเจรจาการลดหนี้หรือหาทางตกลงหนี้กับบรรดาเจ้าหนี้
จักไม่นับผู้นั้นเป็นสมาชิกของสโมสรต่อไป”⁷²

สโมสรสීමก็มีข้อบังคับในลักษณะเดียวกันว่า “ถ้าสมาชิกคนใดประพฤติตนเลวทรามไม่
สมแก่ฐานะแห่งสุภาพบุคคลซึ่งเป็นที่รังเกียจแก่เพื่อนสมาชิก หรือเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศหรือ
เสียหายแก่สโมสร เมื่อกรรมการเห็นสมควรก็ดี ...เมื่อได้มีคำปฎักษาโทษแล้ว สมาชิกผู้นั้นขาดจาก
สโมสรทันที”⁷³

จากหลักเกณฑ์อันเคร่งครัดในการคัดเลือกสมาชิก “สโมสรกอล์ฟดุสิต” ทำให้สโมสรเป็น
สถานที่อันทรงเกียรติของสังคมซึ่งต้อนรับเฉพาะผู้มั่งคั่งและมีเกียรติเท่านั้น สำหรับสมาชิกสโมสร
กอล์ฟดุสิต ชุดแรกในการก่อตั้งมีสมาชิกทุกประเภทจำนวน 263 คน เป็นชาวสยาม 166 คน
ชาวต่างชาติ 97 คน สมาชิกใน พ.ศ. 2470-71 มีทั้งหมด 291 คน และสมาชิกในชุดปี พ.ศ. 2471-
72 มีสมาชิกได้ลาออกระหว่างปี 72 คน เข้าใหม่ 64 คน มีสมาชิกในเมื่อวันปลายปี 283 คน⁷⁴

หากผู้ใดก็ตามที่สามารถเล่นกอล์ฟและเป็นสมาชิกของสโมสรได้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าผู้นั้น
มีฐานะมั่งคั่งและมีการประพฤติตนที่มีเกียรติ กอล์ฟจึงเป็นการพักผ่อนหย่อนใจชนิดหนึ่งที่ชนชั้น
นำในสังคมมักจะสมัครเป็นสมาชิกเพื่อแสดงถึงฐานะทางสังคม เป็นสถานที่ที่รอดความรำรวย
ความมั่งมีของฐานะ ดังโฆษณาเครื่องดื่ม “โอวัลติน” ได้กล่าวถึงกีฬาอล์ฟไว้ว่า “..กีฬาอล์ฟ
นิยมอยู่ในหมู่สุภาพชน ชาวคณะสมาคมชั้นสูง (รูปที่ 16) การเล่นกีฬาไม่ว่าจะเป็นเทนนิสหรือ
กอล์ฟ กีฬาทั้งสองชนิดนี้ต่างได้รับความนิยมจากบรรดาชนชั้นนำของสังคมตามแต่ละยุคสมัย
เจ้าพระยามหิธรได้กล่าวถึงความนิยมเล่นกีฬาตะวันตกในแต่ละยุคสมัยไว้ว่า “..ในปลายรัชกาลที่
6 เจ้าพระยามหิธรเริ่มเล่นเทนนิส โดยพระยานิติศาสตร์ไพศาลช่วยอำนวยความสะดวกสร้างสนามให้ใน
บ้านของท่านที่ถนนราชวิถี แต่แรกท่านเล่นเทนนิสเกือบทุกวันในเวลาบ่าย แต่พอขึ้นรัชกาลที่ 7 ได้
สักหน่อยกำลังเป็นสมัยเล่นกอล์ฟท่านก็เล่นกอล์ฟด้วย”⁷⁵

นอกจากกอล์ฟและเทนนิสแล้ว การแข่งม้ายังเป็นกีฬาที่แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งของ
บรรดาชนชั้นนำ การแข่งขันม้าในแบบตะวันตกเริ่มปรากฏอย่างเป็นทางการพร้อมๆ กับการ

⁷² ข้อบังคับสโมสรกอล์ฟดุสิตในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470, หน้า 3.

⁷³ ข้อบัญญัติแลข้อบังคับสโมสรสීම, หน้า 10-11.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

⁷⁵ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ
ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499 (พระนคร: โรงพิมพ์รัตนสาร, 2499), หน้า
127.

ดำเนินการของ "ราชกรีฑาสโมสร" ซึ่งเดิมมีชื่อว่า "รอยแยลสปอร์ตคลับ สระปทุมวัน" มีกิจกรรมกีฬาเป็นส่วนใหญ่บริการแก่สมาชิกทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สโมสรได้มีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานกีฬาต่างๆ และการบำรุงพันธุ์ม้าในประเทศโดยการแข่งม้าได้เริ่มใน พ.ศ. 2444 ผู้ที่ใช้บริการราชกรีฑาสโมสรย่อมอยู่ในวงจำกัด มีเฉพาะชาวต่างชาติและชนชั้นสูงสยามที่มีฐานะดีมีความสามารถพอที่จะเสียค่าใช้จ่ายที่มีราคาสูง

ต่อมา พ.ศ. 2459 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการตั้งสโมสรแข่งม้าสยามขึ้นโดยให้ชื่อว่า "สโมสรแข่งม้าสยาม" ในภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นชื่อว่า "ราชตฤณมัยสมาคม"⁷⁶ ผู้ที่ประสงค์จะเข้าเป็นสมาชิกของสโมสรต้องเสียค่านำร่องปีละ 12 บาท⁷⁷ โดยกฎได้ระบุว่าจะเปิดโอกาสให้มหาชนทุกชั้น บรรดาศักดิ์ สมัครเข้าเป็นสมาชิกและนำมาเข้าไปแข่งขันในสนามของสมาคมได้ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเกิดพื้นที่สาธารณะในอีกลักษณะหนึ่งที่เปิดโอกาสให้คนในสังคมสามารถเข้ามาใช้บริการได้ โดยไม่มีกฎข้อใดระบุถึงการแบ่งชั้นวรรณะ สนามม้าจึงกลายเป็นพื้นที่สาธารณะของสังคมเช่นเดียวกับ สโมสร หรือ สวนสาธารณะ

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะระบุว่า "เปิดโอกาสให้มหาชน" เข้าเป็นสมาชิก แต่ในความเป็นจริงผู้ที่สามารถเป็นสมาชิคนั้นย่อมถูกจำกัดอยู่เฉพาะผู้มีบรรดาศักดิ์สูงหรือผู้ที่มีฐานะ ไม่ว่าจะเป็ชาวไทยและชาวต่างชาติที่สามารถจ่ายค่าสมาชิกที่สูงถึงปีละ 12 บาท ราชตฤณมัยสมาคมจึงมีสถานะเหมือนกับราชกรีฑาสโมสรเป็นสถานที่ที่เปิดรับเฉพาะคนชั้นสูงของสังคม อภิสิทธิ์ชนเท่านั้นจึงได้รับโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการแข่งม้าซึ่งบรรดาชนชั้นนำสยามได้ส่งม้าเข้าร่วมการแข่งขันโดยมิได้ขาดสาย

การเก็บค่าสมาชิกถึงปีละ 12 บาท สร้างข้อจำกัดทำให้ผู้ที่เป็นสมาชิกได้ต้องเป็นชนชั้นผู้มีฐานะเท่านั้น เช่นเดียวกับการพนันผู้พนันแต่ละคนต้องเสียเงินค่าตัวพนันในราคาในละ 5 บาทต่อเที่ยว ซึ่งถือเป็นจำนวนเงินที่สูง ผู้ที่จะพนันม้าได้จึงมีเพียงเฉพาะผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ทางสังคมหรือผู้ที่มีเงินพอที่จะพนันเท่านั้น คนสามัญประชาชนธรรมดาที่มีรายได้น้อยย่อมไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ ในสนามม้ายังสามารถแสดงออกถึงความมั่งคั่งด้วยการเป็นเจ้าของม้าแข่ง ม้าส่วนหนึ่งนำเข้ามาจากต่างประเทศโดยมีราคาม้าละ 200 บาท ผู้ที่ลงชื่อส่งจองกับราชตฤณมัยสมาคมในเบื้องต้นประกอบด้วยชนชั้นนำของสังคมได้แก่ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นกำแพงเพชรฯ พระยาอรรดการประสิทธิ์ พระยาคชาธรบดี นายจ่าง พระอภิวานิช นายยอนสัน นายวอริค นายคิงส์

⁷⁶ ๙๖. ๖.6 น.20.18/59 "แข่งม้า ราชกรีฑาสโมสร"

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

นายชุตเดช นายศรีขมูล นายเสียนาด⁷⁸ ทั้งหมดล้วนสั่งซื้อม้าในราคาที่สูงมากเพื่อสามารถร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ผู้ที่สามารถเป็นเจ้าของม้าได้ย่อมเป็นบุคคลที่มีความมั่งคั่ง สามารถแสดงออกถึงความมีหน้ามีตาในสังคม จึงเกิดความนิยมของผู้มีฐานะในการส่งม้าเข้าแข่งในนามของตนเองเพื่อแสดงออกถึงความมั่งคั่ง โดยผู้ที่เคยชนะที่ 1 ในการแข่งขันม้าได้แก่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาประสิทธิ์ศุภการ พระยาอนิรุทธเทวา หม่อมคัทริน ณะ พิศณุโลกย์ พระปราบพลแสน พระประติพัทธ์ นาย ย. คุณลิดก นาย วี แอล หม่อมเกรแฮม นายเรียม เจ้าของม้าจึงประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการชั้นสูง คนปกติ และชาวต่างชาติ เพื่อชิงรางวัลชนะเลิศที่มีค่าตั้งแต่ 250 บาท จนถึง 400 บาท⁷⁹

การแสดงออกถึงฐานะทางสังคมในลักษณะดังกล่าว ยังเห็นได้จากการเดินทางตากอากาศยังชายทะเล สถานที่ๆ ได้รับความนิยมก็คือ หัวหิน การเดินทางไปหัวหินที่สะดวกที่สุดคือการโดยสารรถไฟซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายในอัตราที่สูง หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2473 ได้รายงานไว้ว่า รถนั่งชั้น 1 ใช้เบาะนอนหนังนิ่มสีดำหรือสีน้ำเงินเข้ม ชั้น 2 เบาะนอนเหมือนกันแต่หุ้มด้วยหวายถักละเอียด ชั้น 3 เก้าอี้ไม้สักลงเคลือบขัดมัน อัตราค่าโดยสารรถไฟ

กรุงเทพฯ – หัวหิน ปี พ.ศ. 2473

จากกรุงเทพฯ	ชั้น 1	ถึงบ้านชะอำ 12.60 บาท ถึงหัวหิน 13.80 บาท
	ชั้น 2	ถึงบ้านชะอำ 7.60 บาท ถึงหัวหิน 8.30 บาท
	ชั้น 3	ถึงบ้านชะอำ 5.00 บาท ถึงหัวหิน 5.50 บาท ⁸⁰

จากเดินทางไปตากอากาศยังต่างจังหวัดจึงการเดินทางที่เสียค่าใช้จ่ายสูง ในสมัยรัชกาลที่ 6 – 7 ผู้สามารถไปเที่ยวในลักษณะนี้ได้จึงต้องเป็นผู้มีฐานะเท่านั้น หัวหินจึงเสมือนเป็นสถานที่ๆ สงวนไว้เฉพาะคนชั้นสูงและผู้มีฐานะที่ชื่นชอบการพักตากอากาศ กล่าวคือ

⁷⁸“สยามเทปคลับ” กรุงเทพฯ เดลิแมล์ (4 ก.ค. 2459): 5.

⁷⁹ สจข. ร.6 น.20.18/59 “แข่งม้า ราชกรีฑาสโมสร”

⁸⁰“อัตราค่าโดยสารรถไฟ” ศรีกรุง (15 ก.ย. 2473): 7.

"..ไฮเต็ลหัวหินในขณะนั้นให้บริการในรูปแบบโรงแรมมาตรฐานของยุโรปทั้งหมด แม้แต่เรื่องอาหารการกิน มีเจ้านายหลายพระองค์ที่มักจะเสด็จไฮเต็ลหัวหินเพื่อเสวยพระกระยาหาร หรือพระสุธารส บรรดาขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่หลายท่านและตลอดจนนักเรียนนอก ต่างไปเดินเชียดกันขวักไขว่อยู่ที่ไฮเต็ลหัวหินเต็มไปหมด"⁶¹

นอกจากนี้ยังมีกีฬาและการละเล่นไว้บริการ ซึ่งล้วนแต่เป็นกิจกรรมแบบตะวันตกที่ได้รับความนิยมในแวดวงสังคมชั้นสูงในขณะนั้น "...ถ้าไม่เล่นเทนนิส พักผ่อน ก็อยู่ในห้องบิลเลียด ห้องเล่นไพ่ แดวบาร์เหล้า หรือห้องโถงที่พบปะสังสรรค์กัน"⁶² ทำให้หัวหินกลายเป็นที่รวมของคนในแวดวงสังคมชั้นสูง เช่น "...นักเรียนนอก รวมทั้งชาวต่างชาติ ...และเมื่อเดินสวนกันก็อาจจะทักทายกันเป็นภาษาฝรั่ง ไฮเต็ลหัวหินได้กลายเป็นแหล่งรวมของผู้คนทั้งชาวไทยชาวต่างชาติในยุครุ่งเรืองเมื่อแรกเริ่ม"⁶³

ดังนั้นการท่องเที่ยวในลักษณะนี้จึงต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงเหมือนกับการเล่นกีฬาและการเป็นสมาชิกสโมสร ผู้ที่สามารถพักผ่อนในกิจกรรมต่างๆ ได้ต้องเป็นผู้มีเงินทองมีฐานะสูงกว่าคนธรรมดาทั่วไปจึงจะสามารถจ่ายค่าบริการที่สูงได้

การใช้กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อแสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งสูงส่งของชนชั้นนำสยาม นอกจากจะแสดงให้เห็นผ่านทางกรกีฬาและการพักตากอากาศแล้ว บรรดาชนชั้นนำยังได้ใช้การจัดแสดงละครพูดแบบตะวันตกเป็นเครื่องมือในการสร้างอาณาเขตเฉพาะกลุ่ม ตามที่เคยกล่าวมา การแสดงละครพูดแบบตะวันตกถือเป็น ละครตามพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดแสดงมักจะเก็บค่าเข้าชมที่แพง เพื่อหารายได้เข้าการกุศล ในระหว่างการเสด็จพระราชดำเนินประพาสปากษ์ใต้ใน พ.ศ. 2460 ได้มีการบันทึกถึงเรื่องค่าเข้าชมไว้ว่า

".... วันที่ 28 พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก 128 (พ.ศ. 2454) ได้กล่าวไว้ว่า ... ละครสราญรมย์ที่เล่นเมื่อคืนนี้ นับว่าเป็นอันเรียบร้อยดี เป็นที่พอใจของคนที่มาดูมาก ...ที่ซึ่งจัดไว้เป็นที่นั่งคนดูนั้นไม่ว่างเลย บ็อกซ์มี 12 บ็อกซ์ มี

⁶¹ วิมลพรรณ ปิติธวัชชัย, สารสินสวามิภักดิ์ (กรุงเทพฯ: กายมารูต, 2543), หน้า 90.

⁶² เรื่องเดียวกัน.

⁶³ เรื่องเดียวกัน.

เก้าอี้บ็อกซ์ละ 6 เก้าอี้ ขายเป็น็อกซ์ละ 30 บาทเต็มหมด นอกนั้นก็เก้าอี้ป्लीค และชั้นบันไดให้นั่ง ขายเป็นัวราคาถูกๆ ตั้งแต่ 3 บาท ถึง 1 บาท ได้เงินรวม เบ็ดเสร็จประมาณ 800 บาท ยังค่าโปรแกรมและบทร้องอีกสัก 40 บาท ได้ เพราะฉะนั้นนับว่าอยู่ในฐานะรวย เงินนี้ทูลกระหม่อมทรงพระราชทานอุทิศ ถวายเป็นค่าปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ"⁸⁴

ความนิยมในการแสดงที่แท้จริงเป็นอย่างไรไม่สามารถทราบได้ แต่เนื่องจากการแสดง ที่จัดโดยองค์พระมหากษัตริย์จึงทำให้มีผู้มาร่วมงานอย่างล้นหลาม และสามารถจัดเก็บรายได้เป็น จำนวนมหาศาล ลักษณะการจัดละครเห็นได้ชัดเจนว่าเพื่อการกุศล การเข้าชมละครของบรรดา ข้าราชการต่างๆ จึงเสมือนเป็นการออกงานสังคม ด้วยค่าชมที่สูงหากไม่มีฐานะย่อมไม่สามารถเข้า ชมได้ การเข้าชมละครจึงเป็นการแสดงออกถึงฐานะทางสังคมในทางหนึ่ง การจัดแสดงละครพูดจึง เป็นกิจกรรมสำหรับชนชั้นสูงของสังคมโดยเฉพาะ เห็นได้จากการจัดแสดงในแต่ละครั้งมี วัตถุประสงค์เพื่อการกุศล หรือจัดแสดงในโอกาสสำคัญต่างๆ ผู้เข้าชมก็ล้วนแต่เป็นคนชั้นสูงของ สังคมทั้งสิ้น เช่น การเชิญสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ให้ไปร่วมชมละคร ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2459 ซึ่งจัดแสดงละครพูดเรื่อง "บ่วงมาร" เพื่อช่วยเงินอุดหนุนสภาภาษาชาติเสือป่า ในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2459 จัดแสดงละครพูดเรื่อง "วิเวกสมุท" เพื่อช่วยเงินอุดหนุนราชนาถิ สมาคม และมีบัตรเชิญให้ไปทอดพระเนตรละครคอนคณศรีอยุธยา⁸⁵ ที่โรงโขนหลวงมิสกัน เพื่อ เก็บเงินบำรุงคณะเสือป่าหลวง ในวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2467⁸⁶

ความนิยมของละครพูดถือเป็นเรื่องจำกัดเฉพาะกลุ่ม แต่เนื่องจากการเป็นละครที่ พระมหากษัตริย์ทรงให้การสนับสนุน ทำให้ละครพูดจากที่เป็นเพียงการแสดงของคนทั่วไปในสังคม ตะวันตก สถานะของละครตะวันตกในสยามกลับเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงจากเดิมเพราะได้ถูก ยกกระต๊บบขึ้นเป็น "ของสูง" เป็นละครตามพระราชนิยม ทำให้ละครพูดเป็นละครที่มักจัดแสดงใน โอกาสพระราชพิธีหรืองานการกุศลต่างๆ เพื่อหารายได้ในแวดวงสังคมชั้นสูง ในสมัยรัชกาลที่ 7 การจัดแสดงละครพูดได้เป็นงานการกุศล ผู้มีฐานะในสังคมใช้แสดงเพื่อหารายได้สำหรับการกุศล

⁸⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักขีใต้ 42 ร.ศ. 128 ของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช, หน้า 205.

⁸⁵ เขียนตามเอกสารต้นต้น.

⁸⁶ สจข. ม.สบ. 2/8 "การ์ด-บัตรเชิญ"

ตามโอกาสต่างๆ โดยหนังสือพิมพ์ไทยเชชมรวมข่าว ฉบับวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2471 ได้ลงข่าวการแสดงผลการกุศลชนิดนี้ว่า

“ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม” จะแสดงผลการเรื่อง “ลำมดี” และ “ชิงนาง” แสดงที่โรงละครหลวงสวนมิสกวัน เงินรายได้ทั้งหมด เมื่อหักรายจ่ายแล้ว จะส่งไปเป็นทุนสร้างหอระฆังและนาฬิกาในบริเวณโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ผู้แสดงล้วนเป็นข้าราชการดับสูง อาทิ (ลำมดี) หลวงนารีภิรมย์ พระยาอารีคุณพรรค พระยาเทพหัสดิน พระสารประเสริฐ (ชิงนาง) พระยาโอวาทวรกิจ พระสมบัติธัญญผล พระยาบำรุงราชบริพาร พระดรุณรักษา ผู้กำกับการ คือ พระยาอนิรุทธเวหา ผู้อำนวยการ คือ พระยาอนุমানราชธน ในวันซ้อมใหญ่มี ผู้บริจาค รวมเป็นเงิน 136 บาท 35 สตางค์⁸⁷

ในปีถัดมาหนังสือพิมพ์ไทยเชชม ฉบับวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2472 ได้ลงข่าวการจัดแสดงผลการในชื่อว่า “ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม” แสดงละครพูดเรื่อง “งดสมรส” และ “หาโล่ห์” เพื่อหารายได้การกุศลสำหรับโรงเรียนวชิราวุธเช่นเดียวกัน รายได้จากการแสดงหักรายจ่ายแล้ว เป็นเงินถึง 5,028 บาท 44 สตางค์⁸⁸ (รูปที่ 17)

ลักษณะของการจัดแสดงผลการเช่นนี้ไม่ได้เน้นเรื่องการแสดงอย่างเช่นละครอื่นทั่วไป เพราะผู้ที่มาร่วมแสดงผลการไม่ใช่นักแสดงอาชีพ แต่เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงของสังคม การแสดงในลักษณะนี้จึงเน้นที่การหารายได้เพื่อการกุศลเป็นหลัก และยังเน้นถึงการมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชั้นสูงเสียมากกว่า การจัดแสดงผลการในลักษณะนี้จึงเป็นลักษณะเดียวกันกับการเป็นสมาชิกสโมสรกีฬา หรือการเดินทางพักผ่อนอากาศยังโรงแรมชั้นหรูที่หัวหิน เพื่อมุ่งหวังแสดงฐานะและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชั้นสูง ผู้ร่วมแสดงก็ล้วนเป็นผู้มีชื่อเสียงในสังคม การได้แสดงผลการจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความมีหน้ามีตาในสังคม ไม่เพียงแต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น การแสดงผลการกุศลลักษณะนี้ยังได้มีการจัดแสดงตามต่างจังหวัด หนังสือพิมพ์ไทยเชชมรวมข่าว ฉบับวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2472 ได้ลงข่าวพร้อมทั้งรูปการแสดงเช่นกัน วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2475 สมาคมมหาสารคาม จัดแสดงผลการเรื่อง “พินัยกรรมประหลาด”⁸⁹ (รูปที่ 18) ชื่อน่าสังเกตคือแม้ว่าการ

⁸⁷ “ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม” ไทยเชชมรวมข่าว (23 ธ.ค. 2471): 2.

⁸⁸ “ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม” ไทยเชชมรวมข่าว (5 ม.ค. 2472): 21.

⁸⁹ “ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม” ไทยเชชมรวมข่าว (20 ต.ค. 2472): 13.

แสดงละครพูดนี้จะเป็นการแสดงที่ริเริ่มโดยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์สมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วสมาชิกของคณะราษฎรก็ยังใช้ ละครพูดจัดแสดงเพื่อหารายได้เพื่อบำรุงสมาคมเหมือนอย่างธรรมเนียมที่มีมา หลังจาก เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วคณะกรรมการและสมาชิกคณะราษฎรจังหวัดอ่างทองได้แสดงละคร เรื่อง "เพื่อนตาย" และ "เหิรลม" เพื่อเก็บเงินบำรุงสมาคมคณะราษฎร หนังสือพิมพ์ไทยเชชมรวม ข่าว ฉบับวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2475 รายงานว่า ได้เงิน 800 บาท สมาชิกแห่งสาขาสมาคม คณะราษฎรในจังหวัดพิษณุโลกได้แสดงละคร เรื่อง "คืนวิวาห์" ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475⁹⁰ (รูปที่ 19) นอกจากการชมหรือแสดงละครแล้ว "การเดินรำ" ยังเป็น กิจกรรมอีกชนิดหนึ่งที่มีความนิยมในหมู่คนชั้นสูงของสังคม ซึ่งสามารถแสดงออกถึงสถานะ ทางสังคมเช่นกัน ตามบันทึกของพระยาอรรถกรมมณุตติ ได้กล่าวไว้ว่า

"...ยังมีการเดินรำเกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งนิยมแพร่หลายในหมู่คนมีเงินมี บรรดาศักดิ์ เริ่มฮือขึ้นก่อนในงานกระทรวงต่างประเทศซึ่งมีที่ศาลาสหทัย สมาคมที่สร้างใหม่ เนื่องในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ต่อมาที่งานสวนจิตรมี โรงเดินรำในราชภัฏดาการนุหรธา สังเกตได้ว่าการเดินรำนั้น ยังมีผู้นิยมกัน มากเข้า นักเรียนที่กลับจากนอกก็เดินเป็นกันโดยมาก ผู้หญิงในนี้ก็หัดขึ้น คง จะเป็นสิ่งที่แพร่หลายขึ้นอีกในอนาคต"⁹¹

ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำสยามกับการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในรูปแบบ ต่างๆ ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า มีส่วนทำให้เกิดเส้นแบ่งทางสังคมระหว่างชนชั้นขึ้น ไม่ว่าจะเป็ นการเป็นสมาชิกสโมสร การเล่นกอล์ฟ เทนนิส การชมการแข่งขันม้า การเที่ยวพักผ่อนอากาศ และการ จัดแสดงละครพูด สิ่งเหล่านี้ได้แสดงถึงฐานะของผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยชนชั้นนำของสังคมย่อม เป็นผู้มีความสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้ ขณะที่คนกลุ่มอื่นของสังคมไม่สามารถเข้าร่วมได้ เพราะไม่มีฐานะที่ดีเท่า เส้นแบ่งทางสังคมดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความมือภิสัทธิ์ในสังคมขึ้นในด้าน ต่างๆ ตามมา

⁹⁰ "ข่าวการเล่นละคร" ไทยเชชมรวมข่าว (24 ธ.ค. 2475): 11.

⁹¹ "ประวัติพระยาอรรถกรมมณุตติ," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรรถกรมมณุตติ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2508, หน้า 11.

4.4 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการท่องเที่ยวและแนวคิดเรื่องสุขภาพ

การที่การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกเป็นที่แพร่หลายในสยามได้นั้น ส่วนหนึ่งมาจากคุณประโยชน์ในเรื่องสุขภาพ แต่เดิมนั้นแนวคิดในเรื่องการบำรุงรักษาสุขภาพจากการพักผ่อนหย่อนใจไม่ว่าจะเป็นการเล่นกีฬา หรือการพักผ่อนตากอากาศยังชายทะเล ไม่เคยปรากฏในแนวคิดของชาวสยามมาก่อน ลาลูแบร์ได้เคยบันทึกถึงเรื่องการออกกำลังกายไว้ว่า "...ชาวสยามมิได้ฝึกฝนการกรีฑาหรือการกีฬาบริหารร่างกายยิ่งไปกว่าการบริหารจิตใจเลย ...แม้แต่ทหารยามก็ยังนั่งกะพื้นดินอยู่ ไม่เพียงแต่จะมีได้ฝึกวิ่งเท่านั้น แม้แต่การเดินก็มีได้ฝึกกัน นอกจากจะเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเล่นอย่างธรรมดาๆ"⁹² แนวความคิดในการรักษาร่างกายจากการพักผ่อนหย่อนใจลักษณะต่างๆ จึงไม่ปรากฏในกระแสความคิดของคนสยามตั้งแต่อดีต

แนวคิดในการพักผ่อนหย่อนใจที่มีส่วนในการรักษาหรือฟื้นฟูสุขภาพ เป็นแนวคิดของตะวันตกที่ได้แพร่หลายเข้ามาในสยาม ชนชั้นนำสยามให้ความสนใจต่อประโยชน์ของการพักผ่อนตากอากาศรักษาสุขภาพ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างช้า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายถึงแนวคิดในการพักผ่อนรักษาสุขภาพที่ได้เริ่มเป็นที่แพร่หลายในสังคมสยามไว้ว่า

"...อันนามเรียกว่าการเล่นนี้ ที่จริงคือกิจการที่จะกระทำใจอันมีความเดือนร้อนรำคาญ หรือเหนื่อยหน่ายด้วยกิจการต่างๆ ให้ได้มีเวลาแปรสถานพักผ่อน พ้นรำคาญชั่วคราว เหมือนอย่างเวลาเราเจ็บไข้ในส่วนของร่างกาย หมอย่อมแนะนำให้แปรสถานไปเปลี่ยนอากาศ เมื่อทำได้เช่นนั้นก็อาจจะหายไข้เจ็บมีกำลังกลับมาทำการงานได้ฉับไฉ ผู้ที่ได้มีเวลาพักผ่อนเล่นหัวให้สำราญบานใจ ก็เป็นการบำรุงใจให้ได้แปรสถาน เพื่อให้กลับมีกำลังความสามารถที่จะประกอบกิจการต่างๆ ฉะนั้นการเล่นจึงเป็นธรรมดา และเป็นความจำเป็นของมนุษย์ หรือถ้าจะว่าเป็นธรรมดาของบรรดาสัตว์ซึ่งมีชีวิตชีวาทั่วไปก็ว่าได้ ธรรมดากิจการที่จะกระทำเพื่อพักผ่อนหย่อนใจต้องเป็นการไม่ฝืนใจ ต้องเป็นการที่ชอชอบใจเกิดเพลิดเพลินให้ละลืมิความรำคาญ"⁹³

⁹²ซิมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, หน้า 212-213.

⁹³สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, คำานานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น, หน้า 281-282.

ตามแนวคิดข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นการพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบใดก็ตาม เป็นการเล่น การหยุดพักจากการงาน การท่องเที่ยว หรือทำกิจกรรมชนิดอื่นๆ ทุกอย่างล้วนให้ความสนุกสนานเป็นการผ่อนคลาย และที่สำคัญได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจโดยตรงซึ่งแนวคิดนี้ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมสยาม วรรณกรรมประเภทนิราศตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ ล้วนเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อบันทึกเรื่องราวในการเดินทางไปยังต่างแดนเพื่อกิจธุระทั้งสิ้น เช่น นิราศหริภุญไชย (แต่งในโอกาสเดินทางจากเชียงใหม่ไปลำพูนเพื่อนมัสการพระธาตุหริภุญไชย) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง (แต่งในโอกาสเสด็จทางสถลมารคจากท่าเจ้าสนุก-พระพุทธรบาท) กาพย์ห่อโคลงรบทพม่าที่ท่าดินแดง (ยกทัพไปรบพม่าที่เมืองกาญจนบุรี) โคลงนิราศพระยาตรัง (แต่งในโอกาสไปทัพกลาง) นิราศเมืองแกลง (แต่งในโอกาสเดินทางไปเยี่ยมบิดา) นิราศภูเขาทอง (ไปนมัสการภูเขาทอง) กลอนนิราศเมืองเพชร (ไปหาของถวายสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ)⁹⁴

ดังนั้นการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวและการฟื้นฟูสุขภาพ จึงไม่ใช่แนวคิดของไทยแต่เป็นแนวคิดของตะวันตก ซึ่งการเดินทางท่องเที่ยวตามแนวคิดตะวันตกได้เป็นที่รับรู้ของชนชั้นนำสยาม สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายถึงประโยชน์ของการท่องเที่ยวอันแสดงถึงการปรับเปลี่ยนแนวคิดของชนชั้นนำสยามที่เปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมตะวันตกว่า

“...การท่องเที่ยวมีประโยชน์ว่ารบยอดก็มี 2 ประการคือ ได้ความสุขสำราญ ประการ 1 ที่ว่ามีความสุขสำราญนั้น ความสนุกสนานรื่นเริง ซึ่งได้ไปดูและพบเห็นภูมิประเทศและผู้คนสิ่งของที่ยังไม่เคยพบเห็น ... แม้แต่คนใช้ได้แปรสถานในเวลาอันควร หมอก็ยอมถือว่าเป็นทางที่จะหายได้เร็ว ถึงคนที่ไม่มีอาการถึงเจ็บป่วย เป็นคนที่ประจำการมีกิจธุระต่าง ๆ ย่อมมีเวลาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า เมื่อได้ละกิจกังวลแปรสถานไปเที่ยวเตร่ตามอำเภอใจเสียได้ ครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง ก็ยอมขึ้นบานสำราญกายตลอดจิตใจ”⁹⁵

⁹⁴ ปิ่นเพชร จำปา, “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 28.

⁹⁵ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, อธิบายถึงเรื่องเที่ยวทะเลตะวันออก (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), หน้า 409.

นอกจากนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงให้รายละเอียดยกและนำสถานที่ที่เกี่ยวไว้หลายแห่งเช่น หัวเมืองชายทะเลตะวันตกออกชลบุรีไปจนถึงประจันตคีรีเขต ชายทะเลปากษ์ ได้ตั้งแต่เมืองเพชรบุรีไปจนเมืองตรังกานู ชายทะเลตะวันตกตั้งแต่เมืองกระบี่ลงไปจนเมืองไทรบุรี เทียบทางลำน้ำท่าจีนแต่เมืองสาครบุรีขึ้นไปถึงพระปฐมเจดีย์ เทียบลำน้ำเจ้าพระยานับแต่กรุงเทพฯ ขึ้นไปทางแควใหญ่จนเมืองฝางแล้วเดินบกมาสุวรรณคโลก สุโขทัย แล้วข้ามไปลงเรือล่องกลับลงจากเมืองตาก เทียบหัวเมืองลาวเฉียง ลาวพุงขาว ลาวพวน ลาวกาบ เทียบหัวเมืองเขมร และเทียบในกรุงเทพฯ⁹⁶

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คำนิยมการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหาความสำราญเป็นที่รู้จักของสังคม ดังที่พระองค์ได้พระราชนิพนธ์หนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง แสดงถึงความแพร่หลายของการท่องเที่ยวในหมู่ชนชั้นนำ ความตอนหนึ่งว่า

“...อีกประการหนึ่งที่ได้ยินผู้มีได้หยุด ว่าคนไทยสมัยนี้พอมีเงินทองขึ้นสักหน่อยก็ต้องไปเที่ยว (เรียกกันว่าไปตากอากาศ) ในเมืองต่างประเทศถ้ายังไม่ถึงเมืองยุโรปก็ยิ่งเป็นที่นิยมมาก แต่ถึงไปเพียงสิงคโปร์หรือบีนังหรือฮ่องกง ก็ดูออกคงพอๆ จะมีเรื่องพูดอวดได้แล้ว ท่านเหล่านี้เห็นจะไม่ได้นึกเลยว่าพอจะเป็นเครื่องเตือนได้บ้างกระมังว่า ถ้าแม้อยากจะเที่ยวในเมืองไทยก็พอจะหาที่เที่ยวอยู่ได้บ้าง”⁹⁷

การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อหาความสำราญนับว่าเป็นการพักผ่อนอย่างหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับแนวคิดในเรื่องการรักษาสุขภาพซึ่งเป็นที่แพร่หลายของสังคมในขณะนั้น หนังสือพิมพ์ศรีกรุง บทความใน ที่เรียกร้องให้พักผ่อนในวันหยุดเพื่อรักษาสุขภาพว่า

“การจัดเวลาทำงานและหยุดพักที่เป็นสัดส่วน ย่อมเปิดโอกาสให้เกิดการพักผ่อนเพราะผู้คนเริ่มมีแนวความคิดเป็นห่วงสุขภาพจากการทำงานหนักเปรียบได้ด้วยคนวิ่งแข่งวิ่ง ...ก่อนจะเข้าวิ่งก็ต้องเตรียมการอย่างเต็มที่ ครั้นวิ่งถึงที่ก็ต้องหยุดพักผ่อนกำลังร่างกายจนพอเพียง ถ้าวิ่งต่อไปโดยสิ้น

⁹⁶ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, อธิบายถึงเรื่องเที่ยวทะเลตะวันตก (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2504), หน้า 12-13.

⁹⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชม, 2520), หน้า ก.

กระทำก็น่ากลัวจะต้องได้รับโทษอย่างหนัก และถ้าขึ้นกระทำบ่อยๆ ก็เท่ากับ
ทอนอายุลงเท่านั้น”⁹⁸

นอกจากนี้แม้กระทั่งในวันหยุดเสาร์อาทิตย์ก็ยังมีกรเรียกร้องให้หยุดกิจกรรมงานเพื่อ
การพักผ่อนจริงๆ หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2461 ได้ลงบทความกล่าวถึง
เรื่องดังกล่าวว่า “...แต่ช่างเป็นวันการงานของชาวเราเสียนี้กระไรบางเสาร์บางอาทิตย์ ไม่ต้องไป
ไหนกันคอเฝ้าแต่แต่งตัวไปเฝ้าศพ ไม่แต่งงาน เปิดสถานที่ ขึ้นบ้านใหม่ .เราจึงขอกล่าวเป็น
สาธารณะว่า เจ้าของงานหรือเจ้าของพิธีที่ชอบวันเสาร์อาทิตย์ควรเปลี่ยนเป็นวันธรรมดาเวลาเลิก
งานแล้ว ...เพื่อวันเสาร์ครึ่งวันกับวันอาทิตย์เต็มวันจะได้เป็นวันว่างอารมณ์กันอย่างจริงจังเสียที”⁹⁹

เมื่อแนวคิดในการเดินทางพักผ่อนเพื่อสุขภาพได้เป็นที่แพร่หลายของสังคม ทำให้สถานที่
ท่องเที่ยวต่างๆ ได้รับความนิยมขึ้นมาโดยเฉพาะหัวเมืองชายทะเล สถานที่ที่ได้รับความนิยมมาก
ที่สุดคือ หัวหิน ด้วยลักษณะภูมิประเทศอันงดงามของชายหาดบริเวณนี้ เป็นเหตุจูงใจให้ทั้ง
เจ้านาย ขุนนาง คหบดี จากกรุงเทพฯ เริ่มมาสร้างบ้านพักชายทะเล หัวหินกลายเป็นสถานที่พัก
ตากอากาศที่ได้รับความนิยม ในสมัยแรกเริ่มผู้ที่เดินทางมาพักผ่อน ณ ชายหาดหัวหินแห่งนี้ ล้วน
มีจุดประสงค์หลักเพื่อมาบำบัดสุขภาพ เนื่องจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งบรรดาแพทย์ต่างก็แนะนำให้
เดินทางมาพักผ่อนสูดอากาศบริสุทธิ์ที่หัวหินเป็นเนืองนิจ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุคคลชั้นสูง ดังเช่นเมื่อ
ครั้งที่ ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ประชวร แพทย์ได้ถวายแนะนำให้มาพักรักษาพระองค์ที่หัวหิน
ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีลายพระหัตถ์ไปถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศ
รานุวัตติวงศ์ไว้ตอนหนึ่งว่า “...ด้วยหญิงพูนพิศมัยป่วยไม่ค่อยสบายมาหลายวันแล้ว หมอแนะนำ
ให้เธอไปรักษาตัวที่ชายทะเล เธอประสงค์ที่จะไปหัวหินในวันพุธที่ 5 สิงหาคมนี้ จะพักอยู่ที่หัวหิน
ราว 3 สัปดาห์...”¹⁰⁰

นอกจากนี้เมื่อครั้งที่ ม.จ.หญิงประสมสงค์ บริพัตร ประชวร ได้เสด็จไปพักผ่อนที่บ้านพัก
ตากอากาศชายหาดหัวหินเมื่อ พ.ศ. 2464 เสด็จไปพักผ่อนที่บ้านพักกรมพระนครสวรรค์ฯ ในฐานะ
ทรงเป็นเจ้าของบ้านพักตากอากาศ ทรงมีลายพระหัตถ์ไปถึงหลวงราชกิจวรเดชที่หัวหินดังนี้ “..
หญิงประสมฯฯ กลับไปถึงกรุงเทพฯ ดูผิวพรรณร่างกายดีขึ้นมาก บอกว่าจะมาอีกในเดือนมิถุนายน
ฉันได้สั่งแม่ถนอมมณีมาให้บอกหลวงราชกิจฯฯ ว่า เมื่อหญิงประสมฯฯฯ กลับแล้วให้ล้างเรือนด้วย

⁹⁸ “วันเสาร์ครึ่งวัน, วันอาทิตย์เต็มวัน ควรได้พักผ่อนกันจริงๆ” ศรีกรุง (23 ส.ค. 2461): 13.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมาตุร, **ในวังแก้ว**, หน้า 230.

น้ำยากันโรคติดต่อ หวังว่าคงได้ล้างเสร็จแล้ว ทั้งเตียงและที่นอนที่ใช้อยู่ให้ตากแดดให้แห้งหลาย ๆ วันด้วย”¹⁰¹

ความนิยมของหัวหินได้เป็นที่รู้จักของสังคม จนได้รับการกล่าวขวัญถึงในหนังสือพิมพ์จีน ในสยามวารศัพท์ ฉบับวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2466 ได้กล่าวไว้ว่า “...อาจกล่าวได้ว่าหัวหินจะเป็นที่ไปเที่ยวเปลี่ยนอากาศของชนหลายหัวเมือง ...เราอาจพยากรณ์ได้ว่าอีกไม่กี่ปีหัวหินจะกลายเป็นเมืองน้อยๆ ที่งดงามที่สุดแห่งชายทะเลสยาม นอกจากต้อนรับพวกเราชาวไทยและต่างประเทศในสยามแล้ว ยังจะเชิญชวนให้ชาวต่างประเทศภายนอกเขตต์พระราชอาณาจักรเข้ามาชมอีกด้วย”¹⁰²

ความเฟื่องฟูของแนวคิดเที่ยวตากอากาศเพื่อรักษาสุขภาพ เห็นได้จากสถานที่พักตากอากาศที่พัฒนาขึ้นตามลำดับ หัวหินได้กลายเป็นสถานที่ที่มีความเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อน จากเดิมที่มีเพียงแต่บ้านพักของชนชั้นสูงทั้ง พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และคหบดี ในเวลาต่อมาความนิยมในการท่องเที่ยวตากอากาศยังชายทะเลมีมากขึ้น เนื่องจากความแพร่หลายของแนวคิดในการท่องเที่ยวทั้งเพื่อหาความสำราญและเพื่อรักษาสุขภาพ แนวคิดนี้ได้เป็นที่แพร่หลายในหมู่นักชั้นนำของสังคมผู้มีฐานะ อีกทั้งชนชั้นนำบางส่วนที่ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศก็คุ้นเคยกับแนวคิดนี้เป็นอย่างดี จึงทำให้การพักตากอากาศยังชายทะเลได้รับความนิยม อีกทั้งการเดินทางไปหัวหินก็มีรถไฟให้อำนวยความสะดวกในการเดินทาง จึงทำให้สถานที่แห่งนี้ได้รับความนิยมเป็นอันมาก จนในเวลาต่อมา มีการก่อสร้างโฮเต็ลเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

มีการสร้างโรงแรมขึ้น เพื่อรองรับชนชั้นนำของสังคมและชาวต่างชาติ ที่หลังไหลไปพักตากอากาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน ผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวง สร้างโรงแรมก่อกด้วยอิฐขึ้นที่หัวหินในปี พ.ศ. 2465 โดยได้ระบุถึงเหตุในการสร้างว่า

“โดยเหตุที่การเดินทางไปยังชายทะเลได้บรรลุถึงชัย ซึ่งปรากฏแน่ชัดว่า เป็นการสมควรกับเวลาที่จะจัดการในเรื่องที่พักชายทะเล เพื่อเพิ่มพูนความสุขและความสะดวกให้แก่ผู้อื่นที่ไปพักตากอากาศดียิ่งขึ้นกว่าเพียงเท่าที่มีบ้านพักซึ่งได้จัดอยู่แล้ว เพราะผู้ที่ไปพักต้องเตรียมจัดหาของตนไปเอง ในเรื่องอาหารการบริโภค คนใช้ และเครื่องภาชนะใช้สอยต่างๆ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

¹⁰¹ กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร, ในวังแก้ว, หน้า 230.

¹⁰² “ความเจริญของหัวหิน” จีนในสยามวารศัพท์ (13 ธ.ค. 2466): 5.

แพง และไม่สะดวกด้วย โดยเหตุนี้กรมจึงได้เลือกเอาหัวหิน เป็นทะเลสำหรับ พักตากอากาศเพราะเหตุที่มีอากาศดีได้ลมบริสุทธิ์สดชื่น ... กับอีกประการ หนึ่งก็เพราะเหตุที่กรมมีที่ดินและบ้านเรือนอยู่ในที่นั้นแล้วด้วยจึงได้เริ่ม ก่อสร้างสถานไฮเต็ลขึ้น ก่อด้วยอิฐผู้ไปได้ 28 เดือนนอน ส่วนบ้านพักนั้นได้ ย้ายไปปลูกลงในที่ใหม่แล้ว ได้จัดให้มีอาหารจำหน่ายและมีคนใช้พร้อมสรรพ กับได้ตั้งผู้จัดการดูแลทำการขึ้นอยู่ในความบังคับบัญชาของกองไฮเต็ล ใน ส่วนการเจริญรมย์สำหรับผู้ที่พัก ได้จัดทำสนามกอล์ฟ และสนามเทนนิสขึ้น ..¹⁰³

ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจในสมัยหลังก็คือ กิจกรรม ต่างได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้นทุกที วัฒนธรรมในการพักตากอากาศ แต่เดิมการพักตาก อากาศสมัยแรกๆ ยังเป็นการพักตากอากาศเพื่อฟื้นฟูสุขภาพเพียงอย่างเดียวเช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 การเดินทางก็ต้องเดินทางโดยทางเรือเพื่อไปพักฟื้นร่างกายที่เกาะสีชัง ความแพร่หลายในการ ท่องเที่ยวยังไม่เกิดขึ้น แต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 การพักตากอากาศได้เปลี่ยนโฉมหน้าต่างไปจากเดิม อย่างสิ้นเชิง เพราะมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ ทำให้การเดินทางสะดวกสบาย นอกจากนี้ยังมีการ สร้างที่พัก (ไฮเต็ล) เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ การท่องเที่ยวในสมัยนี้จึงเป็นวัฒนธรรมการ ท่องเที่ยวอย่างแท้จริง เพราะมีที่พักไว้รองรับ นอกจากนี้ตัวที่พักเองแล้ว ยังมีเครื่องอำนวยความสะดวก และสนามกีฬาไว้คอยบริการ เช่น สนามกอล์ฟ และ สนามเทนนิส

ความเฟื่องฟูของการท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการจัดสรรที่ดินบริเวณหัวหินเพื่อแสวงหา รายได้เข้ารัฐ มีการประกาศขายเช่าลงในหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 ว่า "...ที่ดินหัวหินชายทะเลในเขตรับของสภาบำรุงทะเล ตั้งแต่บ้านชะอำ มฤคทายวัน หัว หิน หนองแก ถึงเขาเต่า ถ้าต้องการซื้อ, ขาย, เช่า แลให้เช่า โปรดส่งจดหมายถึง หลวงสุนทรอัศว ราช โดยเป็นผู้รับฝากงานทางกรุงเทพฯ ไว้จากบริษัทแห่งหนึ่งซึ่งตั้งสำนักงานอยู่ที่นั้น"¹⁰⁴ นับว่า การเที่ยวตากอากาศได้ทำให้หัวหินเป็นสถานที่ ๆ ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะมีชายทะเล สวยงามและมีสถานที่พักโรงแรมพร้อมไว้บริการ ความนิยมพักตากอากาศที่หัวหินเห็นได้จากภาพ

¹⁰³รายงานประจำปี พ.ศ. 2465 การรถไฟแห่งประเทศไทย" ใน, ที่ระลึกถึงพระคุณพระเจ้าบรมวงศ์ เถอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน (พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2470), หน้า 23-24.

¹⁰⁴"หัวหิน" กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (5 พ.ศ. 2471): 2.

ข่าวที่ได้ลงรูป ชาวไทย และ รูปชาวต่างชาติที่ไปพักตากอากาศ (รูปที่ 20) นอกจากนี้ยังมีการลงโฆษณาขายชุดเล่นน้ำทะเลอันแสดงความเฟื่องฟูของการพักผ่อนในลักษณะนี้ (รูปที่ 21)

นอกจากหัวหินแล้ว ความเฟื่องฟูของวัฒนธรรมการท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสำรวจข้อมูลตามจังหวัดต่างๆ ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2473 ได้ลงบทความ "เที่ยวบ้านโป่ง" ซึ่งเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเชิงสำรวจไว้ว่า

"...แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว เสด็จมาซ้อมรบเสือป่าแล้วก็ตาม ความเจริญก็ยังมีไม่มากเท่าในเวลานี้ ...ตลาดบ้านโป่งเป็นที่ชุมนุมสินค้าแห่งหนึ่งในมณฑลราชบุรี คือสินค้าต่างๆ ที่ส่งมาจากกรุงเทพฯ จะส่งไปยังตลาดลูกแก ท่ามะกา ตลาดท่าม่วง ..ระหว่างบ้านโป่งและจังหวัดกาญจนบุรีมีถนนของกรมทางสาย 18 เชื่อมติดต่อกัน ..มีถนนอีกสายหนึ่งชื่อถนนทรงพลเชื่อมระหว่างบ้านโป่งกับจังหวัดนครปฐม ..การคมนาคมของบ้านโป่งยังมีการคมนาคมทางรถไฟ คือติดต่อกับกรุงเทพฯ และราชบุรี ...จำนวนรถยนต์ที่เดินในถนนสายที่ 19 ที่สำรวจครั้งสุดท้ายในเดือนกันยายนนี้ 198 คัน ..อำเภอบ้านโป่งมีโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง เช่นที่หน้าตลาดบ้านโป่งมีโรงสีไฟ 1 โรง แอบริมแม่น้ำแม่กลองมีอีก 5 แห่ง ...ที่ตลาดบ้านโป่งมีโรงหญิงนครโสภณี่ 2 โรงอยู่ในความอารักขาของสุขาภิบาล อันที่ใดแห่งใดถ้ามีหญิงจำนวนน้อยมากก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเจริญเหมือนกัน"¹⁰⁶

การเดินทางท่องเที่ยวในลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดในการดำเนินชีวิตทั้งการทำงานและการพักผ่อนของคนสยามโดยเฉพาะชนชั้นนำ ได้เปลี่ยนไปจนมีลักษณะเหมือนกับชาวตะวันตก ดังที่ปรากฏการท่องเที่ยวในลักษณะต่างๆ ให้เห็น แม้ว่าการเดินทางท่องเที่ยวอาจจะไม่ได้มีจุดประสงค์หลักเพื่อสุขภาพโดยตรง แต่ก็ได้สร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้เดินทาง เช่น การเดินทางในเชิงสำรวจ เช่น การเที่ยวบ้านโป่ง ในเวลาต่อมาการเดินทางท่องเที่ยวได้รับความแพร่หลายขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นกิจกรรมหลักที่สังคมให้ความสนใจ เช่น มีการนำเสนอข่าวการเดินทางไปเที่ยวต่างจังหวัดของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หนังสือพิมพ์ไทยเชชม รวมข่าว ฉบับวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.. 2472 ได้ให้ความสำคัญลงภาพและพาดหัวข่าวของการเดินทาง

¹⁰⁶"เที่ยวบ้านโป่ง" ศรีกรุง (13 ก.ย. 2473): 9.

ในครั้งนี้ว่า “นักเรียนทั้งชายและหญิงแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสารรถไฟไปเที่ยวเพชรบุรี เมื่อวันที่ 11 เดือนนี้¹⁰⁶” (รูปที่ 22)

ความแพร่หลายของแนวคิดเรื่องสุขภาพนับว่ามีความสำคัญ ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจมีประโยชน์ไม่ต่างอะไรกับยารักษาโรค นอกจากการเที่ยวตากอากาศแล้ว ยังมีการพักผ่อนหย่อนใจชนิดอื่นที่แสดงถึงแนวคิดในเรื่องสุขภาพนั่นคือ การเล่นกีฬา ในหนังสือพิมพ์มีการนำเสนอข่าวกีฬาโดยจัดหน้าหนึ่งสำหรับรายงานข่าวกีฬาโดยเฉพาะ นอกจากนี้ด้วยความแพร่หลายของแนวคิดเรื่องสุขภาพในสังคมสยาม ทำให้สามารถเกิดการโฆษณาเครื่องดื่มน้ำแร่ร่างกาย โดยกล่าวชวนเชื่อโดยใช้กีฬาเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2472 ได้ลงโฆษณาเครื่องดื่มน้ำแร่ “โอวัลติน” ใช้ภาพนักฟุตบอลว่า

“ความร่าเริงใจนักรบ ไปสู่ไชยชนะ ฟุตบอลเปนนกีฬาแพร่หลาย และขึ้นชื่อ
ลือนามในนักเรียนใหม่เก่า ...ผลที่ได้รับมีด้วยกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายรุกใช้
ความสามารถเพื่อให้เป็นผล ฝ่ายรับก็ใช้ความอดทนที่จะป้องกัน
การเสียหายฝ่ายตน การแพ้ชนะคงสำแดงความแตกต่างของการฝึกสมอง ระวัง
กาย บำรุงกำลัง อันเป็นส่วนของความสมบูรณ์เท่านั้น “โอวัลติน เครื่องดื่มน้ำ
แร่ธาตุ สร้างกำลังสมอง ประสาท และสรรพางกาย”¹⁰⁷ (รูปที่ 23)

นอกจากนี้ “โอวัลติน” ยังใช้กีฬา “กอล์ฟ” เป็นสื่อในการโฆษณาโดยกล่าวเชิญชวนถึงเรื่องสุขภาพ หนังสือพิมพ์ศรีกรุงฉบับเดียวกันได้ลงโฆษณาไว้ว่า “...เปนนเกมที่ยืดยาว นาน และเปนนเกมกลางแจ้งที่แท้จริง ...เปนนเกมที่สนทนากันได้ในระหว่างเล่น ได้รับแสงตะวันอบอุ่นกายเต็มที่ ได้ยืดเส้นสายในการเดินไกลๆ ได้ใช้มือใช้แรงสุดช่วงแขน ฯลฯ เปนนเกมหนึ่งซึ่งสำแดงค่าแห่งความสมบูรณ์ “โอวัลติน เครื่องดื่มน้ำแร่ธาตุ สร้างกำลังสมอง ประสาท และสรรพางกาย”¹⁰⁸

เครื่องดื่มน้ำแร่ร่างกายยี่ห้อ “ฟรอมแรลเยต” ได้ลงโฆษณาบรรยายสรรพคุณหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2471 ไว้ว่า “ตัวท่านเพื่อนท่านแลนักรักกีฬาทั้งหลายครับ! ถ้า

¹⁰⁶ “ข่าวการเที่ยวต่างจังหวัด ของนิสิตจุฬาฯ” ไทยเชชม รวมข่าว (18 ส.ค. 2472): 19.

¹⁰⁷ “โฆษณา โอวัลติน” ศรีกรุง (4 ธ.ค. 2472): 17.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน.

คุณเชื่อผมควรดื่มน้ำ ฟรอลเยต ในเวลาเลิกเล่น เพราะเป็นน้ำดื่มอันชุ่มชื่นหัวใจไอซารสของมัน จะทำให้คุณชอบจนไม่อยากแตะต้องน้ำดื่มชนิดอื่น"¹⁰⁹

นอกจากเครื่องดื่มบำรุงร่างกาย ยังมีการขายสินค้าประเภทยาเม็ดบำรุงกำลัง ที่โฆษณาถึงเรื่องสุขภาพเช่นกัน หนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 20 ธันวาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) ได้ลงโฆษณาไว้ว่า "อะไรเป็นการป้องกันตัวดีที่สุด ท่านอาจารย์วิชาญยิตู ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ได้แนะนำให้มาเลเรียและเส้นประสาทเสีย เขาได้หายเพราะยาเม็ดสีชมพูของหมอวิลเลียม"¹¹⁰ (รูปที่ 24) แม้ว่าในความเป็นจริงเครื่องดื่มช็อกโกแลต อาจจะได้ให้ประโยชน์มีสรรพคุณในการรักษาหรือบำรุงร่างกายเหมือนยา ยาเม็ดบำรุงร่างกายก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัดว่ามีสรรพคุณตามที่อวดอ้างจริงหรือไม่ แต่การโฆษณาที่เน้นย้ำถึงสรรพคุณในเรื่องสุขภาพพร้อมกับลงรูปนักกีฬา ประกอบคำบรรยาย แสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายของแนวคิดในการรักษาสุขภาพอันเป็นคุณประโยชน์จากการเล่นกีฬา การโฆษณาเครื่องดื่มการบำรุงร่างกายโดยใช้กีฬาเป็นสื่อ มุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่คนที่เล่นกีฬา ย่อมตอกย้ำให้เห็นว่าการเล่นกีฬาแบบตะวันตกได้เป็นที่แพร่หลายในสังคมสยามเป็นอย่างมาก การมีเครื่องดื่มบำรุงร่างกายขายในสังคมและโฆษณาโดยใช้กีฬาเป็นสื่อย่อมแสดงให้เห็นว่า แนวคิดในเรื่องการดูแลสุขภาพเป็นสิ่งที่เป็นที่แพร่หลาย จนสามารถจัดหาผลิตภัณฑ์จำหน่ายเพื่อตอบสนองความต้องการ

นอกจากนี้ด้วยแนวความคิดเรื่อง การรักษาสุขภาพ ที่กำลังเฟื่องฟู ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการจัดตั้งสถานกายบริหาร ขึ้นเพื่อให้บริการในเรื่องสุขภาพโดยเฉพาะ ในงานเปิดสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ เสด็จเปิดสถานกายบริหารของพระยาสุริวงศวิวัฒน์ ที่ตำบลถนน สุรวงศ์ สถานที่แห่งนี้ให้บริการเรื่องสุขภาพและการรักษาโรคภัยด้วยวิธีของธรรมชาติ โดยเฉพาะคือ การนวด - การตัดตัว - การบำรุงร่างกายด้วยกระแสไฟฟ้า - การอบความร้อน การดำเนินการของสถานที่แห่งนี้จึงมีลักษณะคล้าย "Spa" ของชาวตะวันตก เป็นการเปิดสถานที่ๆ ให้บริการในเรื่องสุขภาพซึ่งสอดคล้องกับกระแสความคิดในเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจที่กำลังเฟื่องฟูในสยาม โดยหนังสือพิมพ์ได้ลงข่าวในการเปิดสถานกายบริหารในครั้งนี้เช่นกัน (รูปที่ 25)

ความแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกรูปแบบต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับ การรักษาสุขภาพ แสดงให้เห็นว่าแนวคิดในการรักษาสุขภาพตามแบบตะวันตกโดยใช้การเล่นกีฬา ออกกำลังกาย และ การพักตากอากาศยังชายทะเล ได้เป็นที่แพร่หลายในสังคม สังคมสยามจึงกลายเป็นสังคมแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการพักผ่อนเช่นเดียวกับสังคมตะวันตก การ

¹⁰⁹-โฆษณา เครื่องดื่มบำรุงร่างกาย" ศรีกรุง (15 ส.ค. 2471): 15.

¹¹⁰-โฆษณา ยาเม็ดบำรุงร่างกาย" พิมพ์ไทย (20 ธ.ค. 129): 13.

พักผ่อนไม่ใช่การหาความสำราญเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังให้ประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจ ความแพร่หลายได้เริ่มจากกลุ่มชนชั้นนำสยามเป็นอันดับแรก แล้วจึงแพร่หลายไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม เพราะมีการเผยแพร่ความรู้และข่าวสารโดยเฉพาะตามหน้าหนังสือพิมพ์ และการแพร่หลายของแนวคิดเรื่องสุขภาพ

4.5 การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการพนัน

ความมื่อภิลิทธิในสังคมของชนชั้นนำอันเกิดจากอำนาจบารมีหรือฐานะทางสังคม นอกจากจะทำให้มีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในแวดวงสังคมชั้นสูงแล้ว ความมื่อภิลิทธิยังก่อให้เกิดสิทธิพิเศษในการได้รับช้อยกเว้นสำหรับกิจกรรมบางชนิด ถึงแม้ว่ากิจกรรมเหล่านั้นจะเป็นการพนันก็ตาม การพนันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานานและได้ก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคมตามมาโดยเฉพาะเรื่องมิฉชาติพและอาชญากรรม การพนันจึงเป็นสิ่งที่รัฐต้องพยายามเข้าปราบปรามหรือควบคุมอยู่เสมอ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการออกกฎหมายควบคุมการพนันเหมือนเช่นเคย สาเหตุที่รัฐอนุญาตให้เล่นการพนันได้บ้างนั้นก็เพื่อความสนุกสนานโดยเฉพาะ พระราชบัญญัติอากรการพนันเพิ่มเติม พ.ศ. 2461 ได้กล่าวว่า

“...ให้เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ออกใบอนุญาตมีอำนาจที่จะได้สวนผู้ขออนุญาต ให้ได้ความว่าผู้ขอจะเล่นเพื่อสำหรับความรื่นเริงพลิตเพลิน ไม่ใช่เพื่อเก็บเงิน จากผู้เล่นปนทางหาผลประโยชน์สำหรับตัวผู้ขออนุญาตหรือผู้หนึ่งผู้ใด เมื่อ ได้ความจริงว่าจะเล่นเพื่อสำหรับความรื่นเริงพลิตเพลิน จะไม่ประพฤติ ในทางแสวงหาประโยชน์อย่างใดๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วจึงให้ออกใบอนุญาต ให้”¹¹¹

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการออกกฎหมายจำแนกประเภทการพนัน กฎหมายฉบับนี้มีชื่อว่า “พระราชบัญญัติการพนัน พุทธศักราช 2473” กำหนดให้การพนันแบ่งออกเป็น 2 ประเภท

¹¹¹“พระราชบัญญัติอากรการพนันเพิ่มเติม พ.ศ. 2461” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมาย ประจำศก เล่ม 31 - 32, หน้า 4.

“...การพนันประเภทไดอันระบุไว้ในบัญญัติหมายเลข 1 ห้ามพระราชบัญญัตินี้ หรือการเล่นซึ่งมีลักษณะคล้ายกัน ท่านห้ามมิให้จัดให้มี หรือเข้าเล่น หรือเข้าพนันในการเล่น ส่วนการเล่นอันระบุไว้ในบัญญัติหมายเลข 2 หรือการเล่นซึ่งมีลักษณะคล้ายกันนั้น ถ้าจัดให้มีขึ้นเพื่อเป็นทางนำมาซึ่งผลประโยชน์แก่ผู้จัดโดยทางตรงหรือทางอ้อมไซ้ ท่านว่าจะจัดให้มีขึ้นได้ ต่อเมื่อเสนาบดีผู้มีหน้าที่รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ หรือเจ้าพนักงานผู้ซึ่งเสนาบดีตั้งให้เป็นผู้ออกใบอนุญาต เห็นสมควรและออกใบอนุญาตให้”¹¹²

บัญญัติตามที่กล่าวถึงได้จำแนกการพนันออกเป็น 2 ประเภท แสดงให้เห็นถึงการพนันซึ่งได้รับความนิยมนของสังคมในขณะนั้น

“บัญญัติ หมายเลข 1

1. หอย ก.ข. 2. โปป๋น 3. โปกำ 4. ถั่ว 5. กำตัด 6. อีโจ้ง 7. ไฟสามใบ 8. แปดเก้า ช้างงา หรือป็อก 9. ไม้สามอัน 10. เบี้ยใบก หรือคู่คี่ 11. ไม้ดำไม้แดง หรือ ปลาดำปลาแดง หรือ อีดำอีแดง 12. อีโปง 13. ไม้หมุน หรือ ล้อหมุนทุกๆ อย่าง 14. จับยี่เกี 15. หัวโต หรือ ทายภาพ 16. การเล่น ซึ่งมีการทรมานสัตว์ เช่น เขามัด หรือ หนามผูก หรือ วางยาเบื่อเมาให้สัตว์ชน หรือ ต่อสู้กัน หรือ สุมไฟบนหลังเต่าให้วิ่งแข่งกัน หรือการเล่นอื่นๆ ซึ่งเป็นการทรมานสัตว์อันมีลักษณะคล้ายกับที่ว่ามานี้ 17. บินเลียดรู ตีผี 18. โยนจิม 19. สี่เหลงลัก 20. ขลุกลก 21. น้ำเต้าทุกๆ อย่าง 22. ไฮโลว์ 23. อี ก้อย 24. ปั้นแปะ”¹¹³

“บัญญัติ หมายเลข 2

1. การเล่นต่างๆ ซึ่งให้สัตว์ต่อสู้ หรือ แข่งกัน เช่น ชนไก่ กัดปลา แข่งม้า ฯลฯ นอกจากที่กล่าวไว้ในหมายเลข 16 แห่งบัญญัติหมายเลข 1 2. วิ่งวัวคน 3. มวยชก มวยปล้ำ 4. แข่งเรือพุ่ง แข่งเรือลื้อ 5. ซี่รูป 6. โยนห่วง 7. โยนสตาจค์ 8. ตกเบ็ด 9. จับสลากโดยวิธีใดๆ 10. ยิงเป้า 11. ป่าหน้าคน ป่าสัตว์ หรือ สิ่งใดๆ 12. เต้าเข้าด่าน 13. หนากแวง 14. หนากหวแดง 15. บิงโก 16. สลากกินแบ่ง สลากกินรวบ หรือ การเล่นอย่างใดที่เสี่ยงโชคให้เงิน หรือ ประโยชน์อย่างอื่นแก่ผู้เล่นคนใดคนหนึ่ง 17. โตแตโลเซเตอร์ สำหรับการเล่นอย่างใดอย่างหนึ่ง 18. สวีป สำหรับการเล่นอย่างใดอย่างหนึ่ง

¹¹²“พระราชบัญญัติการพนัน พุทธศักราช 2473” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 43-44, หน้า 142.

¹¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 144-145.

19. บู้กเมกิง สำหรับการเล่นอย่างใดอย่างหนึ่ง 20. ชายสลาकिनแบ่ง สลาकिनรวบ หรือ สวีป ซึ่งไม่ได้ออกในประเทศสยาม แต่ได้จัดให้มีขึ้นโดยชอบด้วยกฎหมายของประเทศที่จัดนั้น 21. ไฟนกรกระจอก ไฟต่อแตรัม ไฟต่างๆ นอกจากที่ห้ามไว้ บัญชีหมายเลข 1 22. ดวด 23. สบ้ำซุด 24. บินเลียด"¹¹⁴

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การพนันได้ถูกลามมาเกี่ยวข้องกับแข่งขันฟุตบอล การพนันนอกจากจะเป็นที่มาจากอาชญากรรมต่างๆ แล้วยังได้ทำลายแนวคิดอันดีงามของความเป็น "นักเลงกรีฑา" จึงเท่ากับว่าเป็นการทำลายความเป็นระเบียบของสังคม และทำลายเครื่องมืออันดีงามในการสร้างความสามัคคี เพราะฟุตบอลเป็นกีฬาจึงควร "...เป็นการเล่นอย่างดี เพราะไม่มีการพนัน"¹¹⁵ ทำให้รัชกาลที่ 6 ในฐานะองค์อุปถัมภ์ต้องทรงปกป้องความดีงามของกีฬา ดังกล่าวไว้ พระองค์ได้ทรงมีพระราชดำรัสถึงผลร้ายและประณามการพนันผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ความว่า

"...แต่ครั้งเมื่อเริ่มเล่นไปได้หน่อย ก็มีชาวกระทบบูข้าพเจ้ามากขึ้นทุกทีว่า มีการพนันต่อรองกันอย่างมากมาย เช่น มีราย 1 พนันเอาเบียร์ 1 ขวดต่อ 10 ทีบ ว่าพวกโรงเรียนนายเรือจะชนะเป็นต้น เมื่อพนันกันอย่างรุนแรงเช่นนี้ก็ไม่ใช่เป็นการอัศจรรย์อันใด ที่ผู้แพ้พนันจะต้องโกรธเคืองจนลืมความเป็นนักเลงกรีฑา และสมบัติผู้ดี ข้าพเจ้าได้ข่าวโจษกันว่าเมื่อวันที่โรงเรียนนายเรือเล่นกับกรมเสื่อป่าราบหลวงนั้น ถึงแก่มีผู้ได้กล่าววาทินักเรียนนายเรือแพ้วันนั้น เพราะนักเรียนผู้เล่นบางคนได้รับสินบนให้แก่งเล่นลดหย่อน คำพูดเช่นนี้เป็นการดูถูกนักเรียนนายเรืออย่างน่าชังที่สุด ...ข้าพเจ้าหวังใจว่าชาวโจษอันนั้นจะเป็นข่าวเหลวไหลเพราะว่าใครพูดได้เช่นนั้นจริงแล้ว ก็ไม่ใช่คนที่ควรจะให้เข้ามาสมาคมกับผู้ดีอีกต่อไป ควรไปสมาคมแต่กับก๊วยตามโรงบ่อนเท่านั้น"¹¹⁶

การพนันถูกมองว่านอกจากจะทำลายซึ่งค่านิยมอันดีแล้ว ยังเป็นผลร้ายที่ทำลายคุณสมบัติของผู้ดี ความเป็นผู้ดีของสังคมได้รับการยกย่องว่าต้องมีคุณสมบัติเป็นนักเลงกรีฑา

¹¹⁴"พระราชบัญญัติการพนัน พุทธศักราช 2473" ใน เด็ชร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 43-44, หน้า 144-145.

¹¹⁵ตจข. 7.6 น.20.18/45 "ระวังมีพนันจะสิงคนดู"

¹¹⁶เรื่องเดียวกัน.

แสดงให้เห็นว่ามีความสูงส่งกว่าคนที่ติดการพนันที่อยู่ในระดับล่างของสังคมซึ่งเป็นเพียง "พวก กุ๊ย" ดังนั้นอุดมคติของผู้ดีในสมัยรัชกาลที่ 6 ย่อมประกอบด้วยสิ่งสำคัญคือ การมีน้ำใจนักกีฬา (นักเลงกรีฑา) ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ได้รับการปลูกฝังในหมู่ข้าราชการและคนกลุ่มต่างๆ ให้เกิดความสามัคคี เมื่อการพนันก่อให้เกิดผลร้ายต่างๆ จึงต้องขจัดก่อนที่จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ต่อวงการฟุตบอล "...ถ้าไม่ตัดรอนเสียแต่เดี๋ยวนี้ในไม่ช้าก็จะได้ดูฟุตบอลดีจริงๆ เพราะถ้าขึ้นปล่อยให้มีการพนันกันจนติดแล้ว ต่อไปความแพ้นะจะไม่ได้ติดอยู่กับตัวผู้เล่น คือพวกโคที่มีผู้พนันหนุนไว้มากๆ แม้อีกพวกเขาจะเล่นเอาชนะได้ก็คงจะต้องถูกรับหนังสือกล่าวหาคำขู่จะทำร้ายร่างกายแผ่นดินจนกลัวไม่กล้าเอาชนะดังนี้ได้"¹¹⁷ การพนันถือเป็นกิจกรรมที่แพร่หลายในสังคมสยามขณะนั้น และก่อให้เกิดผลเสียต่างๆ ต่อสังคม เห็นได้จากความพยายามในการต่อต้านการพนันที่ได้ลูกกลมสูงวงการฟุตบอล

นอกจากนี้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 รัฐได้เข้าควบคุมการพนันที่เกิดขึ้นในรูปแบบอื่นๆ ด้วยเช่นกัน มีการนำเสนอกำหนดการจับการพนันทั่วไปตามกรุงเทพฯ และ ปริมณฑล ตามหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ และที่เห็นได้ชัดก็คือ มีการนำเสนอบทความวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการพนันที่เกิดขึ้น หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2471 ได้ลงบทความแสดงถึงการพนันที่อำเภอบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานีว่า "ความซู้ซ่าของการพนันบ้านดอน" ว่า

"...ข้าพเจ้ารู้แต่ว่าเวลานี้โรคระบาดอย่างหนึ่งคือการพนัน เช่นโป, โฟ, ฯลฯ กำลังมีเยอะ ทั้งลูกเล็กเด็กอ่อนชอบเปิดบ่อนเล่นกันอย่างซู้ซ่า การนำเสนอกำหนดการจับการพนันได้เน้นพยายามเน้นถึงโทษของการพนันให้สังคมได้รับรู้ ...โทษของไฟในทางเสียเงินนั้นก็เหมือนกับการพนันประเภทอื่นๆ นอกนั้นยังติดทอนเวลาทำมาหากินลงเป็นอันมาก เพราะการเล่นไฟนั้นมีแต่เล่นเป็นวันๆ ห้ามค้าห้ามรุ่ง ทั้งเป็นมูลรากอีกอย่างหนึ่งที่เพาะนิสัยการพนันให้ติดในสันดาน ในภายหลังก็กลายเป็นคนชอบการพนันสารพัดอย่าง ...ราษฎรที่เคยมีสัมมาอาชีพกลับกลายเป็นคนโง่เขลาจน และลงท้ายก็เปลี่ยนนิสัยเป็นโจรผู้ร้ายน้อยใหญ่ตามโอกาสที่จักพึงกระทำได้ ...ใกล้กับบ้านขุนโชคไชยการ กำนันตำบลตลาดบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ จับได้จำเลย 2 คน คือ นายเข็นนะเจ้าของบ้านและนางแดง จำเลยสารภาพว่าเล่นไฟน้ำผึ้งพนันกัน แต่ตามทางสืบสวนที่ข้าพเจ้าทราบมากกว่า จำเลยเล่นไฟพนันกัน

¹¹⁷ สจข. ร.6 น.20.18/45 "ระวังมีพนันจะสิงคนดู"

6 ขา คือกินชอง 1 บาท ดลก 1 บาท ผู้เล่นแปนผู้หญิงทั้งนั้น มีผู้ชาย 1 คนนั่ง
คุมอยู่”¹¹⁸

โอกาสในการเล่นพนันในสังคมสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 ยังสามารถเห็นได้ตามงานมงคล
ต่างๆ “...งานนักขัตฤกษ์ใดๆ เช่น งานนมัสการพระและการเปิดร้านขายของประจำปีเป็นอาทิ ถ้า
ขาดการพนันเสียแล้วก็พากันรู้ว่ากร่อย ...การเปิดโอกาสให้เล่นการพนันว่าทางส่วนที่เปนประโยชน์
ก็คือเก็บเงินค่าเช่าร้านและค่าสินน้ำใจ อุดหนุนพรรคพวกให้เข้าประมูลรับเช่าร้านแล้วไปให้คนอื่น
อีกต่อหนึ่ง”¹¹⁹

ที่สำคัญคือ การพนันได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกีฬาบางชนิด การเล่นกีฬาบางอย่างจึง
เป็นบ่อเกิดให้เกิดการพนันขึ้นต่อกันเกิดขึ้นในสังคม จนกลายเป็นปัญหาสำคัญทำให้ได้มีการ
เรียกร้องให้จัดการกับการพนันที่เกิดขึ้น หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ฉบับวันที่ 8 มกราคม
พ.ศ. 2466. ได้นำเสนอบทความวิพากษ์วิจารณ์ว่า

“...บ่อเกิดแห่งการพนันถึงจะเกิดจากเปิดโอกาสให้เล่นในงานประจำปีและ
งานฉลองอะไรต่อมิอะไรดังที่กล่าวมาแล้วก็ดี ก็ยังมีเหตุอื่นๆ อีกหลายอย่าง
ที่มุ่งหมายจะกล่าวในที่นี้อีกอย่างหนึ่งคือไฟ ไฟนั้นชาวต่างประเทศถือเปน
กีฬาอย่างหนึ่ง ถึงกับเปิดโอกาสให้เล่นได้ในสโมสรต่างๆ รัฐบาลของเราก็
ยอมให้เล่นได้ในบางอย่าง แต่ยอมให้เล่นแต่ชนิดที่ฝรั่งเขานิยมกัน คือไฟ
ป็อก การเล่นไฟในสโมสรนั้น ความจริงหาได้มุ่งทางกีฬาไม่ แต่ได้มุ่งต่อการ
พนันเปนที่ตั้ง มีน้อยนักที่จะเล่นเปนการสนุกถ่ายเดียว ...ไฟนั้นมีผู้ชอบเล่น
กันมาก และมักจะตกในพวกผู้หญิงมากกว่าพวกผู้ชาย”¹²⁰

การพนันแม้จะเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นสิ่งไม่ดี เป็นอบายมุขที่ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นใน
สังคม แต่การพนันบางชนิดก็ได้รับการสงวนไว้สำหรับคนชั้นสูงที่มีอภิสิทธิ์ทางสังคมโดยเฉพาะ
เช่น การแข่งม้า จนทำให้การแข่งม้าเสมือนเป็นสัญลักษณ์อันแสดงถึงความมีอภิสิทธิ์ของชนชั้นนำ
ผู้ในฐานะในสังคม แม้ว่าการแข่งม้าจะเป็นการพนันชนิดหนึ่ง แต่กิจกรรมชนิดนี้ก็ดำเนินอยู่ได้โดย

¹¹⁸“ความซู่ซ่าของการพนันบ้านดอน” ศรีกรุง (28 ส.ค. 2471): 13.

¹¹⁹“การพนันช่วยชาติ ฆ่าข้างเอาจา” บางกอกการเมือง (8 ม.ค. 2466): 3.

¹²⁰เรื่องเดียวกัน.

เลี้ยงไปใช้เหตุผลว่า "...เพื่อจะส่งเสริมการผสมม้าให้ได้พันธุ์อย่างเหมาะสมที่สุดแก่ภูมิประเทศ และเพื่อให้ได้จำนวนมากพอที่จะใช้ในราชการทหารบก ตำรวจภูธร ในกองทหารรักษาดินแดน และสำหรับราชการในบ้านเมืองด้วย"¹²¹ และ "...อาศัยเหตุดังนี้จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องจัดธุระในการประกวดฝีเท้าม้าให้ยิ่งยวดขึ้น เพื่อเป็นการขยายการผสมพันธุ์ม้าไม่ใช่เฉพาะแต่ในกรุงเทพฯ ถ้าในย่านอื่นๆ ทั่วไปในพระราชอาณาจักรที่มีชื่อว่าเป็นตำบลผสมพันธุ์ม้าได้ ก็ควรจะจัดให้มีการประกวดฝีเท้าม้าด้วยเหมือนกัน"¹²²

การพนันม้าแข่งได้รับนิยมเป็นอย่างมาก บรรยากาศความคึกคักในสนามม้าได้ปรากฏให้เห็นตามบทความในหน้าหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461 ได้ลงข่าวว่า "...ผลการแข่งม้าเวลานี้ทั้งสุภาพบุรุษสุภาพสตรีก็นิยมมากแล้ว ซึ่งผู้ที่ไปล้วนแต่พกเงินไปกระเป๋าคู่ทั้งนั้น"¹²³ การพนันม้าจึงเป็นวัฒนธรรมการพนันชนิดหนึ่งของผู้มีฐานะ เมื่อการพนันเป็นการเสี่ยงโชคแสวงหารายได้และได้รับความสนใจเป็นที่นิยมของสังคม หนังสือพิมพ์จึงได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับการแข่งม้า (รูปที่ 26) ลงโปรแกรมการแข่งขันม้าในแต่ละครั้ง รวมทั้งบทความวิจารณ์ม้าแข่งได้เน้นถึงการคาดคะเนถึงผลการแข่งขัน เพื่อดึงดูดใจให้คนอ่านหรือนักเสี่ยงโชคซื้อหนังสือของตน ในหนังสือพิมพ์ต่างๆ มีบทความวิจารณ์ม้าแข่งปรากฏให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2471 ได้ลงบทความว่า

"วิจารณ์ม้าวันเสาร์ เทียวที่ 1 ม้าไทยระยะวิ่ง 25 เส้น มีม้าอยู่ 4 ม้าพอจะชนะได้ ออฉิม ลอยสมุทร เอลิมวงค์ สุรณี แต่ถ้าพิเคราะห์น้ำหนักกันแล้ว ออฉิมแน่นอนมาก เทียวที่ 2 ม้าเทศขึ้นเลยยากแก่การพิจารณา เพราะม้าพวกนี้ฝีเท้าไม่คงที่ แสงอัสนี 8.1 ถ้าได้คนขี่ดีพอจะมาได้และมีเท้าตันก็จัด ในการแข่งขันม้าเทียวด้วยพระราชทานปี พ.ศ. 2472 ได้มีการวิจารณ์ไว้ว่า ...ในบรรดาม้าใหม่เท่าที่ได้เห็นมาแล้ว คงมีอยู่ไม่กี่ม้าที่จะเข้าชื่อและมีหวังเข้าชิงด้วยได้ ข้าพเจ้าเห็นว่าม้าที่มีหวังคงมีดังนี้ 1. อีสเตอร์นโกลด์ ของแบล็คสเตเบิล 2. แครรี่ออน ของแบล็คสเตเบิล 3. อุษา ของพระยาคทรธรรบตี 4. กวางทอง ของพระยาคทรธรรบตี 5. ม้าสวนกุหลาบของโรสสเตเบิล 6. กีบทองของ พี. แอนด์. วาย กงตี 7. โกลเดนแอร์โรว์ ของมิสเตอร์ควอเตอร์เนียน ..ใน

¹²¹"การพนันช่วยชาติ ม้าข้างเอางา" บางกอกการเมือง (8 ม.ค. 2466): 3.

¹²²เรื่องเดียวกัน.

¹²³"ควรคิดจะบำรุง" พิมพ์ไทย (18 ก.พ. 2461): 1.

เจ็ดม้านี้ข้าพเจ้าขอคัดม้าที่เด่นออก 3 ม้าเพื่อพิเคราะห์กันดูว่า ฝีมือของใคร จะได้เปรียบดีกว่ากันในเที่ยวชิงถ้วยนี้. ม้าที่ข้าพเจ้าเลือก 3 ม้า คือ 1. อีสเตอร์นโกลด์ 2. ม้าสวนกุหลาบ 3. กวางทอง"¹²⁴

การพนันม้าแข่งถือว่าเป็นสิ่งไม่ดีเพราะเป็นอบายมุข ที่สำคัญได้มีส่วนก่อให้เกิดกระทำผิดขึ้นในวงราชการ เมื่อปรากฏว่ามีข้าราชการยกยอกเงินของหลวงเพื่อไปเล่นพนันม้าแข่งจนเกิดเป็นคดีความขึ้นมา คดีนี้เป็นคดีสำคัญได้ปรากฏข่าวในหนังสือพิมพ์ว่า

"เงินค่าทำพระเมรุ 13,700 บาทปนอากาศธาตุในกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 22 เดือนนี้ การยกยอกเงินรายจ่ายสำหรับการก่อสร้างพระเมรุ"¹²⁵ คราวที่แล้วรวม 13,700 บาทเศษได้ปรากฏขึ้นต่อ ม.จ. อธิเทพสรรค์ ผู้อำนวยการกรมศิลปากร โดย ร.ต.อ. ช้วน จัดสุคนธ์ เลขานุการประจำพระองค์ ได้ถวายเรื่องราวคำรับสารภาพขอหาว่า ตัวเขาได้กระทำการทุจริตยกยอกเงินของกรมศิลปากรไปตามจำนวนดังกล่าวจริง ...เมื่อเดือนมิถุนายนเบิกเงินอีกคราวหนึ่ง 12,000 บาท ครั้งนี้ได้เอาไปเก็บรักษาไว้และคิดจะเสี่ยงโชคโดยแทงม้าเพื่อหวังเงินที่ถูกมาคืนให้แต่ก็เสียไปอีกเป็นจำนวนมาก รวมจำนวนที่แทงม้าเสียไป 8,500 บาทเศษ"¹²⁶

การพนันม้าได้ก่อให้เกิดผลเสียหายในแวดวงราชการเป็นอย่างมาก ผลเสียของการพนันม้าทำให้เกิดความไม่เห็นด้วยทวีขึ้นตามลำดับ ได้มีการเสนอข้อเรียกร้องให้แก่ปัญหาการพนันที่เกิดขึ้น ดังเห็นได้จากการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนในหนังสือพิมพ์ได้พยายามแสดงให้เห็นถึงผลเสียของการพนัน ซึ่งรวมทั้งการพนันม้าที่ในที่สุดได้ก่อให้เกิดการยกยอกเงินหลวงขึ้นมา นอกจากนี้สื่อมวลชนก็ได้พยายามเสนอความคิดเห็นที่ไม่เห็นด้วยกับการพนันม้าแข่งที่มีอยู่ยังคงมีการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก เช่น บทความ "ความเห็นเอกชนเรื่องการแข่งขันวิ่งเร็ว" จากหนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ฉบับวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2466 กล่าวว่า

¹²⁴"วิจารณ์ม้าวันเสาร์" ศรีกรุง (15 ก.ย. 2471): 14.

¹²⁵งานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช.

¹²⁶ตจช. ร.7 ม.26/5 "การยกยอกเงินค่าทำเมรุ"

“การที่พระยานนทิสเนนจัดการให้มีการแข่งขันวิ่งเร็วนี้เพื่อประโยชน์อะไร ข้าเจ้าก็หาทราบไม่ แต่ได้ยินเข้าใจซกันว่า เพื่อประโยชน์แห่งการเสื่อป่า กองเสื่อป่ายอมเป็นคุณประโยชน์อันบริสุทธิ์แก่ชาติบ้านเมืองนั้นจริงอยู่ แต่การแข่งขันวิ่งเร็วจะเป็นคุณประโยชน์แท้จริงแก่กองเสื่อป่าตลอดจนชาติบ้านเขี้ยวหรือ? ด้วยฟังคนตามแจ้งความว่ามีฉลาก (ดีด) แล้ว ดูรูปการณ์มันก็เทไปทางพนันเสียแหละมาก ดีดหรือโดเตลลเซเตอร์นั้นแหละเบียบฉลากของการแข่งม้า หรือจะพูดว่าเป็นวิธีการพนันแข่งม้ากันก็ถูก การแข่งม้าที่ราชกรีฑาสมาคมและราชตฤณมัยสมาคมจัดตั้งขึ้นนั้น เข่าว่ากันว่าเพื่อประโยชน์จะบำรุงการเลี้ยงม้าแลการรื่นเริง แต่เขาก็ว่ากันว่าม้าที่แข่งๆ กันอยู่ ก็อยู่ในวง 30 – 40 ตัวนั่นเอง ไม่เห็นทวีขึ้นมาใหม่ก็ตัวจะว่าเพื่อการบำรุงม้าอย่างไร? สุรา พาสี นารี กิพัตร์นี่ เป็นสุภาชิตสอนใจให้ระวังถึงการพนัน พาสีก็คือการพนันแข่งม้านั้นแหละ เพราะฉะนั้นดีดของสมาคมแข่งม้า ข้าเจ้าจึงเห็นว่าเป็นการพนันโดยตรง”¹²⁷

ความไม่เห็นด้วยกับการพนันม้าได้ปรากฏชัดเจนแม้กระทั่งจากบุคคลที่มีอำนาจในสังคมที่เห็นได้ชัดเจนคือกระทรวงมหาดไทยได้ห้ามข้าราชการในสังกัดไปข้องเกี่ยวกับการแข่งม้า “..มีข่าวมาว่า สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จะพระราชทานพระโอวาทชี้แจงแสดงโทษถึงการแข่งม้าซึ่งจัดเป็นการพนันประเภทหนึ่ง และตักเตือนข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยมิให้ไปแทงการพนันม้า”¹²⁸

แม้ว่าจะมีเสียงไม่เห็นด้วยกับกับพนันม้าเพราะทำให้เกิดผลเสียในด้านต่างๆ เมื่อรัฐพยายามจะจำกัดการเล่นพนันม้าขึ้นมา แต่ก็ได้เสียงโต้แย้งจากบรรดาอภิสิทธิ์ชนผู้เกี่ยวข้องกับ การแข่งม้า ขณะที่รัฐจะพยายามเข้าควบคุมการพนันในสนามม้า ก็ยังเกิดการถวายฎีกาขึ้นเพื่อขอร้องให้มีการผ่อนผัน โดยมีการเคลื่อนไหวที่สำคัญเพื่อตอบโต้การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบของการพนัน โดยทั้งราชตฤณมัยสมาคมและราชกรีฑาสโมสรได้ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 1923 (พ.ศ. 2466) กล่าวถึงกิจการของสโมสรแข่งม้าทั้งสองว่า

¹²⁷“ความเห็นเอกธน เรื่องการแข่งขันวิ่งเร็ว” บางกอกการเมือง (18 ส.ค. 2466): 3.

¹²⁸“มหาดไทยจะเตือนข้าราชการเรื่อง การพนันแข่งม้า” บางกอกการเมือง (19 เม.ย. 2473): 3.

“...เงินที่ได้มาใช้จ่ายนั้น ได้อาศัยเก็บส่วนลดจากเดิมพื้นที่เล่นพนันกันในเวลาแข่งม้าเป็นสำคัญ สโมสรทั้งสองได้ให้การเล่นพนันอย่าง “สวีปสเตก” เหลือเก็บส่วนลดเป็นผลประโยชน์มาได้ 3 ปี ถึง ค.ศ. 1921 (พ.ศ. 2464) เป็นเหตุให้ขาดผลประโยชน์ของสโมสรไปเป็นอันมากส่วนหนึ่งสโมสรทั้งสองก็ยอมโดยดี แต่เกรงว่าเจ้าพนักงานจะห้ามหรือจะจำกัดการเล่นพนันแข่งม้าต่อไปอีกอย่าง “โตตะไลเซเตอร์”¹²⁹ ซึ่งเคยเล่นเป็นนิจ ถ้าเช่นนั้นก็จะเสื่อมสิ้นผลประโยชน์ถึงต้องเลิกสโมสรทั้งสอง จึงพร้อมกันทำฎีกาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อขอพระราชทานพระบารมีปกเกล้าฯ ให้สมาชิกและมหาชนเล่นพนันอย่างโตตะไลเซเตอร์ทั้งประเภท “วินนิง” และ ประเภทอย่าง “เปลค” ได้ในบริเวณสนามของสโมสรเมื่อระดูแข่งม้าเหมือนเช่นเล่นมาแล้วเป็นสิทธิ์ (คอรเซชั่น) แก่สโมสรทั้งสองสืบไป”¹³⁰

การแข่งขันม้าถือเป็นกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบชาวตะวันตกโดยแท้ ในด้านหนึ่งจัดเป็นกีฬาของทั้งสุภาพบุรุษและสุภาพสตรี เป็นกีฬาที่บรรดาชนชั้นนำในสังคมผู้มีฐานะได้แสดงออกถึงความมั่งคั่งโดยการเป็นสมาชิกหรือเป็นเจ้าของม้าแข่ง แต่ในอีกด้านหนึ่งการแข่งขันม้าก็ถูกมองว่าเป็นการพนันชนิดหนึ่งของสังคม เป็นการพนันที่ถูกกฎหมายทำให้ผู้ที่เข้าชมสามารถเสี่ยงโชคได้อย่างถูกกฎหมาย ทำให้ดึงดูดผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่สนามม้าทั้งราชกรีฑาสโมสรและราชตฤณมัยสมาคมทำให้มีรายได้มหาศาล ในการปฏิภาต่อรัชกาลที่ 6 ได้กล่าวถึงรายได้ของสนามม้าไว้ว่า

“...แหล่งรายได้หลักของสโมสรแข่งม้ามาจากการจัดการพนันภายในสนามม้า โดยจัดให้มีการพนันเพื่อหารายได้ปีละ 11 วัน การพนันแบบ “วินนิง” คือการพนันม้าตัวที่ชนะ โดยผู้พนันต้องซื้อตัวพนันประเภทนี้ใบละ 5 บาท ... ส่วนการพนันแบบ “เปลค” คือ การพนันลำดับม้าชนะ ผู้พนันต้องเสียค่าตัวพนันเท่ากัน ..ซึ่งการพนันทั้งสองแบบนี้สโมสรเป็นผู้จัดเอง ...และมีรายได้ปีหนึ่งเป็นเงินประมาณ 69,000บาท ส่วนการพนันที่เรียกว่า “บู๊กกี” เป็นการพนันที่คนนอกเป็นผู้จัดได้ขออนุญาตเข้าไปเล่นในสโมสร โดยให้

¹²⁹ การพนันม้าชนิดหนึ่ง.

¹³⁰ สจข. สป.2.40/2 “บันทึกเรื่องราชตฤณมัยสโมสรและราชกรีฑาสโมสรถวายฎีกา”

ค่าธรรมเนียมหรือส่วนลดแก่สโมสรสร้างรายได้ให้แก่สโมสรราวปีละ 14,000 บาท และการพนันอย่าง "สวิปสเตก" ซึ่งเป็นการพนันโดยผู้ที่จับสลากได้ เบอร์ม้าที่ชนะ จะเป็นผู้ได้รางวัลเหมือนอย่างการเล่นลอตเตอรี่ ทำรายได้ให้แก่สโมสรปีละ 22,414 บาท การพนันทั้งหมดสร้างรายได้อย่างมหาศาล ให้แก่สนามม้า จากราษฎรพลเมืองจำนวนมากราวปีละ 80,000 คน¹³¹

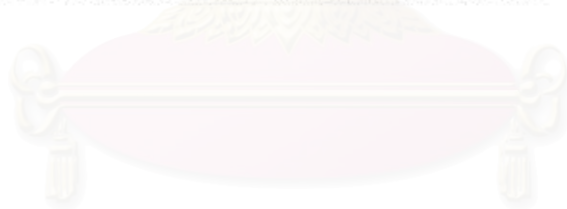
การพนันไม่ใช่สิ่งใหม่ในสังคมสยาม การพนันได้แพร่หลายไปสู่คนทุกกลุ่มสังคมตั้งแต่ สมัยสมัยรัชกาลที่ 5 โรงบ่อนเป็นการพนันที่ดึงดูดราษฎรในระดับล่าง โดยโรงบ่อนแต่ละโรงมักจ้าง ลิเก ให้ไปแสดงหน้าโรงบ่อนเป็นประจำเพื่อดึงดูดให้ประชาชนมาเล่นการพนันดังกล่าว การพนัน ของสามัญชนตามโรงบ่อนต่างๆ ก็ได้รับการดูถูกว่าเป็น "ก๊วยตามโรงบ่อน" ทำให้มีการจับกุมการ เล่นพนันจึงทำให้มีการแอบเล่นไฟ ถูไป ทั้งในเมืองและต่างจังหวัด เพราะรัฐบาลมีนโยบายในเพิก ถอนการพนันที่เป็นความเสื่อมเสียออกจากสังคม แต่เนื่องจากการแข่งม้าเป็นการพนันของทั้งคน ชั้นสูงและผู้มีฐานะ จึงทำให้ผู้เกี่ยวข้องได้ออกมาถวายฎีกาเพื่อเรียกร้องให้รักษาการพนันบาง ประเภทไว้ การแข่งม้าแข่งจึงเป็นการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่แสดงออกถึงอภิสิทธิ์ชน ชั้นนำของสังคม และยังได้ทำหน้าที่สืบทอดการพนันของคนสยามที่มีมาตั้งแต่อดีต

สรุปแล้วการพนันไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ในสังคมสยามแต่อย่างใด ตามบันทึกของลาธุแบร์ การพนันเป็นสิ่งที่คนสยามเล่นกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา การพนันได้เป็นที่แพร่หลายสืบมาใน สมัยรัตนโกสินทร์ กฎหมายหมายฉบับที่ออกโดยรัฐไม่ว่าจะเป็นการห้ามหรือควบคุมการพนันทั้ง สมัยรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การพนันยังได้รับความนิยมจากคนใน สังคมเช่นเดิม ถึงแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปในด้านต่างๆ ก็ตาม นิสัยการพนันก็ยังอยู่กับคนไทย เสมอ การพนันของคนไทยตั้งแต่อดีตเกิดขึ้นกับกิจกรรมหลากหลายชนิด เพียงนักพนันเหล่านั้นมี ความสนใจก็สามารถพนันขันต่อกันได้ เมื่อการแข่งม้าแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม และเป็นการ พนันอีกชนิดหนึ่งที่ถูกกฎหมาย การแข่งม้าจึงได้รับความนิยมในสังคมอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะ คนไทยมีนิสัยชอบการพนันเป็นทุนเดิม ความนิยมของการพนันม้าแข่งแสดงให้เห็นถึงความเฟื่องฟู ของการพนันในสังคมสยามอย่างไม่ขาดสาย ความนิยมในการพนันม้าจึงไม่ใช่สิ่งใหม่สำหรับ สังคมแต่อย่างใด เพราะการพนันเป็นกิจกรรมที่มานานแล้ว การแข่งม้าแบบตะวันตกจึงได้ทำ หน้าที่เป็นทางเลือกหนึ่งที่นักพนันสามารถเลือกได้ตามความพอใจ

¹³¹ สจจ. สบ.2.40/2 "บันทึกเรื่องราวตฤณสมัยสโมสรและราชกรีฑาสโมสรถวายฎีกา"

แต่การพนันม้ากลับได้แสดงผลในทางสังคมก็คือ การแสดงซึ่งความมีอภิสิทธิ์ ผู้มีฐานะในสังคมได้จัดการแข่งม้าขึ้นเพื่อสงวนพื้นที่ร่วมกิจกรรมเฉพาะกลุ่มของตนไว้แล้ว เพราะผู้ที่เข้าสามารถพนันม้าแข่งได้ต้องเสียค่าธรรมเนียมในอัตราที่สูง การพนันม้าจึงเป็นการพนันสำหรับชนชั้นสูง ซึ่งขณะที่โรงบ่อนของชาวบ้านได้รับการปราบปรามตามนโยบายของรัฐบาล แต่การพนันภายในสนามม้ากลับสามารถดำเนินการเพื่อคุ้มครองรักษาไว้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากผู้ที่เกี่ยวข้องและบรรดาสมาชิกล้วนเป็นผู้มีฐานะมีตำแหน่งใหญ่โตในสังคม จึงสามารถดำเนินการเพื่อรักษาพื้นที่ที่แสดงถึงความมีอภิสิทธิ์ของตนแม้แต่ในเรื่องการพนันม้าแข่งซึ่งเป็นอบายมุขก็ตาม

ในที่สุด การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกได้ทำหน้าที่มากกว่าการเป็นเพียงกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหรือให้ความสำราญเท่านั้น การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่สยามได้ทำหน้าที่ต่างๆ สร้างคุณประโยชน์แก่ชนชั้นนำ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกถึงความศิวิไลซ์ การแสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่ง การสร้างความสมัคครสมานสามัคคีในสังคม และยังสร้างความมีอภิสิทธิ์ ทำให้กลุ่มคนชั้นนำของสังคมมีสิทธิพิเศษในการเล่นการพนันอย่างถูกต้องตามกฎหมาย การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพทางสังคมที่ดีและนำมาซึ่งคุณประโยชน์ในด้านอื่นๆ ผู้คนในสังคมจึงมุ่งหวังจะได้เข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้เพื่อสร้างการเป็นที่ยอมรับ ทำให้การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกลายเป็นหนทางในการเลื่อนสถานภาพทางสังคม ของผู้ที่ต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคมเช่นเดียวกับชนชั้นนำ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุป

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกถูกนำมาใช้สร้างประโยชน์ทางสังคมแก่ชนชั้นนำในด้านต่างๆ ตามที่กล่าวมา ข้อสังเกตประการหนึ่งก็คือ ในกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจในลักษณะต่างๆ นั้น ประกอบด้วย เจ้านาย (พระมหากษัตริย์ และ พระบรมวงศานุวงศ์) ข้าราชการชั้นสูง ข้าราชการระดับกลางและล่าง¹ ผู้ได้รับการศึกษา (นักเรียน) และคนบด ซึ่งกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยกันนี้ มีความแตกต่างทั้งฐานะ หน้าที่การงาน และรายได้ เช่น เสมียนได้รับเงินเดือนเพียง 20 บาท แต่อธิบดีกรมอัยการได้รับเงินเดือนถึง 1,000 บาท² ขณะที่พ่อค้าอาจมีรายได้สูงแต่ไม่มียศฐาบรรดาศักดิ์ ก็อาจดิ้นรนแสวงหาเกียรติยศและความเจริญในกิจการธุรกิจของตน ช่องว่างทางสังคมและรายได้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นสาเหตุทำให้คนในสังคมพยายามหาหนทางในการเลื่อนสถานะภาพของตนเองโดยวิธีการต่างๆ และในที่สุดการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกก็ได้นำมาใช้เพื่อเลื่อนสถานะทางสังคม ช่วยให้บรรดาพ่อค้าและผู้มั่งมีเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้นสูงล้วนเป็นผู้ที่มีทั้งอำนาจวาสนาบารมี เกียรติยศ และฐานะ ย่อมเป็นบุคคลชั้นสูงที่ได้รับการยอมรับจากสังคม ด้วยความแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยาม กิจกรรมเหล่านี้จึงถูกคนกลุ่มต่างๆ ใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการเลื่อนสถานะภาพทางสังคม ในอดีตเมื่อต้องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษา มีงานทำ หรือได้รับการอุปการะจากพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ต้องนำไปฝากตัวเพื่อเป็นมหาดเล็กคอยรับใช้ เพื่อหวังให้เจริญก้าวหน้าภายใต้การอุปถัมภ์ในอนาคต ในบรรดาข้าราชการชั้นสูงที่ได้รับความเจริญก้าวหน้าในการงาน จึงมีหลายท่านที่ได้เข้าจากการเป็นมหาดเล็กมาก่อน ทำหน้าที่คอยรับใช้ทำสิ่งต่างๆ เมื่อพระมหากษัตริย์โปรดกิจกรรมชนิดใด บุคคลเหล่านี้ก็จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ เพื่อแสดงความจงรักภักดีทำให้เป็นที่พอใจ

¹ การแข่งขันฟุตบอลในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้เล่นส่วนใหญ่ไม่ปรากฏเจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูงแต่อย่างใด ตัวอย่างเช่นในการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยใหญ่ปี พ.ศ. 2459 ระหว่างสโมสรมหาดเล็กหลวง และ สโมสรกระทรวงยุติธรรม ผู้เล่นล้วนประกอบไปด้วย มหาดเล็ก และข้าราชการระดับล่างทั่วไป ไม่ปรากฏผู้ใดมียศถาบรรดาศักดิ์สูงแต่อย่างใด (ที่มา สจข. ร.6 น.20.18/60 "การแข่งขันฟุตบอล")

² ดูรายละเอียดในบทที่ 4.

การไต่เต้าจนเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในสังคมเห็นได้จาก เจ้าพระยารามราฆพ หรือ ม.ล. เพื่อ พึ่งบุญ เจ้าพระยารามราฆพเป็นบุตรของพระประสิทธิ์ศุภการ กับพระนมทวด พึ่งบุญ ณ อยุธยา³ ความก้าวหน้าในหน้าที่การงานของเจ้าพระยารามราฆพ เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่จนเป็นที่ไว้วางใจกลายเป็นคนใกล้ชิดของรัชกาลที่ 6 สิ่งที่เจ้าพระยารามราฆพแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน คือ การปฏิบัติตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 6 ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ทรงพอพระทัย ในเวลาทรงพระราชสำราญ เช่น ทรงกีฬาทั้งในร่มและกลางแจ้ง ก็ร่วมในกีฬานั้น ในคราวทรงละคร ก็ร่วมเป็นตัวละครทุกครั้ง ทั้งละครพูดและละครรำ ละครรำก็เป็นถึงตัวพระ⁴ การเข้าร่วมกิจกรรมทั้งกีฬาและการละครทำให้เกิดความดีความชอบ เช่น ได้เล่นเป็นตัวเอกในละครเรื่อง "พระร่วง" โดยแสดงเป็นพระร่วง ขณะที่รัชกาลที่ 6 ทรงเล่นเป็นเพียง "นายมันป็นยาว"⁵ ในด้านกีฬาเมื่อทรงก่อตั้งคณะฟุตบอลแห่งสยามขึ้นเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2459 ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกคณะกรรมการคณะฟุตบอลแห่งสยาม⁶

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ แม้ว่าเจ้าพระยารามราฆพจะไม่ได้มีประวัติการศึกษาหรือชาติตระกูลที่ดีเยี่ยม ไม่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ความรู้ภาษาอังกฤษก็ไม่ค่อยดี⁷ แต่เจ้าพระยารามราฆพก็มีความเจริญก้าวหน้าในการงานเป็นอย่างมาก จากเป็นเพียงมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ⁸ ทำหน้าที่ดูแลเครื่องเสวยและปฏิบัติราชกิจทั่วไป ในเวลาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จที่ใด หม่อมหลวงเพื่อมีหน้าที่เชิญเครื่องเสด็จที่นั่นทุกแห่ง จนในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453 หม่อมหลวงเพื่อก็ได้มีโอกาสทำหน้าที่สำคัญเป็นผู้เชิญพระแสงขรรค์ชัยศรี ต่อมาเมื่อทรงตั้งกอง

³ประวัติเจ้าพระยารามราฆพ," ใน สมบัติผู้ดี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก กองเรือใหญ่ เจ้าพระยารามราฆพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 26 ธันวาคม 2510, หน้า 1.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁵ม.ล. ปิ่น มาลากุล, งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม และประชาธิปไตยแบบต่างๆ, หน้า 147.

⁶สจข. ร.6 น.20.18/60 "การแข่งขันฟุตบอล"

⁷ตามประวัติ เจ้าพระยารามราฆพเพิ่งเริ่มหัดเรียนภาษาอังกฤษอย่างจริงจัง ภายหลังจากเดินทางไปทำนบกยังต่างประเทศหลังสิ้นรัชกาลที่ 6.

⁸"ประวัติเจ้าพระยารามราฆพ," ใน สมบัติผู้ดี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก กองเรือใหญ่ เจ้าพระยารามราฆพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 26 ธันวาคม 2510, หน้า 1.

เสื่อปาขึ้นแล้ว ได้พระราชทานธงประจำตัวนายเสื่อปา ธงประจำตัวนายกองโท นายจ่ายง (เจ้าพระยารามราชพ) หม่อมหลวงเพื่อเป็นมหาดเล็กที่ได้รับความไว้วางใจเป็นพิเศษ⁹ ได้ปฏิบัติงานจนเป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่ 6 โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ร่วมโต๊ะเสวยตลอดมา จนได้รับตำแหน่งเป็นองคมนตรี เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2458 ส่วนในราชการเสื่อปาได้เป็นอุปนายกเสื่อปา เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2461¹⁰ แม้ว่าความเจริญก้าวหน้าของเจ้าพระยารามราชพไม่ได้ขึ้นอยู่กับการเล่นกีฬาหรือละครแต่เพียงอย่างเดียว แต่การมีส่วนร่วมทั้งการกีฬาและการละครก็มีส่วนทำให้รัชกาลที่ 6 พอพระทัย ทำให้สามารถเจริญในหน้าที่การงานได้อย่างรวดเร็ว (พร้อมๆ กับความเจริญในด้านกีฬาและละคร) จนได้รับมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาเมื่อปี พ.ศ. 2464¹¹ ด้วยวัยเพียง 31 ปี

การเลื่อนสถานภาพทางสังคมโดยเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจยังเห็นได้จากความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานของพระยาจินดารักษ์ ซึ่งเป็นบุตรของพระยาสุรนาถเสนี บิดาได้นำไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราช เริ่มรับราชการในตำแหน่งกองราชเลขานุการในพระองค์ และเลื่อนบรรดาศักดิ์จากมหาดเล็กพิเศษ เป็นนายรองพลทันและหุ้มแพรในปี พ.ศ. 2454 ต่อมาใน พ.ศ. 2455 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ขอพระราชทานมหาดเล็กที่ไว้วางพระราชหฤทัยออกไปรับราชการในกระทรวง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย¹² ภายใต้การอุปถัมภ์จึงทำให้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน จนได้รับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐมใน พ.ศ. 2465¹³ พ.ศ. 2470 และพระยาจินดารักษ์ก็มีชื่อเป็นหนึ่งในสมาชิกชุดแรกของ "สโมสรกอล์ฟดุสิต" ในพระบรมราชูปถัมภ์¹⁴

การเข้าเป็นสมาชิกในสโมสรกอล์ฟยังทำให้มีโอกาสได้รู้จักกับเจ้านายและข้าราชการระดับสูง ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าความก้าวหน้าในการงานของพระยาจินดารักษ์เกิดจากการเข้าสู่แวดวงสังคมชั้นสูงผ่านทางกีฬาหรือไม่ แต่ตลอดสมัยรัชกาลที่ 7 ขณะที่เป็สมาชิกสโมสรกอล์ฟ พระยา

⁹ "ประวัติเจ้าพระยารามราชพ," ใน สมบัติผู้ดี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก กองเรือใหญ่ เจ้าพระยารามราชพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 26 ธันวาคม 2510, หน้า 2.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-9.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹² พระยาจินดารักษ์, เมืองแก้วยามมหาสงคราม, (พระนคร: สรยุทธการพิมพ์, 2509), หน้า ก-ข.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

¹⁴ สจข. สป.2/40 "เรื่องสมาชิกสโมสรกอล์ฟดุสิต"

จินดารักษ์ได้เลื่อนตำแหน่งจากผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นสมุหนเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา พ.ศ. 2475¹⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่าไม่ถูกคัดออกจากตำแหน่งราชการแต่อย่างใด ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระยาจินดารักษ์ได้ถูกไล่ออกจากราชการโดยไม่มีเบี้ยหวัดเบี้ยบำนาญ¹⁶ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การเล่นกีฬาได้มีส่วนช่วยให้พระยาจินดารักษ์สามารถกลับมารับราชการได้อีกครั้ง เมื่อถูกออกจากราชการพระยาจินดารักษ์ได้ใช้เวลาว่างไปช่วยฝึกสอนฟุตบอลให้แก่ทีมโรงเรียนวัดบวรนิเวศ และมักไปชมการแข่งขันฟุตบอลที่กรมพลศึกษาเป็นประจำ ทั้งได้ช่วยเป็นกรรมการกีฬาต่างๆ ของกรมพลศึกษา จนเป็นที่ชอบพอกับหลวงศุภชลาศัย อธิบดีกรมพลศึกษาในขณะนั้น และด้วยความกรุณาของคุณหลวงนี้เอง ทำให้มีโอกาสเข้ารับราชการอีกวาระหนึ่ง จน พ.ศ. 2485 ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นอธิบดีกรมพลศึกษาแทนหลวงศุภชลาศัย¹⁷ และได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการโอลิมปิกแห่งประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2491-2499¹⁸ ประวัติของพระยาจินดารักษ์ได้แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการกีฬา มีส่วนทำให้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน รวมทั้งทำให้สามารถกลับมารับราชการได้อีกครั้ง

มหาอำมาตย์ตรี พระยาปริชานูสาสน์ (เสรีญ บันยารชุน) ก็เช่นเดียวกัน มีประวัติในราชการและการประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ พระยาปริชานูสาสน์เป็นบุตรของพระยาเทพประขุน (องคมนตรีในรัชกาลที่ 5) และ คุณหญิงจัน ความเจริญในการงานเริ่มจากการสอบได้ทุนเล่าเรียนหลวง (คิงส์ สกอลาชิป) ไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษ เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาได้เข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการในตำแหน่งครู ใน พ.ศ. 2454 ได้สมัครเข้าเป็นเสือป่าได้เลขประจำตัว 551 พระยาปริชานูสาสน์ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งแรกในการขอมรบเสือป่าที่จังหวัดนครปฐม และในการขอมรบคราวต่อๆ มาไม่ว่าจะมีขึ้น ณ ที่ใด ก็ไปร่วมมิได้ขาด¹⁹ เป็นที่ทราบกันดีว่า "เสือป่า" คือ นโยบายสร้างสมัครพรรคพวกของรัชกาลที่ 6 แม้ว่าเสือป่าจะเป็นเพียงการเข้าค่ายขอมรบเล่นสนุก ไม่ใช่การฝึกทหารอย่าง

¹⁵"ประวัติพระยาจินดารักษ์," พระยาจินดารักษ์, ใน เมืองแก้วยามมหาสงคราม, ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาจินดารักษ์ (จำลองสวัสดิ์ ชูโต) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 ตุลาคม 2509 (พระนคร: สรยุทธการพิมพ์, 2509), หน้า ๘.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

¹⁷เรื่องเดียวกัน.

¹⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

¹⁹"ประวัติมหาอำมาตย์ตรี พระยาปริชานูสาสน์," ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชานูสาสน์ (เสรีญ บันยารชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517, หน้า 1-2.

จริงจังแต่อย่างใด²⁰ การที่พระยาปริชานูสาสน์เข้าร่วมแสดงให้เห็นว่า มีความต้องการเจริญในหน้าที่การงาน ผลปรากฏว่าในปีที่เข้าเป็นเสีปาพระยาปริชานูสาสน์ได้ย้ายงาน จากเป็นครูโรงเรียนสวนกุหลาบมาเป็นครูที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (วชิราวุธ) ของรัชกาลที่ 6²¹ และได้เป็นเลขาธิการคณะฟุตบอลสยามคนแรก²² จนในปี พ.ศ. 2463 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปเป็นอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การได้เข้าเป็นเลขาธิการคณะฟุตบอลสยามแสดงให้เห็นว่า ได้รับการไว้วางใจในการทำงาน จนมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ พระยาปริชานูสาสน์ได้เป็นสมาชิกชุดแรกของ "สโมสรกอล์ฟดุสิต" ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในลำดับที่ 68²³ ในบั้นปลายชีวิตได้เป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ และได้เริ่มธุรกิจต่างๆ เช่น อากาศประกันภัย²⁴ การประกอบธุรกิจส่วนตัวยิ่งทำให้มีความจำเป็นในการรู้จักผู้คนโดยเฉพาะแวดวงสังคมชั้นสูง เพื่อความเจริญก้าวหน้าในธุรกิจ ปรากฏว่าพระยาปริชานูสาสน์ ได้เข้าเป็นสมาชิกสโมสรที่สำคัญคือ สโมสรราชกรีฑาสโมสร สโมสรราชตฤณมัยสมาคม สโมสรตลอดชีพราชยานยนต์สมาคมแห่งประเทศไทย และอีกหลายสมาคมรวม 24 ตำแหน่ง²⁵ การเข้าเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งเพราะเป็นผู้มีฐานะและทรงคุณวุฒิของสังคม แต่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์รู้จักผู้คนซึ่งมีความสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของธุรกิจ

สำหรับบางคนที่ไม่ได้รับราชการ แต่หันมาเอาดีในการเป็นพ่อค้าประกอบธุรกิจ การพบปะสังสรรค์มีปฏิสัมพันธ์กับเจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูง ก็ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสนับสนุนธุรกิจการค้าให้เจริญรุ่งเรือง หนทางหนึ่งที่เหล่าพ่อค้านักธุรกิจใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสัมพันธ์คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมและอุปถัมภ์สโมสรกีฬาต่างๆ เช่น พระยาภักดีนเรศรชฎ (นายเลิศ เศรษฐบุตร) ผู้ได้เต้าจากการเป็นพนักงานของห้างฝรั่ง ได้แก่ ห้างวินด์เซอร์ และห้างสิงคโปร์ส

²⁰ดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.2 (การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการสร้างความสามัคคีในสังคมสยาม).

²¹"ประวัติมหาอำมาตย์ตรี พระยาปริชานูสาสน์," ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชานูสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517, หน้า 3.

²²เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

²³สจข. สบ.2/40 "เรื่องสมาชิกสโมสรกอล์ฟดุสิต"

²⁴"ประวัติมหาอำมาตย์ตรี พระยาปริชานูสาสน์," ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชานูสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517, หน้า 10.

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

เทพ จนมาเป็นเจ้าของกิจการ โดยเป็นตัวแทนจำหน่ายจักรซิงเกอร์คนแรก แล้วหันมาเปิดกิจการ โรงแรม โรงน้ำแข็ง เป็นคนแรกที่ทำธุรกิจจัดสรรที่ดิน ให้บริการเช่ารถม้าและรถยนต์ เปิดเดิน รถเมล์และเรือเมล์ เปิดกิจการขายน้ำมันเชื้อเพลิง และสร้างปาร์คนหรือสวนสาธารณะเพื่อประชาชน จะได้ใช้เป็นที่หย่อนใจ²⁶ เห็นได้ว่าธุรกิจของพระยาภักตินรเศรษฐีเกี่ยวข้องกับการบริการทุกชนิด ในบางครั้งก็ประสบปัญหาขาดทุน การได้รับความช่วยเหลือในการทำการค้าจึงเป็นสิ่งสำคัญ ในการจัดสรรที่ดินที่เกือบจะล้มละลายในตอนแรกกลับมาทำกำไรได้อย่างมหาศาล ก็เพราะธนาคาร ไทยพาณิชย์ ได้ใกล้เคียงกับเจ้าหนี้ให้ นอกจากนี้ในการเปิดบริหารรถเช่าก็ได้ทุนอุปการะจาก เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ก็คือ "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก" การที่พระยาภักตินรเศรษฐีได้รับการช่วยเหลือเรื่อง หนี้สิน หรือได้รับทุนสนับสนุนให้ประกอบธุรกิจสันนิษฐานว่า ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากการที่พระยา ภักตินรเศรษฐีรู้จักผู้มีอิทธิพลในสังคมเป็นอย่างดี อาจมีสายสัมพันธ์อันดีกับทั้งผู้บริหารธนาคาร หรือ "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก"²⁷ โดยผ่านทาง การเข้าสมาคมหรือสโมสรต่างๆ ที่คนเหล่านี้เป็นสมาชิก ทำให้ผู้มีอำนาจทั้งสองยอมช่วยเหลือ สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ สำหรับการค้าขาย การรู้จักผู้มีอำนาจ ในสังคมนับว่ามีความสำคัญ เพราะจะสามารถช่วยเหลือได้เมื่อประสบปัญหาในการประกอบ ธุรกิจ อย่างเช่นในกรณีดังกล่าว

การเข้าสู่สังคมชั้นสูงจึงมีความสำคัญ เพราะทำให้รู้จักผู้คนในแวดวงต่างๆ เพิ่มโอกาสในการได้รับการสนับสนุนผู้มีอำนาจในสังคมชั้นสูง นอกจากนี้ยังเป็นการยกสถานะภาพของตนจาก พ่อค้าให้เข้าไปทัดเทียมกับผู้ที่มีอำนาจบารมีในสังคม ปรากฏว่าในการก่อตั้ง "สโมสรกอล์ฟดุสิต" พระยาภักตินรเศรษฐีได้สมาชิกในลำดับที่ 84²⁸ สามารถเป็นสมาชิกสโมสรกีฬาเช่นเดียวกับ เจ้านายและข้าราชการชั้นสูงคนอื่นๆ นอกจากนี้พระยาภักตินรเศรษฐียังได้สร้างชื่อเสียงให้กับ ตนเอง โดยการเป็นผู้อุปถัมภ์วงการศึกษา โดยได้บริจาคเงิน 1,000 บาท ที่เก็บไว้จากการเลิกสูบบุหรี่เป็นเวลา 20 ปี เพื่อช่วยบำรุงวิชาผดุงแก่นักเรียน³⁰

พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) ก็เช่นเดียวกัน ได้ไต่เต้าจากการเป็นเสมียนห้าง ฝรั่ง แล้วเริ่มธุรกิจขายไม้สัก เดินเรือยนต์เมล์บริษัทบางหลวง ก่อนจะก่อตั้งและได้รับสัมปทานต้ม กลิ้นเป็ยร์ในปี พ.ศ. 2476 การทำธุรกิจของพระยาภิรมย์ภักดีต้องประสบกับปัญหาและการแข่งขัน

²⁶อนุสรณ์ 100 ปี พระยาภักตินรเศรษฐี (เลิศ เศรษฐบุตร์) (นครหลวงฯ: คณะกรรมการบริษัทนาย เลิศ, 2515), หน้า 21-22.

²⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

²⁸หมายถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช.

²⁹ตจช. สป.2/40 "เรื่องสมาชิกสโมสรกอล์ฟดุสิต"

³⁰อนุสรณ์ 100 ปี พระยาภักตินรเศรษฐี (เลิศ เศรษฐบุตร์), หน้า 28.

อยู่มาก ทำให้ต้องสร้างสายสัมพันธ์กับรัฐและเจ้านายเพื่อขอความช่วยเหลือในยามจำเป็น ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ถวายตัวเป็นเสีอป่า ทำให้ได้ใกล้ชิดพระองค์เป็นที่คุ้นเคยดีมา³¹ พระยาภิรมย์ภักดีได้พยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการชั้นสูงโดยอาศัยการเล่นกีฬาเป็นสื่อกลาง ตามบันทึกได้กล่าวไว้ว่า “เนื่องด้วยกรมรถไฟสร้างโยเดิ้ลและสยามกอล์ฟที่หัวหิน และเจ้าพระยารามราชมพเคยมาเล่น เลยชวนพระภิรมย์ให้ลองเล่นดูบ้าง ก็ได้ซื้อไม้กอล์ฟลงมือเริ่มเล่นกับหลวงชวเลขเป็นครั้งแรก ติดใจกลับกรุงเทพฯ ช่วยออกเงินให้เจ้าคุณรามฯ จัดการสร้างสนามกอล์ฟที่สนามม้าราชตฤณมัย แล้วเล่นเสมอมา จนได้เป็นกรรมการสนามกอล์ฟนั้น”³² ต่อมา พ.ศ. 2568 เมื่อรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริสร้างปีกหรือสวนลุมพินีขึ้นที่ศาลาแดง (ซึ่งเคยเป็นสนามแข่งม้าของพระยาภิรมย์ภักดี) โดยมีเจ้าพระยามรราชเป็นแม่กอง พระยาภิรมย์ภักดีก็ได้ออกเงินสร้างกระโจมแดร 1 หลัง เป็นเงิน 4,000 บาท³³

การเล่นกอล์ฟและการบริจาคเงินสร้างสวนลุมพินีซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจ ได้มีส่วนทำให้พระยาภิรมย์ภักดีได้เข้าสู่แวดวงชั้นสูงมีสายสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีการก่อตั้ง “สโมสรกอล์ฟดุสิต” พระยาภิรมย์ภักดีก็ได้เข้าเป็นสมาชิกในลำดับที่ 75³⁴ อีกทั้งได้เข้าแข่งขันจนได้รางวัลชนะเลิศด้วยหลวงที่สนามกอล์ฟหัวหิน ได้รับคำชมจากรัชกาลที่ 7 ว่า “เก่งมาก”³⁵ เมื่อหันมาทำธุรกิจเบียร์ก็ได้รับประโยชน์จากสายสัมพันธ์อันดีจากการเล่นกอล์ฟ ความทราบถึงรัชกาลที่ 7 (ที่เคยเข้าเฝ้าในการแข่งขันกอล์ฟ) ว่าจะตั้งโรงเบียร์ พระยาภิรมย์ภักดีจึงได้ถูกเรียกเข้าเฝ้าเป็นการสนพระองค์ โดยรัชกาลที่ 7 ทรงสนับสนุนการทำเบียร์โดยทรงรับสั่งว่า “ทรงโปรดดื่มเบียร์เหมือนกัน ถ้าทำออกขายได้จะเป็นอุตสาหกรรมเศรษฐกิจป้องกันเงินไว้ในประเทศได้ส่วนหนึ่ง”³⁶ การหาสถานที่ตั้งโรงผลิตเบียร์ก็ได้เข้าพบเจ้าพระยารามราชมพติดต่อขอเช่าที่ดินโรงสีไฟเก่าที่ตำบลบางกระบือ แต่พระยาอนิรุทธเทวาผู้เป็นน้องชายกำลังร่างหนังสือสัญญาจะให้เจ้สัวเงินเสงเช่าโรงสี แต่ด้วยความสัมพันธ์อันดีที่เคยเกื้อหนุนกันมาตั้งแต่การเล่นกอล์ฟและสร้างสนามกอล์ฟ จึงทำให้พระยาภิรมย์ภักดีได้เช่าที่ทำโรง

³¹ พระยาภิรมย์ภักดี, ประวัติพระยาภิรมย์ภักดี กับประวัติโรงเบียร์ (พระนคร: บริษัทบุญรอด บริวเวอรี่, 2493), หน้า 1-28.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44-45.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

³⁴ สจ. สป.2/40 “เรื่องสมาชิกสโมสรกอล์ฟดุสิต”

³⁵ พระยาภิรมย์ภักดี, ประวัติพระยาภิรมย์ภักดี กับประวัติโรงเบียร์, หน้า 55-56.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

ผลิตเบียร์ได้ในที่สุด อีกทั้งยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากรัชกาลที่ 7 เสด็จมาทอดพระเนตรโรงเบียร์ในวันที่ 28 ธันวาคม ปี พ.ศ. 2476³⁷

ความแตกต่างของคนในสังคมทั้งรายได้ สถานภาพ และเกียรติยศ ได้ทำให้เกิดความพยายามในการเลื่อนสถานภาพทางสังคมของตนให้สูงขึ้น ความเกี่ยวข้องของคนในสังคมกับการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในแง่หนึ่งจึงแสดงให้เห็นถึงการยกฐานะของคนในสังคม คนที่ต้องการการยอมรับ เกียรติยศ ความมั่งคั่ง และความสำเร็จในหน้าที่การงาน จึงต้องเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมเพื่อเลื่อนสถานะของตนเอง กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกในสังคมสยามก็ยังมีการแข่งขัน แข่งประเภท เช่นเดียวกับชนชั้นของคน ผู้ที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงวาสนาบารมีของตนจึงต้องเลือกเล่นกอล์ฟหรือเทนนิส เพราะต้องจ่ายค่าสมาชิก ค่าบำรุงสโมสร และค่าอุปกรณ์ในราคาที่สูง และยังคงได้รับการยอมรับจากบรรดาสมาชิกและสังคม ต้องเป็นคนที่ไม่มีคดีความ ไม่มีหนี้สิน หรือทำให้สโมสรเสื่อมเสีย³⁸ ทำให้ผู้ที่เป็สมาชิก "สโมสรกอล์ฟดุสิต" จึงล้วนแต่เป็นผู้ที่มียศถาบรรดาศักดิ์เช่น เจ้านาย ขุนนางชั้นสูง หรือผู้มีฐานะ เช่น พระยาภักดีนครราชสีมา และ พระยาภิรมย์ภักดี การแสดงความมั่งมีไม่สามารถทำได้กับกีฬาชนิดอื่นเช่น ฟุตบอล เพราะเป็นการเล่นที่เสียค่าใช้จ่ายไม่มากนัก ลูกฟุตบอล 1 ลูก มีราคาตั้งแต่ 1.25 บาท ถึง 12 บาท³⁹ ฟุตบอล 1 ลูก ถึงแม้จะซื้ออย่างดีมาเล่น ก็สามารถเล่นได้พร้อมกัน 22 คน ในการแข่งขัน 1 ครั้ง ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายต่ำกว่ากอล์ฟหรือเทนนิสเป็นอย่างมาก

ข้อสังเกตประการหนึ่งก็คือ ในการเข้าสู่แวดวงสังคมชั้นสูงได้นั้น ย่อมประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ 2 อย่างก็คือ ชาติกำเนิดที่สูงส่งและทรัพย์สิน⁴⁰ ชาติกำเนิดแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้มีตระกูล นำมาซึ่งการเป็นใหญ่เป็นโตในหน้าที่การงานและมีรายได้สูง ส่วนทรัพย์สินนั้นถือเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งกว่า เพราะหากไม่มีเงินแล้วก็ไม่สามารถสมัครเป็นสมาชิกสโมสรได้ สโมสรกีฬาชั้นสูงได้มีกฎที่เน้นถึงการชำระค่าใช้จ่ายอย่างเข้มงวด ในข้อบังคับของสโมสรสลิสม (เทนนิส) และ "สโมสรกอล์ฟดุสิต" ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า "ถ้าผู้ใดได้รับเลือกให้เป็นสมาชิก แล้วไม่ชำระเงินค่าเป็นสมาชิกและเงินค่าบำรุงภายในเวลา 1 เดือน กรรมการจักสั่งให้การเลือกเป็นการเพิกถอน"⁴¹ ทำให้

³⁷ พระยาภิรมย์ภักดี, ประวัติพระยาภิรมย์ภักดี กับประวัติโรงเบียร์, หน้า 117.

³⁸ ข้อบังคับสโมสรกอล์ฟดุสิตในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470 (พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ), หน้า 10-11.

³⁹ "โฆษณาลูกฟุตบอล" บางกอกการเมือง (13 ส.ค. 2466): 4.

⁴⁰ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัพีพัฒน์, สมาคม, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.) หน้า 161, อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซาคาร, 2540), หน้า 40.

⁴¹ ข้อบังคับสโมสรกอล์ฟดุสิตในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470, หน้า 3.

คนชั้นสูงที่ไม่มีสถานะการเงินที่มั่นคง อาจประสบปัญหาต้องออกจากความเป็นสมาชิกสโมสรในภายหลัง

ที่สำคัญคือ ในหลักเกณฑ์จะเน้นที่รายได้เป็นสำคัญ แต่กลับไม่ได้ระบุว่าผู้ที่เป็นสมาชิกต้องมีชาติกำเนิดที่สูงส่งแต่อย่างใด รายได้จึงมีความสำคัญต่อสโมสรมากกว่าชาติกำเนิด หลักเกณฑ์ดังกล่าวทำให้เกิดช่องว่างขึ้นในการเป็นสมาชิก ผู้ที่มีเงินทองต้องการมีหน้ามีตาในสังคม แต่ไม่มีชาติกำเนิดที่สูงสามารถสมัครเข้าเป็นสมาชิกได้ ถึงแม้การก่อตั้งสโมสรกอล์ฟดุสิตและสโมสรสีลมจะดำเนินการโดยเจ้านายและข้าราชการชั้นสูง แต่ในเวลาต่อมาผู้ที่เป็นสมาชิกได้เพิ่มขึ้นมากมายจากคนที่ไม่ได้เป็นเจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูง คนเหล่านี้จึงไม่มียศหรือราชทินนามนำหน้าชื่อ หากแต่สามารถเป็นสมาชิกและร่วมกิจกรรมของสโมสร ทั้งสโมสรกอล์ฟดุสิตและการแข่งขันเทนนิสหลายๆ ครั้ง จึงปรากฏผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นคนธรรมดาทั่วไปไม่ใช่เจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูง ส่วนหนึ่งมีเชื้อสายจีนซึ่งน่าจะเป็นผู้อยู่ในครอบครัวคหบดี มีเงินเพียงพอต่อการใช้จ่ายในการเล่นกีฬา ใน "สโมสรกอล์ฟดุสิต"⁴² ประกอบด้วยสมาชิกเช่น นายกิมจ้อย ศรีสุกรี นายปาน สามเสน นายเสียว เหมมะชะญาติ นายเทียนเที่ยง เทียนไต้ วรรณสุตร์ นายเลื่อน พงษ์โสภณ⁴³ ในการแข่งขันเทนนิสก็มี นายยัง ฮุนตระกูล นายเสนาะ วรรณางกูร นางสาวสมัย บุญยรัตนพันธ์⁴⁴ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าบุคคลทั้งหมดประกอบอาชีพหรือมีรายได้อย่างไร แต่สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในครอบครัวผู้มีฐานะพ่อค้าชาวจีน เห็นได้จากชื่อบางคนที่เป็นชื่อจีน

การเข้ามามีบทบาทในแวดวงสังคมชั้นสูงผ่านทาง การพักผ่อนหย่อนใจ ด้วยการเป็นสมาชิกสโมสรกีฬาของบรรดาคหบดีผู้มีฐานะ (ซึ่งปราศจากชาติกำเนิดที่สูงส่ง) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนของสังคมสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึง รัชกาลที่ 7 ที่มีแนวโน้มว่า ผู้ที่เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไม่ได้มีเพียงแต่เจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูงอย่างแต่ก่อน ในสมัยนี้เองกลุ่มชนชั้นนำของสังคมต้องเพิ่มพ่อค้า คหบดี หรือผู้ที่มีฐานะเข้าไปอีกด้วย เพราะได้เข้ามามีบทบาทเคลื่อนไหวในสังคมชั้นสูง ด้วยอำนาจแห่งเงินตราอันมหาศาลและสามารถเปิดทางสู่การเป็นที่ยอมรับในสังคมได้ ในทางตรงกันข้ามกลุ่มเจ้านายผู้มีอำนาจวาสนายู่เดิมกำลังถูกกริดรอนอำนาจ ในสมัยรัชกาลที่ 7 เจ้านายบางคนถึงจะมีชาติกำเนิดสูงส่งเพียงใดก็ตาม แต่กลับต้องประสบปัญหาทางการเงิน หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ ทรงกล่าวถึงฐานะของพระองค์ในทศวรรษ 2470 ซึ่งคงหมายรวมถึงฐานะของเจ้านายชั้นล่างต่างๆ ไป ด้วยทรงว่า "มีฐานะเป็นเจ้าก็ไม่ใช่ว่า เป็น

⁴²ในชื่อเขียนสะกดต่างๆ กัน เช่น สโมสรกอล์ฟดุสิต หรือ สโมสรกอล์ฟดุสิต.

⁴³ตจช. สป.2/40 "เรื่องสมาชิกสโมสรกอล์ฟดุสิต"

⁴⁴ดูรายละเอียดใน 4.2 (การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกกับการสร้างความสามัคคีในสังคมสยาม).

ไพร่ก็ไม่เชิง"⁴⁵ ความตกต่ำลงของบรรดาเจ้านายรวมทั้งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ดำเนินมาถึงที่สุดเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องกลายมาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทำให้บทบาทของผู้มีชาติกำเนิดสูงส่งในสังคมต้องลดลง แต่ข้าราชการและพลเรือนซึ่งเป็นผลผลิตจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งพ่อค้าคนคั่งผู้มั่งคั่ง กลับก้าวเข้ามามีบทบาทในสังคมแทน

การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม ในที่สุดมีส่วนนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคม เดิมที่กิจกรรมเหล่านี้ได้เคยถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแสดงให้เห็นถึงความทันสมัยของชนชั้นนำ ต่อมาสิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นหนทางในการก้าวเข้ามามีบทบาทในสังคมของคนกลุ่มอื่น การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกบางประเภทต่อมาได้แพร่หลายสู่สามัญชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฟุตบอล ซึ่งได้รับการบรรจุลงในหลักสูตรการศึกษาเช่นเดียวกับกรีฑา มีการจัดการแข่งขันขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2444 ซึ่งโล่ห์ของกรมศึกษาธิการ ผู้เข้าแข่งขันต้องมีอายุไม่เกิน 20 ปี⁴⁶ ในภายหลังมีการแบ่งการแข่งขันออกเป็น 3 รุ่น ได้แก่ รุ่นเล็ก รุ่นกลาง และรุ่นใหญ่ ซึ่งจัดแข่งขันเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7⁴⁷ ฟุตบอลแม้เป็นกีฬาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัชกาลที่ 6 ที่เป็นชนชั้นสูงของสังคม แต่เนื่องจากฟุตบอลได้ถูกบรรจุลงในหลักสูตรการศึกษา จึงทำให้กีฬาชนิดนี้แพร่หลายเฉพาะแต่ในคนธรรมดาสามัญ ผู้ที่เล่นฟุตบอลจึงมีแต่นักเรียน ไม่พบว่าชนชั้นสูงของสังคมเล่นฟุตบอลแต่อย่างใด เช่นเดียวกับชนชั้นสูงของตะวันตกที่นิยมเล่น กอล์ฟ โปโล รักบี้ ส่วนฟุตบอลนั้นกลับเป็นกีฬาของชนชั้นแรงงาน การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ชนชั้นนำสยามเริ่มให้ความสนใจ หายที่สุดได้แพร่หลายออกสู่คนกลุ่มต่างๆ ของสังคม พ่อค้าคนคั่งที่ร่ำรวยก็สามารถเล่นกอล์ฟได้เช่นเดียวกับเจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูง กิจกรรมบางชนิดที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงเช่น ฟุตบอล ก็ได้แพร่หลายไปสู่คนในระดับล่าง การศึกษาภาคบังคับทำให้ประชาชนทั่วไปรู้จักฟุตบอลและชื่นชอบมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ สังคมสยามยังมีการเปลี่ยนแปลงในอีกหลายๆ ด้าน "ความมั่งคั่ง" ได้กลายมาเป็นมาตรฐานในการยอมรับของสังคม ไม่ใช่ชาติกำเนิดที่สูงส่งอย่างแต่ก่อน สังคมแบบใหม่เต็มไปด้วยกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา มีแนวคิดในการพักผ่อนดูแลรักษาสุขภาพ มีความเห็นทางการเมืองแบบใหม่ อันนำไปสู่ความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁴⁸ พร้อมๆ กับโฉมหน้า

⁴⁵นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 40.

⁴⁶ถนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, ประวัติการพลศึกษาไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 51.

⁴⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

⁴⁸นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 103-118.

ของเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองที่มีที่พักอาศัยเพิ่มขึ้นมาก เพื่อรองรับประชาชนที่อยู่อย่างหนาแน่น มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก มีบริษัทห้างประกอบธุรกิจนานาชนิด ผู้คนมีอาชีพใหม่ๆ สินค้าเครื่องอุปโภคใหม่ๆ ก็หลั่งเข้ามา⁴⁹ มีสวนสาธารณะ มีการส่งเสริมให้เยาวชนเล่นกีฬาเพื่อสุขภาพที่แข็งแรง⁵⁰ การพักผ่อนหย่อนใจจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสังคม ในขณะที่สังคมสยามกำลังพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลายๆ ด้าน จนกลายเป็นสังคมแบบใหม่ที่มีความเจริญอย่างตะวันตก

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁹ จีระวัฒน์ แสงทอง, "ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426 – 2475," หน้า 56-164.

⁵⁰ ถนนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, ประวัติการพลศึกษาไทย, หน้า 75.

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

เอกสารกระทรวงนครบาล

- สจข. ร.6 น.20.18/41 "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย"
- สจข. ร.6 น.20.18/45 "ระวังผีพนันจะสิงคนดู"
- สจข. ร.6 น.20.18/48 "การแข่งขันฟุตบอล"
- สจข. ร.6 น.20.18/56 "เตือนสติผู้เล่นฟุตบอล"
- สจข. ร.6 น.20.18/56 "ฟุตบอลชิงถ้วยทอง พ.ศ. 2459"
- สจข. ร.6 น.20.18/59 "แข่งม้า ราชกรีฑาสโมสร"
- สจข. ร.6 น.20.18/59 "สโมสรแข่งม้า"
- สจข. ร.6 น.20.18/60 "การแข่งขันฟุตบอล"
- สจข. ร.6 น.20.18/60 "โคลงฟุตบอล"

เอกสารกระทรวงมหาดไทย

- สจข. ร.7 ม.26.4/90 "ความเจริญแห่งมณฑลนครศรีธรรมราช"
- สจข. ร.7 ม.5/15 "การยกยอกเงินค่าทำเมรุ"

เอกสารกระทรวงวัง

- สจข. ร.6 ว.2/11 "ร่างประกาศวันหยุดประจำปี"

เอกสารกระทรวงราชเลขาธิการ

- สจข. ร.7 รล.19/6 "หนังสือพิมพ์"

เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ

- สจข. ร.5 ศ.1/35 "รายงานโรงเรียนต่างๆ"

เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สจข. สบ. 2/8 "การ์ด-บัตรเชิญ"

สจข. สบ. 2.55/4 "งบประมาณสำหรับสนามกอล์ฟดุสิต"

สจข. สบ.2/40 "เรื่องสมาชิกสโมสรกอล์ฟดุสิต"

สจข. สบ. 2.40/2 "บันทึกเรื่องราวตฤณมัยสโมสรและราชกรีฑาสโมสรถวายฎีกา"

เอกสารภาษาไทย

วิทยานิพนธ์

กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย.

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

จิรวัดณ์ แสงทอง. ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475. วิทยานิพนธ์

ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ณัฐยา อัสวพงษ์อนันต์. บ่อนเบี้ยในสังคมไทย พ.ศ. 2367-2460. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

เนตรนภา ประกอบกิจ. พัฒนาการของวัฒนธรรมฟุตบอลต่างประเทศในสังคมไทย พ.ศ.

2509-2544. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ปิ่นเพชร จำปา. วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ. 2394-2544. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

โพธิ์สวัสดิ์ แสงสว่าง. พัฒนาการกีฬามวยไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาพล

ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

ยุภาพร เจือจินดา. เสือป่า: โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง. วิทยานิพนธ์

ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

วราภรณ์ ทินานนท์. การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

- สุวิทย์ ไททยวัฒน์. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2394-2395**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- อรวรรณ ศรีอุดม. **การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, วิชาเอกประวัติศาสตร์ ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2542.

หนังสือ วารสาร นิตยสาร บทวิจัย

- กรมศิลปากร. **พระราชพงศาวดาร ฉบับ พันจันทนุมาศ**. กรุงเทพฯ: 2479.
- กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์.
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร. **ในวังแก้ว**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2545, 2548.
- ข้อบังคับสโมสรกอลฟุคิสต์ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. 2470. พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมสมุดภาพสำคัญในประวัติศาสตร์**. พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2511.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. สี่แผ่นดิน เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ, 2531.
- งานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์ สุขุม) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มิถุนายน 2510. พระนคร: กองการพิมพ์ สลากกินแบ่งรัฐบาล, 2510.
- จดหมายของสังฆราชปาเลอกัวส์ ลงวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1845.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี**. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515.
- จันทร์ ผ่องศรี. **นันทนาการ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- จำเริญลักษณ์ ธนะจัน้อย. **ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- จินดารักษ์,พระยา. **เมืองแก้วยามมหาสงคราม**. พระนคร: สรยุทธการพิมพ์, 2509. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาจินดารักษ์ (จำลองสวัสดิ์ ชูโต) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 ตุลาคม 2509).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร, 2542.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป
พุทธศักราช 2440, พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2541.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน. พระนคร: โรง
พิมพ์พระจันทร์, 2516.

เจ็ดรอบอายุกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512. (พิมพ์ถวาย
ในงานพระชันษาครบ 7 รอบ วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2512).

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. รัชกาลที่ 5: สยามกับอุษาคเนย์และชมพูทวีป กรุงเทพฯ:
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2547.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ดัน
อ้อ แกรมมี จำกัด, 2539.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2541.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
ศิลปาบรรณาการ, 2545.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย 2411-2475.
กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2523.

ซีฟเวอร์, เจ. เอส. ความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับเวลาว่างและนันทนาการ: การวิเคราะห์เชิง
วิจารณ์. แปลโดย วารุณี อมรทัต. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2543.

ซีมอง เดอ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ; ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมล
บุตร, พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2548.

เฉลิม จันปฐมพงศ์. ประวัติศาสตร์สังคมไทย. นนทบุรี: เสถียรไทย, 2520.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. คติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิ
พรรฒธนากร, 2470.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. ความทรงจำ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. เที่ยวเมืองพม่า. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บุนนาค) เมื่อปีจอ พ.ศ. 2489. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์,
2489.

- ตำราขานภาพ, สมเด็จพระยา. ไทยรบพม่า. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2514.
- ตำราขานภาพ, สมเด็จพระยา. ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: วิชาการ, 2529.
- ตำราขานภาพ, สมเด็จพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546.
- ตำราขานภาพ, สมเด็จพระยา และ นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. **สาส์นสมเด็จพระเจ้า (ภาค 4) / ลายพระหัตถ์สมเด็จพระยานริศรานูวัตติวงศ์ และ สมเด็จพระยาตำราขานภาพ.** พระนคร: ศิลปากร, 2493.
- ตำราขานภาพ, สมเด็จพระยา และ นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. **สาส์นสมเด็จพระเจ้า (ภาค 23) / ลายพระหัตถ์สมเด็จพระยานริศรานูวัตติวงศ์ และ สมเด็จพระยาตำราขานภาพ.** พระนคร: ศิลปากร, 2493.
- ตำราขานภาพ, สมเด็จพระยา. อธิบายถึงเรื่องเที่ยวทะเลตะวันออก. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.
- ถนนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร, ประวัติการพลศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ถนนอมวงศ์ กฤษณ์เพชร. พัฒนาการของพลศึกษาในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2325-2525. รายงานผลการวิจัย. ภาควิชาพลศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545.
- ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.
- ที่ระลึกถึงพระคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน. พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2470.
- ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปริชานุสาสน์ (เสริญ บัญยาารชุน) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันพฤหัสบดีที่ 27 มิถุนายน 2517. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ที่นหัวอ, 2517.
- นครสวรรค์วรพินิต, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ. ตำราเล่นกล้วยไม้. พระนคร: โรงพิมพ์จันทน์, 2502.

- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527.
- นิราศเดือน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- บัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, พลโท. ประวัติของฉันทน์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519.
- บัณฑิต จุลาลัย. ไขเตีลหัวหินแห่งสยามประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- บุรุษรัตน์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิรินสาร, 2501. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2501).
- เบญจมาภิตระสัมพันธ์ ฉบับวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2494.
- ประกาศพระราชบัญญัติ และ พระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2456. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2456.
- ประทุมพร. สารคดีชุด ฉันทน์รักกรุงเทพฯ ตอน พระอาทิตย์ขึ้นที่ถนนสีลม. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2547.
- ประทุมพร. สารคดีชุด ฉันทน์รักกรุงเทพฯ ตอน รื่นรมย์บนถนนสี่ ส. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2547.
- ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2510.
- ประวัติวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร. จดหมายเหตุเรื่องพระสารีริกธาตุเมืองกบิลพัสดุ์. พระนคร: ม.ป.ท., 2508.
- ปรานี วงษ์เทศ. ประเพณี 12 เดือน. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม และประชาธิปไตยแบบต่าง ๆ. กรุงเทพฯ: ขวนทิพย์, 2520.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า พระมหาธีรราชเจ้า. กรุงเทพฯ: ขวนทิพย์, 2520.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2546.

พรพรรณ พุทธระกุล และ คณะ. การสำรวจใช้ที่ดินของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยบนเกาะสีชัง เพื่อเสนอเป็นผังแม่บทเบื้องต้น. รายงานวิจัยสถาบัน เอกสารหมายเลข 58 กองแผนงาน สำนักอธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กันยายน, 2528.

พระพิศาลสุขุมวิท. กรุงเทพฯ: แอคมี่ พรินติ้ง, 2535.

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าดารารัศมี วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2452.

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรรังษีเธอ กรมหมื่น, พระประวัติและพระนิพนธ์ของพระราชวรรังษี เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์. พระนคร: 2491.

พิมาน แจ่มจรัส. ชุมชุมจดหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย. พระนคร: โรงพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, 2510.

ภ. ณ. ประมวลุมารค. ชีวิตชั้น ๆ. กรุงเทพฯ: นานามีบู๊คส์พับลิเคชันส์, 2545.

ภิรมย์ภักดี, พระยา. ตำนานว่าวพั่น ตำนานว่าว วิถีชีวิตว่าวแลการเล่นว่าวต่อสู้ในอากาศ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464.

ภิรมย์ภักดี, พระยา. ประวัติพระยาภิรมย์ภักดี กับประวัติโรงเบียร์. พระนคร: บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่, 2493.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักชีใต้ 42 ร.ศ. 128 ของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2502.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: มกุฏราชวิทยาลัย, 2517.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เที่ยวเมืองพระร่วง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2520.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. สุภาษิตพระราชนิพนธ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยามานวราชเสวี ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส 12 พฤษภาคม 2527).

มหาอำมาตยาธิบดี, พระยา. จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2515.

มอฟแพ็ท, แอ็บบ็อด โลว์. แผ่นดินพระจอมเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520.

รัฐศาสตร์สาร ปีที่24 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2546.

รายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13. โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. 125.

- วัด, แอนโทนี. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450 – 1680 เล่ม 1 ดินแดนใต้**
 ลม. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์ม, 2548.
- เรื่องของเจ้าพระยามหินทร.** พระนคร: โรงพิมพ์ดิเรกสาร, 2499. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
 พระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหินทร (ล่อ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15
 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499).
- วชิรญาณวิเศษ เล่มที่ 6 ปีที่ 6 (ม.ป.ป.).**
- วิทย์ เทียงบูรณธรรม. พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย.** กรุงเทพฯ: สุริยบรรณ, 2539.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. กฎมณฑลเยียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ.** กรุงเทพฯ:
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.
- วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. สารสินสวามิภักดิ์.** กรุงเทพฯ: กายมารุต, 2543.
- ศตวรรษแห่งการกีฬา เล่มที่ 6 พ.ศ. 2515.**
- ศตวรรษแห่งการกีฬา เล่มที่ 8 พ.ศ. 2515.**
- ศักดิ์ สิริพันธุ์. กษัตริย์และกล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-
 2535.** กรุงเทพฯ: ตำนานสุทธาคารพิมพ์, 2535.
- ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย.** พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2515.
- สงวน อ้นคง. สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2.** พระนคร: แพร์พิทยา, 2514.
- สมบัติ พลายน้อย. เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4.** กรุงเทพฯ: รวมสาส์น1977,
 2539.
- สมบัติผู้ดี.** พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2510. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
 พลเอก พลเรือเอก กองเรือใหญ่ เจ้าพระยารามราฆพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัด
 เทพศิรินทราวาส 26 ธันวาคม 2510).
- สยามประเภท เล่ม 1. ม.ป.ท., ม.ป.ป.**
- สรศักดิ์ แห่งสภา. บ้านย่าไม้.** กรุงเทพฯ: สารคดี, 2545.
- สารคดี ฉบับปี พ.ศ. 2508.**
- สารบัญชี่สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร.**
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุนทรพิพิธ, พระยา. บันทึกความทรงจำ (1) เรื่องการศึกษา(และกีฬา) และการฝึกงานหัว
 เมือง.** พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2514.
- เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก.** พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.

หนังสือเจ้าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2441.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระติรณสารวิศวกกรรม (ตรี ติรณสาร) ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน 2516. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์ติรณสาร, 2516.

อนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ หลวงพิสุจน์พานิชย์
(หม่อมหลวงเพ็ญยศ อิศรเสนา) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทรา
วาส วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2528. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2528.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรรถกรมมณุตติ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2508
พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2508.

อนุสรณ์ 100 ปี พระยาภักตินรเศรษฐ (เลิศ เศรษฐบุตร์). นครหลวงฯ: คณะกรรมการบริษัท
นายเลิศ, 2515.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 -
พ.ศ. 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

อมรรตุนารักษ์, จมื่น. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า เล่ม
4. พระนคร: ศุภสภา, 2512.

อัญชลี สุสายัณห์. ไพโรสมัย ร.5. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, 2546.

อากาศดำเกิง รพีพัฒน์, ม.จ. สมาคม. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)

อานุกาพไตรภพ, พระยา. ประวัติเขียนเองของพลตรีพระยาอานุกาพไตรภพ. พระนคร: โรง
พิมพ์กรมแผนที่ทหารบก, 2504.

เอกสารลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วโรปการ ราชเลขาอนุการและเสนาบดี
ว่าการกระทรวงต่างประเทศ กราบบังคมทูลถวาย ฉบับวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 117.

เอนก นาวิกมูล. เมื่อสมัย ร.5. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2547.

เอนก นาวิกมูล. ราษฎรบันเทิง. กรุงเทพฯ: 2020 เวิลด์ มีเดีย, 2542.

หนังสือพิมพ์

กรุงเทพฯ เดลิเมล์

- "เมืองระนอง." วันที่ 8 มกราคม 2458.
- "ชาติไทย ชโย." วันที่ 25 พฤศจิกายน 2458.
- "การเล่นชิงไชยสำหรับชาติ." วันที่ 21 ธันวาคม 2458.
- "สยามเทิฟคลับ." วันที่ 4 กรกฎาคม 2459.
- "ราชตฤณมัยสมาคม." วันที่ 24 กรกฎาคม 2459.
- "ความสามัคคีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส." วันที่ 27 กันยายน 2470.
- "หัวหิน." วันที่ 5 พฤศจิกายน 2471.
- "การแข่งขันเดินนิสเพื่อชิงตำแหน่งชนะเลิศของกรุงเทพฯ." วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2473.

จีนโนสยามวารศัพท์

- "การแข่งขันฟุตบอล." วันที่ 6 มีนาคม 2459.
- "กีฬาจังหวัดเชียงใหม่ ปลูกความนิยมเล่นฟุตบอล." วันที่ 20 ธันวาคม 2466.
- "ความเจริญของหัวหิน." วันที่ 20 ธันวาคม 2466.

ไทยเชชมรวมข่าว

- "ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม." วันที่ 23 ธันวาคม 2471.
- "ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม." วันที่ 5 มกราคม 2472.
- "ละครบรรดาศักดิ์ไทยเชชม." วันที่ 20 ตุลาคม 2472.
- "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จทอดพระเนตร เทนนิส." 29 กุมภาพันธ์ 2472.
- "ข่าวการเที่ยวต่างจังหวัด ของนิสิตจุฬาฯ." วันที่ 18 สิงหาคม 2472.
- "โรงมหรสพ ส่งาพระนคร." วันที่ 26 ตุลาคม 2473.
- "ข่าวการเล่นละคร." วันที่ 24 ธันวาคม 2475.

บางกอกการเมือง

- "การพนันช่วยชาติ ฆ่าช้างเอางา." วันที่ 8 มกราคม 2466.
- "ความเห็นเอกชน เรื่องการแข่งขันวิ่งเร็ว." วันที่ 18 สิงหาคม. 2466.

- "บ่อเกิดและนิสสันแห่งการพนัน." วันที่ 30 เมษายน 2468.
 "คนฟุตบอลไทยไปแข่งขันกับคนไต้หวัน." วันที่ 9 เมษายน 2473.
 "มหาดไทยจะเดือนข้าราชการเรื่อง การพนันแข่งม้า." วันที่ 19 เมษายน 2473.
 "ข่าวกีฬา." วันที่ 28 เมษายน 2473.
 "ข่าวกีฬา." วันที่ 30 เมษายน 2473.

พิมพ์ไทย

- "กรีฑาของสามัคยาจารย์สมาคม." วันที่ 6 มกราคม 127.
 "แจ้งความ บ้านหิมพานต์ หรือ ป่ากสามเสน." วันที่ 29 ตุลาคม 127.
 "โฆษณา ยาเม็ดบำรุงร่างกาย." วันที่ 20 ธันวาคม 129.
 "ควรคิดจะบำรุง." วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2461.
 "สโมสรกลาโหม." วันที่ 6 สิงหาคม 2462.
 "ฟุตบอลด้วยใหญ่." วันที่ 18 สิงหาคม 2462.
 "นักรบยอมเป็นนักกีฬา." วันที่ 25 สิงหาคม 2462.

ศรีกรุง

- "วันเสาร์ครึ่งวัน, วันอาทิตย์เต็มวัน ควรได้พักผ่อนกันจริงๆ." วันที่ 23 สิงหาคม 2461.
 "โฆษณา เครื่องดื่มบำรุงร่างกาย." วันที่ 15 สิงหาคม 2471.
 "ความซุกซนของการพนันบ้านดอน." วันที่ 28 สิงหาคม 2471.
 "วิจารณ์ม้าวันเสาร์." วันที่ 15 กันยายน 2471.
 "โฆษณา โอวัลติน." วันที่ 4 ธันวาคม 2472.
 "นักเดินนิสหลายสโมสรในปักกิ่งได้ มาแข่งขันที่นครศรีธรรมราช." วันที่ 23 สิงหาคม 2473.
 "เที่ยวบ้านโป่ง." วันที่ 13 กันยายน 2473.
 "อัตราค่าโดยสารรถไฟ." วันที่ 15 กันยายน 2473.
 "สนามกอล์ฟหลวงหัวหิน." วันที่ 4 ธันวาคม 2473.
 "การแข่งขันเทนนิสระหว่างสยามกับสิงคโปร์." วันที่ 13 เมษายน 2474.

Bangkok Times

- "Notice." 14 Feb. 1899.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Arnstein, Walter L. *Britain yesterday and today: 1830 to the present*. 6th ed. Lexington: MA: D.C. Heath, 1992.

Brightbill, Charles K. *Man and Leisure, A Philosophy of Recreation*. New York: Prentice-Hall, 1961.

Celebrating 100 years: The Royal Sport Club. Bangkok: Mark Standen Pub., 2000.

Collins Cobuild Learner's Dictionary. London: Harper Collins Publishers, 1996.

Dunning, Eric. *Sport matters: sociological studies of sport, violence and civilization*. London: Routledge, 1999.

Mangan, J.A and Hong, Fan, Editors. *Sport in Asian Society*. London: Frank Cass Publishers, 2003.

Peleggi, Maurizio. *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image*. Hawai'i: University of Hawai'i Press, 2002.

Royle, Edward. *Modern Britain: a social history 1750-1985*. London: Edward Arnold, 1987.

The Military and Scout Services. Football Competition for The King's Gold Cup. 2458.

Wright, Arnold and Breakspear, Oliver T. editor. *Twentieth century impressions of Siam: its history, people, commerce, industries, and resources*. Bangkok: White Lotus, 1994.

การอ้างอิงจากแหล่งที่มาอื่นๆ

<http://www.ltat.org> (20 มี.ย. 2549).

<http://www.pyramidtennis.com> (15 พ.ค. 2549).

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนังสือพิมพ์ข่าวกีฬา

คนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

จากคนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

จากคนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

จากคนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

จากคนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

จากคนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

จากคนฟุตบอล ไทย ไปแข่งขัน กับ คน ไชยอน เพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลง จากชาวเมอวาน

ยักซิงโหล มวยทारा

ยักซิงโหล มวยทारा

ยักซิงโหล มวยทारा

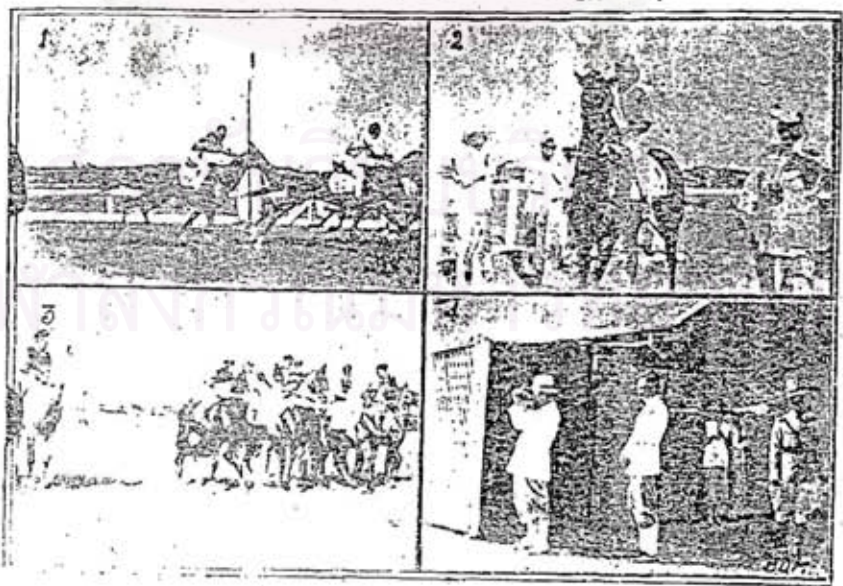
ยักซิงโหล มวยทारा

ยักซิงโหล มวยทारा

ยักซิงโหล มวยทारा

ยักซิงโหล มวยทारा

ที่มา: หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง (9 เม.ย. 2473)

ที่มา: หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (11 ก.พ. 2472)

ชาวกรุง ไปเล่น สงกรานต์ ใน เชียงใหม่

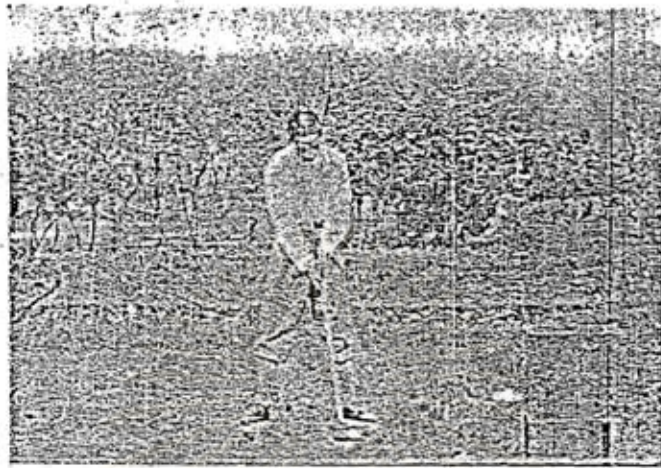

ก่อนเที่ยวชมโฮงโพลั่วสำเนาไปรดกันที่เชิงสะพานนวรัฐ ห้างตะวันตก

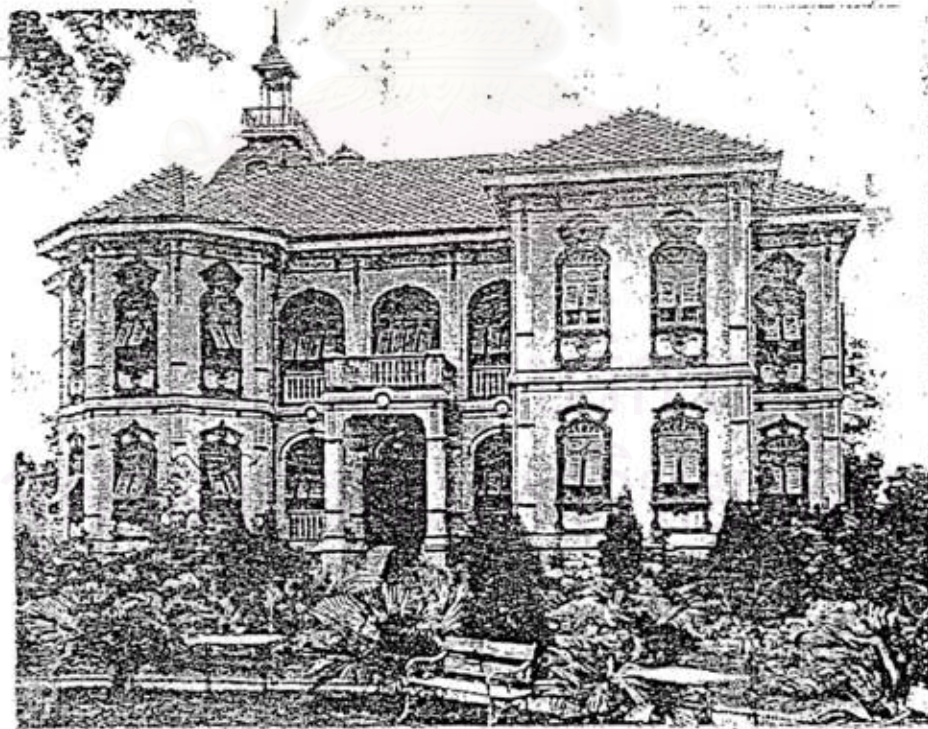
ตอนพากันไปอาบน้ำศักดิ์ห้วยแก้ว อย่างสำราญ

สตูดิโอพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8

ที่มา: ประวัติการพลศึกษาไทย
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538)

9

ที่มา: Twentieth century impressions of Siam:
its history, people, commerce, industries, and resources (Bangkok: White Lotus, 1994)

11

ที่มา: หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (21 ต.ค. 2458)

12

ที่มา: หนังสือพิมพ์ศรีกรุง (23 พ.ค. 2471)

ถูกเขียนด้วย

ชนิด "ตันลอป"

เป็นที่ยอมรับกัน

ในสนามแข่งรถ

สำหรับ

๑๙๒๙

เพราะได้พิมพ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาเอง ทั้งยังมี รูปของรถแข่งใน สหประชาชาติ

อย่างพร้อมมูล ที่มีลูกกลิ้งชนิด "ตันลอป" เช่นเดียวกับข้างบน

และอย่างละเอียด

ได้พิมพ์

พิมพ์

ปี

ปี

๑๙๒๙

๑๙๒๙

13

ที่มา: หนังสือพิมพ์ศรีกรุง (3 ธ.ค. 2458)

14

ที่มา: หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (16 ธ.ค. 2459)

มีข้อได้เปรียบถึง ๗ ข้อ

ถ้าต่างคิด การลงทุนได้เจริญงอกงาม ทาง
เค. เอ. คาง จารุโศ ได้ โดยราคาขายต่อ
คือ ๑๐ มีดอกหลายชนิด เช่น ดอกดาวเรือง
ดอกโบตั๋น, ดาวเรือง, บัว, กล้วย, แขนงดอกกล้วย
ซึ่งเหมาะ มีดอกหน้าไร่ ได้ดี ที่ปลูก ราคาถูกมาก.
เกิดอะไร ใจ การ เสน เสน นวัตกรรม
กัน มาดู ข้อ

พิเศษอย่างนี้

พิเศษ คือ มีราง กระดก ๖๐ ไร่
ทุก ที่ ๑๐๐ ฟุต ข้อ ข้อ ๑๐๐ ฟุต
๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต
๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต
๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต
๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต
๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต
๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต, ๑๐๐ ฟุต

ข้างเคียงแล้ว

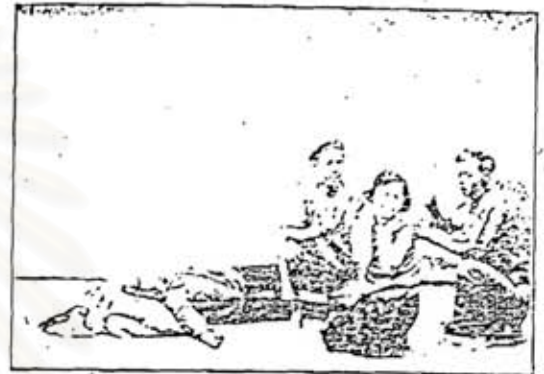
ใน ๑๐๐ ฟุต ๑๐๐ ฟุต ๑๐๐ ฟุต

2

17

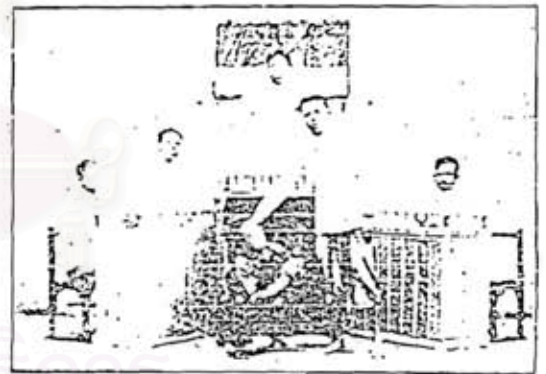
ที่มา: ไทยเซซม (5 มกราคม 2472)

ทยเหล็กแหลม, จรดหลัง, หนึ่งอ่อนๆ, คัมเอาท่อน, เหล็กกะทัง, สะคังเขง

18

ที่มา: หนังสือพิมพ์ไทยเซซมรวมข่าว (20 ต.ค. 2472)

“ใช่! ไปเข้าห้องจ้ง”

“ฮ้อๆ นายเตา ไค้หล่น้อ” อีวีแก้วเสียง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

19

ที่มา: หนังสือพิมพ์ไทยเซซมรวมข่าว (24 ธ.ค. 2475)

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อและนามสกุล	นายวีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ
วัน เดือน ปีเกิด	25 เมษายน 2519
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) ภาควิชาศิลปและการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2543 ศึกษาคณะระดับปริญญาโทอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2546

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย